MUZEUL
PITEȘTI

*

1968

STUDII ȘI COMUNICĂRI

ISTORIE
ŞTIINŢELE NATURII

MUZEUL DIN PITEȘTI

STUDII ȘI COMUNICĂRI

ISTORIE — ȘTIINȚELE NATURII

*

PITEȘTI
1968

Coperta : L. CIOATĂ
Foto : P. CAPŞA

REDACTOR RESPONSABIL
Prof. **RADU STANCU**
Directorul Muzeului

Redacţia : MUZEUL PITEŞTI, B-dul REPUBLICII Nr. 66
Tel. 1 46 47, judeţul Argeş

CUVÎNT ÎNAINTE

În contextul luptei științifice și cultural-educative de masă desfășurată în patria noastră, muzeele, ca instituții ale memoriei colective asupra valorilor materiale și spirituale create de societatea omenească de-a lungul istoriei sale, ocupă un loc de frunte.

Ele ilustrează în mod clar și concret nivelul de cultură materială și spirituală pe care l-a atins o localitate, o zonă, un popor.

În ultima vreme activitatea muzeistică din țara noastră a cunoscut o dezvoltare fără precedent, muzeele devenind importante centre de știință și cultură.

Deși în orașul Pitești au existat mai demult unele preocupări pentru formarea de colecții, de către anumite persoane particulare și unele școli, o instituție muzeală a apărut abia cu 12 ani în urmă — respectiv Muzeul din Pitești, care în momentul de față cuprinde secțiile de: științele naturii, istorie, artă și memorială.

Datorită pasiunii și stăruinței celor care l-au înființat și a celor care s-au dedicat cu abnegație muncii de muzeograf, Muzeul din Pitești s-a dezvoltat an de an.

Sub îndrumarea competentă a institutelor de specialitate ale Academiei Republicii Socialiste România și a Direcției Muzeelor și Monumentelor, personalul științific al muzeului nostru și colaboratorii externi au efectuat interesante și fructuoase cercetări care au contribuit la îmbogățirea tezaurului muzeistic dar și la cunoașterea unor aspecte inedite din zbuciumata istorie naturală și socială a acestei zone.

Din necesitatea de a face cunoscute cercetările efectuate în zona Argeșului și în regiunile limitrofe, de către specialiștii din muzeu și de către colaboratorii noștri din institutele Academiei Republicii Socialiste România și din institutele de învățămînt superior, apare culegerea de

„Studii și comunicări" editată de Muzeul din Pitești sub redacția prof. Stancu Radu — directorul muzeului.

În paginile volumului „Studii și comunicări", prima lucrare de acest fel, tipărită în județul Argeș, sînt inserate articole de arheologie și istorie precum și articole de geologie, paleontologie, botanică și zoologie, care avem convingerea că vor contribui la cunoașterea mai aprofundată a istoriei naturale și sociale precum și a bogățiilor naturale din această zonă.

Credem că lucrarea de față își va găsi utilitatea în cercul cercetătorilor și profesorilor, al tuturor celor care sînt preocupați de studierea naturii și istoriei patriei noastre.

Prof. univ. dr docent IOAN TODOR
INSTITUTUL PEDAGOGIC PITEȘTI.
PREȘEDINTELE CONSILIULUI ȘTIINȚIFIC
AL MUZEULUI DIN PITEȘTI

ISTORIE

DESCOPERIRI ŞI CERCETĂRI ARHEOLOGICE ÎN ARGEŞ *

N. MATEESCU

Arheologia ca disciplină istorică, constituie un important izvor de cunoaştere a dezvoltării social-economice, din cele mai vechi timpuri pînă în orînduirea feudală [1]. Datorită cercetărilor arheologice au fost scoase la lumină mii şi mii de dovezi cultural-materiale cu ajutorul cărora s-a întregit tabloul evoluţiei societăţii omeneşti, mai ales pentru perioadele foarte îndepărtate ale istoriei pentru care nu există izvoare scrise.

Integrîndu-se în planul general de studiere aprofundată a trecutului istoric al României, Muzeul din Piteşti, deşi unitate tînără (12 ani de existenţă) se prezintă astăzi cu un bogat repertoriu de cercetări arheologice. Ca urmare a acestui fapt s-au descoperit în zona Argeşului noi culturi materiale atît pentru epoca străveche cît şi pentru perioada de trecere la feudalism.

Importantele descoperiri paleolitice din ţara noastră în rîndul cărora un loc de seamă îl ocupă cele de pe Valea Dîrjovului, au constituit punctul de plecare pentru cercetările de pe văile Mozacului, Dîmbovnicului, Neajlovului şi Argeşului. Principalele rezultate ale cercetărilor acestor văi constă în descoperirea unei serii de unelte paleolitice [2], precum şi în lărgirea ariei culturii de prund în România [3], iar teritoriul Argeşului s-a circumscris în zona în care s-au desfăşurat fazele timpurii ale procesului de antropogeneză.

Pentru perioada neolitică s-au făcut numeroase cercetări de suprafaţă, soldate cu depistarea a noi staţiuni din acea vreme şi colectarea de numeroase piese muzeistice, între care amintim un depozit de unelte de silex de la Deagurile, aparţinînd culturii Criş, dar şi săpături sistematice. Aşa, de pildă, cercetarea exhaustivă a aşezării de la Teiu a dovedit că tell-urile aparţinînd culturii Gumelniţa, atunci cînd nu aveau întărituri

* Materialul se referă la descoperirile arheologice de pe fostul teritoriu al regiunii Argeş.

[1] D. Berciu. La izvoarele istoriei, Bucureşti, 1967.

[2] I. Nania. O nouă descoperire din paleoliticul inferior în regiunea Argeş, S.C.I.V., XV, 4, 1964.

[3] I. Nania. Aria culturii de prund în România, Studii şi comunicări. 1968. Muzeul din Piteşti.

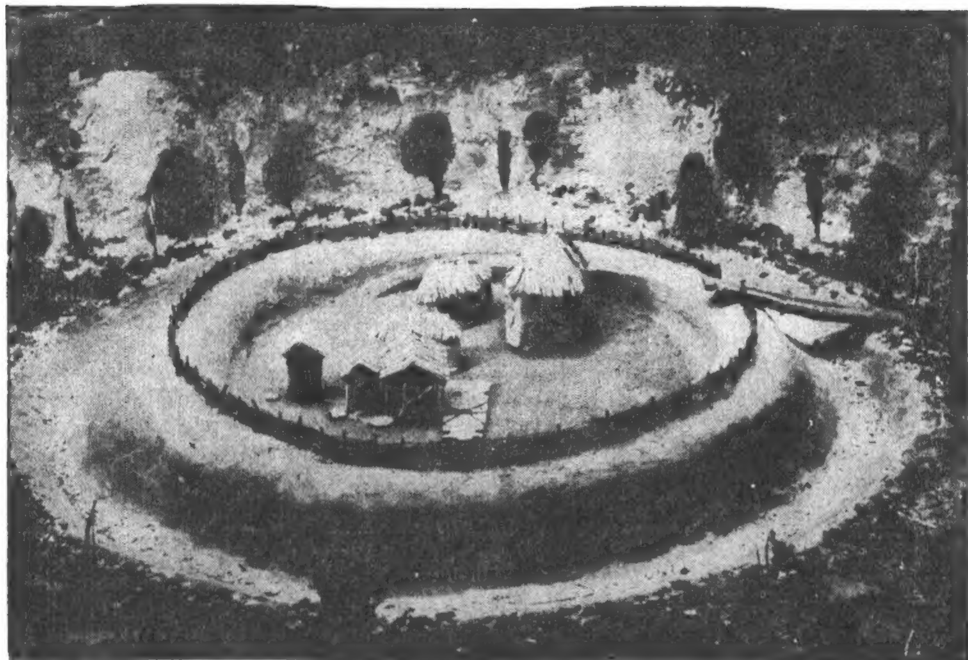

Fig. 1 — Macheta așezării neolitice de la Teiu

naturale erau fortificate cu valuri și șanțuri de apărare[4]. Fortificația de la Teiu a fost întregită ulterior „cu un gard format din trunchiuri de copaci îngropați drept babe, la distanțe de circa 1 metru, printre care se împleteau ramuri drepte și lungi de copaci“ [5]. Locuințele erau de formă dreptunghiulară, cu podelele realizate din lut care apoi se ardea, iar pereții laterali din nuiele împletite printre stîlpi peste care se aplica apoi lut. Acoperișul, în două ape, era format dintr-o bîrnă centrală pe care se sprijineau căpriorii. Ca material pentru înveliș s-a folosit stuful și papura[6]. Socotim ca foarte important folosirea muzeistică a materialului de la Teiu, care a dat posibilitatea reconstituirii printr-o machetă a așezării, precum și prezentarea întregii game de unelte folosite de locuitorii așezării respective, începînd cu percutoare, lame de silex, răzuitoare, topoare neperforate și perforate, dălțițe, vîrfuri de lănci și săgeți, acestea toate din piatră și silex, apoi unelte din os ca : sule, ace, străpungătoare, o săpăligă și un brăzdar de plug. Greutățile pentru războiul de țesut și plasele de pescuit, destul de numeroase, ca și fusaiolele erau confecționate din lut ars. Cele mai puțin reprezentate sînt uneltele din cupru. S-au descoperit un topor, un ac și două sule. În ce privește însă ceramica se impune a remarca de la început cantitatea

[4] S. Morintz. Tipuri de așezări și sisteme de fortificație și de împrejmuire în cultura Gumelnița, S.C.I.V. 2. XIII, 1962. I. Nania. Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu. Studii și articole de istorie. IX, 1967.

[5] I. Nania. op. cit.

[6] Ibidem

foarte mare de vase întregi și întregibile precum și deosebita grijă cu care au fost lucrate şi ornamentate unele dintre acestea.

Inventarul materialelor descoperite la Teiu vorbeşte şi despre principalele ocupaţii ale locuitorilor aşezării : agricultura, creşterea vitelor şi vînătoarea, iar ca meşteşuguri : olăritul, torsul, ţesutul, prelucrarea pieilor.

Epoca bronzului a fost mai puţin cercetată. Totuși datorită perieghezelor se cunosc astăzi o serie de așezări din această perioadă, aşezări ce urmează a fi cercetate sistematic în viitorul apropiat. Se poate însă trage de pe acum concluzia că în epoca bronzului teritoriul judeţului Argeş a fost intens locuit.

Prima epocă a fierului, reprezentată prin numeroase dovezi existente mai ales în zona subcarpatică argeşeană, a fost şi va fi intens cercetată. Caracteristic pentru zona mai sus amintită ca şi pentru subcarpaţii Olteniei este grupul cultural Ferigile, datînd din perioada de sfîrșit a Hallstattului [7].

În judeţul Argeş s-au cercetat pînă acum două necropole aparţinînd acestui grup, cea de la Curtea de Argeş și de la Tigveni [8] ; urmînd ca în acest an să înceapă explorarea celei de la Ţiţeşti. Din observaţiile preliminare, făcute cu ocazia săpăturilor din anul 1965 de la Tigveni, a reieşit existenţa unor aspecte comune cu principalele cimitire tipic Ferigile, dar și unele aspecte locale ca de pildă depunerea inventarului funerar pe un strat de pietre special amenajat, precum și construcţia deosebită a tumulilor, care spre deosebire de Curtea de Argeş, pentru a face comparaţia cu cel mai apropiat punct şi unde bolovanii erau aşezaţi de obicei pe un singur strat sau cel mult pe 2—3 straturi, la Tigveni întreaga manta a tumulilor s-a ridicat exclusiv din pietre de rîu.

Tot în zona Argeş mai sînt de menţionat necropolele de la Teiu și Beleţi-Negreşti [9] ; semnalate deocamdată de cercetările de suprafaţă, dar care fără îndoială vor fi cercetate în viitor datorită marii importanţe pe care o prezintă cunoaşterea aprofundată a tuturor problemelor legate de perioada de sfîrșit a primei epoci a fierului, perioadă în care se pun bazele culturii geto-dacice, din cea de a doua epocă a fierului.

Concluzionînd despre perioada hallstattiană tîrzie se poate spune, fără teama de a greşi, că toată zona Argeşului a fost locuită din plin. Aşa se explică de ce în a doua epocă a fierului se dezvoltă pe acest teritoriu o serie de așezări geto-dacice foarte importante. Între acestea un loc de seamă îl ocupă așezarea de la Cetăţeni. Situată pe cursul superior al rîului Dîmbovița, nu departe de pasul Bran, avînd posibilitatea de legătură pe cursul Dîmboviţei şi Argeșului cu Dunărea, sau pe drumul paralel cu cursul apelor amintite, toate acestea conferă aşezării rolul unui important centru economic, în care se făceau schimburi comerciale atît între dacii de la nord și sud de Carpaţi, precum și între

---

[7] Al. Vulpe. Necropola hallstattiană Ferigile, monografie arheologică. București, 1967

[8] Al. Vulpe, Eug. Popescu. Date noi privind grupul Ferigile în Argeş. Studii şi comunicări. 1968. Muzeul Piteşti.

[9] Ibidem

aceştia şi Arhipelagul Egeean şi Orientul Apropiat. Principalele produse de import constau din vinuri, uleiuri, ceramică de lux şi podoabe, exportîndu-se piei, blănuri şi carne sărată [10].

Prezenţa unui depozit de unelte agricole, precum şi a zgurei metalice şi a uneltelor de prelucrare a minereurilor, dovedeşte practicarea agriculturii şi a metalurgiei, după cum resturile osteologice de animale domestice şi sălbatice atestă creşterea vitelor şi vînătoarea.

În a sa lucrare „Aşezări getice din Muntenia" [11], Radu Vulpe înscrie Cetăţenii în rîndul celor mai de seamă aşezări de acest gen, scoţînd în evidenţă similitudinea resturilor de cultură materială de la Popeşti — pe Argeş — cu cele de la Cetăţeni. Adăugînd la aceasta faptul că viaţa celei din urmă s-a desfăşurat pe o perioadă foarte lungă, din sec. III î.e.n. şi pînă în sec. I e.n. inclusiv, reiese şi mai clar deosebita importanţă pe care a jucat-o emporium-ul de la Cetăţeni în desfăşurarea procesului de dezvoltare istorică a geto-dacilor din bazinul Argeşului.

Cercetarea perioadei stăpînirii romane şi a convieţuirii celor două elemente etnice — dacii şi romanii — precum şi a continuităţii daco-romanilor după retragerea aureliană, a ocupat un loc de seamă în planul de cercetare ştiinţifică a muzeelor argeşene. Rodul acestei strădanii, la care au participat o serie de cercetători de la Institutul de Arheologie al Academiei Republicii Socialiste România, a fost bogat.

În 1962 s-au reînceput săpăturile de la castrul roman Jidava. Deşi s-a lucrat în condiţii deosebit de grele, create mai ales de faptul că ruinele castrului au suferit din cauza unor construcţii moderne, s-a reuşit să se obţină numeroase date preţioase despre desfăşurarea vieţii militare, precum şi a sistemului de construcţie de la Jidava.

Zidul de incintă, dezvelit în cea mai mare parte, a oferit o serie de date noi. S-a constatat astfel că numărul turnurilor este mult mai mare decît cel presupus de D. Butculescu şi Gr. Tocilescu — P. Polonic [12], cele laterale avînd forma rectangulară, iar cele de la colţuri fiind semicirculare.

Pretorium-ul a fost recercetat recoltîndu-se un numeros material muzeistic, mai ales arme şi dezvelindu-se o serie de încăperi necunoscute pînă acum. Horreum-ul a fost dezvelit în întregime şi consolidat. Săpături intense s-au făcut şi în interiorul turnurilor şi zona celor patru porţi. Peste tot unde s-au dezvelit zidurile, acestea au fost consolidate, întrucît pe lîngă cercetarea ştiinţifică propriu-zisă se urmăreşte crearea la Jidava a unui punct turistic şi a unui muzeu al limesului transalutan. Dată fiind importanţa deosebită pe care castrul o deţine în rezolvarea unor probleme capitale pentru istoria patriei [13], cercetările vor continua şi în viitor.

---

[10] Fl. Mîrţu. Contribuţii la cunoaşterea vieţii dacilor de pe valea superioară a rîului Dîmboviţa. Studii şi articole de istorie, V, 1963.

[11] Radu Vulpe. Aşezări getice din Muntenia, 1966.

[12] Em. Popescu, Eug. Popescu. Castrul roman Jidava-Cîmpulung. Studii şi comunicări 1968, Muzeul Piteşti.

[13] Ibidem

Mult controversata problemă a vieţii dacilor liberi din vestul Munteniei şi a romanizării acestora, a căpătat un răspuns pozitiv prin săpăturile de la Chilia [14] şi Mătăsaru [15].

La Chilia s-a documentat prezenţa unei populaţii dace din sec. al III-lea e.n., care se afla într-un înaintat grad de romanizare, iar la Mătăsaru, datorită descoperirilor din sec. II—III e.n., s-a documentat pentru prima dată prezenţa populaţiei autohtone cu un secol mai devreme decît se credea pînă acum, impunîndu-se revizuirea datelor de început a tuturor aşezărilor de tip Militari-Mătăsaru. În lumina acestor cercetări, întregul tablou istoric al Munteniei din sec. II—III e.n. îşi schimbă înfăţişarea, căpătînd certitudine faptul că în această perioadă teritoriul amintit este treptat ocupat de către daci şi carpi. Ca o consecinţă a acestui fapt, sarmaţii care pătrunseră în această zonă, sînt împinşi spre est [16].

La numai cîteva sute de metri de aşezarea de la Mătăsaru, pe teritoriul comunei Mogoşani s-a cercetat o necropolă birituală din sec. IV. e.n. aparţinînd culturii Sîntana de Mureş. În cuprinsul acestui cimitir sînt prezente mai multe elemente etnice, migratorii, care în decursul sec. IV se opresc vremelnic pe teritoriul Munteniei, ajungînd pînă la rîurile Vedea şi Argeş, fiind apoi împinse la sud de Dunăre de noul val de migratori huno-alani [17].

Elementul cel mai semnificativ care trebuie reţinut vorbind despre descoperirile de la Mogoşani, ca de altfel de întreaga cultură Sîntana de Mureş, este influenţa pe care purtătorii acestei culturi o suferă din lumea romană, implicit şi din romanitatea de pe teritoriul patriei noastre, dar mai ales trebuie subliniat că alături de migratori sînt prezente elemente etnice băştinaşe daco-romane şi carpice care continuă să locuiască pe aceste meleaguri şi convieţuiesc cu noii veniţi, aşa cum se va întîmpla şi în secolele următoare pînă la formarea limbii şi poporului român [18].

O altă descoperire de seamă a Muzeului din Piteşti datînd din mileniul I e.n. a fost aceea din 1959 de la Ipoteşti. Deşi pînă acum nu s-a publicat o lucrare de sinteză asupra acestor săpături, prin analogie cu descoperirile similare de la Cîndeşti-Buzău, făcute în aceeaşi vreme de către Muzeul din Ploieşti şi a altor cercetări ulterioare, sîntem astăzi în măsură de a cunoaşte o serie de date foarte importante despre cultura Ipoteşti-Cîndeşti. Aceasta datează din sec. V—VII e.n. şi aparţine populaţiei locale; s-a format în sudul Carpaţilor ca un rezultat al legăturii permanente al romanităţii de la nord de Dunăre cu cea de la sud şi apoi cu cultura bizantină.

---

[14] S. Morintz. Săpăturile de la Chilia, M.C.A., VIII, 1962.

[15] Gh. Bichir, Eug. Popescu. Cercetările arheologice de la Mătăsaru şi contribuţia lor la cunoaşterea culturii materiale a dacilor liberi. Studii şi comunicări. 1968, Muzeul Piteşti.

[16] Ibidem

[17] Gh. Diaconu şi Eug. Popescu. Necropola de la Mogoşani. manuscris.

[18] Bucur Mitrea, C. Preda. Necropolele din sec. IV. e.n. în Muntenia, Buc., 1966

Elemente culturale Ipotești-Cîndești pot fi urmărite în cultura străromânească Dridu [19], documentată în Argeș prin cercetările de la Bîrlogu. Întrucît pînă acum nu s-au făcut aici decît săpături cu caracter informativ, rămîne ca în viitor să se pună un accent deosebit pe cercetarea acestei așezări pe care deocamdată ne mulțumim s-o semnalăm doar.

Argeșul, care după cum s-a văzut din cele arătate mai sus, a fost locuit fără întrerupere din cele mai vechi timpuri și pînă în momentul formării limbii și poporului român, va continua să fie și în feudalism o zonă la fel de populată, jucînd în continuare un rol deosebit de important în istoria poporului român. Argeșul a fost leagănul de formare a statului feudal Țara Românească. Încă înainte de acest important eveniment ținuturile Argeșului sînt cunoscute. Seneslau a avut în Argeș voievodatul său cu centrul la Titești și Arefu, iar Curtea de Argeș și Cîmpulung au fost primele capitale ale Țării Românești. Argeșul păstrează din acele vremuri de glorie numeroase monumente arhitectonice, între care un loc de seamă îl ocupă Curtea și Biserica Domnească din Curtea de Argeș.

După ce ani de-a rîndul a fost lăsat în paragină, la începutul secolului nostru acest ansamblu arhitectural a reintrat în atenția istoricilor și arhitecților. O primă măsură a fost aceea a restaurării bisericii în anul 1911, apoi în 1923 refacerea zidurilor curții și incintei domnești, după ce între anii 1920—1922 se făcuse săpături arheologice de către V. Drăghiceanu. Întrucît unele din observațiile făcute cu această ocazie au fost eronate, iar cercetarea arheologică nu a epuizat toate problemele, dar mai ales datorită faptului că de cunoașterea aprofundată a istoriei așezării și curți domnești de la Argeș depinde rezolvarea unor probleme deosebite ale istoriei patriei, în anul 1967 au reînceput cercetările arheologice de data aceasta cu o amploare deosebită și convingerea că numai o cercetare exhaustivă va face lumină deplină asupra rolului curții de la Argeș în procesul închegării primului stat feudal românesc.

Deja, în urma campaniei din 1967, s-au găsit dovezi (mai ales ceramică) care datează din a doua jumătate a sec. XIII și începutul sec. XIV, deci înainte de zidirea casei domnești din partea sudică a complexului respectiv [20].

La Cetățeni s-au făcut, de asemenea, importante descoperiri aparținînd feudalismului. Între cele mai de seamă mărturii de aici se înscriu două biserici, una datînd din secolul XIII iar alta din prima jumătate a sec. XVII. Deosebit de aceasta s-au descoperit resturile unui zid masiv, gros de șase metri, care bara valea Dîmboviței. Descoperitorul îi atribuie acestuia un rol de apărare, mai întîi împotriva cumanilor, apoi împotriva oștilor invadatoare maghiare și chiar punct de vamă [21].

Ca material arheologic deosebit, recoltat la Cetățeni, menționăm resturi de frescă din bisericile amintite, arme, obiecte de podoabă, ce-

---

[19] V. Teodorescu. Despre cultura Ipotești-Cîndești în lumina cercetărilor arheologice din nord-vestul Munteniei, S.C.I.V. 4, XV, 1964.

[20] N. Constantinescu. Cercetarea arheologică de la Curtea Domnească din Argeș, 1967. Studii și comunicări, 1968, Muzeul Pitești.

[21] D. V. Rosetti. Șantierul arheologic Cetățeni, M.C.A., VIII, 1962.

ramică şi o cantitate foarte mare de material feros descoperit într-un atelier datat în sec. XIV.

Pentru a încheia scurta prezentare a celor mai de seamă descoperiri din Argeş amintim şi descoperirile de tezaure monetare şi de podoabe.

Deşi puţine ca număr, la Cetăţeni s-au descoperit monede dacice şi un tezaur de monede republicane romane. Muzeul din Piteşti este posesorul a două frumoase tezaure dacice datînd din sec. I î.e.n. Unul din ele a fost descoperit în aşezarea de la Bălăneşti-Olt, iar al doilea la Rociu. În prima aşezare s-a şi făcut un sondaj de informare care a adus o serie de date noi cu privire la începuturile culturii geto-dacice în Cîmpia Română [22], iar la Rociu urmează ca în următorii ani să se facă săpături sistematice.

Din perioada stăpînirii romane, s-a descoperit la Sîmbureşti-Olt un tezaur de denari imperiali, romani; din perioada feudală un tezaur de piaştri turceşti descoperit la Deagurile, un altul de la Davideşti compus din piaştri turceşti şi ducaţi raguzani şi, în sfîrşit, tezaurul de la Fîlfani, compus din taleri austrieci, ducaţi olandezi şi diverse monede turceşti.

Cercetările arheologice făcute în zona Argeşului în ultimii 8 ani mai ales cu concursul unor entuziaste cadre ale Muzeului din Piteşti şi a unor colaboratori ai Institutului de arheologie al Academiei Republicii Socialiste România, au avut rezultate de o certă valoare istorică. Ele au relevat în acelaşi timp faptul că Argeşul — care a constituit vatra de formare a Ţării Româneşti, poartă mărturii deosebit de importante privind existenţa civilizaţiei umane din mileniile anterioare, fiind astfel un leagăn de cultură materială şi spirituală din cele mai străvechi, cu un însemnat rol în istoria patriei.

Considerăm că etapa relativ foarte scurtă de fructoase cercetări şi descoperiri ale Muzeului judeţean Argeş, nu a epuizat nici pe departe posibilităţile în acest sens, această zonă totuşi încă puţin cercetată oferind în continuare un vast cîmp tematic şi material pentru noi studii şi cercetări care vor spori în anii viitori tezaurul pietrelor nestemate care contribuie la completarea edificiului menit să reconstituie şi clarifice mai profund toate etapele de dezvoltare a poporului nostru începînd din cele mai vechi timpuri.

DÉCOUVERTES ET RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DANS LE DÉPARTEMENT D'ARGEŞ

RESUMÉ

Dans cet article on fait une brève présentation des plus importantes découvertes de la région d'Argeş, en reliefant à la fois l'activité de recherche du Musée de département d'Argeş.

Ce qui constitue le point de départ c'est la recherche de l'époque paléolitique, effectuée dans les vallées de Dîrjov, Mozacu, Dîmbovnic,

[22] Eug. Popescu. O nouă descoperire de „tip Alexandria" în aşezarea de la Bălăneşti. Studii şi comunicări, 1968, Muzeul Piteşti.

Neajlov dans l'aire de „pebble culture" („cultura de prund") et dans le processus anthropogenèse sur la teritoirre de nôtre pays.

Pour la période néolitique on a entièrement decouvert l'établissement type Gumelniţa à Teiu. Le matériel découvert montre quelles étaient les principales préoccupations des habitants d'ici : l'agriculture, l'élevage et la chasse, la poterie, le filage, la tissage et façonage des peaux.

L'époque du bronze est documentée seulement par périegeses.

En echange, la première époque du fer est représentée par de nombreuses épreuves surtont dans la zone sous-carpatique d'Argeş, où on a découvert une série de nécropoles appartenant au groupe culturel „Ferigele", comme celles de Tigveni, Curtea de Argeş, en restant à commencer aussi la recherche sistematique des nécropoles de Ţiţeşti et Beleţi-Negreşti.

Pour la deuxième époque du fer sont mentionnées une série d'établissements géto-daces très importants, surtout celui de Cetăţeni, du cours supérieure de la rivière de Dîmboviţa, établissement qui présente des ressemblances avec celui de Popeşti sur Argeş.

Une place particulière, important dans ce plan de recherche scientifique du musée est occupée par l'étude de la période de la domination romaine et de la continuité des Daco-Romains après la retraite aurelienne. Dans ce but, on a repris en 1962, les fouilles archéologiques dans le castrum romain Jidava-Cîmpulung.

Les fouilles de Chilia et Mătăsaru ont apporté une importante contribution dans l'étude du problème des Daces libres de l'ouest de Muntenia de II—III-ème siècle de nôtre ère.

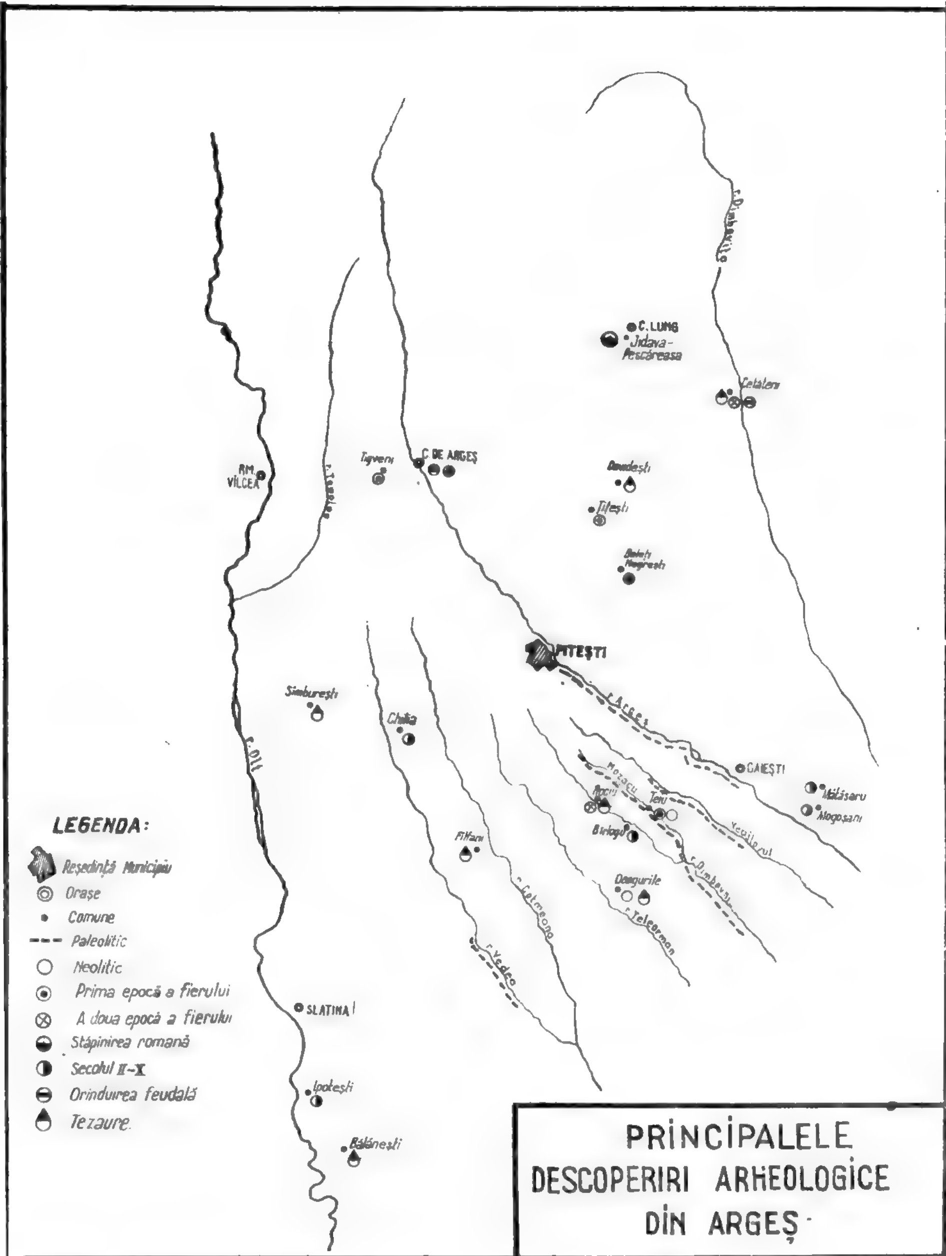
Sur le territoire du village Mogoşani on a découvert une nécropole birituelle de IV-ère siècle n.è., qui apporte une nouvelle contribution à la connaissance de la culture Sîntana de Mureş.

L'importante découverte d'Ipoteşti, — analogue à celle de Cîndeşti-Buzău, a été faite tout aussi par le Musée d'Argeş et à Bîrlogu on a découvert un établissement qui s'encadre dans l'aire de la culture Dridu.

À la fin on montre le rôle de la zone d'Argeş dans le processus de formation de l'état féodal Ţara Românească.

Extrèmement importantes pour ce problème sont les amples recherches qui s'éffectuent à Curtea de Argeş particulièrement à l'enceinte de la cour et de l'église voevodal et à Cetăţeni.

À la fin de l'article sont mentionnées aussi les découvertes de trésors monetaires et de parures de Cetăţeni, Bălăneşti-Olt, Rociu, Sîmbureşti-Olt, Deagurile, Davideşti, Fîlfani qui datent de differentes périodes de l'histoire de notre patrie.

PRINCIPALELE
DESCOPERIRI ARHEOLOGICE
DIN ARGEȘ
LEGENDA:
Reședință Municipiu
Orașe
Comune
Paleolitic
Neolitic
Prima epocă a fierului
A doua epocă a fierului
Stăpînirea romană
Secolul II–X
Orînduirea feudală
Tezaure
C. LUNG
Jidava-Pescăreasa
Cetăţeni
C. DE ARGEŞ
RM. VÎLCEA
PITEȘTI
GAIEȘTI
SLATINA
Simburești
Ipotești
Bălănești
Mozacu
Teiu
Mogoșani
r. Argeș
r. Olt
r. Vedea
r. Teleorman
r. Dîmbovița

ARIA CULTURII DE PRUND ÎN ROMÂNIA

I. NANIA

Alături de primele descoperiri ale culturii de prund în România [1], descoperirile noastre ulterioare [2] veneau să întărească afirmația existenței activității protoumane în Europa sud-estică, activitate intens dovedită în ultimul timp prin vastele descoperiri arheologice de la Bugiulești, Olteţu-Oltenia [3]. După ani de căutări neîntrerupte, uneltele eopaleolitice găsite în prundișurile rîurilor Dîmbovnic, Mozacu și Neajlov, toate convingătoare pentru demonstrarea existenței unei activități umane din paleoliticul inferior [4], alături de descoperirile de pe Valea Dîrjovului [5], Valea Oltului [6], Valea Muierii [7] și, în ultimul timp, văile rîurilor Plapcea și Teslui [8], formează din zona Argeșului cel mai puternic centru al

---

[1] C. S. Nicolăescu-Plopșor și I. N. Moroșan, *Sur la commencement du paléolithique en Roumanie*, în Dacia, N. S., III, 1959, p. 9—33 ; C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Paleoliticul în România*, în Istoria României, vol. I, 1960, p. 8—10 ; ibidem, *Cercetări privitoare la paleoliticul inferior*, în Materiale, VII, 1961, p. 11—13 ; cit. și Emil Condurachi, *Descoperiri arheologice în Republica Populară Română*, București, 1960, p. 9 și pl. ; Nicolae Oncescu, în *„Geologia“* din Monografia geografică a R.P.R., vol. I, 1960, 114.

[2] Ion Nania, *O nouă descoperire din paleoliticul inferior în Județul Argeș*, în S.C.I.V., XV, 4, 1964, p. 517—520.

[3] C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Date noi cu privire la cunoașterea începuturilor și sfîrșitului paleoliticului României*, comunicare la Seminarul româno-sovietic de arheologia orînduirii comunei primitive (București, 11—13 octombrie 1962) ; Sebastian Morintz, *Seminarul româno-sovietic de arheologia orînduirii comunei primitive* (București, 11—13 octombrie, 1962), în S.C.I.V., XIV 1, 1963, p. 228 ; C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Enigmele arheologice din Raionul Oltețu*, în ziarul Scînteia tineretului, anul XIX, Seria II, Nr. 4250, din 13 ianuarie 1963, p. 2 ; C. S. Nicolăescu-Plopșor și Dardu Nicolăescu-Plopșor, *The possible existence of the Proto-Hominids in Rumania's Villafranchean*, în Dacia, N. S., VII, 1963, p. 9—25.

[4] Ion Nania, op. cit.

[5] Vezi nota 1

[6] C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Noi descoperiri paleolitice timpurii în R.P.R.*, în Probleme de antropologie, II, 1956, p. 83—86 ; C. S. Nicolăescu-Plopșor și I. N. Moroșan, op. cit.

[7] Ibidem

[8] Informații primite de la I. N. Moroșan, descoperitorul uneltelor respective ; cit. și C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Oamenii din vîrsta veche a pietrei*, Editura științifică, București, 1965, p. 49.

De asemenea, Emil Liteanu ne informează că pe teritoriul comunei Mogoșești-Slatina pe valea rîului Plapcea s-au găsit piese clactoniene pentru care îi mulțumim și pe această cale.

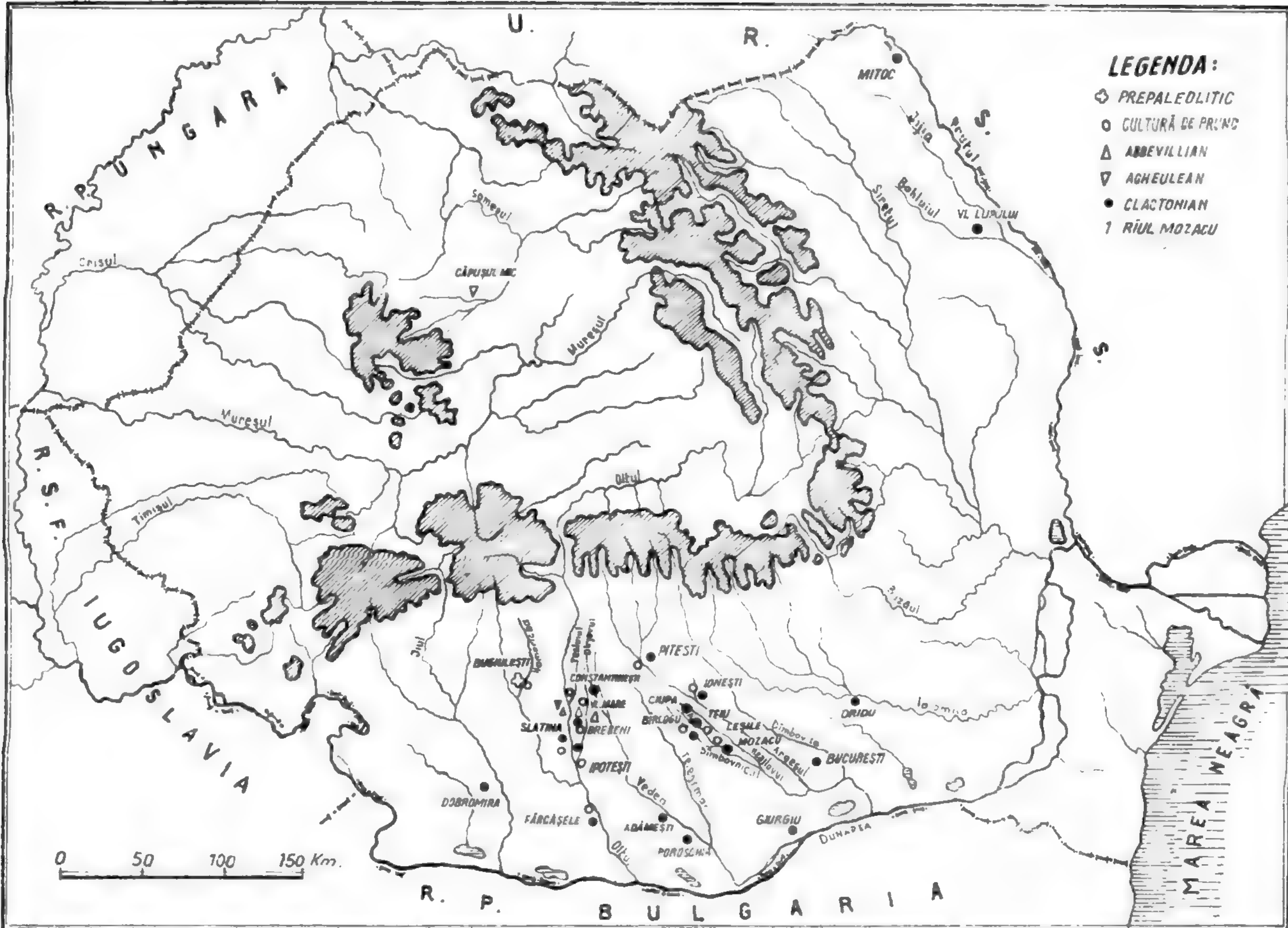

Fig. 1. Răspîndirea paleoliticului inferior în România

activității umane din paleoliticul inferior în Europa, principala verigă de legătură dintre Africa și Asia de sud-est, care erau, pînă nu demult singurele zone în care se cunoaște cultura de prund [9]. Bazați pe considerațiuni geomorfologice, geologice și paleontologice temeinic fundamentate, am desfășurat o intensă activitate de cercetare a prundișurilor rîului Argeș și, parțial, a prundișurilor din albia inferioară a rîului Doamnei [10]. Cercetată cu multă răbdare și perseverență, timp de cinci ani, pe o lungime de circa 40 de km, între Pitești și Ionești, Valea Argeșului prezenta de la bun început material asemănător celui de pe Valea Dîrjovului, silexul de apă dulce, sub formă de bolovănași mult rulați, și nu puțini au fost bolovănașii și așchiile sparte datorită fenomenelor naturale, din care cauză am renunțat uneori să luăm chiar unele piese care ar fi putut ajunge la forma respectivă în urma unei activități supuse rațiunii, dar care nu aveau caractere sigure.

Ne-am oprit totuși asupra a două piese asemănătoare celor descoperite anterior pe văile mai sus amintite, lucrate din bolovănași de rîu, anume aleși ca mărime pentru a se potrivi în căușul palmei, ușor de mînuit, forme bine definite, lucrate intenționat, ca unelte de uz permanent, corespunzînd nevoilor primare ale omului în muncă, pentru zdrobit, tăiat, răzuit, cioplit, lovit etc.

Este vorba de un „chopping-tool" (8×6,8×4,3 cm) obținut dintr-un bulgăraș de silex, oval neregulat în secțiune, de culoare maroniu-gălbuie cu pigmenți vineții. Capătul rotund, lăsat intact, se încadrează perfect în podul palmei. La capătul mai lat a primit, în puncte bine alese, două-trei lovituri pe o parte și două pe cealaltă parte, obținîndu-se o frumoasă creastă activă în zig-zag, precum și un vîrf ascuțit. Muchia este știrbită de lovituri ușoare și mărunte provenite, credem, în cea mai mare parte, de la izbirea de bolovanii din prundișuri. Patina este uniformă, cu excepția desprinderii celei mai mari, pe care este mai puternică. Aceasta se poate datora unei anumite poziții pe care a avut-o piesa într-o perioadă mai îndelungată de timp în prundișurile rîului (fig. 2/1 a și 1 b).

Un alt „chopping-tool" (7,4×4,3×3,5 cm), lucrat dintr-un bolovănaș de silex gălbui, aplatizat, a fost descoperit în prundișurile Argeșului, din zona Piteștiului. Piesa are pe o parte o spărtură masivă recentă care nu a distrus însă creasta activă, astfel că piesa are caractere sigure.

Dintre piesele care se încadrează în tehnica clactoniană menționăm două așchii (5,3×4×1,4 cm și 4,8×3,8×1,4 cm) asemănătoare celor descoperite anterior pe celelalte văi din județul Argeș. Și acestea au pe partea dorsală negativele desprinderilor anterioare, fără un plan de percuție pregătit, cu unghi deschis față de suprafața de desprindere.

---

[9] Ion Nania, op. cit.

[10] Timp lung a căutat unelte ale culturii de prund pe văile acestor rîuri și prof. Paul Dicu din Pitești. Printre numeroasele pietre sparte de diferiți agenți naturali am putut depista și două unelte clactoniene găsite în prundișurile rîului Argeș în apropiere de ștrandul orașului Pitești.

Ambele piese au o patină uniformă și nu se poate determina gradul de utilizare după acest criteriu (fig. 2/2—3).

Prin această descoperire, aria de răspîndire a culturii de prund în România și-a definitivat, considerăm noi, limita de est.

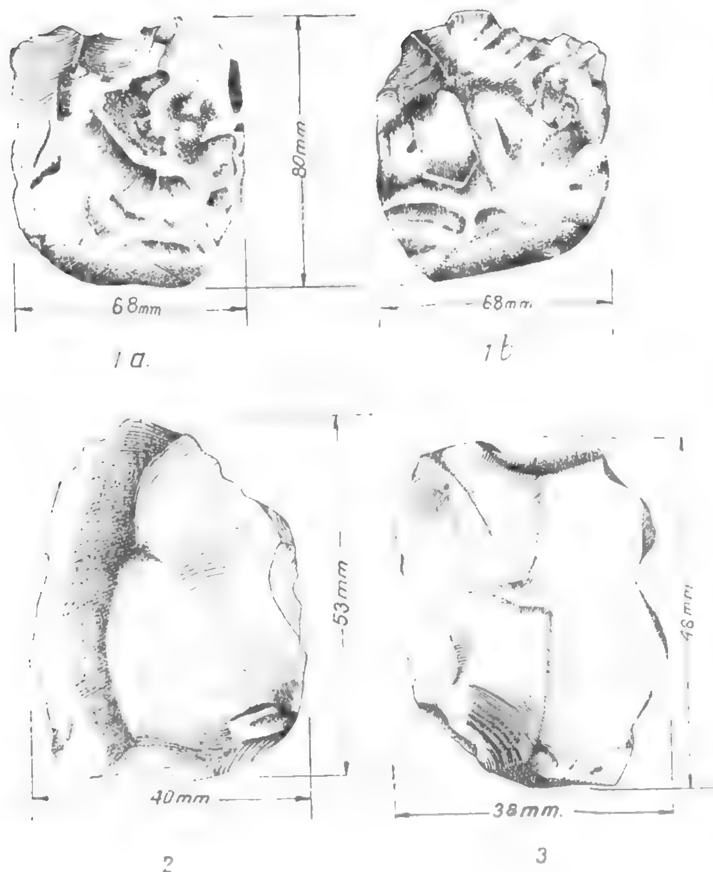

Fig. 2. Unelte tipice pentru cultura de prund de pe Valea Argeșului.

Limita vestică a trecut mult de Valea Oltului prin descoperirea unor unelte caracteristice acestei culturi la Bugiulești-Oltenia [11]. Este posibil ca această limită să se întindă pînă pe Jiu datorită faptului că zona dintre Jiu și Argeș, care ocupă o suprafață destul de mare din Cîmpia Română constituie o singură subunitate de relief a acestei mari cîmpii, cu aceleași caracteristici și cu aceeași vîrstă geologică [12].

[11] C. S. Nicolăescu-Plopșor, Nouvelles données sur la possibilité de l'existence de protohominiens dans le villafranchien de Roumanie, în Dacia, N. S., VIII, 1964, p. 47—52 ; ibidem, Oameni din vîrsta veche a pietrei, p. 49.

[12] Petre Coteț, Cîmpia Olteniei, București, 1957, p. 25 și fig. 3, p. 23.

Axa principală a ariei culturii de prund în România rămîne, așadar, Valea Oltului și Valea Dîrjovului, atît spre est cît și spre vest, uneltele culturii de prund apărînd din ce în ce mai rare pînă pe Argeș și eventual pînă la Jiu. Descoperirea uneltelor aparținînd culturii de prund la Fărcașele [13], precum și a uneltelor clactoniene găsite pe albia inferioară a rîului Vedea [14], confirmă și întregește părerile noastre cu privire la răspîndirea ariei culturii de prund în România. Același lucru se poate spune și despre uneltele clactoniene de pe Dobromira [15], care fixează punctul cel mai vestic al clactonianului subcarpatic și, după cum credem noi, chiar al culturii de prund, precum și despre descoperirea piesei clactoniene de la Malul Roșu de lîngă Giurgiu [16], care formează punctul cel mai sudic. Descoperirea uneltelor clactoniene pe teritoriul orașului București [17], se datorește probabil faptului că uneltele paleoliticului inferior la est de Argeș se găsesc purtate de torenții Dîmboviței în momentul formării acestei cîmpii. Am avea în cazul acesta o situație similară zonei Argeș-Olt, cu excepția că pe Dîmbovița se găsesc la o adîncime mai mare. Este posibil ca aceste unelte să fi fost împinse și de anumiți torenți veniți dinspre vest în perioada acoperirii fostului Lac Getic, sau, chiar mai tîrziu în timpul umplerii anumitor porțiuni rămase din el. Despre descoperirea unei așchii clactoniene la Dridu nu putem discuta, deoarece „avînd în vedere că piesa e izolată și nu se știe din ce complex provine, întrucît această formă dăinuie și mai tîrziu, încadrarea piesei este provizorie, făcută numai pe bază tipologică" [18].

Aceasta este aria de răspîndire a culturii de prund în România, rămînînd ca o sarcină de viitor a cercetărilor paleoliticului inferior din țara noastră cercetarea unor mici zone din care ar putea apare unelte ale culturii de prund în Moldova [19] și în Transilvania [20] și chiar în zona subcarpatică de la vest de Jiu și de la est de Argeș.

---

[13] Marin Nica, Comunicare ținută cu prilejul sesiunii de antropologie din iunie 1962.

[14] Informație primită de la Emilia Rosenthal, căreia îi mulțumim și pe această cale ; Ion Spiru, Cîteva descoperiri paleolitice și neolitice în Raionul Alexandria, în S.C.I.V., XVI, 2, 1965, p. 307.

[15] C. S. Nicolăescu-Plopșor, În Istoria României, vol. I, p. 9.

[16] Al. Păunescu, M. Ionescu și Gh. Rădulescu. Săpăturile din împrejurimile orașului Giurgiu, în Materiale, VIII, 1962, p. 131 și fig. 1/1, p. 128. Descoperirea ne poate duce la concluzia că uneltele clactoniene pot exista și în nordul Bulgariei, pe malul drept al Dunării. De altfel, în Bulgaria, ne informează C. S. Nicolăescu-Plopșor, căruia îi mulțumim, s-au găsit unelte clactoniene.

[17] N. N. Moroșan, Asupra paleoliticului din România, în Natura, anul XIX, 15 iunie, 1940, nr. 6, p. 270 ; C. S. Nicolăescu-Plopșor, Noi descoperiri paleolitice timpurii în Republica Socialistă România, în Probleme de antropologie, vol. II, 1956, p. 80—82 ; Ibidem, în Istoria României, loc. cit. ; Sebastian Morintz și D. V. Rosetti, Din cele mai vechi timpuri și pînă la formarea Bucureștilor, în Bucureștii de odinioară, București, 1959, p. 13.

[18] M. Bitiri. O așchie paleolitică descoperită la Dridu, în S.C.I.V., XI, 2, 1960, p. 365—366.

[19] La Mitoc și Valea Lupului au apărut unelte clactoniene : C. S. Nicolăescu-Plopșor, Cercetări asupra paleoliticului timpuriu, în Materiale, III, 1957, p. 285—288; C. S. Nicolăescu-Plopșor și N. Zaharia, Cercetările de la Mitoc, în Materiale, VI, 1959, p. 11—19 ; Emil Condurachi, op. cit., p. 9 ; C. S. Nicolăescu-Plopșor în Istoria României, loc. cit.

[20] C. S. Nicolăescu-Plopșor infirmă descoperirile lui Marton Roșka, în Materiale, III, p. 282. Noi considerăm totuși că Marton Roșka a avut dreptate și că în această zonă se pot găsi unelte ale culturii de prund.

L'AIRE DE LA CIVILISATION DE GRAVIER EN ROUMANIE

RÉSUMÉ

En rappelant les découvertes plus anciennes de la civilisation du gravier des vallées des rivières de Dîrjov et de l'Olt, ainsi que les découvertes effectuées dans les vallées de Plapcea et de Teslui, l'auteur apporte de nouvelles preuves de l'existance des outils éopaléolithiques dans les vallées du Dîmbovnic, du Mozacu, du Neajlov et de l'Argeș.

Ces découvertes mènent à la conclusion que la zone comprise entre l'Olt et l'Argeș représente la plus puissante aire de la civilisation du gravier d'Europe, étant la principale zone de liaison entre l'Afrique et l'Asie, continents qu'il n'y a guère longtemps étaient les seuls où cette civilisation fut présente.

Fondé sur des considérations d'ordre géomorphologique, géologique et paléontologique parfaitement établies, l'auteur n'exclut pas la possibilité d'une extension de la zone de découverte de ces outils, à l'ouest jusqu'au Jiu, et vers l'est jusqu'à la Dîmbovița, et même dans des zones plus restreintes, en Moldavie et en Transylvanie.

DATE NOI PRIVIND GRUPUL FERIGILE ÎN ARGEŞ

ALEXANDRU VULPE, EUGENIA POPESCU

Grupul Ferigile este aspectul de cultură materială caracteristic zonei subcarpatice a Argeşului şi Olteniei pentru perioada hallstattiană tîrzie [1]. Săpăturile efectuate în 1965 în necropola tumulară de la Tigveni, judeţul Argeş, au adus date noi în cunoaşterea acestui grup cultural [2].

Pe terasa superioară stîngă a Topologului, în marginea de nord-est a satului Tigveni, lîngă grajdurile cooperativei agricole, se află cîteva grupe de tumuli a căror înălţime variază între 0,30 pînă la 1 m de la suprafaţa solului. În 1965 s-au săpat doi tumuli. S-au ales două movile alăturate situate la o distanţă de cca. 5 m. Primul dintre cei doi tumuli săpaţi (tum. 1) este cel mai mare din grup, ocupînd o poziţie centrală, în timp ce al doilea, cel mai mic din grup ocupă o poziţie periferică.

Tumulul 1—M.I. Pe solul antic, la centrul tumulului a fost găsită o căniţă (fig. 1/1), conţinînd fragmente de cărbuni și foarte puţine oase calcinate. Urna era acoperită cu o strachină cu buza canelată (fig. 1/2). La 0,30 m spre sud s-a descoperit o mărgică de sticlă albastră cu ochi. Ceva mai departe se afla un cuţitaş de fier (fig. 1/3). Tot în această zonă s-au găsit cîteva fragmente ceramice izolate, cele mai multe provenind de la o strachină evazată cu caneluri în interior.

Întreg acest complex se afla la adîncime de 1,35-1,40 m. Către marginea movilei, mai ales în partea de sud şi de est, s-au găsit numeroase fragmente de vase neîntregibile : vas mare pîntecos, cană şi mai multe străchini între care unele cu buza canelată, constituind desigur ofrande.

Tot ca ofrandă considerăm şi groapa din partea de est a movilei prinsă la 1,40 m, adîncă de cca 0,20 m, conţinînd mult cărbune și fragmente dintr-o strachină cu buza canelată.

Complexul respectiv, care constituie de fapt mormîntul iniţial al movilei (M.I.) era acoperit cu o manta de pămînt groasă de 0,20 m. Peste acesta se înălţa movila de bolovani la baza căreia s-a identificat mormîntul al doilea (M.II).

---

[1] A. Vulpe, Necropola hallstattiană de la Ferigile, Monografie arheologică, Bucureşti, 1967.

[2] Săpăturile au continuat în 1966 şi 1967 numai cu participarea Institutului de Arheologie al Academiei Republicii Socialiste România. Rezultatele vor fi publicate ulterior de A. Vulpe.

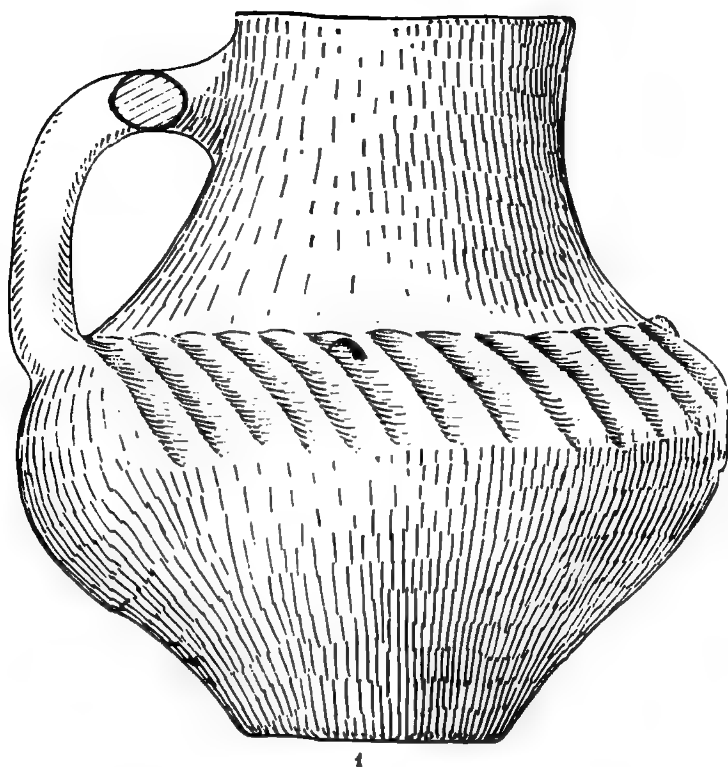

Fig. 1 — Obiecte din tum. 1 — M.I.

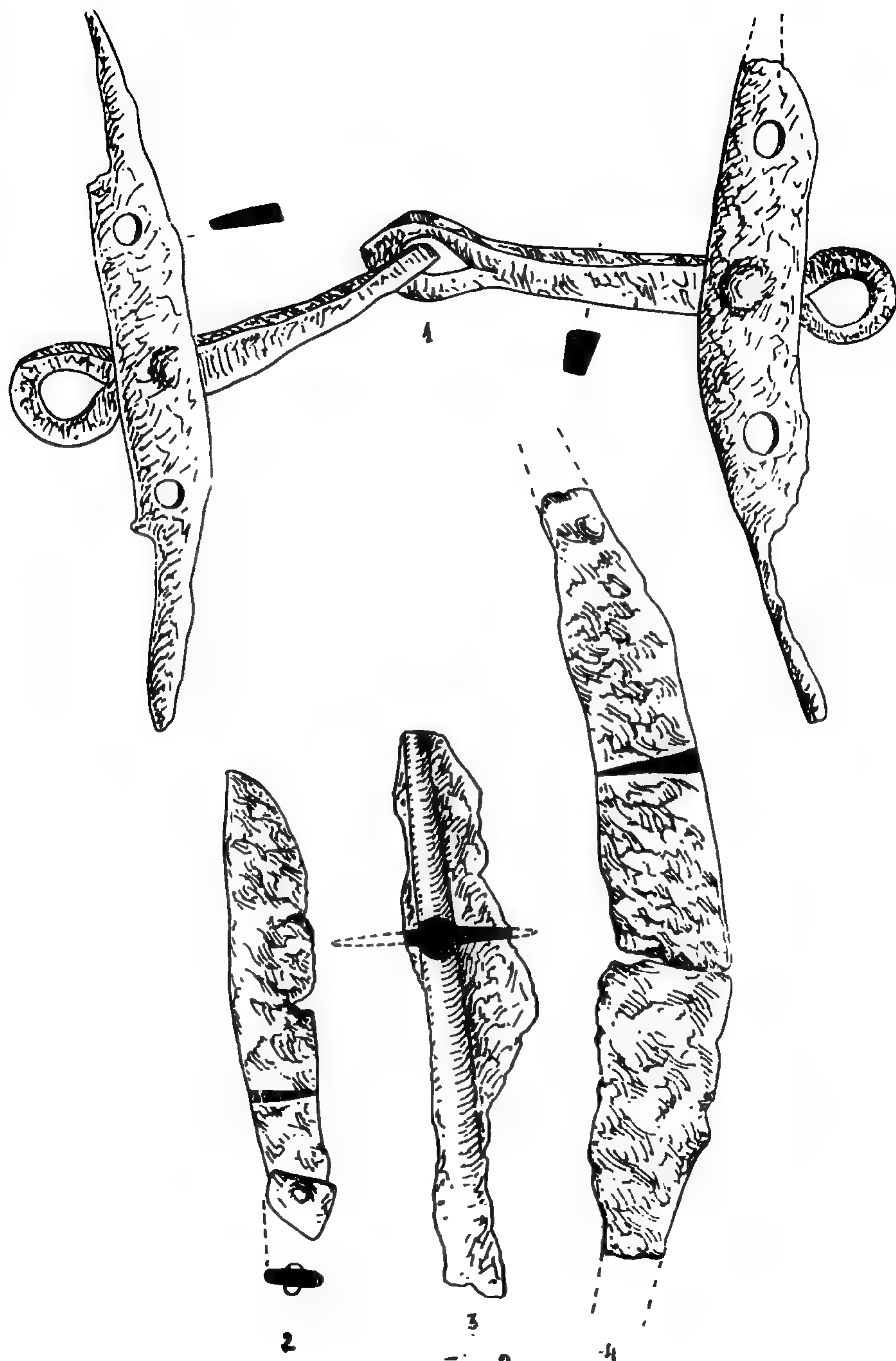

Fig. 2 — Obiecte metalice din tum. 1 — M. II

M. II. Inventarul funerar al mormîntului era așezat pe un strat de bolovani, în așa fel încît să nu sufere prea mult de pe urma tasării. Chiar în centrul movilei era un grup de vase, constînd dintr-o cană mică, plină cu oase calcinate, pe umărul căreia se rezema o căniță, conținînd de asemenea cîteva oase calcinate. Ambele erau acoperite cu o strachină-capac (fig. 4/1). Alături se afla jumătatea inferioară a unei străchini evazate, în care erau oase calcinate, cărbuni și o zăbală de fier (fig. 2/1). Fragmentele de margine ale acestei străchini erau răspîndite pe o zonă mai largă. În preajma acestui grup s-au găsit fragmente de la un vîrf de lance (fig. 2/3), un cuțit de luptă rupt (fig. 2/4), două verigi de bronz ce nu s-au conservat. La 1,5 m spre vest s-a găsit o a doua zăbală

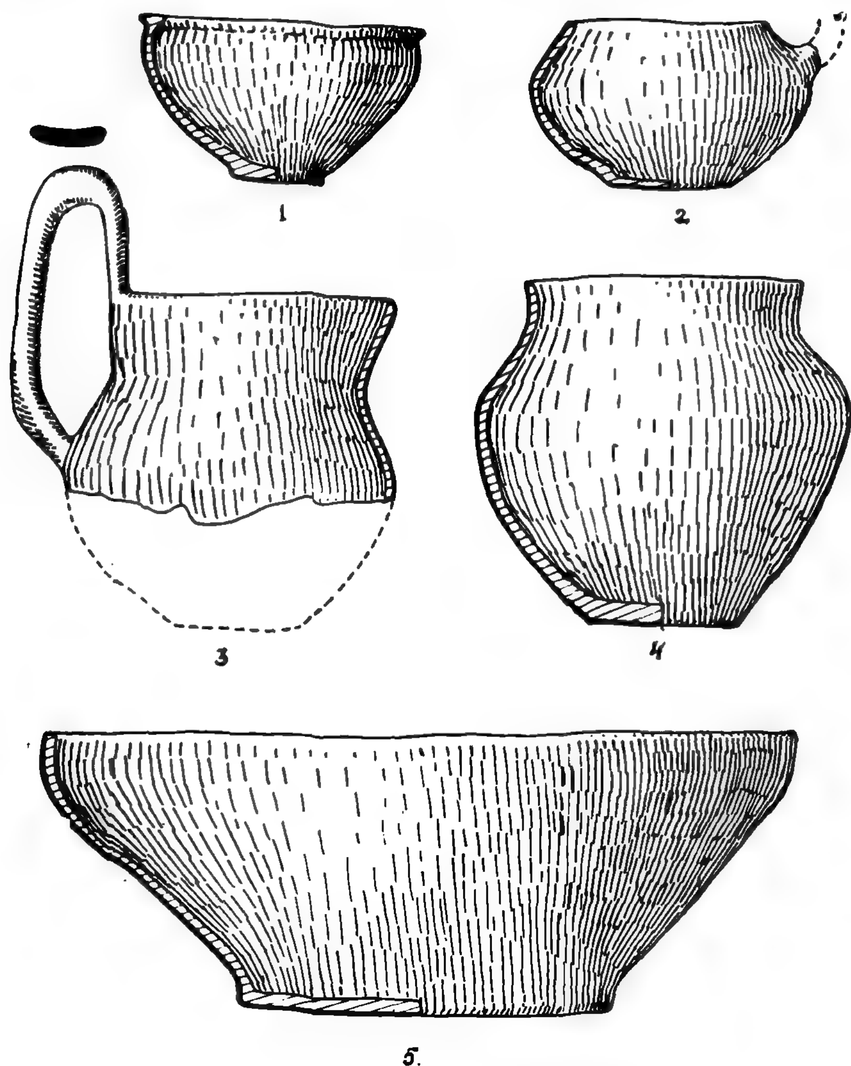

Fig. 3 — Ceramică din tum. 2

de fier identică cu prima, lîngă o grămadă de oase calcinate, depuse printre bolovani. Şi mai spre sud, se afla o altă grămadă de oase calcinate, conţinînd mai multe fragmente din calota craniană.

La acest nivel pe o suprafaţă largă, spre sud de grupul de vase descris mai sus, s-au găsit fragmente de strachină cu buza canelată, cîteva fragmente de ceşcuţă, un fragment de picior de vas globular şi mai multe fragmente dintr-un vas borcan cu brîu alveolar (fig. 4/2). Tot aici se afla şi un cuţitaş de fier cu nit (fig. 2/2). Pe toată această suprafaţă s-au găsit fragmente izolate de oase calcinate. Deasupra zonei mormîntului, în mantaua de bolovani a mormîntului, s-au găsit — între 0,60—0,80 m — o toartă cu buton discoidal şi mai multe fragmente dintr-o cană de dimensiuni mijlocii. Tumulul a fost acoperit cu un strat foarte subţire de pămînt.

M. III. În marginea de vest a movilei s-a observat groapa unui mormînt secundar, care deranja mantaua de bolovani. Groapa a fost prinsă la 1 m şi se adîncea pînă la 1,30 m. Avea diametrul de 0,80 m, conţinea cenuşă, cărbuni, oase calcinate şi fragmente de strachină cu buza canelată, un fragment de strachină evazată şi două fragmente atipice, dintre care unul corodat, lucrat dintr-o pastă fină cenuşie.

Tumulul 2. Are o structură asemănătoare cu tumulul 1. Pe solul antic s-a depus un strat de bolovani peste care au fost aşezate, în partea de sud-vest a movilei, 5 vase întregi cu gura în sus, constituind două grupe alăturate. În primul grup se afla o strachină cu marginea dreaptă (fig. 3/1), plină cu oase calcinate şi puţini cărbuni, o cană cu o toartă supraînălţată (fig. 3/3) şi o ceşcuţă pîntecoasă (fig. 3/2). Grupul al doilea constă dintr-o strachină mare, cu marginea dreaptă (fig. 3/5), plină cu oase calcinate şi o ceşcuţă (fig. 3/4), care s-a sfărîmat la demontare. Peste acestea se înălţa mantaua de bolovani a tumulului, a cărei grosime era de 0,50 m deasupra solului antic. Şi această movilă a fost acoperită cu un strat foarte subţire de pămînt.

La extremitatea movilei, la nivelul primului strat de bolovani, s-au găsit diverse fragmente de vase [două străchini (fig. 4/3,4), o ceaşcă, o cană şi un vas borcan (fig. 4/5—6)], reprezentînd ofrande ca şi în cazul primei movile.

Întrucît movilele de la Tigveni nu au suferit nici un fel de deranjament, ne prezintă un tablou clar al unor tipuri de tumuli din grupul cultural Ferigile. Raportul stratigrafic dintre morminte este pe deplin asigurat în tumulul 1, respectiv M. I—III şi totodată situaţia topografică poate sugera o dată mai tîrzie pentru tumulul 2. Această presupunere devine certitudine dacă ţinem seama de tipologia inventarului, după cum vom vedea mai jos.

Importanţa cercetărilor de la Tigveni stă în aceea că au ajutat la lămurirea unor probleme încă neclare, apărute în cursul prelucrării materialului din necropola tumulară de la Ferigile, judeţul Vîlcea. De asemenea ele sînt în măsură să aducă noi argumente care sprijină periodizarea făcută cu ajutorul metodei stratigrafiei orizontale la Ferigile [3].

[3] Pentru această problemă şi toate referinţele de mai jos, vezi A. Vulpe, op. cit.

La Ferigile s-a săpat în întregime necropola tumulară. S-a observat că atît materialul ceramic cît și ritualul funerar, în parte, indică o evoluție tipologică de la un capăt la celălalt al cimitirului. Acest lucru

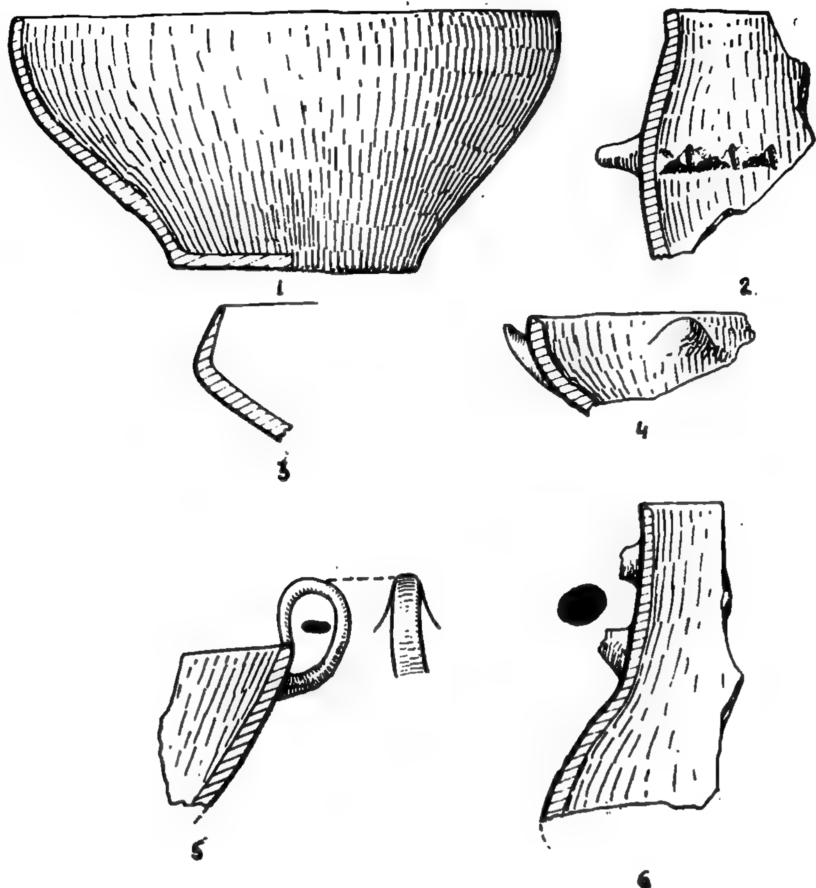

Fig. 4 — 1—2, ceramică din tum. 1 — M. II ; 3—6, ceramică fragmentară din tum. 2

a permis periodizarea necropolei de la Ferigile în două faze : I și II, caracterizate prin combinații de tipuri de obiecte și de ritualuri. Cercetările întreprinse de Alexandru Vulpe au dus la ipoteza evoluției de la capătul nordic către cel sudic, respectiv mormintele din jumătatea nordică, aparțin fazei Ferigile I și se datează în a doua jumătate a sec. VI î.e.n. și începutul sec. V î.e.n., iar cele din jumătatea sudică (Ferigile II), se datează în sec. V î.e.n. pînă în a doua jumătate a sa. O citire în sens invers a evoluției cimitirului de la Ferigile, ar fi în contradicție atît cu situația internă a cimitirului cît și cu situația generală a Hallstattului tîrziu din sud-estul Europei.

Tot la Ferigile s-a constatat și a treia fază (Ferigile III) care este atestată stratigrafic ca fiind ulterioară fazelor I și II, indiferent de ordinea acestora. În această fază se întîlnesc tipuri de vase lucrate cu

mîna, imitînd forme Latène timpurii. Faza Ferigile III a fost datată la sfîrşitul sec. V î.e.n. şi începutul sec. IV î.e.n.

Raportînd situaţia de la Tigveni la periodizarea de la Ferigile, constatăm următoarele :

Ritualul funerar asemănător cu al mormintelor I şi II din tumulul 1 îşi găsesc corespondentul în categoria mormintelor cu inventarul pe sol dar cu oasele în urnă. Această categorie, la Ferigile, este caracteristică fazei a doua.

Mormîntul III din tumulul 1 este reprezentant al categoriei cu inventarul fragmentar şi oasele depuse direct în groapă. Acest tip de morminte este caracteristic fazei Ferigile II şi mai ales subfazei II C.

Mormîntul din tumulul 2 aminteşte ca ritual, în mare măsură, mormintele cu grupul de vase întregi neacoperite, din faza Ferigile III.

Procedînd la tipologia inventarului de la Tigveni, vedem că pentru M. I din tumulul 1 sînt caracteristice numărul proporţional mare de străchini cu buza canelată (tipul de strachină I B de la Ferigile). Aceste vase, care la Ferigile apar în faza I A, sînt frecvente în faza II.

Mormîntul II se caracterizează prin combinaţia între strachina cu buza canelată, strachina evazată ornamentată cu caneluri într-o tehnică bună, toarta cu buton discoidal de tip degenerat (varianta α 4) aparţinînd unui vas lucrat grosolan şi neornamentat şi, în cele din urmă, zăbalele de fier, care de fapt reprezintă forma tipică de zăbală în grupul Ferigile. Această combinaţie se întîlneşte la Ferigile în egală măsură în fazele I B şi II A.

Mormîntul III din tumulul 1 conţine elemente tipice exclusiv fazei a doua, mai ales sfîrşitului acesteia.

Mormîntul din tumulul 2 conţine elemente tipice fazei a treia de la Ferigile. Cana cu toartă supraînălţată (fig. 3/3), profilul străchinilor urnă cu buza dreaptă şi fundul profilat (fig. 3/5), profilul străchinii mici cu buza lată bine profilată (fig. 3/1), proeminenţele semicirculare, (fig. 4/4), profilul vasului-borcan (fig. 4/2) reprezintă caracteristici întîlnite la Ferigile exclusiv în faza a treia.

Din cele expuse rezultă că mormintele I şi II ale tumului 1 aparţin începutului fazei Ferigile II, mormîntul III sfîrşitului acestei faze, iar tumulul 2, fazei Ferigile III.

Cercetările de la Tigveni au dovedit definitiv existenţa de tumuli individuali în cadrul unei grupe. Pe de altă parte au demonstrat că fragmentele ceramice de la marginea movilei reprezintă ofrande şi nu morminte, cum s-ar fi putut eventual interpreta în unele cazuri mai puţin clare de la Ferigile.

Raportul dintre mormintele I şi II din tumulul 1 indică o înmormîntare foarte apropiată. Nu este exclus ca mormîntul II, de luptător

să suprapună un mormînt de femeie din aceeaşi familie (amintim că în M. I s-a găsit o mărgică, în schimb nu s-au găsit arme).

Pe de altă parte trebuie scos în evidenţă că la Tigveni există unele aspecte locale, precum obiceiul de a depune inventarul pe un strat de pietre, fapt care ar putea să indice o situaţie generală. De asemenea construcţia însăşi a tumulilor, cu manta groasă de bolovani, se deosebeşte de situaţiile de la Ferigile şi Curtea de Argeş, unde bolovanii erau dispuşi pe cel mult 2—3 straturi, de cele mai multe ori pe un singur strat.

O observaţie importantă este că săpăturile de la Tigveni argumentează în favoarea periodizării de la Ferigile, deoarece mormîntul secundar III din tumulul 1 reprezintă tipul de mormînt considerat la Ferigile caracteristic capătului sudic al necropolei (II B—II C). De asemenea, faptul că tumulul 2 se datează în faza Ferigile III, pledează pentru legarea acestei faze de faza a doua.

Trebuie de asemenea menţionat că în cadrul aceluiaşi grup de tumuli, aşa cum a arătat experienţa de la Ferigile, mormintele sînt apropiate în timp.

Necropola de Tigveni marchează un nou punct în răspîndirea grupului Ferigile. În momentul de faţă se cunosc următoarele descoperiri tipice : Vaideeni, Ferigile, Govora (toate în judeţul Vîlcea), Tigveni, Curtea de Argeş, Ţiţeşti, Beleţi-Negreşti şi Teiu, judeţul Argeş, Tîrgşor şi Budureasca în judeţul Prahova.

După cum vedem, această arie cuprinde în principal zona subcarpatică din părţile Horezului pînă către apa Buzăului. Este o regiune caracterizată prin dealuri înalte, orientate nord-sud, adevărate prelungiri ale Carpaţilor Meridionali, cuprinzînd între ele numeroase depresiuni favorabile aşezărilor omeneşti. Limitată la apus de largile depresiuni ale Tîrgului-Jiu şi spre răsărit de îngustarea zonei subcarpaţilor de dincolo de Buzău, aria grupului Ferigile este unitară din punct de vedere geografic şi peisagistic. Unitatea culturală a acestui grup este mai bine conturată în fazele I şi II, pentru ca în faza a III-a să înceapă a se destrăma, sub semnul unor din ce în ce mai puternice influenţe sudice.

În încheiere amintim că grupul Ferigile se încadrează într-un complex cultural mai larg — complexul Bîrseşti-Ferigile — cuprinzînd Hallstattul tîrziu din nordul Olteniei, Munteniei şi sudul Moldovei. Acest complex cultural, împreună cu complexele aşa-zise scitice tîrzii din Podolia, Cîmpia Tisei şi Transilvania, alcătuiesc un aspect cultural pe care Alexandru Vulpe îl denumeşte traco-agatirs. Unitatea acestui aspect este mai evidentă în a doua jumătate a sec. VI şi prima jumătate a sec. V î.e.n. [4].

[4] Faţă de această teorie pe care A. Vulpe o discută în mod succint în monografia mai sus citată p. 101 şi urm. şi, mai pe larg într-o comunicare încă inedită, ţinută în cadrul Institutului de Arheologie în mai 1966 şi la Congresul de ştiinţe pre- şi protoistorice de la Praga (august 1966), I. H. Crişan a prezentat recent un punct de vedere în unele privinţe deosebit Acta Musei Napocensis, V, 1967.

NOUVELLES DONNÉES CONCERNANT LE GROUPE „FERIGILE" DANS LE DÉPARTEMENT D'ARGEȘ

RÉSUMÉ

Les auteurs présentent en partie une nouvelle nécropole hallstattienne tardive du village de Tigveni, département d'Argeș.

A la suite des recherches effectuées dans deux tumuli, en 1965, on a constaté que :

a. La céramique est similaire en grande partie à celle de Ferigile (département de Vîlcea) ;

b. La nécropole est contemporaine des phases Ferigile II—III, datées de la seconde moitié du VIe siècle avant n.è. jusqu'à la fin du IVe siècle avant n.è.

A la différence des nécropoles de Ferigile et de Curtea de Argeș, où les grosses pierres étaient disposées en maximum deux ou trois couches, les tumuli de Tigveni présentent un recouvrement épais de grosses pierres avec le mobilier disposé sur une couche de pierres.

GETUL BUREBISTA, CONDUCĂTOR AL ÎNTREGULUI NEAM GETO-DAC

Prof. doctor docent RADU VULPE

Cea mai întinsă formațiune politică realizată vreodată de o populație băștinașă de pe cuprinsul patriei noastre a fost uniunea triburilor geto-dace de sub conducerea lui Burebista, care depășea cu mult, spre toate zările, teritoriul de azi al României, ținînd spre vest pînă la marginile Boemiei și pînă la mijlocul Pannoniei, spre nord pînă dincolo de Carpații Păduroși, spre răsărit pînă la Olbia și pînă la țărmul Pontului Euxin, spre sud pînă în Iliria și pînă în Munții Balcani. Această grandioasă uniune, reprezentînd în istorie o apariție meteorică, a fost creată prin prestigiul și autoritatea regelui Burebista și a durat numai cît a trăit el. Opera lui militară și politică a atins proporții atît de ample încît nu e decît foarte firesc să dorim a avea știri cît mai multe și mai precise despre această excepțională figură, care merită a fi considerată printre personalitățile de geniu ale lumii vechi. Din nefericire, izvoarele sînt extrem de laconice cu privire la marele rege get și abia ne oferă o serie de indicații sumare, doar atîta cît să nu ne lase a ignora cu totul remarcabila pagină pe care el a înscris-o în istorie.

În cele ce urmează ne propunem să prezentăm și să examinăm aceste indicații, încercînd, pe baza concordanței lor, să schițăm încheierile care, în stadiul actual al cercetărilor, ne apar ca cele mai plauzibile.

Dintre autorii antici, ale căror scrieri au ajuns pînă la noi, unul singur vorbește mai stăruitor despre faptele lui Burebista : geograful Strabon. Este și unul dintre cei mai valoroși. Grec născut la Amasia din Pont, în Asia Mică, trăind cam între anii 60 î.e.n. și 25 e.n., Strabon a fost întrucîtva contemporan cu regele get. Bazîndu-se pe izvoare din cele mai bune, pe care le-a selectat cu un spirit critic remarcabil, el ne dă știri demne de toată încrederea, care, în ce privește subiectul nostru, sînt prea succinte și insuficient circumstanțiate, dar totdeauna în acord cu ceea ce putem afla pe altă cale. Ne gîndim la scurtele frînturi de informații, mai mult indirecte, risipite prin scrierile păstrate ale altor cîtorva autori antici, dar mai cu seamă la cuprinzătoarea inscripție a lui Acornion de la Dionysopolis (Balcic), care, prin caracterul său de

document direct, referitor tocmai la raporturile acestei cetăţi elenice din Dobrogea de sud cu puternicul rege get din stînga Dunării, prezintă o valoare primordială, confirmînd şi completînd cu importante ştiri noi relatările lui Strabon.

Socotim util a reproduce aci, cu comentariile cuvenite, tot ceea ce cele două izvoare de bază, unul literar, altul epigrafic, conţin cu privire la Burebista. Dăm cuvîntul mai întîi lui Strabon, începînd cu principalul său pasaj despre această personalitate (VII, 3, 11).

„Boirebistas [1], bărbat get, ajungînd în fruntea neamului său a început să-i instruiască pe oamenii săi, ticăloşiţi de necontenite războaie [2], şi atît de mult i-a ridicat prin exerciţii, prin cumpătare şi prin ascultarea de porunci, încît în cîţiva ani a creat o mare domnie şi a supus geţilor pe cei mai mulţi dintre vecinii lor; şi chiar de romani era temut, căci trecea Istrul fără frică prădînd Tracia pînă în Macedonia şi în Iliria. Pe celţii amestecaţi cu tracii şi cu ilirii [3] i-a pustiit, iar pe boiii de sub conducerea lui Critasiros şi pe taurisci i-a nimicit cu desăvîrşire. Pentru a-şi convinge poporul, şi-a luat ca ajutor pe Deceneu, un bărbat vrăjitor, care umblase prin Egipt şi învăţase oarecare semne de proorocire, lăsînd a se crede că îi sînt cunoscute tainele divine. După cîtva timp era socotit chiar zeu, după cum am mai spus cînd a fost vorba de Zamolxis [4]. Ca dovadă de cît îl ascultau geţii e că aceştia s-au lăsat convinşi să-şi stîrpească viile şi să-şi ducă viaţa fără vin. Iar Boirebistas a sfîrşit prin a fi răsturnat de nişte răsculaţi, înainte ca romanii să fi pornit o armată împotriva lui. Cei ce i-au urmat, au îmbucătăţit întinderea stăpînită de el, în mai multe părţi. Acum de curînd, cînd Caesar Augustus şi-a trimis armata împotriva lor [5], această întindere era împărţită în cinci părţi, însă atunci era în patru, căci asemenea împărţiri sînt vremelnice, schimbîndu-se după o împrejurare sau alta".

Numaidecît după acest pasaj, Strabon continuă (VII, 3, 12): „A fost şi o altă împărţire a ţării lor, păstrată din vechime: căci unii sînt chemaţi *daci*, iar alţii *geţi*. Geţii sînt aceia care se întind spre Pont (Marea Neagră) şi spre răsărit, iar daci aceia dinspre partea opusă, către Germania şi izvoarele Istrului". După cîteva consideraţii asupra originii numelor de geţi şi daci, geograful antic reia: „Neamul getic,

---

[1] Numele lui Burebista, conţinînd probabil o vocală specific getică greu de redat în alfabetele grec şi latin, prezintă în izvoare ortografii diverse. Strabon îl scrie în două feluri: *Boirebistas* (Βοιρεβίστας) şi *Byrebistas* (Βυρεβίστας). Inscripţia lui Acornion de la Dionysopolis ezită de asemenea între două forme: *Byrebistas* (Βυρεβίστας), atestată şi într-o inscripţie din Mesembria, şi *Byrabeistas* (Βυραβείστας). Iar Iordanes, pe latineşte, îl transcrie *Burvista*. Forma greacă cea mai frecvent folosită, mai ales în inscripţii, şi deci cea mai apropiată de aspectul fonetic autentic, este *Byrebistas*, care, după normele transliteraţiei din acea epocă, dă forma latină *Burebista*, curent adoptată de istoricii moderni. Forma *Boerebista*, transliteraţie a variantei excepţionale de la Strabon, *Boirebistas*, nu e cea mai indicată, iar scrierea ei greşită „Buerebista", întîlnită uneori în presă, chiar trebuie să fie total evitată.

[2] E vorba de indisciplina inerentă războaielor de pradă, caracteristice stadiului de democraţie militară în care se aflau geţii.

[3] „Celţii amestecaţi cu tracii şi ilirii" erau *scordiscii* din nordul Serbiei de azi.

[4] În pasajul VII, 3, 5, pe care îl reproducem mai jos.

[5] Aluzie la operaţiile generalilor lui August, Lentulus şi Aelius Catus, care, cam între anii 9—12 e.n., au purtat războaie pe teritoriile geto-dace de la nord de Dunăre pentru consolidarea noii frontiere romane stabilite pe fluviu.

care se ridicase atît de mult sub Boirebistas, a decăzut în cele din urmă din pricina răzmeriţelor şi a romanilor. Totuşi mai sînt în stare şi acum să pună în linie pînă la 40 000 de oameni".

După ce afirmă că prin ţara geto-dacilor[6], înţeleasă în totalitatea ei, trece rîul *Marisos* (Mureşul), care se varsă în Dunăre, Strabon adaugă imediat explicaţia (VII, 3, 13) că romanii „numesc *Danuvius* partea de sus a fluviului (Dunărea), dinspre izvoare pînă la cataracte (Porţile de Fier), care în cea mai mare parte curge pe la daci, pe cînd partea de jos, pînă la Pont, care trece pe la geţi, o cheamă *Istros*". Mai spune că „dacii şi geţii vorbesc aceeaşi limbă" şi că geţii „sînt mai bine cunoscuţi de eleni, fiindcă se mută mereu de pe un mal pe altul al Istrului şi fiindcă s-au amestecat cu tracii şi cu moesii". Prin ultima aserţiune autorul înţelege că, locuind şi în dreapta fluviului, în Dobrogea, geţii veneau în contact direct cu elenii pontici. Mai departe, în acelaşi pasaj, revenind la efemera unificare din vremea lui Burebista, precizează că „după ce numărul geţilor şi dacilor crescuse atît de mult încît puteau trimite la război pînă la 200 000 de oameni, acum s-au împuţinat pînă la 40 000 şi sînt pe cale să se supună romanilor. Nu sînt încă de tot în mîna acestora, fiindcă mai au nădejde în germani, care sînt duşmanii romanilor. În aceste comentarii din urmă, Strabon are în vedere numai una din cele cinci părţi în care se împărţise pe vremea sa puterea de altă dată a lui Burebista, cifra redusă pe care o dă reprezentînd exact o cincime din efectivul maxim de mai înainte. Acel efectiv, de 200 000 de oameni, în raport cu întinderea enormă a ţărilor de sub autoritatea lui Burebista, e departe de a fi exagerat, cum pare uneori cercetătorilor moderni. Cît despre supunerea iminentă faţă de romani, nu era decît o iluzie a lumii romane din vremea lui Strabon, nutrită de ofensiva lui August spre Dunăre şi de succesele ei în Dobrogea şi în Pannonia. De fapt forţa dacilor din munţi avea, dimpotrivă, să dureze încă mai bine de un secol, crescînd în intensitate pînă la supremele ei manifestări din vremea lui Decebal. Germanii menţionaţi ca nădejde a geto-dacilor puteau fi atunci bastarnii din nordul Moldovei şi din Galiţia, cît şi neamurile suebice, ca marcomanii şi quazii, care se instalaseră atunci în regiunile Cehoslovaciei de azi şi care ulterior vor duce mereu războaie cu romanii.

Cu privire la rolul eminent al lui Deceneu *(Decaineos)* de îndrumător moral al neamului geto-dac, susţinînd prin forţa credinţelor religioase politica de unitate şi de disciplină a lui Burebista, Strabon îl mai aminteşte într-un pasaj (VII, 3,5), citat mai sus, unde vorbind de

---

[6] În text e scris: „prin ţara lor curge rîul Marisos" (Ῥεῖ δὲ δι' αὐτῶν Μάρισος ποταμός), pronumele „lor" (αὐτῶν) referindu-se la pasajul precedent (VII, 3, 12), care se termina cu o aserţiune privind soarta ulterioară a totalităţii neamului condus cîndva de Burebista. Că în acea aserţiune acest neam era numit numai „getic" era firesc. Strabon nu utilizează pentru totalitatea geto-dacilor un nume dublu, ca noi modernii, ci generalizează pe acela al geţilor, extensiune logică după unificarea realizată de un rege get. În nici un caz pasajul cu localizarea rîului Marisos nu îngăduie afirmaţia lui H. Daicoviciu, „Steaua", XIX, 1968, nr. 2, p. 82—83, că Strabon ar fi întrebuinţat „fără a alege" atît numele de „daci", cît şi pe cel de „geţi". Nicăieri nu se va găsi în opera geografului antic un exemplu invers, de extensiune a numelui de „daci" asupra unei regiuni prin excelenţă getice, fiindcă nimic n-ar fi justificat o asemenea generalizare în acel timp. Deci Strabon nu întrebuinţa cele două nume la întîmplare.

situaţia de frunte a proorocilor pe lîngă regii geţi, spune : „pe cînd domnea la geţi Byrebistas, împotriva căruia divinul Caesar tocmai se pregătise de război, această cinste o avea Deceneu". Iar în alt loc (XVI, 2,39), tratînd tot despre înalta poziţie politică a profeţilor la diverse popoare, după ce îi citează pe eroii mitici ai tracilor din sud Orfeu şi Musaios, adaugă : „aşa cum era şi la geţi în vechime zeul Zamolxis, un pitagoreu, iar în vremea noastră Deceneu, care îi făcea preziceri lui Byrebistas".

Atitudinea persiflantă a lui Strabon faţă de reprezentanţii religiei geto-dace urmează tradiţia evhemeristă a autorilor greci mai vechi, care încă de pe vremea lui Herodot căutau să-l explice pe Zamolxis ca pe un fost sclav al lui Pitagora, divinizat ulterior de geţi. În realitate era vorba de un concept henoteist abstract al geţilor, pe care îl avuseseră în epocile lor primitive şi grecii ca toţi indo-europenii, dar pe care acum îl uitaseră atît de mult prin antropomorfizarea zeilor lor, încît nu-l mai înţelegeau cînd îl întîlneau în stare pură la un neam atît de conservativ în credinţele sale, ca geto-dacii [7]. Consecvent cu această lipsă de înţelegere a grecilor, Strabon caută să-l reducă şi pe Deceneu la rolul de simplu „vrăjitor" cu nuanţa de „şarlatan" (ανὴρ γοής) inventîndu-i şi lui, ca şi imaginarului Zamolxis, o ucenicie la misticismul filozofilor pitagorei şi, fireşte, o imaginară călătorie în teocraticul Egipt, care le apărea grecilor ca leagănul credinţelor religioase.

În realitate, Deceneu practica riturile tradiţionale ale religiei locale, după reguli moştenite din strămoşi, fără să fi avut nevoie nici el, nici vreun altul din predecesorii săi, să recurgă la învăţăturile lui Pitagora şi nici la influenţele egiptene total străine credinţelor geto-dace. În ierarhia societăţii geto-dace lui îi revenea un loc normal, pe care, chiar după cum lasă a înţelege Strabon, totdeauna îl deţinuse cineva. Un ecou al părerii autorilor greci despre Deceneu, provenind probabil de la Dion Chrysostomos din sec. I e.n., se regăseşte la Iordanes, un episcop creştin din sec. VI, de origine ostrogot din Italia, care dotat cu o mare erudiţie, dar lipsit de simţ critic şi pornind de la o confuzie grosolană între numele „geţi" şi „goţi", a adunat o seamă de ştiri mai vechi despre geţi, (fie că doar le-a rezumat după Cassiodorus, fie că le-a adunat el), într-o lucrare latină intitulată *De rebus Geticis* („despre chestiunile getice") sau mai scurt *Getica,* închipuindu-şi că în acest fel împinge departe în trecut istoria propriului său neam gotic. Eroarea sa a fost însă binevenită pentru noi, fiindcă aşa au fost salvate de la uitare unele informaţii despre geto-daci pe care nu le mai găsim în alţi autori. Despre Burebista ne spune prea puţin, dar insistă mai mult asupra lui Deceneu. Reproducem începutul pasajului respectiv din *Getica* lui (XI, 67) : „Pe cînd domnea la «goţi» (adică la geţi) Burvista, a venit în «Goţia» (= ţara geţilor) Dicineus, pe timpul cînd la Roma luase locul de frunte Sylla (82—79 î.e.n.). Pe acest Dicineus primindu-l Burvista, i-a dat o putere aproape regală *(pene regia potestas)*". După sfatul lui „goţii (= geţii) au prădat ţările germanilor, pe care acum le deţin francii". După o lungă frază despre puterea lui Caesar, care, deşi cucerise lumea,

[7] V. Pârvan. *Getica*. Bucureşti, 1926, p. 151—164. Pentru sensul termenului *henoteism*, cf. *Dicţionar enciclopedic român*, II, p. 677.

pe „goți" n-a putut să-i subjuge, „cu toate desele sale încercări" (încercări pe care de fapt dictatorul roman nici nu apucase să le pună în practică), clericul ostrogot, vibrînd de mîndria iluziei sale etnice, insistă asupra autorității morale exercitate de Deceneu asupra „goților", cărora le-ar fi împărtășit enciclopedice cunoștințe superioare, dar nu mai pomenește de Burebista.

Afirmația lui Iordanes despre expansiunea lui Burebista pînă spre izvoarele Dunării, unde pe vremea acestui episcop se întindea regatul francilor merovingieni, coincide în general cu afirmațiile lui Strabon citate mai sus despre „nimicirea" celților danubieni (VII, 3, 11), dar mai ales cu un alt pasaj al geografului grec (VII, 5, 2), unde, tratîndu-se despre ținuturile iliro-pannonice dinspre Alpi, se reamintește că „o parte din acel teritoriu a fost pustiită de daci cu prilejul războiului lor împotriva *boiilor* și *tauriscilor*, neamuri celtice de sub conducerea lui Critasiros, dacii susținînd că acea țară ar fi a lor, cu toate că e despărțită de ei prin rîul Patisos [8], care curge din munți spre Dunăre pînă la Galații numiți scordisci". Tauriscii locuiau în Alpii austrieci, în vechiul Noricum, dar exista și o populație celtă cu nume asemănător, *teuriscii*, pe care Ptolomeu (*Geogr.*, III, 8, 3) o menționează prin răsăritul Slovaciei și nord-vestul Daciei. Totuși din preciziunile lui Strabon apare clar că Burebista și-a extins operațiile asupra întregii Pannonii, unde locuiau boiii și că, prin urmare a trebuit să atingă și țările ocupate de tauriscii alpini, chiar dacă după aceea își va fi statornicit hotarele mai spre est. Fapt este că arheologia dovedește o răspîndire a civilizației geto-dace, în sec. I î.e.n., în părțile danubiene ale Pannoniei și în toată Slovacia pînă la Bratislava [9].

Cu aceasta încheiem seria citatelor din Strabon privitoare la Burebista și trecem la al doilea izvor de bază despre domnia acestui rege : inscripția de la *Dionysopolis*. E vorba de un decret al acestei cetăți emis în anul 48 î.e.n. în cinstea lui Acornion, fiul lui Dionysios, care a binemeritat recunoștința concetățenilor săi pentru servicii deosebite aduse în împrejurări pe care expunerea de motive din document le precizează. Inscripția, săpată în grecește pe o placă de marmură, a fost descoperită în orașul Balcic acum mai bine de șapte decenii și se păstrează la Muzeul arheologic din Sofia. E mutilată la început și pe marginea stîngă, așa că unele expresii lipsesc cu totul sau au rămas din ele grupuri de litere greu de completat. Totuși cea mai mare parte din cele 49 de rînduri care s-au păstrat sînt întregi și se citesc clar [10]. În traducere, conținutul lor este următorul :

---

[8] Manuscrisele prin care s-a transmis opera lui Strabon conțin forma *Parisos* (Πάρισος), ceea ce este o evidentă greșeală de copist în loc de *Patisos*, numele vechi al Tisei de azi (*Pathisus* la Pliniu cel Bătrîn, *Nat. hist.*, IV, 12, 80).

[9] Cf. A. Točik, în „Archeologické rozhledy", Praga, XI, 1959, nr. 6, p. 841—874.

[10] Dintre diversele lucrări epigrafice în care s-a publicat textul original al inscripției, cea mai recentă este excelenta culegere a lui G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, I, Sofia, 1956, p. 31—34, nr. 13. Dintre traducerile și comentariile românești cităm : V. Pârvan, *Getica*, p. 78—81 ; G. G. Mateescu, în „Anuarul Institutului de Istorie națională din Cluj", IV, 1926—1927, p. 323—336 : G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici*, II, București, 1942, p. 172.

„[Acornion al lui Dionysios a condus o solie] pe cheltuiala sa [...], călătorind departe, împreună cu tovarășii săi de drum [........] ; ajungînd la *Argedava* (Ἀργέδαυον) la tatăl [lui][11] și întîlnindu-l, a obținut în același timp de la el bunăvoință pentru oraș [...] și a dezlegat poporul [de tributul datorat]. Devenind apoi preot al Marelui Zeu, a săvîrșit cu pietate procesiunile și jertfele, iar din carnea jertfelor a împărțit și cetățenilor. Ales preot al zeului Sarapis, tot așa a susținut cheltuielile după cuviință și cu tragere de inimă. Cum zeul eponim al orașului, Dionysos, nu mai avusese preot de mai mulți ani, iar el fiind aclamat de concetățeni, s-a consacrat acestei slujbe și, luînd coroana zeului, pe vremea cînd Caius Antonius își stabilise aci cartierul de iarnă, a îndeplinit procesiunile și jertfele frumos și măreț, iar carnea le-a dat-o cetățenilor din belșug. Și luînd coroana Zeilor din Samothrace pe viață, a săvîrșit procesiunile și jertfele pentru inițiații misterelor și pentru oraș. Iar mai de curînd, devenind rege *Byrebistas* (Βυρεβίστας), cel dintîi și cel mai mare dintre regii din *Tracia* (πρώτου καὶ μεγίστου γεγονότος ἐπὶ Θρᾴκης βασιλέων) și stăpînind toată țara de dincolo de fluviu și pe cea de dincoace, a ajuns și la acesta în cea dintîi și cea mai mare prietenie (ἐν τῇ πρώτῃ καὶ μεγίστῃ φιλίᾳ) și a obținut cele mai bune foloase pentru patria sa, vorbindu-i totdeauna și dîndu-i sfaturi în cele mai importante treburi și atrăgînd bunăvoința regelui pentru mîntuirea orașului. Iar în toate celelalte prilejuri s-a oferit fără crutare pentru îndeplinirea soliilor orașului și și-a asumat fără șovăire sarcini primejdioase ca să contribuie în tot felul la binele patriei sale. Și fiind el trimis ca sol de către regele Byrebistas (Βυραβείστας) la imperatorul roman Cnaeus Pompeius fiul lui Cnaeus și întîlnindu-l pe acesta în Macedonia, pe la Heraclea Lyncestis (ἐν τοῖς περὶ Ἡράκληαν τὴν ἐπὶ τοῦ Λύκου) a dus la capăt nu numai treburile regelui, cîștigînd buna dispoziție a romanilor față de rege, dar și pentru patria sa a negociat cu foarte frumoase rezultate. În deobște, în orice stare a împrejurărilor dăruindu-se cu trup și suflet, luîndu-și din ale vieții pentru a susține cheltuielile și învigorînd din averea sa unele din dregătoriile orașului, el arată cel mai mare zel pentru ridicarea patriei sale. Așadar, pentru ca și poporul să arate că cinstește pe bărbații cei buni și destoinici și care îi fac bine, Sfatul și Poporul hotărăsc ca să fie lăudat Acornion al lui Dionysios pentru acestea și să fie încununat la sărbătorile lui Dionysos cu o coroană de aur și onorat cu o statuie de bronz, apoi să mai fie încununat și pe viitor, în fiecare an la sărbătorile lui Dionysos, cu o coroană de aur și să i se dea pentru ridicarea statuii locul cel mai de vază din oraș".

Acest text epigrafic, confirmînd asertiunile lui Strabon despre amploarea prestigiului lui Burebista, ne oferă știri noi, extrem de prețioase, pe care nu le găsim în nici una din scrierile păstrate de la autorii antici. Astfel, sînt inedite relatările despre un predecesor al lui Burebista, despre o reședință a sa cu numele de *Argedava*, despre iernarea lui C. Antonius la Dionysopolis, despre negocierile lui Burebista cu Pompeius și despre înseși raporturile regelui get cu cetățile pontice. Despre

[11] Majoritatea cercetătorilor înclină să completeze lacuna de aci cu numele lui Burebista, dar cu un mare procent de nesiguranță. Totuși nici atitudinea total negativă a lui H. Daicoviciu, în „Steaua", XIX, nr. 2, 1968, p. 83, față de o asemenea întregire nu este mai solid susținută.

expansiunea getică din timpul lui Burebista spre ţărmul Mării Negre Strabon nu pomeneşte nimic, probabil socotind-o, în calitatea sa de elen pontic, general cunoscută cititorilor săi şi prea banală în raport cu expansiunea occidentală şi meridională a geţilor, mult mai interesantă, fiindcă îngrijora în cel mai înalt grad însăşi puterea romană. Pentru regele get însă, tocmai supremaţia asupra cetăţilor pontice era mai importantă, fiindcă dijmuirea activităţii lor economice îi asigura mari venituri. Această supremaţie este confirmată, în afară de decretul lui Acornion din Dionysopolis, prin inscripţii din alte oraşe greceşti, precum şi printr-o mărturie a lui Dion Chrysostomos.

O inscripţie fragmentară din *Mesembria* (azi Nesebăr în Bulgaria) laudă pe nişte comandanţi militari din respectiva cetate pentru că s-au distins „conducînd oastea în războiul împotriva lui Byrebistas" (ἐπὶ Βυρεβίσταν πολέμων) [12]. Un decret de la *Histria* e dat în cinstea lui Aristagoras al lui Apaturios fiindcă acesta „îndeplinind multe solii pentru cetate, a dus tratative în interesul cetăţenilor cu barbarii care stăpînesc ţara şi fluviul (Dunărea)". De asemenea textul decretului vorbeşte de consecinţele grele ale loviturilor primite de cetate din partea acelor „barbari", al căror nume nu e precizat, precum nu e nici acela al conducătorului lor, dar care, avînd în vedere datarea inscripţiei în sec. I î.e.n. prin forma literelor, nu ar putea fi decît geţii lui Burebista [13]. Aluzii similare pot fi bănuite şi în alte inscripţii, din Olbia, Apollonia, Tomis, dar cu un grad de certitudine mult mai scăzut.

În schimb, intrarea tuturor cetăţilor din „Pontul Stîng" (coasta de vest a Mării Negre) sub dominaţia lui Burebista este clar atestată de menţionatul Dion Chrysostomos, un retor grec din Prusa, în Bitinia, care, exilat de împăratul Domiţian, a trăit cîtva timp în oraşele pontice, în preajma geţilor, şi se pare că a fost şi oaspetele lui Decebal, scriind o carte despre „Istoria geţilor", din nefericire pierdută. A ajuns pînă la noi doar o culegere de „Discursuri", din care remarcăm un pasaj referitor la oraşul Olbia sau Borysthenes de pe limanul Bugului (la Porutino nu departe de Nikolaiev, în R. S. S. Ucraina), unde autorul a călătorit prin anul 95 e.n. Povestind că acest oraş suferise adesea atacuri din partea „barbarilor", el adaugă (XXXVI, 1) :

„Ultima şi cea mai îndelungată cucerire s-a întîmplat nu mai departe decît acum o sută cincizeci de ani, cînd geţii au luat şi acest oraş, şi celelalte oraşe din Pontul Stîng, pînă la Apollonia" (adică pînă la Sozopol lîngă Burgas, în Bulgaria). Mai departe, vorbind de urmările nimicirii Olbiei de către geţi, continuă „după ce fuseseră cuceriţi, borysteniţii (= olbienii) şi-au reînfiinţat oraşul, cu ajutorul sciţilor pe cît mi se pare, aceştia avînd nevoie de negoţul şi de navigaţia elenilor, căci elenii încetaseră de a mai veni cu corăbiile din moment ce oraşul fusese distrus, deoarece nu aveau oameni de aceeaşi limbă care să-i primească, iar sciţii nici nu ţineau, nici nu se pricepeau să întocmească un tîrg după felul elenilor. O dovadă a decăderii este starea proastă a caselor reconstruite şi restrîngerea oraşului la o vatră mică". Numele lui Bu-

---

[12] G. Mihailov, *op. cit.*, I, nr. 323.

[13] W. Dittenberger, *Sylloge inscriptionum Graecarum*, ed. a 3-a, nr. 708. Cf. D. M. Pippidi, *Contribuţii la istoria veche a României*, Bucureşti, 1958, p. 123—136 : D. M. Pippidi, D. Berciu, *Din istoria Dobrogei, I*, Bucureşti, 1965, p. 284—287.

rebista nu e pomenit în textul respectivului „Discurs", dar cei o sută cincizeci de ani precizați, raportați la data cînd autorul a vizitat Olbia, ne duc în preajma anului 55 î.e.n., deci în epoca de apogeu a ilustrului rege get.

Revenind la inscripția lui Acornion de la Dionysopolis, trebuie să atragem atenția că întregirile de la începutul traducerii noastre, cuprinse între paranteze unghiulare, sînt mai mult sau mai puțin ipotetice. După menționarea Argedavei, apare sigur cuvîntul „tată" (πατήρ). Că ar fi vorba de tatăl lui Burebista e numai o conjectură modernă, larg împărtășită, dar nu mai puțin supusă discuțiilor [14]. În cazul, foarte posibil, că va fi fost tatăl lui Burebista, se poate ca să mai fi domnit după el un alt predecesor al acestuia, eventual un unchi, conform normei moștenirii tronului în linie agnatică, obișnuită la traci, geto-daci etc. [15]. După această normă fiul urma direct tatălui numai în cazuri cu totul excepționale. Oricum ar fi fost, este evident că nuanța expresiei „și la acesta" (καὶ πρὸς τοῦτον) privind prietenia găsită de Acornion la Burebista, arată că e vorba de una și aceeași dinastie getică. Mai puțin asigurată este completarea a ceea ce a obținut Acornion de la acest tată regal. Desigur „bunăvoință", dar trebuie să fi fost și altceva mai efectiv, ce ne scapă cu desăvîrșire. De asemenea nu știm de ce sarcină anume va fi fost „dezlegat poporul dionysopolitan [ἀπέ λυσεν τὸν δῆμον] De cheltuielile soliei prin filotimia lui Acornion? Dar ar fi o repetiție inutilă fiindcă s-a spus, la începutul frazei respective că acesta a plecat pe cheltuială proprie (τοῖς ἰδίοις δαπανήμασι). De tribut prin bunăvoința regelui? Am completat în acest mod, dar trebuie să accentuăm că e vorba numai de o conjectură, căci, oricum, este senzațional, deși foarte posibil, ca predecesorul lui Burebista să fi avut încă de pe atunci drept de tribut asupra uneia din cetățile pontice și să fi preferat a-și atrage devotata ei recunoștință renunțînd cu mărinimie la acest drept [16].

Fapt este că Dionysopolis avea multă nevoie de asemenea milostiviri. Starea ei economică trebuie să fi fost foarte precară, ținînd seama de împrejurările grele prin care trecea pe atunci ca toate orașele pontice, mereu amenințată de atacuri de pe uscat și de pirați, mereu cu grija de a-și căuta protectori, cu atît mai pretențioși cu cît erau mai puternici. Acornion, pentru a merita onorurile acordate de concetățenii săi, aproape se ruinează în cheltuieli. Este impresionantă insistența cu care, în mod repetat, se laudă generozitatea lui de a fi împărțit concetățenilor carnea jertfelor religioase, în cantități mari. Se vede că pentru cei mai mulți dintre dionysopolitani acest aliment devenise foarte rar. Iar menționarea

---

[14] Cf. H. Daicoviciu, *loc. cit.*

[15] Pentru traci și macedoneni cf. lucrările noastre *Prioritatea agnaților la succesiunea tronului în Macedonia și Tracia*, în vol. *In Memoria lui Vasile Pârvan*, București, 1934, p. 313—323, și *La succession des rois odryses*, în „Istros", I, 1934, fasc. 2, p. 230—248, iar pentru geto-daci C. Daicoviciu, *L'État et la culture des Daces*, în vol. *Nouvelles études d'histoire*, I, București, 1955, p. 137; idem, în „Studii și cercetări de istorie veche", VI, 1955, 1—2, p. 57.

[16] Cu vreo două secole mai înainte o inscripție din Histria arată cum un rege numit *Zalmodegicos*, foarte probabil tot get, renunță, în urma unor tratative, la veniturile pe care i le aducea tributul impus acestei cetăți pontice; cf. D. M. Pippidi, în *Din istoria Dobrogei*, I, p. 225—227; idem, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967 (ed. a 2-a), p. 166—185.

iernării armatei romane a lui C. Antonius Hybrida la Dionysopolis n-are alt rost decît să sublinieze valoarea gestului lui Acornion de a-şi fi asumat costisitoarea sarcină a preoţiei dionysiace tocmai în vremea cumplitei pauperizări pe care trebuie să fi adus-o cetăţii pacostea găzduirii acelei armate şi lăcomia verosului ei comandant, prea bine cunoscut pentru procesele de abuzuri cărora avea să le facă faţă ulterior la Roma [17]. Prin excesivele sale stoarceri de bani acest proconsul provocase revolta cetăţilor din Pontul Stîng, intrate sub oblăduirea romană în anul 72 î.e.n. Acum, în iarna anului 62, venind la faţa locului pentru a le pedepsi, se instalase la Dionysopolis, urmînd ca în primăvara următoare să intre în acţiune. Dar lucrurile s-au sfîrşit rău pentru el, fiindcă, bătut lîngă Histria de miliţiile elenilor şi de contingentele geţilor şi ale bastarnilor [18], a trebuit să părăsească Dobrogea în chip ruşinos, lăsînd cîmp liber acţiunilor pontice ale lui Burebista, care abia de acum înainte avea să intre în scenă. Pomenind despre predecesorul lui Burebista ca rege al geţilor înainte de anul 62 şi despre domnia lui Burebista însuşi numai după acest an, inscripţia lui Acornion, care expune faptele ca de obicei, în ordine cronologică, exclude definitiv mărturia lui Iordanes că această domnie ar fi început încă din 82 î.e.n. (o dată cu dictatura lui Sylla la Roma). La Iordanes, această dată trebuie să se refere numai la apariţia lui Deceneu ca preot al geţilor şi doar printr-o greşită exprimare s-a lăsat a se înţelege că ar fi vorba şi de Burebista.

Un eveniment de o mare însemnătate pe care ni-l relevă documentul epigrafic din Dionysopolis este intervenţia lui Burebista în conflictul dintre Caesar şi Pompeius, complet trecută sub tăcere în alte izvoare. Căci nu poate fi nici o îndoială că obiectul tratativelor duse de Acornion cu Pompeius fusese această intervenţie, Burebista oferindu-se să trimită trupe împotriva lui Caesar, în schimbul unor avantaje, printre care avem dreptul să bănuim în primul rînd respectarea cuceririlor getice din Pontul Stîng de către Pompeius. Victoria definitivă a acestuia în acel moment părea certă. Se afla în Macedonia, la Heraclea Lyncestis, prin luna iunie a anului 48 î.e.n., în plină desfăşurare a războiului, după succesul său de lîngă Dyrrhachium. Trupele sale biruitoare, mult superioare celor cesariene ca număr, subsistenţă şi perspective, îl proclamaseră *imperator* (αὐτοκράτωρ), titlu pe care inscripţia de la Dionysopolis îl menţionează. Ştim că, plin de o prematură încredere, el anunţase tuturor regilor vecini această primă izbîndă, desigur sugerîndu-le să i se alăture (Caesar, *Războaiele civile*, III, 72; Appianus, *Războ. civ.*, II, 63). Acum Burebista răspundea acestei sugestii cu toată convingerea. N-avea decît de cîştigat contribuind la adîncirea dezbinării lăuntrice a puterii romane şi luînd partea beligerantului care se sprijinea pe Orientul elenistic (străvechc ţintă a orientării economice şi spirituale a dacogeţilor), împotriva aceluia care reprezenta Occidentul, baza autentică a lumii romane, duşmană hotărîtă a năzuinţelor daco-getice. La fel vor proceda urmaşii săi în războaiele civile ulterioare, aliindu-se împotriva lui Octavian mai întîi cu ucigaşii lui Caesar, apoi cu Marcus Antonius. Dar acum evenimentele aveau să se precipite în mod surprinzător, ra-

[17] Cf. J. Carcopino, *César*, Paris, 1936 (în *Histoire générale* de G. Glotz), p. 683—684.
[18] Cf. V. Pârvan, *Getica*, p. 77—79.

portul de forțe dintre cei doi adversari romani fiind curînd și în mod decisiv răsturnat prin victoria lui Caesar la Pharsalos, unde armata lui Pompeius a fost zdrobită înainte ca să fi putut primi ajutorul getic. Faptul că inscripția lui Acornion nu face nici o aluzie la acest deznodămînt și că menține celui învins titlul de αὐτοκράτωρ este o dovadă că datează chiar din vara anului 48 î.e.n., fiind scrisă imediat după întoarcerea solului dionysopolitan de la Heraclea Lyncestis și înainte de 9 august, ziua bătăliei de la Pharsalos, în orice caz înainte ca știrea înfrîngerii lui Antonius să fi ajuns în cetatea pontică.

Caesar putea să se felicite că trupele sale n-au avut de luptat cu forțele geților, oțelite prin disciplină și fanatism. Dar nu e mai puțin adevărat că amenințarea uriașei puteri făurite de Burebista continua să obsedeze opinia publică din Roma. Vedem răsunînd ecouri ale acestei stări de spirit în scrierile ulterioare despre acele evenimente. De pildă Lucanus (contemporan cu Neron), în poemul său *Pharsalia*, îl pune la un moment pe un roman să declare că preferă un război civil chiar celor mai mari calamități externe, dînd ca exemplu eventualitatea unor atacuri din partea dacilor și a geților (II, 52—54) ; într-un loc (II, 295—297) îl face pe Cato să exclame : „feriți-ne, zei cerești, ca, printr-un dezastru care i-ar pune în mișcare pe daci și pe geți, Roma să cadă, iar eu să mai rămîn teafăr", iar spre sfîrșit (III, 93—95) un personaj spune „zeii ne-au ferit : pe țărmurile Lațiului n-a pătruns furia răsăritului și nici n-a năvălit sarmatul cel sprinten împreună cu pannonii și cu dacii și geții".

De fapt, după victoria sa în războaiele civile ceea ce îl preocupa în primul rînd pe Caesar era problema getică. Pregătise o mare expediție împotriva lui Burebista, trupele necesare, cuprinzînd un efectiv de 16 legiuni și 10 000 de călăreți, erau concentrate în Macedonia și el tocmai era gata să plece din Roma pentru a se pune în fruntea lor, cînd a fost asasinat de adversarii săi la 15 martie din anul 44 î.e.n. Despre proiectul său pomenește Strabon în pasajele pe care le-am văzut mai sus și îl confirmă nenumărați alți autori, ca Titu Liviu, Velleius Paterculus, Suetoniu, Plutarh, Appian. Ultimul, cel mai explicit, spune în cartea sa „Războaiele civile" (II, 110) : „Caesar se gîndea la o mare expediție împotriva geților și a parților ; intenționa să-i atace întîi pe geții vecini, un neam cu o viață aspră și iubitori de război". Apoi, după ce vorbește de uciderea dictatorului roman și de intrigile care au urmat, — Senatul urmărind ca armata pregătită de Caesar să fie îndrumată spre Siria împotriva parților sub comanda lui Dolabella, spre a fi luată din mîna lui Marcus Antonius —, Appian povestește următorul episod, caracteristic pentru atmosfera momentului, apăsată de amenințarea getică (III, 25) : „Deodată se răspîndi vestea că geții, care aflaseră de moartea lui Caesar, ar fi năvălit pentru a prăda Macedonia, iar Marcus Antonius ceru Senatului comanda armatei pentru a-i respinge pe geți, fiindcă împotriva geților o pregătise Caesar mai întîi, și în al doilea rînd împotriva Parției, iar Parția era deocamdată liniștită. Senatul suspectă însă zvonul și trimise delegați la fața locului, ca să cerceteze. Aceștia, întorcîndu-se, spuseră că n-au văzut geți în Macedonia, dar adăugînd, fie că era adevărat, fie că așa îi povățuise Antonius, că exista totuși teama ca geții să nu se năpustească asupra Macedoniei dacă

armata ar fi pornită în altă parte". Acest motiv păru atît de firesc și de întemeiat încît Marcus Antonius obținu armata dorită, pe care însă n-o duse spre Dunăre cum pretextase, ci în Italia, pentru scopurile sale personale.

Am expus pînă aici tot ce s-a păstrat scris din antichitate despre Burebista. Reprezintă destul pentru a lua cunoștință de considerabila sa poziție în conjunctura istorică a epocii, de întinderea vastă a cîmpului său de acțiune, de impunătoarele forțe de care dispunea, de suverana sa autoritate, de capacitatea sa extraordinară de a conduce și a organiza. E prea puțin însă pentru a răspunde unor numeroase probleme pe care aceste pasionante constatări le ridică la tot pasul. Am vrea să știm ceva despre caracterul său, despre familia sa, despre gradul său de cultură, despre țelurile politicii sale, despre locul său de origine, despre felul cum s-a ridicat, cum a izbutit să-i unească atît de repede pe geto-daci sub conducerea sa, cum i-a învins pe celți, în ce ordine și-a desfășurat cuceririle, în ce raporturi se afla cu vecinii săi din nord și răsărit, cum s-a produs căderea sa, ce consecințe a lăsat domnia sa asupra evoluției ulterioare a lumii geto-dace. La toate aceste întrebări și la multe altele, izvoarele scrise care se cunosc pînă acum nu dau nici un răspuns. Nu-i rămîne istoricului decît să le solicite slova cît mai insistent, pentru a scoate cît mai mult din înțelesurile care mai pot exista ascunse printre rînduri, servindu-se în acest scop de o metodă critică strictă, cu ajutorul căreia să urmărească deopotrivă concordanța reciprocă a diferitelor știri din autori și inscripții, încadrarea lor în sensul general al evenimentelor din acel timp și corespondența lor cu rezultatele cercetărilor arheologice.

Cu deosebire arheologia, prin caracterul concret și direct al rezultatelor sale și prin extinderea continuă a cîmpului său de cercetare, îndreptățește și aci, ca în toate problemele istorice, cele mai temeinice speranțe. Nu e vorba numai de eventualitatea descoperirii unor noi inscripții despre faptele și persoana lui Burebista, care sînt mereu de așteptat de la săpăturile arheologice, ci mai ales de îmbogățirea și adîncirea cunoștințelor despre cultura geto-dacă din acel timp, despre gradul ei de dezvoltare, despre condițiile economice, sociale, geografice ale formării și evoluției ei, despre sensul răspîndirii formelor ei specifice de la punctul de origine pînă la acoperirea întregii arii stăpînite de neamul geto-dac.

De la Vasile Pârvan, care cel dintîi a căutat să reconstituie această cultură, scriind monumentala *Getica*, cercetările sistematice pe teren cu privire la cultura geto-dacă n-au încetat nici un moment de a-și lărgi orizontul, de a-și perfecționa metodele, de a aduce rezultate din ce în ce mai numeroase și mai concludente, mai cu seamă în anii regimului nostru de democrație socialistă cînd aceste cercetări s-au intensificat în proporții considerabile, bucurîndu-se din partea autorităților de stat și de partid de un sprijin moral și material în proporții care mai înainte n-ar fi putut fi nici măcar imaginate. Azi avem identificate pe harta patriei noastre sute de puncte arheologice referitoare la epoca geto-dacă, dintre care multe stăruitor cercetate, ca Piscul Crăsanilor, Tinosul, Zimnicea, Popești, Cetățeni în Muntenia; Celei-*Sucidava*, Polovragi,

în Oltenia; Poiana-*Piroboridava*, Bărboşi, Calu, Bîtca Doamnei, Bradu, Stînceşti, Moşna în Moldova; Satu Nou, Murighiol, Cernavoda în Dobrogea; *Pecica-Ziridava* în Crişana, Medieşul Aurit în Maramureş, şi ca importantele cetăţi din Transilvania: Grădiştea Muncelului (celebra *Sarmizegetusa Regia*), Costeşti, Blidaru, Piatra Roşie, Băniţa, Tilişca, Piatra Craivii, care sînt special reprezentative pentru avîntul statului dac din munţi în epoca lui Decebal.

În legătură cu domnia lui Burebista, rezultatele cercetărilor arheologice au prilejuit pînă acum o serie de lămuriri importante. Mai întîi au confirmat expansiunea geto-dacă pe întinsele teritorii ocupate de acest rege, formele culturii geto-dace din vremea sa constatîndu-se uniform nu numai pe pămîntul de azi al României, dar şi în Slovacia, în Pannonia, în Moesia, în răsăritul sarmatic. În Slovacia şi în Pannonia s-a observat că aceste forme nu apar decît spre jumătatea secolului I î.e.n., exact cînd au trecut pe acolo armatele lui Burebista, şi că se suprapun formelor caracteristice ale culturii Latène reprezentate de populaţiile celtice pe care le-a supus regele get. Precum am arătat mai sus, răspîndirea formelor geto-dace spre vest, limitată la meridianul Bratislavei şi marcînd spaţiul statornic ocupat de geto-daci, e mai restrînsă decît aria operaţiilor războinice ale lui Burebista, pe care izvoarele scrise le arată extinzîndu-se pînă în Alpii tauriscilor şi pînă la cursul superior al Dunării. Un alt exemplu de confirmare arheologică a ştirilor scrise este constatarea că zona sacră din interiorul cetăţii Histria a suferit distrugeri radicale tocmai în epoca atacurilor lui Burebista la care face aluzie decretul lui Aristagoras, menţionat aci mai sus, că deci cetatea a opus rezistenţă armată, a fost luată cu asalt şi pustiită ca şi Olbia şi a fost ocupată de o garnizoană getică. Printre ruinele templelor din acea zonă, nereconstituite ulterior, s-a găsit destul de multă ceramică specific getică, dovadă că trupele învingătoare au sălăşluit vreme îndelungată înăuntrul cetăţii [19]. O inscripţie histriană din acel timp, recent publicată, vorbind despre „a doua întemeiere a cetăţii", a fost interpretată ca referindu-se la o refacere după distrugerea suferită sub Burebista [20].

Studiul descoperirilor arheologice dovedeşte că în epoca lui Burebista cultura geto-dacă a înregistrat nu numai o mare expansiune în spaţiu, dar şi un puternic avînt calitativ. Această cultură, pornind de la formele primei epoci a fierului şi pronunţîndu-şi unele caractere specifice încă din secolul VI î.e.n., şi-a accelerat ritmul de dezvoltare mai ales începînd din secolul III î.e.n., sub stimulentul raporturilor economice din ce în ce mai asidue cu oraşele elene din Pontul Stîng şi al legăturilor etnice şi politice cu tracii din sudul Dunării care, înconjuraţi aproape din toate părţile de principalele focare ale elenismului, s-au ridicat mai devreme decît geto-dacii pe treptele progresului.

Rolul factorului elenic în intensificarea progreselor realizate de geto-daci e de o mare importanţă pentru a fixa regiunea unde s-au manifestat mai întîi aceste progrese şi de unde apoi s-au răspîndit pe

[19] Despre data distrugerii acelor temple, coincizînd cu atacul lui Burebista, D. M. Pippidi, în *Din istoria Dobrogei*, I, p. 285—287.

[20] D. M. Pippidi, „Studii clasice", IX, 1967, p. 153—166; idem, *Contribuţii la istoria veche a României*, ed. a 2-a, p. 534—546.

tot spaţiul triburilor geto-dace. Această regiune nu poate fi căutată decît în sudul şi răsăritul Daciei, cu deosebire în Cîmpia Română şi în Moldova de Jos. Axa principală a legăturilor economice cu oraşele pontice era Dunărea. Era firesc ca, în activitatea lor negustorească, aducînd pe corăbii produsele superioare ale civilizaţiei lor pentru a le schimba cu bogăţiile locale (grîne, piei, lînă, brînzeturi, miere şi adesea sclavi), grecii să fi venit în contact mai întîi cu geţii de pe malurile acestui fluviu şi prin ei, să-şi fi răspîndit mărfurile mai departe, pe văile numeroaselor rîuri ce străbat Muntenia şi Moldova în sensurile cele mai prielnice unei circulaţii spre Carpaţi. Şi tot atît de firesc era ca geţii din şes să fi beneficiat mai devreme şi mai intens decît fraţii lor daci din munţi de progresele generate de acest contact.

Fapt este că aşezările getice dinspre Dunărea de Jos care au făcut pînă acum obiectul unor săpături sistematice prezintă, în raport cu toate aşezările din lumea geto-dacă, cele mai vechi şi mai numeroase dovezi ale penetraţiei greceşti, ale asimilării active a influenţelor elenice de către populaţia locală, ale creşterii mijloacelor de producţie, ale producţiei locale de mărfuri, ale dezvoltării şi schimburilor intertribale. Inevitabil, aci au trebuit să apară pentru prima oară şi consecinţele sociale ale acestor progrese economice, ca proprietatea individuală asupra bunurilor mobile tinzînd şi spre aceea asupra pămîntului, diviziunea socială a muncii prin apariţia de categorii speciale de meşteşugari şi negustori, munca prin sclavi, adîncirea diferenţelor între clase, necesitatea organizării de uniuni tribale întinse în forme durabile, tendinţa democraţiei militare de a face loc statului.

Nu e de mirare că între cele două principale nuclee politice pe care le înregistrează istoria neamului geto-dac, aceea a dacilor din Carpaţi şi aceea a geţilor de la Dunăre, ultima apare pe scena istoriei cu cel puţin patru secole înaintea celeilalte. Geţii de la Dunărea de Jos, din Dobrogea, sînt aceia care s-au opus, singurii din toată Tracia, marii armate persane a lui Darius, cu prilejul expediţiei acestuia împotriva sciţilor prin anul 512 î.e.n. Dacă au cutezat s-o facă, nu poate fi numai din cauza forţei lor morale lăudate de Herodot (IV, 93), ci pentru că aveau conştiinţa numărului lor, sporit prin solidaritatea cu triburile din stînga fluviului. Vedem aceste triburi, în secolele următoare, unite în acea formaţie impunătoare care, sub conducerea unui anonim *rex Histrianorum* („regele dunărenilor"), la anul 339 î.e.n., se împotriveşte cu eficacitate sciţilor lui Ateas, pentru ca numai patru ani mai tîrziu, sub un urmaş tot anonim al acestui conducător, să i se opună lui Alexandru Macedon, prin şesurile Teleormanului ori ale Romanaţilor, iar în anul 326 î.e.n., pe cînd Alexandru se afla în fundul Asiei, să-i producă generalului lăsat de acesta în Tracia, Zopyrion, o înfrîngere dezastruoasă la nord de gurile Dunării. Aceeaşi uniune de triburi, prin anii 300 şi 292 î.e.n., sub conducerea abilului Dromichete, a obţinut răsunătoare succese împotriva lui Lisimah, regele elenistic al Traciei. În cursul secolelor III—II î.e.n., această formaţiune a continuat a se întări şi a se dezvolta, mereu în legătură cu cetăţile elene de la Marea Neagră, pentru ca în secolul I î.e.n. s-o vedem intervenind împotriva primelor afirmări ale puterii romane în Pontul Stîng, mai întîi în alianţă cu Mitridate, apoi ca parte din marea putere politică a lui Burebista. În acelaşi in-

terval multisecular, dacii din munţi au fost absenţi de pe scena istoriei pînă în preajma anului 200 î.e.n., cînd sînt pomeniţi pentru prima dată în ştirile înregistrate de Pompeius Trogus (şi transmise prin Iustinus) despre luptele regelui dac Oroles cu bastarnii (XXXII, 3, 16) şi apoi despre formarea unei puteri dace sub regele Rubobostes (Prolog XXXII), desigur şeful unei noi uniuni de triburi din Transilvania, pe la începutul secolului II î.e.n.[21]. Istoricul roman îi menţionează pe daci ca pe o noutate despre care nici un autor elenic nu avusese ştire mai înainte, ţinînd să explice că sînt bune rude cu cunoscuţii geţi *(suboles Getarum)*.

Cînd a apărut Burebista, în lumea geto-dacă existau atît vechea uniune de triburi a geţilor de la Dunărea de Jos, cît şi aceea mai recentă a dacilor din Transilvania. Cum stăpînirea sa nu se formase prin cucerirea pe rînd a unei puzderii de triburi separate, căci în acest caz nu s-ar fi putut realiza atît de repede, ci din unirea unor formaţiuni politice mai întinse, deja constituite, anume a celor patru părţi în care această stăpînire avea să se desfacă după moartea sa, precum spune Strabon, rezultă că trebuie să contăm cu încă două uniuni de triburi, ale căror numiri şi situaţii geografice ne rămîn cu totul necunoscute. Cel mult putem să presupunem că ar fi vorba de triburile din Maramureş şi Slovacia de o parte, de cele din Galiţia şi Moldova de Sus de alta, incluzînd probabil şi populaţii de alt neam, ca bastarnii de pildă, care, după primele ciocniri cu Oroles, ajunseseră la un echilibru cu geto-dacii şi chiar la o strînsă colaborare, constant manifestată în secolele II—I î.e.n. împotriva romanilor.

Căreia din cele patru uniuni de triburi îi aparţinuse Burebista la origine? Cele două presupuse formaţii anonime din nord se exclud din discuţie din capul locului, din cauza caracterului lor periferic şi a lipsei de importanţă istorică pînă atunci. Rămîn uniunea *geţilor* şi cea a *dacilor*. Sub impresia poziţiei centrale a acesteia din urmă, în coroana de munţi a Transilvaniei *(corona montium*, cum spune Iordanes), miez al unităţii naturale a pămîntului Daciei, şi sub covîrşitorul sentiment de măreţie pe care îl impun soliditatea statului dac din vremea lui Decebal şi epica sa rezistenţă împotriva cuceririi romane, se tinde a se vedea în Burebista un strămoş direct al acestuia[22] şi, în măsura în care se pune problema, să i se atribuie ca ţinut de baştină munţii Sarmizegetusei. Totuşi susţinerea acestei păreri e departe de a fi uşoară. Mai mult,

---

[21] Multă vreme s-a crezut că numele *Rubobostes*, păstrat în toate manuscrisele rezumatului lui Iustinus, ar reprezenta o transcriere greşită în loc de *Burobostes*, luat drept o variantă a numelui lui Burebista, ceea ce totuşi nu corespundea contextului respectiv, referitor la începutul secolului II î.e.n. *Rubobostes* a fost un real rege dac, anterior cu mai mult de un secol getului Burebista; cf. C. Daicoviciu, „Studii şi cercetări de istorie veche", VI, 1955, nr. 1—2, p. 50—51.

[22] C. Daicoviciu, *loc. cit.*, p. 56—59; idem, în *Istoria României*, I, p. 294—295; H. Daicoviciu, *Dacii*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1968, p. 124—130. Din textul păstrat de Iordanes (probabil inspirat din opera pierdută a lui Dion Chrysostomos) nu reiese de loc că dinastia dacă terminată cu Decebal ar fi purces direct de la Burebista, ci cel mult s-ar putea deduce, eventual, o continuitate de la Deceneu. Dar acelaşi text (*Get.*, 11) precizează că acest colaborator religios al lui Burebista nu era get, ci venise la geţi din altă parte. Va fi fost dac din munţi, profetul unui sanctuar anterior lui Burebista, pe care acesta reuşise să şi-l ia ca tovarăş în vederea marii acţiuni de unificare pe care o pregătea? N-ar fi decît în logica normală a lucrurilor.

dacă ne liberăm de obsesia centrului geometric al Daciei, care nu e de loc necesar să fie centrul ei economic, politic, cultural — și istoria a dovedit-o în epoci mai noi prin însăși poziția capitalei noastre de azi —, dacă ținem seama că impresionantele cetăți dace din Transilvania sînt în majoritate mai noi decît Burebista, iar cea mai veche dintre ele, Sarmizegetusa Regia, nu poate fi urcată înapoi în timp mult mai sus decît vremea lui, și, dacă, în sfîrșit, nu pierdem din vedere individualitatea regională a fiecăreia din cele două uniuni, getă și dacă, și renunțăm la a vedea în geți și daci un amalgam indistinct politic, nu mai rămîne nici un argument valabil în favoarea originii dace a adversarului lui Caesar.

Dimpotrivă, totul concordă în a postula ca patrie a sa aria uniunii de triburi *getice* din șesurile Dunării de Jos. Burebista n-ar fi izbutit să îndeplinească atît de punctual marile sale fapte dacă n-ar fi fost exponentul unor condiții care nu numai le favorizau, dar i le impuneau. Or asemenea condiții nu existau atunci în Dacia nicăieri atît de îndelung pregătite și atît de coapte ca în răsăritul getic, a cărui evoluție istorică atinsese momentul cînd nu mai era așteptată decît destoinicia unui mare organizator pentru ca formația politică a geților să devină baza unificării întregului neam geto-dac.

Pe de altă parte, tendința de unitate era în atmosfera generală a timpului. Expansiunea lui Mitridate în jurul Pontului Euxin și aceea a lui Ariovist în vestul germano-celtic o dovedesc. Era singura cale pentru a face față primejdiei romane, care îngrijora toate popoarele. Numai sub impulsul acestei grave amenințări a putut Burebista să-i convingă atît de repede pe toți geto-dacii a-i accepta conducerea, ceea ce ar fi obținut mult mai greu numai prin forța armelor. În schimb, cu atît mai irezistibil a întrebuințat această forță în fruntea tuturor geto-dacilor după realizarea unirii, zdrobind pe dușmanii externi ai fiecăreia din părțile unite care, singure, mai înainte, nu putuseră s-o facă. Așa a ajuns getul de la Dunărea de Jos pînă la Alpi, pînă la Balcani, pînă la Olbia.

Pentru a se contesta originea getică a lui Burebista ar fi nevoie nu numai să se forțeze înțelesul asertiunilor din izvoarele scrise, dar chiar să se nege în mod nejustificat valoarea mărturiilor clare pe care le aduc. Astfel, în ciuda unor încercări schițate în acest sens [23], nu poate fi în mod logic înlăturată sublinierea lui Strabon care ține să-l prezinte pe Burebista ca ἀνὴρ Γέτης „bărbat get". Această expresie precisă sigur ar fi sunat altfel dacă respectiva personalitate ar fi provenit din munții dacilor. După cum am văzut, geograful antic cunoaște bine deosebirea dintre geți și daci, definind-o exact și ținînd-o în seamă consecvent [24].

---

[23] Este ceea ce fac C. Daicoviciu și, cu o neobosită insistență, H. Daicoviciu, în diferitele lor lucrări, mai ales în seria de note fugare pe care ambii le publică periodic în „Steaua". Critica lor față de ideea originii getice extracarpatice a lui Burebista se reduce la negarea faptelor care o impun, fără nici un fel de argumentare reală a originii dace ardelene, pe care nici o indicație documentară n-o sprijină și pe care cei doi cercetători clujeni de vîrste diferite o susțin ca pe o dogmă religioasă, cu atît mai aprig verbal, cu cît dovezile concrete le lipsesc cu desăvîrșire.

[24] Am văzut, aci mai sus, în textele citate din Lucanus cu privire la războiul civil dintre Caesar și Pompeius, cît de net se face această distincție, chiar la mijlocul secolului I e.n.

De altfel și celelalte izvoare mai sus citate fac tot timpul această distincție, inclusiv cele romane, care doar mai tîrziu vor generaliza numele dacilor trecîndu-l și asupra geților. Cu prilejul victoriei sale împotriva tracilor din Balcani și a geților din Dobrogea din anii 29—28 î.e.n., după moartea lui Burebista, proconsulul roman M. Licinius Crassus va căpăta triumful nu împotriva „dacilor", ci *ex Thraecia et Geteis*, așa cum scrie în „Fastele triumfale" păstrate pînă azi [25]. Abia în testamentul lui August *(Res gestae Divi Augusti)* [26], scris în anul 13 e.n., vom vedea pentru prima oară dispărînd numele geților sub acela al dacilor. Dar la acea dată uniunea de triburi getice de la Dunărea de Jos, ca unitate politică, încetase să mai existe. Iar dacă la autorii greci din epocile ulterioare se va întîlni uneori (destul de rar) procedeul invers, de a extinde asupra dacilor numele geților, va fi numai în virtutea unei tradiții livrești, sensul deosebirii regionale dintre cele două ramuri ale aceluiași neam fiind de mult pierdut. Nu tot așa stăteau lucrurile, însă, pe vremea lui Burebista, cînd o atare generalizare abstractă ar fi apărut ca o confuzie contrazisă de realități prea evidente. Cine era numit get pe atunci, sigur nu putea fi dac.

Pe de altă parte, inscripția lui Acornion de la Dionysopolis, document direct, reflectînd noțiuni curente din acel timp, arată că Burebista devenise „cel dintîi și cel mai mare rege din Tracia", ceea ce ar fi fost imposibil să se spună despre un rege dac din Transilvania, străin de Tracia balcanică, dar era foarte firesc pentru un conducător al geților de la Dunăre, care trăiau într-un strîns contact cu triburile trace din sud încă de la începutul secolului V î.e.n., cînd acele triburi formaseră, sub dinastii odrisi, statul Traciei, extins pînă la gurile fluviului.

Un indiciu în plus în favoarea originii getice a lui Burebista constă în știrea lui Strabon despre stîrpirea viilor, pe care acest rege, cu sprijinul autorității religioase a lui Deceneu o impusese supușilor săi din regiunea sa de baștină înainte de a fi pornit la opera de unificare și de cucerire. Or, pe cît e de firesc să acceptăm cultura intensă a viței de vie în Muntenia getică, al cărei climat e așa de favorabil pînă azi acestei plante de origine exotică, importată atunci nu de prea mult timp de la greci și de la tracii balcanici, pe atît de imposibil ar fi să ne-o închipuim crescînd în munții Sarmizegetusei și foarte greu am putea-o vedea introdusă chiar în ținuturile mai prielnice din interiorul Transilvaniei înainte de cucerirea romană. Că vinul se consuma în Cîmpia Română în cantități foarte mari se vede și din frecvența deosebită a amforelor, recipiente specifice pentru transportul acestui apreciat lichid, contrastînd cu absența lor în Transilvania. De sigur, trebuie să avem în vedere și dificultatea trecerii acestor vase peste munți și eventualitatea înlocuirii lor cu alte mijloace de transport [27], dar absența lor nu e mai puțin un indiciu de consum relativ mai redus. Iar apariția amforelor de fabricație getică, imitate după cele rhodiene, și foarte des întîlnite în stațiunile din centrul Munteniei tocmai în epoca lui Burebista, poate fi luată ca o

---

[25] C.I.L., I², 478 = *Inscr. It.*, XIII, 1, p. 87, fragm. XLI, 27.

[26] Totuși, după cum se vede și din opera lui Lucanus (*Phars.*, II, 54; 296; III, 95) și din mulți alți autori, distincția s-a făcut și ulterior, dar numai retrospectiv.

[27] Victoria Eftimie, în „Dacia", N.S., III, 1959, p. 206, nota 44; R. Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, București, 1966, p. 42.

dovadă a vinificației locale. Într-una din aceste stațiuni, la Popești, s-a găsit, pe o bucată de vălătuc ars, chiar urma imprimată a unei frunze de viță [28].

De altfel, așezarea getică de la Popești (comuna Novaci-Vlașca, jud. Ilfov), situată nu departe de capitala actuală a României, pe un lung pinten al terasei de pe dreapta rîului Argeș, prezintă o semnificație primordială pentru dezvoltarea culturii getice în vremea lui Burebista. Săpăturile executate acolo timp de mulți ani au dovedit că e vorba de un important centru economic și politic din secolele II—I î.e.n., scoțînd la iveală, între altele, resturile unei curți „princiare" foarte întinse (ocupînd peste 2 000 m²), cu încăperi numeroase și de destinații diferite, construite după un plan complicat reflectînd o influență elenistică, dar în tehnica rustică tradițională, cu lemn și vălătuci, piatra lipsind cu totul în această regiune. În ce privește inventarul mobil al așezării, el conține, în afară de obiecte de import direct (ca amfore de Rhodos și de Cos, vase fine grecești, sticlărie, podoabe de metal, monede din Thasos, Dyrrhachium și Apollonia, Odessos, Maroneia, Amisos, denari romani republicani), o mare proporție de elemente lucrate în atelierele locale după tehnica și formele elenistice, ca chiupuri mari *(pithoi)*, boluri de tip delian cu decor în relief, amfore, țigle, unelte de fier, imitații de monede reproducînd prototipuri macedonene, giuvaeruri de bronz, de argint, de aur. Nici o altă localitate getică din același timp nu denotă o dezvoltare atît de înaintată a meșteșugurilor și a schimburilor de produse și nici o asimilare atît de profundă a influențelor meridionale. Așezarea de la Popești era, în aria getică, principalul centru de producție a chiupurilor de provizii (care nicăieri nu apar cu atîta frecvență), a bolurilor menționate, cu decor în relief, a amforelor de imitație, cu ștampile anepigrafice, și singurul în care țiglele se foloseau curent pentru acoperișurile locuințelor.

Primatul calitativ al acestei așezări și situația sa centrală în zona păduroasă de altă dată din mijlocul Cîmpiei Române, la un punct semnificativ de pe valea Argeșului, pînă unde mărfurile venite pe Dunăre puteau continua a fi transportate pe apă, cu ambarcații ușoare, pentru a fi duse mai departe în sus cu mijloace terestre, ne-au sugerat eventualitatea identificării sale cu *Argedava*, reședința predecesorului lui Burebista menționată în inscripția lui Acornion de la Dionysopolis. O serie de alte indicii concordă întru fundamentarea unei atare identificări [29].

Valea Argeșului reprezintă, printre văile numeroșilor afluenți ai Dunării care udă șesul Munteniei, drumul economic cel mai important și cel mai frecventat. Străbătînd în diagonală Cîmpia Română de la sud-est spre nord-vest, acest drum făcea legătura cea mai dreaptă dintre Dunăre și principalele pasuri ale Carpaților, înlesnind legăturile triburilor getice, pe de o parte cu triburile dace din Transilvania, pe de alta cu cetățile grecești din Pontul Stîng, mai ales cu cele din sudul Dobrogei și de pe

[28] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 31, după o informație inedită a lui D. V. Rosetti, care a făcut săpături în această așezare între anii 1936 și 1948. Informația a fost consemnată în materialul „Repertoriului arheologic" de la Institutul de Arheologie al Academiei Republicii Socialiste România, în curs de redactare.

[29] Am expus mai pe larg problema în contribuția noastră *Argedava*, din volumul *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 557—566.

litoralul Bulgariei actuale. Prelungind peste Dunăre direcția sa diagonală, pe căile de uscat ale Dobrogei meridionale, se ajungea la Dionysopolis, adică se făcea exact traiectul cel mai scurt pe care îl aveau de urmat, în sens invers, soliile conduse de neobositul Acornion, spre a ajunge la reședința regilor geți. Ideea de a căuta această reședință undeva pe valea Argeșului i s-a impus mai întîi lui Vasile Pârvan, care, precum arată în *Getica*, avea în vedere pe de o parte precăderea acordată de Burebista politicii sale pontice, necesitînd o mai îndelungată ședere înspre Dunărea de Jos, pe de alta coincidența toponimică a *Argedavei* cu numele Argeșului, care, precum tot neuitatul învățat demonstrase în mod convingător, într-un studiu anterior [30], trebuia să se fi chemat cam la fel ca azi : *Argesis*, forma Ordessos, transmisă de Herodot ca nume al rîului (IV, 48), prezentînd aspectul unei deformări eleno-scitice. Îmbrățișînd această idee în ce privește partea sa geografică, acad. C. Daicoviciu, mai de curînd, preconiza localizarea Argedavei undeva pe cursul superior al Argeșului, spre munte [31], fără a preciza vreun punct. Dar în acea parte nu există nici o așezare getică destul de importantă pentru a conveni unei reședințe regale, nici chiar emporiul de la Cetățeni în defileul Dîmboviței necorespunzînd unui asemenea rol. Cu totul altfel se prezintă lucrurile pe cursul inferior al Argeșului, unde importanta așezare de la Popești întrunește condițiile cerute pentru o identificare cu respectiva localitate antică, nici un alt loc cunoscut pînă acum în aria getică neputîndu-le oferi cu aceeași concordanță și în același grad de probabilitate.

Bineînțeles, nu uităm că avem de-a face cu o ipoteză, care, oricît de puternic susținută de complexul împrejurărilor, nu este mai puțin lipsită de o dovadă peremptorie, pe care numai precizia unei mărturii scrise ar putea-o aduce. Pînă la producerea unei asemenea mărturii care poate fi sperată de la vreo întîmplătoare descoperire epigrafică pe viitor, dar pe care momentan nu putem conta, nu ne rămîne decît să constatăm că, în stadiul actual al informațiilor, așezarea de la Popești se prezintă ca punctul cel mai indicat pentru reședința predecesorului lui Burebista, ținta primei călătorii a lui Acornion la geți, leagănul lui Burebista însuși.

O dată ajuns în fruntea tuturor geto-dacilor, primul gînd al lui Burebista a fost de a-și consolida puterea și de a face din măreața formație teritorială realizată un stat unitar, organizat și durabil, după modelul monarhiilor elenistice, capabil să țină piept cu succes formidabilei puteri romane. Aceste năzuințe reies destul de limpede din

---

[30] V. Pârvan, *Nume de rîuri daco-scitice*, București, 1923, p. 12—16 ; idem, *Getica*, p. 81.

[31] C. Daicoviciu, *Țara lui Dromichaites*, în vol. omagial pentru *Kelemen Lajos*, Cluj, 1957, p. 181—182. Emendația „regele ordessenilor (βασιλεὺς τῶν 'Ορδησσῶν) pe care C. Daicoviciu, în această lucrare o propune la titlul de „regele odrișilor" (βασιλεὺς τῶν 'Οδρυσῶν), dat de Polibiu (fragm. 102) lui Dromichete, ca și completarea numelui mutilat *Sensii* (Σένσιοι) al unui trib menționat de Ptolemeu (*Geogr.*, III, 8, 3) în *Ordessenses* ('Ορδησσένσιοι), nu reprezintă, oricît de ingenioase, decît discutabile ipoteze, care în nici un caz nu pot constitui o dovadă în favoarea getismului autentic al formei *Ordessos* transmisă de Herodot pentru numele Argeșului, cum susține H. Daicoviciu, *Dacii*, ed. a 2-a, p. 112—114 (respingînd fără alte argumente forma *Argesis* reconstituită de V. Pârvan), deoarece acele ipoteze au ele însesi nevoie să fie dovedite.

inscripţia lui Acornion, unde abilul diplomat grec este arătat nu numai cu sarcina de reprezentant al politicii externe a regelui get, dar şi cu titlul de „primul şi cel mai mare amic" al acestuia, exprimat printr-o formulă curentă în protocolul de atunci al regilor elenistici. Consecvent cu asemenea tendinţe centralizante, era natural ca Burebista să fi schimbat vechea sa capitală din şesurile getice cu alta, făurită din temelie de el, într-un loc anume ales, cu o poziţie inexpugnabilă, retrasă, dar la o potrivită distanţă de toate hotarele vastei lui stăpîniri. Acest loc a fost găsit în munţii din sud-vestul Transilvaniei, în inima masivului Orăştiei. Acolo, la Grădiştea Muncelului, pe înălţimi care nu mai văzuseră aşezări omeneşti înaintea lui, ci cel mult vreun loc de cult, a înfiinţat *Sarmizegetusa*, refugiul suprem, mare cartier general al oastei sale, adăpost al averilor sale mereu în creştere, sanctuar religios al întregului neam geto-dac. *Argedava* din ţara geţilor îl crease pe Burebista, el a creat *Sarmizegetusa* din ţara dacilor. Numai aşa se poate pune problema raportului dintre prioritatea getică de pînă atunci şi prioritatea dacă ulterioară : ca o succesiune de hegemonii regionale determinată, prin forţa lucrurilor, de însăşi unificarea politică realizată de Burebista şi favorizată de împrejurările de după moartea acestui rege, cînd uniunea geţilor din Cîmpia Română, slăbită prin dispersiunea forţelor sale, redusă în urma dezmembrării geto-dace de după Burebista, grav lovită prin instalarea imperiului roman la Dunărea de Jos, a intrat în penumbră, pentru a fi curînd radical suprimată de romani [32], în vreme ce uniunea dacă din munţi, moştenind formidabila Sarmizegetusa, a rămas să continue singură progresele culturii geto-dace şi ale unui stat liber, înfruntînd glorios, timp de încă un secol şi mai bine, puterea romană.

Nici un document scris nu vorbeşte de evenimentul transferării centrului lui Burebista. Cum însă, începuturile cetăţilor din munţii Orăştiei se opresc pe la jumătatea secolului I î.e.n., cercetătorii, începînd cu V. Pârvan, sînt unanim de acord în a le atribui ipotetic marelui unificator get. Dar materialul arheologic descoperit în întinsele săpături de acolo nici nu conţine vreun element sigur mai vechi [33], pentru a confirma încercările de a-l socoti pe Burebista originar chiar din acel loc şi de a-i situa acolo şi pe predecesorii săi cu însăşi Argedava. Şi nici nu poate fi vorba de un mare trafic economic la originile Sarmizegetusei, care, prin poziţia sa dosnică înfundată în munţi greu accesibili, ferită de marile drumuri, departe de terenuri agricole, dovedeşte că nu s-a născut decît din considerente politice şi militare şi că, dacă

[32] Cf. articolele noastre din „Studii şi cercetări de istorie veche", VI, 1955, nr. 1—2, p. 263 şi din „Dacia", N. S., IV, 1960, p. 317—320.

[33] Obiectele citate de H. Daicoviciu, *Dacii*, ed. a 2-a, p. 102, ca dovezi de anterioritate a Sarmizegetusei în raport cu vremea lui Burebista, sînt departe de valoarea cronologică ce li se atribuie, căci ceramica neagră lustruită lucrată cu mîna durează, în toate staţiunile geto-dace, pînă în primii ani ai erei noastre, iar cea primitivă poroasă şi mai mult, pînă în sec. IV e.n. Cît despre denarul roman emis în anul 80 î.e.n. după care ar fi fost imitat medalionul de lut din sanctuarul de la Sarmizegetusa Regia (cf. şi I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică*, Bucureşti, 1968, p. 51), nu dovedeşte nimic, fiind bine ştiut că denarii consulari, chiar mult mai vechi, au circulat în Dacia pînă la sfîrşitul secolului I e.n.

ulterior a fost populată, nu e din cauza unor condiţii economice fireşti, ci numai ca efect al situaţiei sale de reşedinţă strategică a unui rege.

Cît despre încercarea lui Hadrian Daicoviciu de a identifica eventual reşedinţa predecesorului lui Burebista, Argedava, cu o cetate-satelit din Munţii Orăştiei ca aceea de la Costeşti, e o presupunere care nu se sprijină pe nimic. Mai întîi Argedava nu era o fortăreaţă accesorie, ci o capitală. Iar de Grădiştea Muncelului n-ar putea fi vorba nici măcar printr-o conjectură hazardată, fiindcă această cetate principală îşi avea numele ei de *Sarmizegetusa*. Pe linia tezei sale, tînărul şi talentatul autor al recentei cărţi *Dacii* imaginează în decretul de la Dionysopolis şi eventualitatea unui nume *[S]argedava*, în loc de *Argedava*, presupunînd că ar fi putut exista un *S* iniţial în partea mutilată a inscripţiei. Iar acest nume, astfel făurit, ar aminti pe acela al rîului *Sargetia*, sub albia căruia, după o anecdotă transmisă de Cassius Dio (LXVIII, 14), şi-ar fi ascuns Decebal tezaurul şi care ar fi de identificat cu Apa Grădiştii de la Grădiştea Muncelului şi de la Costeşti [34]. Presupunerea nu este numai foarte fragilă în sine, dar şi total inutilă, fiindcă sînt toate şansele ca un rîu cu numele de Sargetia să nu fi existat în Dacia. Cassius Dio, care a scris pe la începutul secolului III e.n. despre fapte întîmplate în anul 106 şi care ştia că Traian capturase la Sarmizegetusa tezaurul lui Decebal (ceea ce se vede şi pe Columna Traiană), a cedat ispitei pur literare de-a aplica acestui caz floricelele unei versiuni citite la istoricul anterior Diodor din Sicilia (sec. I î.e.n.), unde era vorba de regele Audoleon din Paeonia (în nordul Macedoniei), care, cu prilejul unui război de pe la 300 î.e.n. şi-ar fi îngropat comorile sub albia unui rîu local numit *Sargentia* (cu-*n*-). Motivul ascunderii de tezaure sub albiile rîurilor este un loc comun în legendele multor popoare vechi şi ca atare nu e de luat în seamă aici, dar un rîu numit *Sargentia* a putut exista în Balcani, căci un loc cu nume asemănător, *Sergentzion*, este atestat în sudul Traciei [35]. Cassius Dio, suprimîndu-i din nume doar pe *n* din mijloc, a mutat rîul cu legendă cu tot, în preajma Sarmizegetusei, unde numai el îl menţionează.

Cînd Burebista a căzut, reşedinţa sa era la Sarmizegetusa. Strabon nu dă despre sfîrşitul lui altă preciziune decît că „a fost răsturnat de nişte răsculaţi“ (ἔφθη καταλυθεὶς ἐπαναστάντων αὐτῷ τινων). Nu vorbeşte de un asasinat, dar se înţelege că un conducător puternic ca Burebista n-ar fi putut fi înlăturat de pe tronul său într-un alt mod. Exemplul suprimării lui Caesar trebuie să-i fi inspirat şi pe ucigaşii săi daco-geţi. Moartea sa s-a produs sigur după a rivalului său roman. Altminteri, după dezmembrarea statului daco-getic, proiectul lui Caesar de a începe cu geţii expediţia sa orientală, mobilizînd împotriva lor forţe atît de mari ca cele concentrate în Macedonia cu puţin înainte de a fi omorît, n-ar mai fi avut rost. Şi nici panica întreţinută la Roma, imediat după moartea lui Caesar, de zvonurile despre o invazie getică în Macedonia,

---

[34] H. Daicoviciu, „Studii şi cercetări de istorie veche“, XIII, 1962, nr. 1, p. 14; *Dacii*, ed. a 2-a, p. 116 (mai discret decît în ed. 1-a, Bucureşti, 1965, p. 104—105); „Steaua“, XIX, 1968, nr. 2, p. 83.

[35] Cf. V. Pârvan, *Getica*, p. 230. Pentru întreaga problemă a Sargeţiei dace, văzută însă în sens pozitiv, cf. S. Lambrino, în vol. *Inchinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, p. 223—228.

atît de abil speculate de Marcus Antonius, n-ar fi explicabilă dacă Burebista n-ar mai fi fost în viață, iar forța geto-dacă n-ar mai fi fost unitară. În schimb în anul 42, cînd în războiul civil al lui Octavian și Marcus Antonius împotriva lui Brutus intervin geții (ori dacii) de partea acestuia din urmă, ei nu mai sînt conduși de marele rege get, ci de un Coson. Deci Burebista trebuie să fi pierit între anii 44—42 î.e.n. Asertiunea lui Strabon că evenimentul s-a produs „înainte ca romanii să fi pornit o armată împotriva lui" nu contrazice această datare, sensul ei fiind doar că expediția proiectată de Caesar n-a mai avut loc.

„Răsculații" care l-au răpus pe regele get trebuie să fi fost șefii celor trei uniuni de triburi regionale care, după ce primiseră unirea cu triburile sale getice, acum voiau să se separe. Motivele esențiale ale acestei rebeliuni nu sînt greu de ghicit. Tendința lui Burebista de a-și întări autoritatea în forme monarhice și de a organiza un stat centralizat trebuie să fi dat naștere la nemulțumiri adînci într-o lume care nu cunoscuse pînă atunci decît autonomia tribală. Pe de altă parte, asasinarea lui Caesar și perspectivele unor noi războaie civile la Roma apăreau ca suficiente semne că amenințarea romană nu mai era atît de iminentă încît să justifice unirea neamului geto-dac cu sacrificiul intereselor particulare ale diverselor triburi. Cu deosebire aristocrațiile tribale trebuie să fi fost foarte sensibile la perspectiva de a-și vedea privilegiile scăzute în folosul unei autorități centrale.

Uriașa formațiune politică oblăduită de Burebista fusese creată prea fulgerător pentru a dura și cu totul prematur pentru a fi transformată într-un stat de nivelul monarhiilor elenistice ori al statului roman, unde stadiul democrației militare pe bază tribală și gentilică, încă viu la geto-daci, fusese de mult depășit. Discordanța dintre țelurile lui Burebista și limitele împrejurărilor care îl promovaseră era cu mult prea largă pentru a fi anulată doar prin voința unui om, chiar dacă acesta se dovedise una din cele mai puternice personalități ale istoriei.

Totuși o asemenea personalitate nu putea trece prin viața unui popor fără fundamentale consecințe. Burebista a pus bazele statului geto-dac incipient [36], imprimîndu-i gîndurile sale, indicîndu-i scopurile, făurindu-i forța. El a determinat transferarea centrului de greutate al acestui stat în spațiul geografic al uniunii de triburi dace. Nu știm dacă în conspirația care l-a răsturnat nu va fi avut un rol esențial aristocrația acestei uniuni și dacă moartea lui nu va fi însemnat chiar prilejul trecerii de la etapa getică la cea dacă a Sarmizegetusei. N-ar fi decît în logica lucrurilor. Fapt este, însă, că noua dinastie, a regilor daci, care a preluat conducerea statului său, pe un spațiu mai restrîns, dar mai unitar, îi va continua moștenirea cu vrednicie, în împrejurări din ce în ce mai grele, pînă la sublima cădere a lui Decebal, și că civilizația geto-dacă, formată la origini în Cîmpia Română și viguros săltată în avîntul dezvoltării din vremea lui Burebista, va fi înălțată de dacii din

[36] Cf. C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, p. 278—285. Și noi am dezbătut această problemă în „Dacia", N. S., I, 1957, p. 143—164.

munţii Transilvaniei şi mai sus, pînă în pragul unei faze din cele mai promiţătoare, cînd va fi brusc curmată de victoria lui Traian, spre a face loc civilizaţiei superioare a cuceritorilor şi romanizării profunde şi trainice a neamului geto-dac [37].

LE GÈTE BURÉBISTA CHEF DE TOUTES LES TRIBUS GÉTO-DACES

RÉSUMÉ

Dans cette étude sont analysées et interprétées les sources concernant le roi Burébista, qui, au Ier s. av.n.ère, réussit à réunir sous son pouvoir toutes les tribus des Gètes et des Daces, en réalisant, bien que pour peu de temps (env. 61—43 av.n.ère), une formation politique carpato-danubienne très étendue.

Partant de la différence régionale que Strabon atteste entre les Gètes du Bas-Danube et les Daces habitant les montagnes de la Transylvanie et s'appuyant en première ligne sur l'assertion du même géographe antique que Burébista était un Gète (ἀνὴρ Γέτης), l'auteur soutient l'idée de l'origine extra-carpatique de ce personnage, issu de l'union des tribus gètes de la Valachie et de la Basse-Moldavie. Cette thèse est en concordance non seulement avec les renseignements littéraires, mais aussi avec les résultats des recherches archéologiques, qui accusent une priorité des Gètes dans la création et le développement de la culture géto-dace. C'est la même priorité que les Gètes eurent, d'ailleurs, dans l'histoire, car, tandis qu'ils s'étaient illustrés par des exploits retentissants dès le VIe s. av.n. ère, les Daces n'allaient monter sur la scène des événements qu'environ quatre siècles plus tard, lorsque leurs tribus s'étaient rassemblées à leur tour dans un groupement durable.

L'auteur propose aussi la localisation hypothétique *d'Argedava*, résidence de Burébista et de ses prédécesseurs, à Popeşti sur l'Argeş *(*Argesis, Ordessos)*, non loin de Bucarest. C'est là que l'on a exploré une station de l'époque remarquable par son étendue, par sa position au centre du pays gète, ainsi que par le niveau élevé de son inventaire archéologique accusant une priorité économique et culturelle par rapport à toutes les localités contemporaines connues jusqu'à présent en Dacie. Après avoir établi son autorité sur la totalité des tribus géto-daces, Burébista quitta cet emplacement pour fixer sa résidence définitive à *Sarmizegetusa*, un puissant réduit stratégique, politique et religieux qu'il fonda dans les montagnes reculées de la Transylvanie du sud-ouest, où aucun établissement n'avait existé auparavant. Cette nouvelle capitale correspondait à son projet de consolider l'union géto-dace sous les formes d'un État centralisé.

---

[37] O parte din textul prezentului studiu a mai apărut, fără aparat critic, sub titlul *Burebista, unificatorul neamului geto-dac*, în volumul colectiv *Ştiinţa, prietena noastră: Materiale în ajutorul educării ştiinţifice a tineretului*, Bucureşti, 1967 (Editura politică), p. 303—326.

Le roi gète avait réussi à former si rapidement son vaste règne plutôt par la persuasion que par la force des armes. Également menacés par l'expansion romaine dans les Balkans et vers le Danube, les différents chefs des tribus géto-daces se virent dans la nécessité de se soumettre de bon gré à son commandement unique pour faire face au grand danger. La tâche fut d'autant plus facile que d'imposantes unions partielles des tribus existaient déjà et que Burébista n'eut à traiter qu'avec ces organisations régionales dont le nombre, indiqué par Strabon, se réduisait à quatre. On en connaît l'union des Gètes et celle des Daces ; pour les autres deux il faut se résigner à des conjectures, en envisageant leur localisation au nord de la Transylvanie et de la Moldavie.

C'est à la tête des considérables forces fournies par cette union générale des tribus géto-daces que Burébista put avoir raison de ses voisins immédiats, en étendant son pouvoir sur les domaines celtiques de l'Europe centrale, en se subordonnant les villes pontiques depuis Olbia jusqu'à Apollonie, en poussant ses déprédations jusqu'au cœur de la Péninsule des Balkans. Il chercha à tirer profit de la guerre civile des Romains, en offrant son alliance à Pompée et en répandant la crainte de ses menaces jusqu'à Rome. Ce n'est que par l'effet des ides de mars qu'une suprême rencontre fut évitée entre ses troupes et les armées que César avait rassemblées en vue d'une expédition en Dacie. Peu après la mort du dictateur romain, Burébista tomba à son tour, renversé et probablement assassiné par les chefs des tribus en sous-ordre, mécontents de ses tendances monarchiques, incompatibles avec les intérêts particuliers des aristocraties tribales et avec leur autonomie traditionnelle. Le danger romain, depuis la mort de César, ne leur paraissait plus si imminent pour les obliger à sacrifier leurs libertés à la nécessité d'une défense commune.

Après la chute de Burébista, l'union qu'il avait ébauchée fut dissoute. Les quatre groupes des tribus se séparèrent et l'une d'elles, que l'on ne saurait préciser, se divisa à son tour, de sorte qu'à l'époque de Strabon (autour du début de notre ère) il y a en avait cinq. Sarmizegetusa échut au groupe des Daces, qui héritèrent aussi la prééminence politique et culturelle appartenant jadis aux Gètes. Ceux-ci, isolés et affaiblis par la disparition de leur chef, allaient bientôt finir sous le pouvoir des Romains, qui, à l'époque d'Auguste, leur infligèrent de graves défaites et obligèrent la plupart d'eux à évacuer leurs plaines bas-danubiennes pour être colonisés en Mésie.

O NOUĂ DESCOPERIRE DE „TIP ALEXANDRIA“ ÎN AŞEZAREA DE LA BĂLĂNEŞTI

EUGENIA POPESCU

În vara anului 1964 s-a descoperit în comuna Bălăneşti, judeţul Olt, un tezaur de podoabe din argint. Tezaurul respectiv a fost datat pe bază de analogii la mijlocul şi cea de a doua jumătate a sec. I î.e.n. Prin factura şi maniera de lucru acesta este un tezaur de podoabe dacice [1].

Această descoperire întîmplătoare a constituit mobilul unui sondaj arheologic executat în luna iunie 1966. O primă concluzie care s-a impus este aceea că în punctul „La Izvor“ se găseşte o aşezare geto-dacică.

Aşezarea este situată pe un platou, pe partea stîngă a pîrîului Coteniţa, în partea de nord-est a comunei, la o depărtare de cca. 2 km de aceasta.

Prin poziţia sa geografică, aşezarea de la Bălăneşti constituie un exemplu convingător de felul cum geto-dacii ştiau să-şi aleagă locuri prielnice de amplasare a aşezărilor. Vecinătatea pîrîului Coteniţa şi mai ales izvoarele din jur, constituiau surse sigure de apă. La aceasta se adaugă şi faptul că de jur împrejur, aşezarea era străjuită de dealuri, în parte şi astăzi împădurite, cu deschideri numai pe firul apei. Dealurile şi pădurile din jur camuflau perfect aşezarea şi în acelaşi timp puteau servi pentru retragere în caz de pericol. Valea Oltului, aflată numai la 5—6 km distanţă, era, desigur, calea prin care se întreţineau legături cu populaţia de dincolo de Carpaţi, precum şi cu cea din sudul Dunării.

Din cauza timpului nefavorabil în perioada planificată pentru cercetări, nu s-a săpat decît un singur şanţ lung de 35 m şi lat de 1,50 m. Pe toată lungimea secţiunii, în stratul de cultură, s-au descoperit fragmente ceramice aparţinînd categoriilor caracteristice epocii Latène.

Prima categorie şi cea mai frecventă este ceramica poroasă, lucrată cu mîna, de culoare cărămiziu-deschisă, ornamentată cu brîuri alveolare, întrerupte din loc în loc de butoni crestaţi sau alveolaţi. Majoritatea fragmentelor de acest gen provin de la vase de tipul urnelor „sac“, caracteristice ceramicii traco-gete.

---

[1] Eugenia Popescu. În legătură cu un tezaur dacic de argint din regiunea Argeş, comunicare ţinută la prima sesiune ştiinţifică a muzeelor, decembrie 1964.

A doua categorie o formează ceramica fină, lustruită, cu un luciu cenuşiu sau negru, lucrată cu mîna. Fiind foarte fragmentară, nu se poate stabili căror tipuri de vase aparţinea această ceramică.

A treia categorie de fragmente ceramice sînt lucrate din aceeaşi pastă ca cele de mai sus, cu singura deosebire că sînt lucrate la roată. În această categorie se includ fragmente de vase cu fundul inelar, torţi, buze de castroane, fragmente de fructiere etc.

Ultima categorie, foarte slab reprezentată pînă acum la Bălăneşti, o constituie două fragmente de amforă, unul lucrat la roată dintr-o pastă fină, nearsă uniform, suprafaţa lustruită cu un strat subţire portocaliu, celălalt, lucrat cu mîna dintr-o pastă mai grosolană, amestecată cu pietricele, suprafaţa lustruită neglijent cu un slip cenuşiu-gălbui.

Ceea ce ne-a permis să aducem în discuţie aşezarea de la Bălăneşti a fost descoperirea unei gropi foarte bogată în material arheologic. Groapa avea forma cilindrică cu diametrul de 1 m şi adîncimea de 1,80 m. În partea sa superioară, în pămîntul de umplutură, s-au găsit fragmente ceramice, chirpic, cărbune şi fragmente de vatră. De la adîncimea de 1,30 m şi pînă la fundul gropii, numărul fragmentelor de vase a crescut, erau mult mai mari şi au fost însoţite de fragmente masive provenite de la mai multe vetre portative, cu marginea înaltă, unele ornamentate cu proeminenţe semiovale sau ascuţite. Două dintre fragmentele de vatră au şi cîte o gaură transversală (fig. 1). În această parte a gropii s-a găsit şi cenuşă foarte multă.

Ceramica, foarte numeroasă, provine de la circa nouăsprezece vase şi se împarte după pastă şi formă în următoarele categorii :

1. Fragmente din pastă poroasă, de culoare cărămiziu-deschisă, amestecată cu cioburi pisate, pietricele şi calcar. Nouă vase din categoria aceasta, au formă cilindrică, buza dreaptă, cu fundul şi pereţii foarte groşi (fig. 2). Două vase lucrate din aceeaşi pastă au pereţii oblici, deschizîndu-se mult în afară. Ele se deosebesc de cele descrise mai sus prin faptul că sînt încinse cu brîuri alveolare, paralele, pe tot corpul, în timp ce celelalte sînt ornamentate cu 1—2 brîuri în partea superioară, întrerupte de butoni alveolaţi. În două cazuri brîul alveolar lipseşte şi vasele sînt ornamentate cu apucători (fig. 3).

2. Categoria următoare include tot vase lucrate cu mîna, din pastă mai fină, cărămiziu-gălbuie, lustruite cu slip. Ca formă notăm o strachină mică, cu buze uşor arcuite în interior, un castron de dimensiuni mari, cu pereţii oblici şi buza arcuită în interior, avînd două apucători pe corp (fig. 4). Ultima formă de vas din această categorie ceramică sînt două căni înalte, cu gîtul lung şi buza arcuită în afară.

3. O altă categorie o formează vasele lucrate cu mîna, din pastă cenuşie sau neagră, foarte bine lustruită. Fragmentele, puţine ca număr, provin de la un văsuţ tronconic (fig. 5) şi un fragment de la un vas mai mare, cu tendinţa de a se lărgi spre pîntec, probabil o cană cu toartă.

Ceramica lucrată la roată se împarte în două grupe :

1. Vase din pastă relativ fină, cu puţine impurităţi, arse prost, din care cauză, mai ales pe partea interioară a vaselor apar nişte ridicături, care în spărtură sînt goale. În schimb se vede o mare grijă pentru luciul cu care au fost acoperite vasele la suprafaţă. Luciul s-a

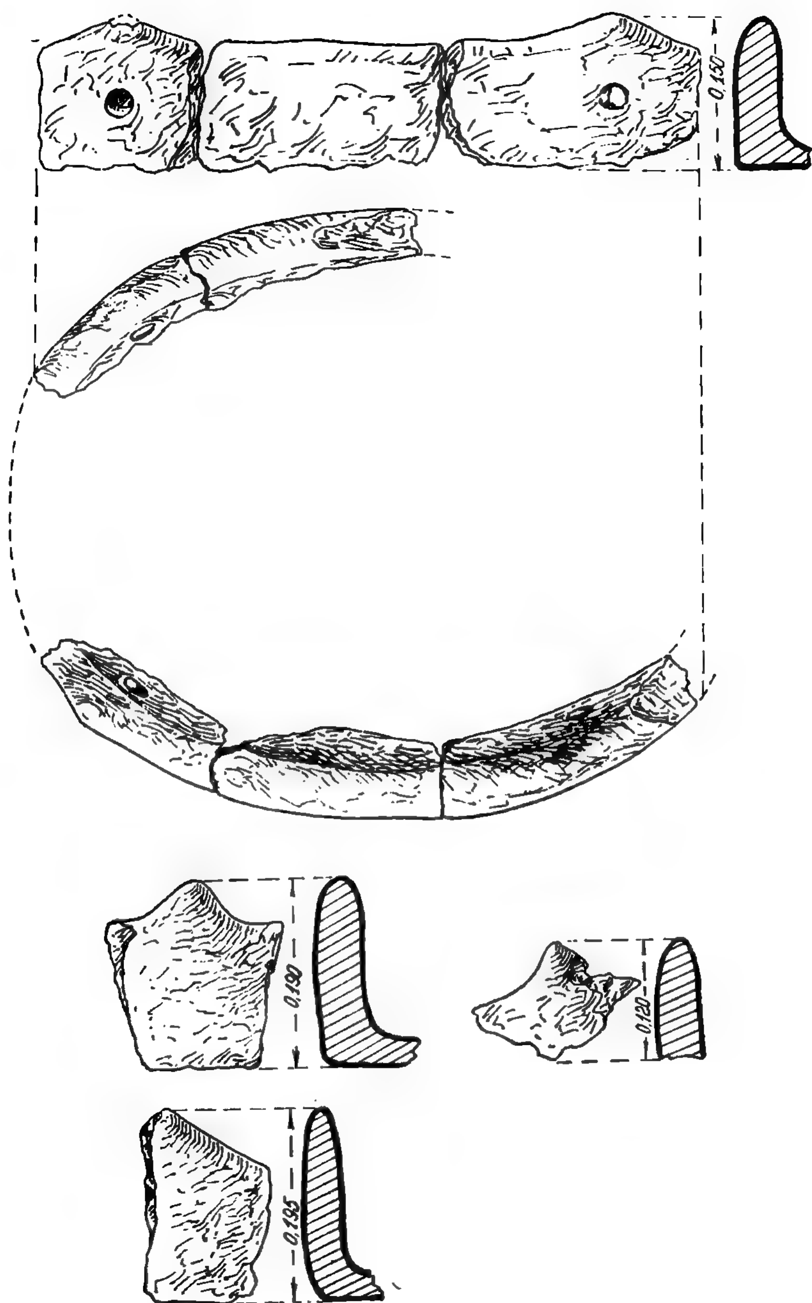

Fig. 1 — **Fragmente de vatră portativă**

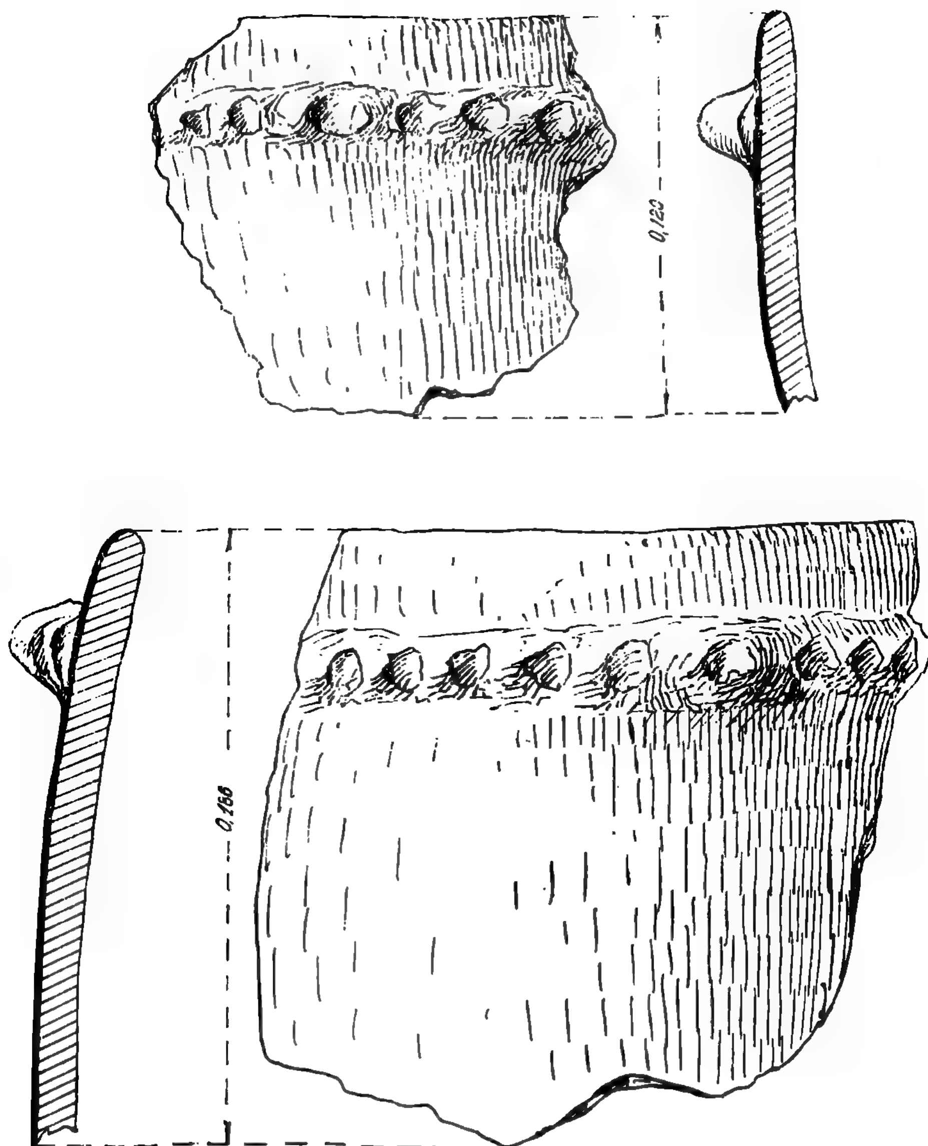

Fig. 2 — Fragmente de vase poroase, lucrate cu mîna, ornamentate cu brîuri alveolare

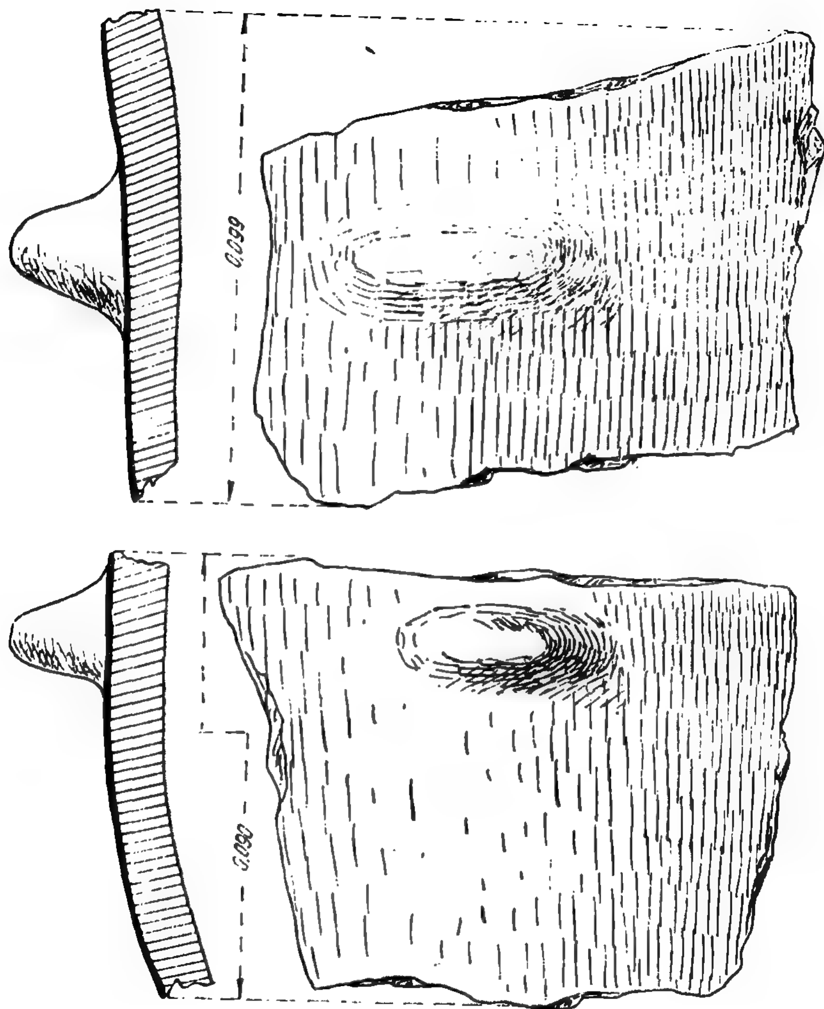

Fig. 3 — **Fragmente de vase poroase, lucrate cu mîna, ornamente, cu apucători**

Fig. 4 — **Fragmente de vase lucrate cu mîna, din pastă cărămiziu-gălbuie, lustruită**

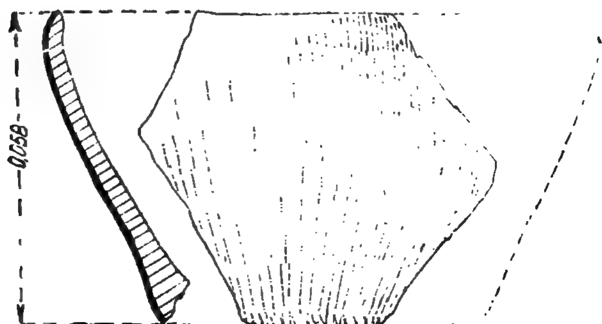

Fig. 5 — **Castronaş lucrat cu mîna, pastă neagră lustruită**

obținut prin acoperirea suprafeței cu o angobă cărămiziu-gălbuie. Ca formă se poate preciza o strachină de dimensiuni mijlocii, bitronconică (fig. 6). Celelalte fragmente fiind prea mici, nu putem preciza căror forme de vase aparțin.

2. Ultima categorie ceramică lucrată la roată este cea din pastă fină, cenușie sau neagră, cu un frumos luciu metalic. Fragmentele pro-

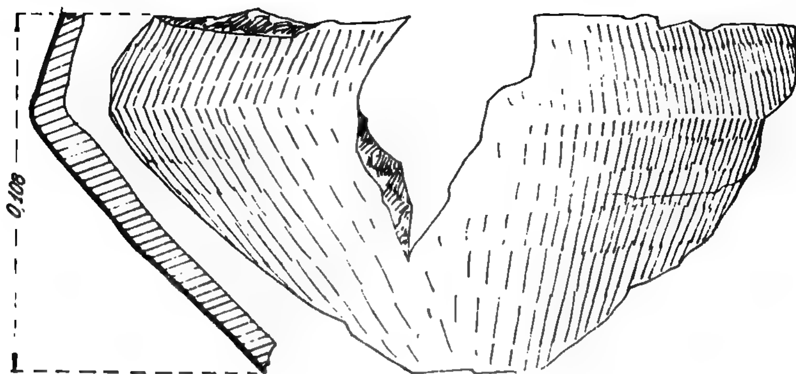

Fig. 6 — Strachină lucrată la roată, pastă cărămiziu-gălbuie

vin din partea superioară a unei căni mari cu gîtul înalt, strîmt, buza orizontală, ieșită în afară, prevăzută cu toartă ; de la un fund inelar și de la o strachină de dimensiuni mijlocii cu buza reliefată și arcuită în interior (fig. 7).

Din inventarul gropii mai fac parte două unelte pentru ascuțit, una foarte frumos modelată din gresie (ruptă din vechime) alta naturală, precum și un fragment de rîșniță.

O primă problemă care se desprinde din analiza materialului arheologic, din groapa descrisă mai sus, este aceea a scopului creării sale. Lipsa oricăror urme de oase umane calcinate este o dovadă că nu poate fi vorba de o groapă de mormînt. În schimb, cantitatea apreciabilă de fragmente de vatră ca și numărul neobișnuit de mare de vetre de la care provin aceste fragmente, precum și faptul că ceramica a fost supusă unui foc puternic, din care cauză unele și-au modificat forma, iar pasta a căpătat un aspect de zgură, ne îndreptățește să ajungem la concluzia că aceasta a servit ca groapă de cult.

Astfel de gropi de cult, cu inventar asemănător cu cel de la Bălănești, sînt întîlnite și în alte stațiuni Latène. De pildă la Poiana, unde acestea sînt mai numeroase, au forma circulară și au fost umplute cu resturi de vetre, fragmente ceramice, vase întregi, cărbune, cenușă, chirpic [2].

Prin forma și inventarul său, groapa de la Bălănești se aseamănă cu cele de la Poiana. Radu Vulpe pune aceste gropi rituale în legătură cu cultul focului și al vetrei, foarte răspîndit în antichitate la geto-daci [3].

[2] R. Vulpe, în S.C.I.V. I, 1950, Evoluția așezărilor omenești în Moldova de jos (raport sumar asupra șantierului arheologic Poiana-Tecuci, 1949, pag. 50).
[3] R. Vulpe, op. cit.

Cantitatea mare de fragmente de vatră de la Bălănești (aproape doi saci) și numărul mare de vetre de la care provin acestea, este o dovadă în plus în acest sens.

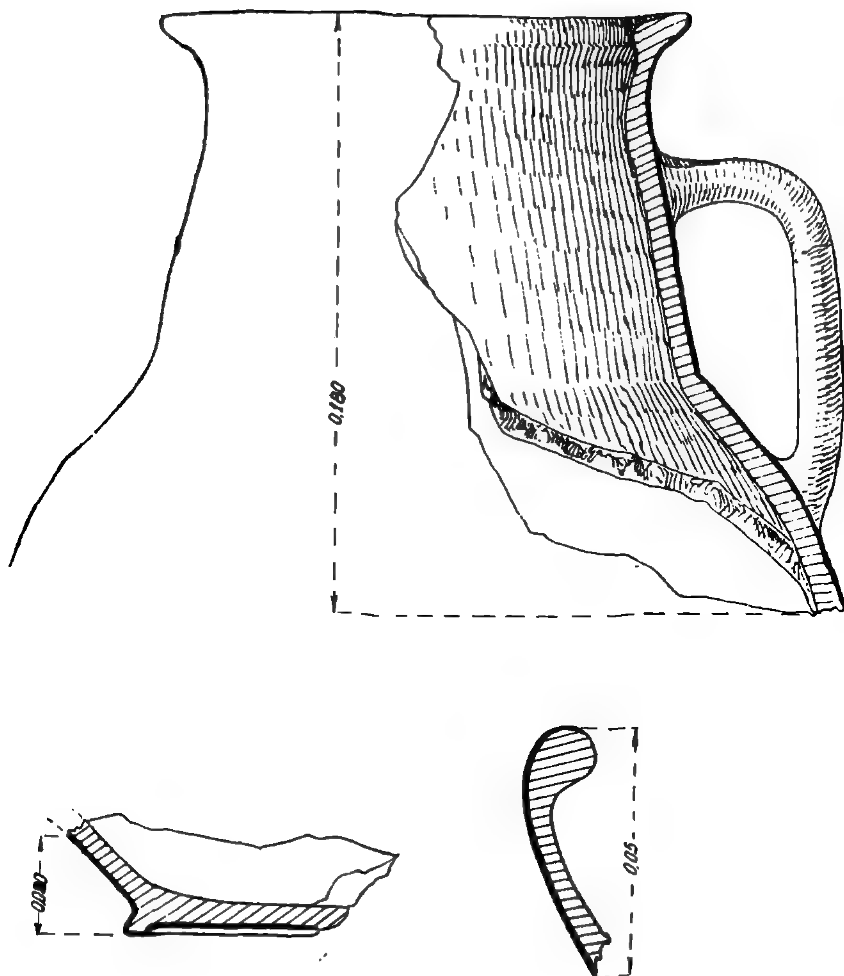

Fig. 7 — Vase lucrate la roată din pastă cenușie sau neagră

Cea mai importantă problemă pe care o ridică materialul arheologic descoperit în groapa de cult, este aceea a încadrării sale cronologice.

Unele cercetări arheologice din ultima vreme cum sînt cele de la Cernavoda [4] și Alexandria [5] pun noi probleme în legătură cu începutul

[4] D. Berciu, Săpăturile getice de la Cernavoda, (1954) și unele aspecte ale începutului formării culturii Latène geto-dace la Dunărea de Jos, în Materiale, IV — 1957, pag. 281—317.

[5] C. Preda, Săpăturile de la Alexandria, în Materiale VI — 1959, pag. 251—261.

formării culturii Latène, în regiunea Dunării de Jos. Pe baza acestor descoperiri s-a ajuns la concluzia că cultura Latène din regiunea Dunării de Jos are la baza formării sale un puternic substrat hallstattian tîrziu, intregit de influenţa factorului elenic, care însă nu se manifestă în mod direct ci prin intermediul tracilor sud-dunăreni.

Aceste descoperiri, dar mai ales cele de la Alexandria, ne-au permis, pe baza analogiilor ceramice, încadrarea descoperirii de la Bălăneşti în aria noului aspect cultural Alexandria, datat în sec. V î.e.n. Asocierea ceramicii de tradiţie hallstattiană, lucrată cu mîna cu ceramica lucrată cu roata a dat posibilitatea lui C. Preda a „surprinde mai bine ca oriunde primele aspecte ale culturii Latène în regiunea respectivă“ [6].

La Bălăneşti, în groapa de cult, s-au găsit toate categoriile ceramice de la Alexandria : ceramică lucrată cu mîna, care în general are forme ce amintesc pe cele din prima epocă a fierului şi ceramica lucrată la roată, care anunţă deja trecerea la o nouă formă culturală. Vasele de la Bălăneşti îşi găsesc analogii ca formă şi pastă în vasele aşezării de la Alexandria [7] precum şi în unele vase de la Cernavoda [8]. De notat şi faptul că la Alexandria, într-un bordei, s-a găsit şi un fragment de vatră portativă cu marginea înaltă, de felul celor de la Bălăneşti.

Apropierea atît de mare între elementele Alexandria şi cele Bălăneşti se explică prin faptul că aceste două aşezări, situate în aceeaşi zonă spaţială, la distanţă de cca. 50 km în linie dreaptă, s-au dezvoltat în aceleaşi condiţii obiective, economico-geografice.

Pe baza considerentelor expuse mai sus, se poate admite ipotetic că groapa de cult de la Bălăneşti este cel puţin în parte contemporană cu aşezarea de la Alexandria, care, pe baza descoperirii a două fibule Glasinač, se ridică probabil şi la începutul sec. al VI-lea î.e.n. Lipsa, deocamdată, a acestor din urmă elemente de datare de la Bălăneşti, ne obligă să fixăm groapa respectivă în cea de a doua jumătate a sec. al V-lea î.e.n. şi prima jumătate a sec. IV.

Lipsa oricărui element de pură factură elenică, este în măsură a indreptăţi concluzia la care ajunge C. Preda şi anume că, ceramica cenuşie, lucrată la roată, găsită în unele aşezări autohtone de la noi şi din Bulgaria, este de factură locală şi nu reprezintă importuri greceşti.

O dovadă în acestă privinţă ne-o oferă strachina bitronconică de la Bălăneşti, lucrată la roată dintr-o pastă relativ fină, arsă prost, care nu poate fi un atare import din două considerente : ea este departe de a fi asemănată ca tehnică de lucru cu produsele fine greceşti, iar prin forma sa aminteşte pe cele din culturile tîrzii ale primei epoci a fierului (fig. 6). Arderea incompletă a vasului şi pasta nu îndeajuns de fină şi omogenă, au făcut ca pe pereţii interiori ai vasului să apară nişte ridicături destul de mari, goale în spărtură. Faptul acesta denotă o tehnică inferioară de lucru, în comparaţie cu tehnica vaselor greceşti de import.

Descoperirile de la Alexandria au fost în măsură să modifice şi datele privind provenienţa şi pătrunderea roţii olarului în ţara noastră, aceasta fiind documentată la Alexandria în sec. V î.e.n., deci înainte de

---

[6] C. Preda, Un nou aspect al începuturilor epocii Latène în Dacia. (Descoperirile de la Alexandria), în S.C.I.V., I. — XI 1960, pag. 30.

[7] Idem, fig. 1 şi fig. 2.

[8] D. Berciu, op. cit., fig 12/2, fig. 13, fig. 5, fig. 8 (urna nr. 2 din M.I.).

venirea celților, cărora li se atribuie răspîndirea roții olarului în regiunile geto-dacice [9].

Și această latură a problemei originii și începutului culturii Latène în zona Cîmpiei Române, a căpătat încă un răspuns pozitiv prin cercetările de la Bălănești, unde asocierea ceramicii lucrate cu mîna, de tradiție hallstattiană, cu cea lucrată cu roata dovedește pe de o parte caracterul autohton al culturii Latène, asupra căreia se exercită influența greco-tracică, precum și pătrunderea roții olarului în această zonă mult mai devreme decît se credea, adică în sec. V î.e.n. prin populația tracică din sudul Dunării și nu prin celți.

Prin descoperirea de la Bălănești se lărgește sfera și numărul descoperirilor din perioada de început a celei de a doua epoci a fierului, în zona cuprinsă între Carpați și Dunăre, iar așezarea de la Alexandria nu mai constituie un caz izolat.

UNE NOUVELLE DÉCOUVERTE DE „TYPE ALEXANDRIA" DANS L'ÉTABLISSEMENT DE BĂLĂNEȘTI

RÉSUMÉ

Dans l'établissement géto-dacique de Bălănești on a découvert une fosse de culte présentant un riche et intéressant matériel archéologique datant de la seconde moitié du Ve siècle et de la première moitié du IVe siecle avant n.e.

La céramique peut être séparée en deux grandes catégories : céramique façonnée à la main, de tradition hallstattienne et céramique modelée au tour, dans une pâte impure et selon une technique grossière. D'après la composition de la pâte et son exécution la céramique travaillée au tour ne peut être considérée comme provenant d'importation.

Cette découverte élargit le cadre des établissements La Tène, de la période de début de cette époque, pour la zone délimitée entre les Carpates et le Danube.

L'association de la céramique de tradition hallstattienne modelée à la main avec celle travaillée au tour atteste le caractère autochtone de la civilisation du La Tène. Elle prouve encore une fois que la pénétration du tour du potier dans la Plaine Roumaine s'est produit au Ve siècle avant n.e., par l'entremise de la population thracique du sud du Danube.

---

[9] C. Preda, Op. cit., pag. 33—35.

CASTRUL ROMAN JIDAVA-CÎMPULUNG

(Observaţii preliminare)

EMILIAN POPESCU, EUGENIA POPESCU

După o întrerupere de mai bine de 50 de ani au fost reluate săpăturile din castrul Jidava, aflat la circa 6 km sud de oraşul Cîmpulung-Muscel, în satul Pescăreasa. Începute în 1876 de către D. Butculescu[1] şi reluate în 1901, cu o amploare şi o competenţă mai mare de către Gr. Tocilescu, prin colaboratorul său P. Polonic[2], săpăturile de la Jidava aveau să continuie abia în 1962, de data aceasta cu speranţa de a nu mai fi abandonate pînă ce nu vor fi realizate obiectivele ştiinţifice şi muzeistice pe care ni le-am propus : dezvelirea exhaustivă a ruinelor, recoltarea unor informaţii ştiinţifice privind viaţa şi organizarea castrului, precum şi verificarea datelor privitoare la construirea şi încetarea funcţionării limesului transalutan, pe traseul căruia este aşezat castrul. Paralel cu cercetarea ştiinţifică se desfăşoară o amplă muncă de restaurare a ruinelor în scopul transformării castrului într-un punct turistic şi a înfiinţării aci a unui muzeu al limesului transalutan.

Săpăturile au fost efectuate sub egida ştiinţifică a Institutului de Arheologie al Academiei Republicii Socialiste România şi cu sprijinul muzeelor din Cîmpulung-Muscel şi Piteşti[3].

La începerea cercetărilor starea ruinelor şi condiţiile de lucru erau precare. Cu circa 17 ani în urmă se construiseră în interiorul castrului barăci din lemn şi clădiri din zid — în folosinţa unei întreprinderi miniere — care distruseseră zidurile sau le străpunseseră prin şanţuri de canalizare necesare instalaţiei de apă şi lumină.

---

[1] Rezultatele săpăturilor lui D. Butculescu se află consemnate în cîteva caiete păstrate astăzi la Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti.

[2] Săpăturile au fost parţial publicate de către D. Tudor în lucrarea *Castrele romane de la Jidava lingă Cîmpulung-Muscel, extras din Bucureşti,* II, 1936, Bucureşti, 1938 şi în Buletinul Muzeului Militar, IV, 1940—1941, p. 98—101. BCMI, XXXVII, 1944, p. 77—82 ; idem, Oltenia Română, ed. III, Bucureşti, 1968, p. 293—296, 365—366.

[3] Conducerea lucrărilor pe întreaga perioadă a avut-o Emilian Popescu de la Institutul de Arheologie. Trei ani (1962—1964) s-a lucrat în colaborare cu Muzeul din Cîmpulung-Muscel, reprezentat de Flaminiu Mîrţu, iar din 1964 şi pînă în 1967, săpăturile au fost efectuate numai cu colaborarea Muzeului din Piteşti, reprezentat de Eugenia Popescu. Campaniile au durat în general cîte o lună de zile cu mici prelungiri.

Planul de săpături trebuia deci să țină seamă de aceste realități. Cu timpul s-a reușit să se dărîme barăcile din lemn, iar construcțiile de zid să fie preluate și folosite în scopuri științifice.

Săpăturile anterioare anului 1962, deși reduse, au avut totuși rezultate importante : ele ne-au dat o imagine asupra castrului de la Jidava. Dacă de pildă cele ale lui D. Butculescu se limitaseră numai la dezvelirea feței exterioare a incintei de nord, în schimb cele efectuate de Tocilescu-Polonic au fost concentrate asupra porților și clădirilor importante din interior : *praetorium și horreum*. Săpăturile lui Tocilescu-Polonic au contribuit la determinarea planului castrului și la descoperirea unor importante materiale ceramice, monetare, inscripții ceramice, obiecte de metal etc. [4]. Metoda de săpături folosită atunci, aceea de a urmări traseul zidurilor prin sondaje, fără o preocupare deosebită pentru stratigrafie sau pentru dezvelirea completă a unui complex, a făcut ca unele obiective importante să nu apară cu prilejul pomenitelor cercetări. Așa de pildă, numeroasele turnuri ale zidului de incintă (în total 14 în afară de cele de la porți) nu au fost nici măcar bănuite. Pe de altă parte, clădiri importante din interiorul castrului — în afară de *praetorium și horreum* — nu au fost nici ele identificate. Adăugînd la aceasta datele stratigrafice pe care le-am dobîndit în săpăturile noastre vom putea aprecia aportul adus de ultimele cercetări.

Stratigrafia. Secțiunile pe care le-am trasat, în număr de 9 (vezi pe plan — fig. 1), ne-au ajutat să căpătăm o imagine destul de clară asupra topografiei castrului. În plus, ele ne-au oferit date stratigrafice importante.

Nu toate secțiunile au aceeași lungime. Am fost obligați să ne oprim la un anumit punct, fie din cauza unei construcții, fie pentru a nu tăia căile de evacuare a pămîntului din castru. Aproape toate secțiunile însă, au pornit din exteriorul zidului de incintă și s-au prelungit în interior pînă acolo unde a fost posibil. Cîteva dintre ele au fost prelungite mult în afară pentru a se cerceta *fossa* și drumul antic. Multe din secțiuni au fost trasate perpendicular pe turnuri. Pe plan, secțiunile sînt numerotate cu sigle de la A—M' ; lărgimea lor e în general de 1,50 m.

Observațiile stratigrafice nu au fost în toate secțiunile la fel de clare. Totuși, în urma unor constatări repetate, putem afirma că există 4 nivele de locuire. Aceste nivele au fost mai bine observate în turnurile de la zidul de incintă și în cadrul unei locuințe de lemn, aflată între *horreum* și zidul de vest al castrului (v. pe plan). În restul zonei săpate nu au fost găsite toate cele 4 nivele, lucru care se poate datora, fie radierii lor din antichitate, fie distrugerii în epoca noastră prin lucrările efectuate în ultimii ani.

Pornind de jos în sus, *primul nivel* de locuire a fost găsit distinct numai sub *agger*. El este acoperit de valul de pămînt al *agger*-ului și cronologic nu a durat mult. Stratul de depuneri este foarte subțire : în afară de o pătură de arsură cu cărbune, puține fragmente ceramice, oase și două vetre, nu putem menționa altceva. O observație pe care ținem s-o relevăm în mod deosebit este următoarea : toate depunerile primului

[4] Materialele rezultate din săpături se află la M.N.A., iar însemnările asupra situației din castru se păstrează la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

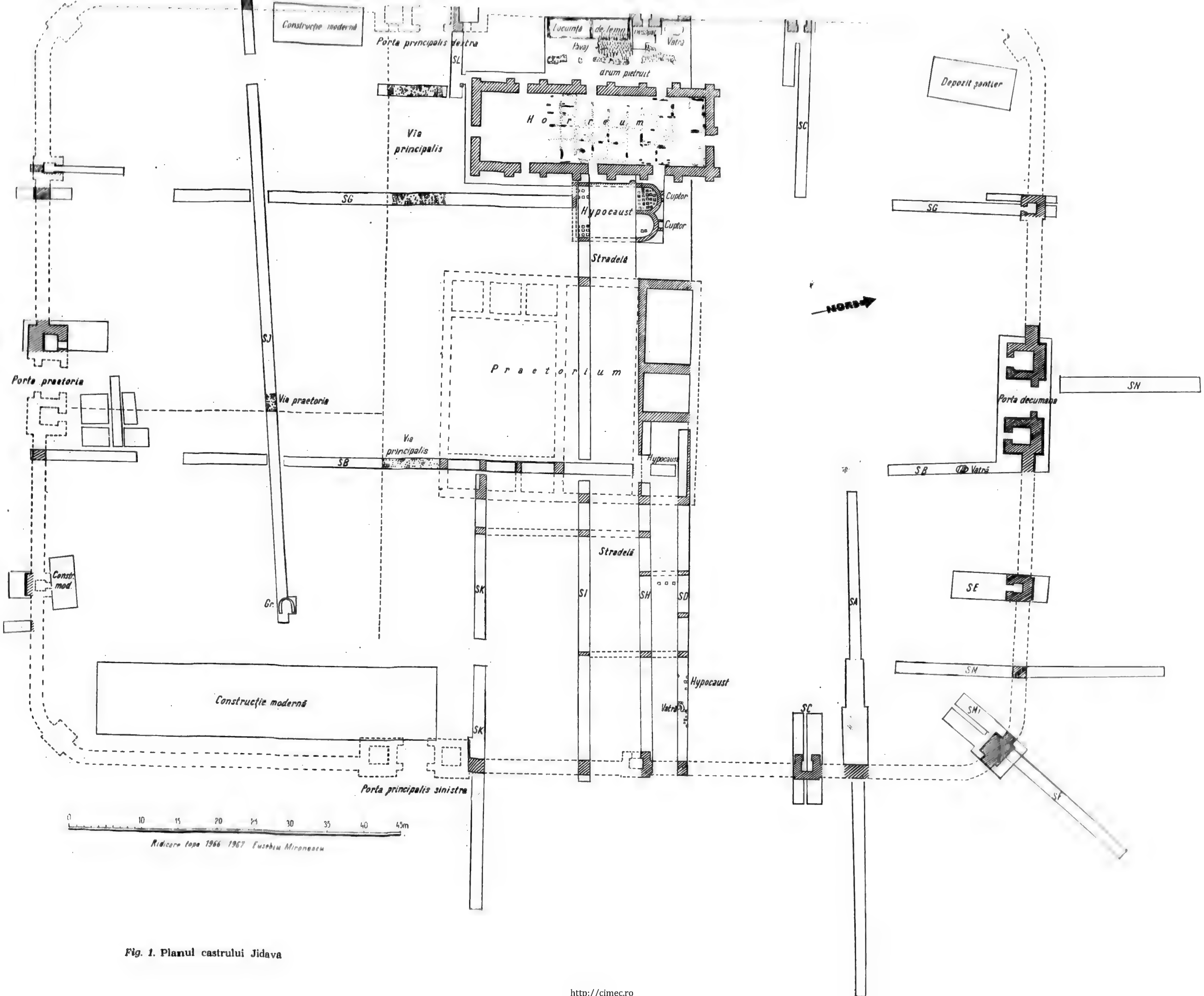

Fig. 1. Planul castrului Jidava

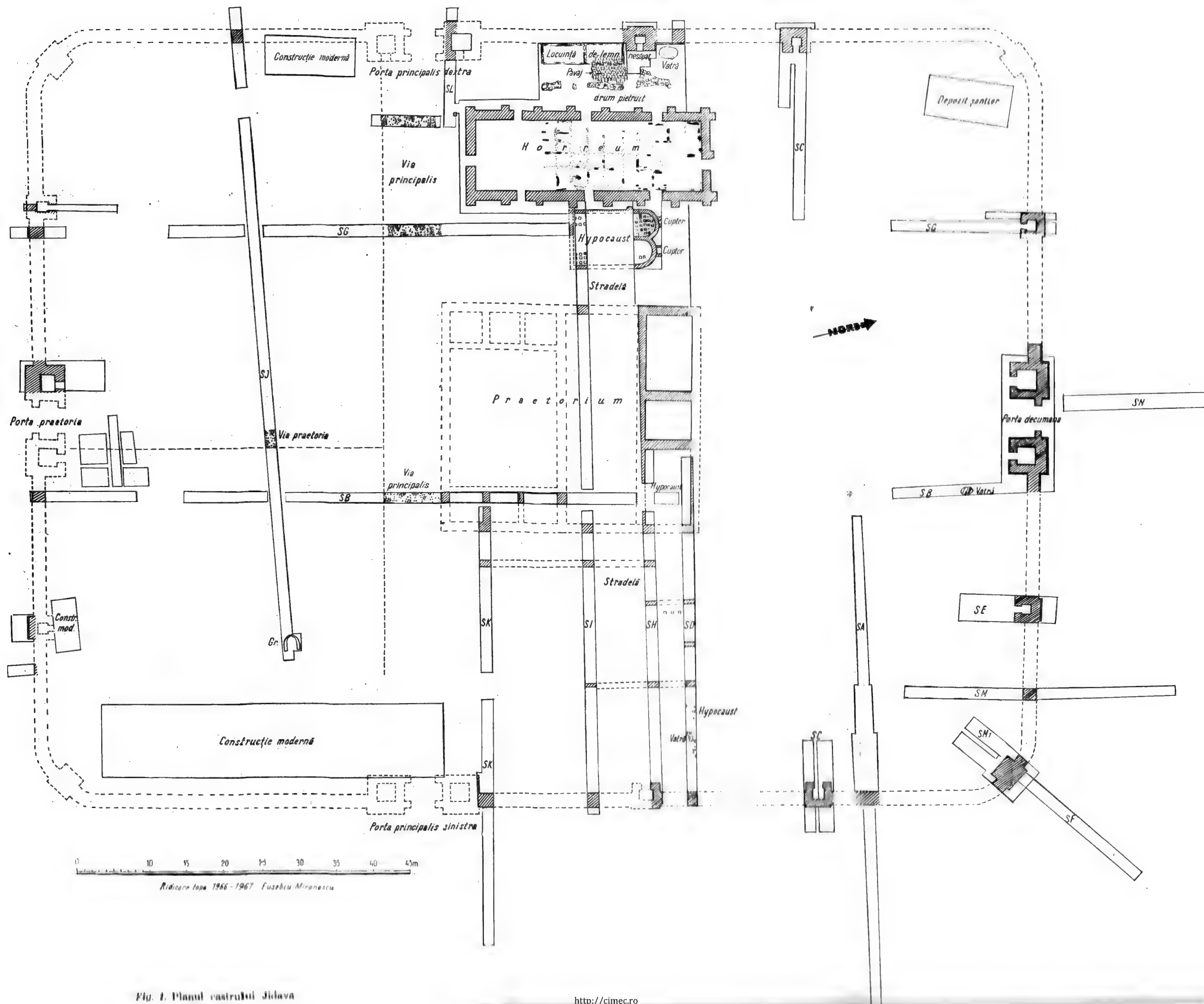

Fig. 1. Planul castrului Jidava

nivel suprapun stratul de mortar căzut în timpul lucrărilor zidului de incintă. Mortarul se întinde pe lîngă zid pe o lăţime de circa 0,30—0,40 m. Acest fapt constituie o dovadă peremptorie pentru stabilirea vechimii

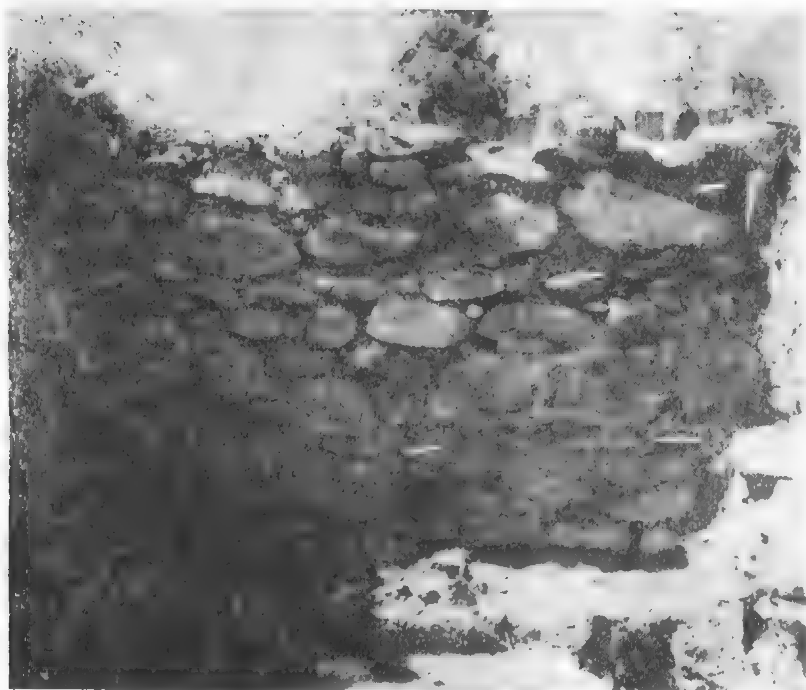

Fig. 2. O porţiune din zidul de incintă

acestor depuneri : ele nu pot fi deci decît posterioare construcţiei iniţiale a castrului şi în nici un caz anterioare ei.

Al doilea nivel. Este contemporan cu *agger-ul* şi a fost găsit pe întreaga suprafaţă a castrului. Lui îi corespund majoritatea clădirilor atît de piatră cu mortar, cît şi cele din lemn sau piatră cu pămînt.

Al treilea nivel şi *cel de-al patrulea* au fost sesizate la locuinţa dintre *horreum* şi zidul de incintă şi la unele turnuri. Aceste ultime două nivele sfîrşesc printr-un incendiu. Ele sînt şi cele mai bogate în material. Succesiunea celor pentru nivele de la locuinţa din lemn susamintită constă din : *primul nivel*, acoperit de agger ; *al doilea* contemporan agger-ului ; apoi *nivelul trei*, realizat prin sacrificarea de la o anumită înălţime a agger-ului pentru a se face loc construcţiei ; *nivelul patru*, marcat de un pavaj de cărămizi aşezat peste locuinţa arsă şi distrusă. Sfîrşitul ultimelor două nivele marcate, pe întreaga suprafaţă a castrului, de puternice straturi de arsură, trebuie să fi fost catastrofal ; în schimb primele două par să fi încetat odată cu unele restructurări ale zonei locuite, cînd, pentru lărgirea ei, a fost nevoie de sacrificarea agger-ului.

Date cronologice *precise* pentru fiecare nivel nu avem deocamdată decît parțial. Pe ultimul nivel (nivelul IV) s-a găsit o monedă de argint de la împăratul Gordian al III-lea (238—244) care ne arată că în această vreme a fost distrus castrul. Materialele descoperite pe celelalte nivele sînt încă în studiu ; ele nu ne dau încă indicații clare. Unele monede, rău conservate și cu o identificare aproximativă ne duc către secolul II e.n. Sperăm ca cercetările ulterioare să ne aducă mai multe informații în această privință.

Zidul de incintă (fig. 2) se păstrează relativ bine. El atinge uneori înălțimea de 2 m, iar grosimea 1,80—1,90 m. E construit din piatră de rîu cu mortar de var, iar pe laturile de nord și vest s-a păstrat mai prost din cauza demantelării suferite în epoca modernă. În exterior spre est și nord s-a putut observa *berma* lată de circa 2—3 m, *fossa*, adîncă de circa 3 m și lată de circa 7—13 m. Pe latura de est se pare că s-a dat și de drumul roman construit din pietriș de rîu bine bătut. Ceea ce constituie o noutate față de cunoștințele anterioare este faptul că zidul e prevăzut cu turnuri rectangulare pe laturi și semicirculare la colțuri. Pe latura de sud, cele două turnuri rectangulare care corespund celor de pe latura de nord, au fost numai sondate.

Laturile de est și vest fiind mai lungi au mai multe turnuri decît cele de nord și sud : cîte două între porțile principale și colțurile de nord — din care am săpat trei exhaustiv, iar unul numai sondat — și probabil numai cîte unul între porțile principale și colțurile de sud. Pe aceste ultime porțiuni ale zidului de incintă nu am putut depista pînă acum nici un turn, fiind împiedicați din cauza clădirilor moderne. Distanța mai mică de la *via principalis* și pînă la limita castrului, ne face să credem că în aceste porțiuni sudice nu a fost construit decît cîte un singur turn patrulater. Prezența unor turnuri în aceste porțiuni o considerăm posibilă ; contrar, ar fi rămas zone prea mari din zid fără o apărare eficientă, ceea ce nu este caracteristic fortificațiilor romane.

Dimensiunile turnurilor sînt în general egale, cu mici variații. Ieșite în afara zidului doar cu 0,30 m ele au latura din exterior de 3,40 m.

Fig. 3. — O porțiune din zidul de incintă și horreum-ul după restaurare

Lungimea laturei în interior, măsurată de la fața interioară a zidului, este de circa 1,25 m. Turnurile formează în interior camere aproape pătrate (1,45 × 1,50 m, 1,40 × 1,20 m, sau 1,42 × 1,42 m). Intrarea se făcea prin uși de lemn largi de 1 metru. Au fost găsite resturi din pragurile de lemn și din stîlpii verticali ai ușii.

Spre deosebire de turnurile patrulatere, cele de la colțuri nu aveau în interior „camere" decît de la înălțimea agger-ului în sus, și din acestea nu au mai rămas urme din cauza distrugerii zidului.

Caracteristic pentru turnurile patrulatere este că în ele am găsit multe materiale (ceramică, obiecte de metal, oase etc.). Cele mai bogate, din acest punct de vedere, s-au dovedit a fi turnurile din capetele de

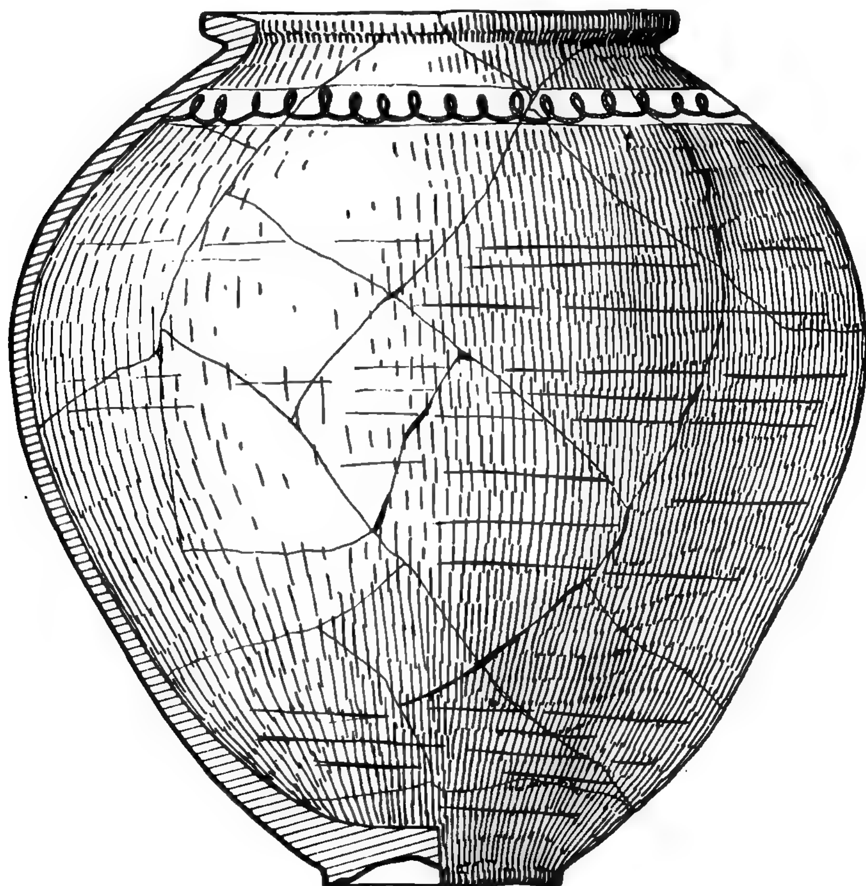

Fig. 4

vest și est ale secțiunii C. În cel de vest s-au descoperit o rîșniță întreagă (fig. 9) și alte cîteva fragmente, un vas mare (dolium) cu decor în val pe gît (fig. 4), o cană cu toartă (fig. 5/1), un fragment de lucernă, cuie și cîrlige de fier, o broască de fier cu cheie (fig. 10/4), iar în fața

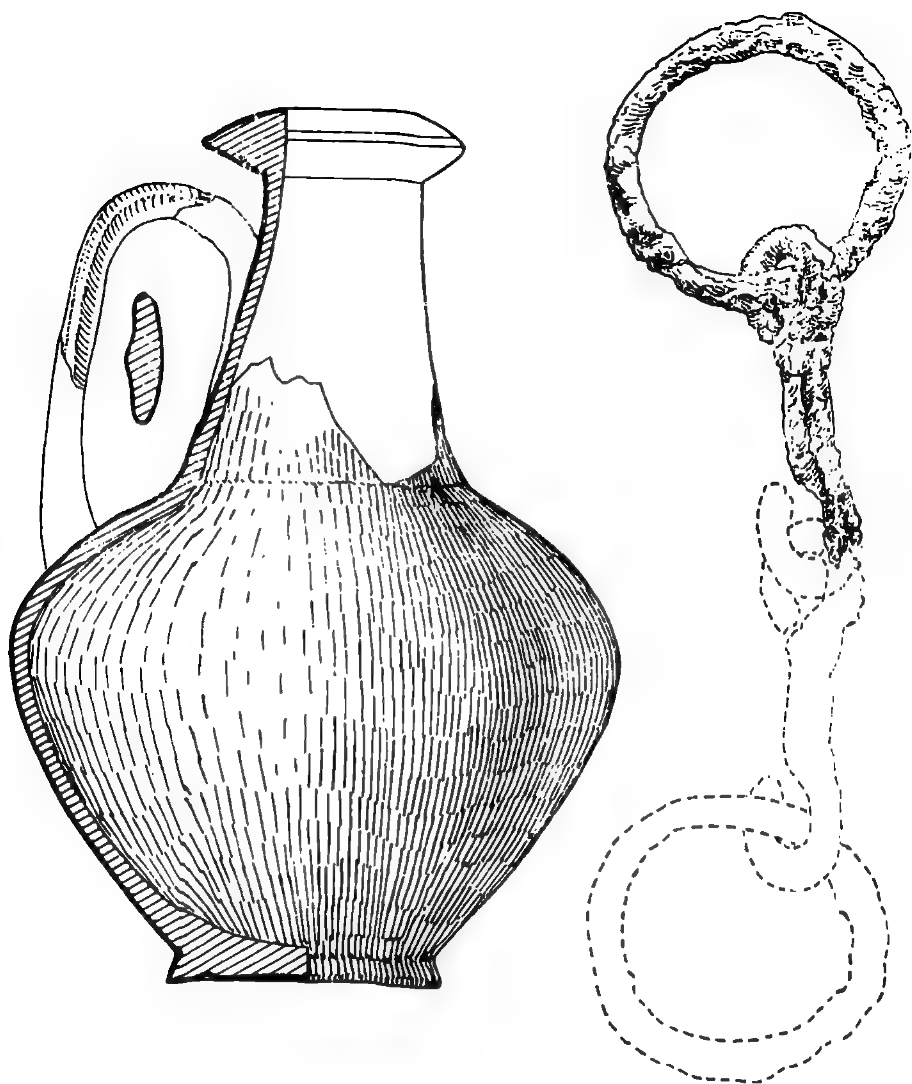

Fig. 5

lui o fibulă de bronz, un cuţit de fier, cuie şi alte fragmente metalice etc.

În turnul de est a apărut un vas cu mozaic de pietre pe fund (fig. 6), vîrfuri de pilum, piroane de fier (unul lung de 14 cm), fragmente de ceramică etc. Tot aici s-a găsit un craniu de cal. În celelalte turnuri s-au descoperit obiecte asemănătoare. De remarcat, în chip deosebit, un vas cu mozaic în capătul vestic al secţiunii H, un zar de fildeş şi o lance, în turnul din secţiunea G (latura de nord).

Turnurile de la porţi au fost săpate de către Tocilescu — Polonic cu excepţia turnului de vest de la *Porta decumana*, pe care l-am cercetat

noi și unde am găsit un bogat material. Am mai făcut sondaje în turnurile din dreapta ale porților *praetoria* și *principalis dextra*. Cu acest prilej am descoperit pe nivelul de călcare, care nu a fost peste tot atins în săpăturile anterioare, unele materiale.

Între cele mai importante clădiri din interior care au fost cercetate de noi și *praetorium*-ul. S-a constatat, că aici, săpăturile lui Tocilescu-

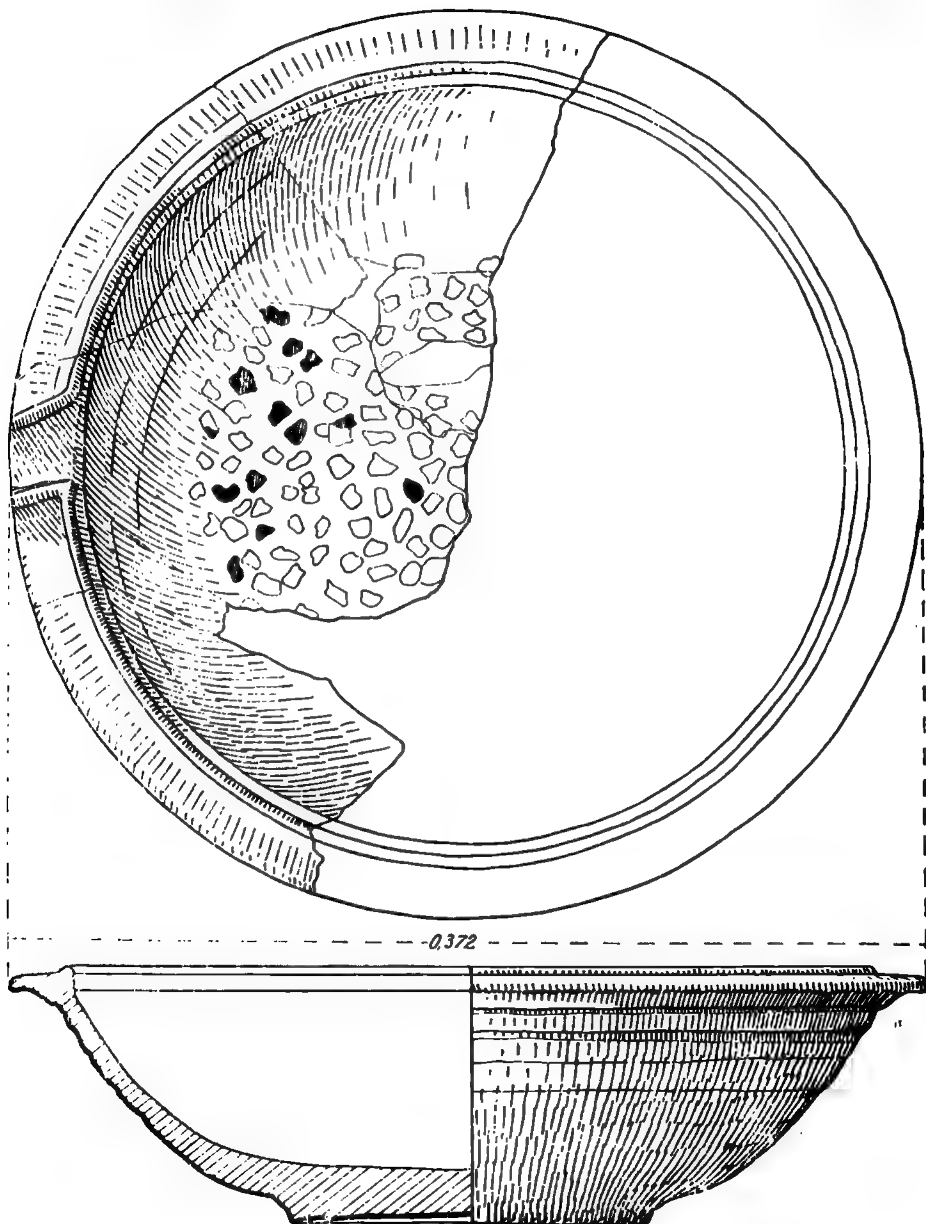

Fig. 6

Polonic nu au fost exhaustive, aşa cum se credea, ci ele s-au limitat doar la sondarea din loc în loc a zidurilor şi la unele mici extinderi. Dimensiunile, pe planul ridicat în urma acestor cercetări, corespund în general celor alor noastre.

Secţiunile D şi H au traversat partea dinspre nord a *praetorium*-ului. Pentru a căpăta o imagine mai clară asupra unor încăperi ele au fost în unele puncte lărgite sau unite prin săparea spaţiului dintre ele. În acest fel au fost dezvelite două încăperi din colţul de nord-vest al clădirii, iar pe nivelul lor de călcare s-au găsit obiecte *in situ*. Între acestea, sînt de menţionat în primul rînd circa 400 vîrfuri de săgeţi de cinci tipuri şi multe vîrfuri de pilum (fig. 11). Descoperirea acestor arme, în aceeaşi încăpere şi chiar aşezate în grupuri compacte, ne pune problema destinaţiei încăperii în cadrul *praetorium*-ului. Probabil că aici a fost *armamentarium*. O a treia încăpere a praetoriului, aşezată la est, a fost săpată parţial. În ea s-au găsit instalaţii de încălzire centrală: *hypocaust* şi tuburi ceramice.

Horreum-ul a fost cercetat în trecut numai în exterior, pe laturile de nord şi est. Pe baza observaţiilor dobîndite s-a dedus planul întregului edificiu. Săpăturile noastre au dezvelit în întregime *horreum*-ul şi ca urmare planul anterior a fost modificat; pe latura de sud, spre *via principalis*, nu există contraforturi, iar pe toate laturile au fost găsite intrări (v. planul de la fig. 1). Enorma cantitate de ţiglă şi olane, unele cu inscripţii, descoperite în interiorul zidurilor, ne arată cum a fost construit acoperişul, iar pe podea, bîrnele de lemn carbonizat, aşezate la distanţe egale, în forme de dreptunghiuri, ne indică existenţa unui schelet de lemn, pentru susţinerea acoperişului. Dreptunghiurile sînt astfel dispuse, încît împart interiorul clădirii în trei nave (fig. 1).

Între *horreum* şi *praetorium* s-au descoperit două clădiri cu laturile de nord în formă de absidă. Zidurile sînt din piatră şi pămînt. Important de relevat este faptul că în interior au fost găsite urmele unui hypocaust. *Suspensurae*-le sînt făcute din cuburi ceramice, peste care apar cărămizi mari. Căldura era transmisă în restul încăperii cu ajutorul unor ţigle subţiri, lucrate special, cu cîte o ridicătură la capete şi orificii la mijloc; două ţigle puse una peste alta, constituia un bun conducător de căldură. Lîngă aceste clădiri absidate s-au descoperit bulgări mari de minereu de fier neprelucrat, precum şi un cuţit mare de fier (fig. 12). Probabil că aceste încăperi cu hypocaust au servit la cazarea ofiţerilor.

Prelungirea secţiunilor la est de praetorium ne-a prilejuit descoperirea altor ziduri de clădiri la fel de importante, precum şi a unor străzi. Clădirile au de asemenea hypocaust — de alte tipuri decît cele întîlnite la praetorium sau la locuinţele ofiţereşti menţionate mai sus. Credem însă că şi ele au folosit la cazarea ofiţerilor.

Secţiunile care au atins spaţiul de la nord şi sud de praetorium şi horreum au dat unele indicaţii asupra *cannabae*-lor, necesare, cum se ştie, cazării trupei. Nu a fost dezvelită vreo *cannaba* în întregime şi de aceea nu avem date amănunţite asupra sistemului de construcţie şi asupra dimensiunilor. Am constatat, totuşi, că ele au fost construite din bîrne de lemn, lipite cu pămînt şi acoperite cu ţigle sau şiţă. Uneori, la bază a fost depus un mic strat de pietre, ca temelie, dar de cele mai multe

ori, se pare, ele au fost așezate pe pari groși, bătuți în pămînt, sau direct pe pămînt fără acești pari.

Străzile. Caracteristic este faptul că toate au pe nivelul de călcare pietriș de rîu. Cea mai bine conturată a apărut *via principalis* care a fost depistată de mai multe ori în secțiuni.

Via praetoria am întîlnit-o într-o singură secțiune. (Vezi planul). La est și vest de praetorium am întîlnit străduțe strîmte de circa 2 m lățime.

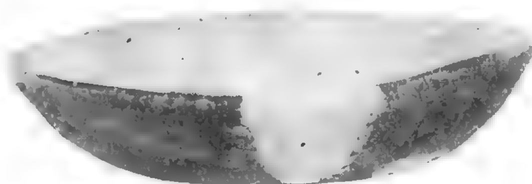
Ceramica. Au fost descoperite numeroase fragmente ceramice, vase întregi sau întregibile. Studiul lor va aduce o contribuție importantă la cunoașterea ceramicii romane provinciale în Dacia. Pasta este în cea mai mare parte de culoare neagră-cenușie, amestecată cu mult nisip și pietriș fin. Există și vase din pastă roșie-cărămizie, în special amfore, care provin mai ales din import. Unele au inscripții făcute cu vopsea roșie sau zgîriate în pasta crudă sau arsă (graffiti). A fost descoperit un mare număr de farfurii (străchini) de diverse tipuri (fig. 7/1—3), capace de vase (fig. 7/4—5), oale, precum și vase-strecurătoare, amfore cu caneluri largi și pahare de lut și de sticlă, opaițe etc.

Cărămizile, țiglele și olanele sînt de tipul obișnuit în castrele romane din secolele II—III e.n. (fig. 8). Unele cărămizi au inscripții cursive, scrise în pasta crudă, precum și urme de animale și umane.

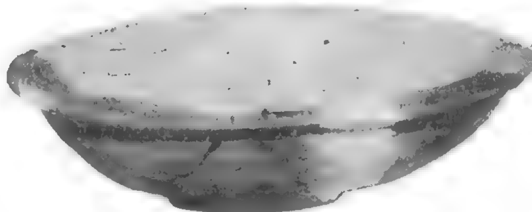
Obiectele de metal în majoritate din fier cuprind unelte (dălțițe, sfredel, cîrlige, cuțite etc.), materiale de construcție (cuie, piroane, scoabe, balamale,

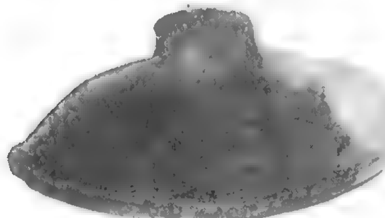
1

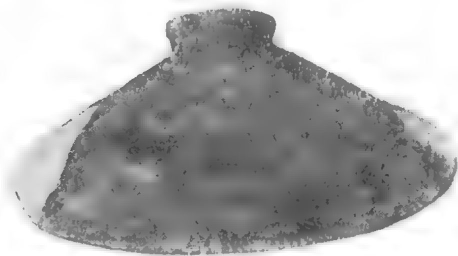
2

3

4

5

Fig. 7 — **Farfurii (străchini) și capace**

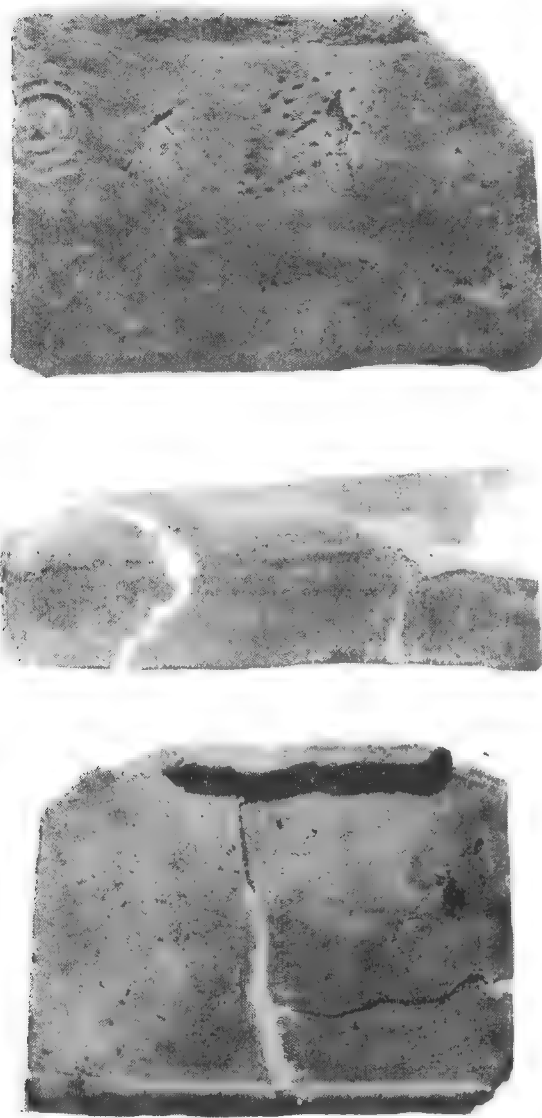

Fig. 8 — Materiale de construcție

broască de ușă), arme (vîrfuri de săgeți, din fier ori bronz, de pilum, de lănci), piese de harnașament (pinteni, zăbală), obiecte de costumație (ținte de fier pentru încălțăminte, fibule de fier, dar mai ales de bronz).

Castrul de pămînt. Cercetările anterioare acreditaseră ideea existenței unui castru de pămînt aflat la sud de cel de piatră și care ar fi fost anterior acestuia din urmă. Într-adevăr, la circa 300 m sud de castrul despre care a fost vorba pînă aici, într-o ogradă de pruni, se află un promontoriu de unde țăranii au scos multă piatră și cărămidă romană. În acest punct am făcut cinci secțiuni de cîte 1 metru lățime și de diverse lungimi, trasate trei pe margini și două la centru. Cercetările de mică amploare nu au dus la o concluzie definitivă asupra caracterului complexului. Se pare totuși că avem de-a face cu o construcție feudală care a refolosit material antic, fapt constat și în cazul altor monumente feudale. De pildă la curtea și biserica domnească de la Curtea de Argeș au fost găsite în săpăturile lui V. Drăghiceanu cărămizi romane refolosite în construcția complexului de aici.

★

Săpăturile din castrul de lingă Cîmpulung nu au avut pînă acum o amploare prea mare, cu toate că ele se înșiruie de-a lungul a șase campanii. Timpul scurt de numai o lună anual — consacrat în ultimile campanii în mare parte consolidărilor — precum și greutățile de lucru întîmpinate în primii ani, ne-au împiedicat să dăm extinderea dorită săpăturilor propriu-zise.

Dar cercetările de pînă acum au scos la iveală un material variat și ne-au ajutat să ne formăm o imagine mai cuprinzătoare asupra siste-

mului constructiv şi asupra topografiei castrului. Pe de altă parte reluarea cercetărilor de la Jidava a avut ca rezultat redarea pentru arheologie a unui monument de seamă, care în ciuda distrugerilor suferite în ultimul timp, se numără printre vestigiile de acest gen cel mai bine păstrate din ţara noastră.

De cercetarea castrului Jidava se leagă rezolvarea unor probleme majore ale istoriei Daciei, cum ar fi de pildă aceea a datei construirii limesului transalutan, precum şi a influenţei pe care viaţa din castru a avut-o asupra romanizării regiunilor limitrofe.

Pînă în momentul de faţă nu posedăm date cronologice *precise* asupra tuturor perioadelor din istoria sa. Între cele mai puţin cunoscute este etapa de început a castrului : deocamdată nu ştim cu siguranţă cine şi în ce condiţii a ridicat acest castru. Fiind aşezat pe limesul transalutan, de răspunsul la această întrebare depinde şi stabilirea vremii cînd a fost organizată această linie de fortificaţie. Unele monede, prost conservate şi cu o identificare nesigură, ne-au dus la concluzia că vechea ipoteză a construirii limesului în timpul lui Septimius Severus trebuie din nou discutată. Materialele arheologice descoperite, nesupuse încă unui studiu amănunţit, ne îndreaptă către o vreme mai veche decît începutul

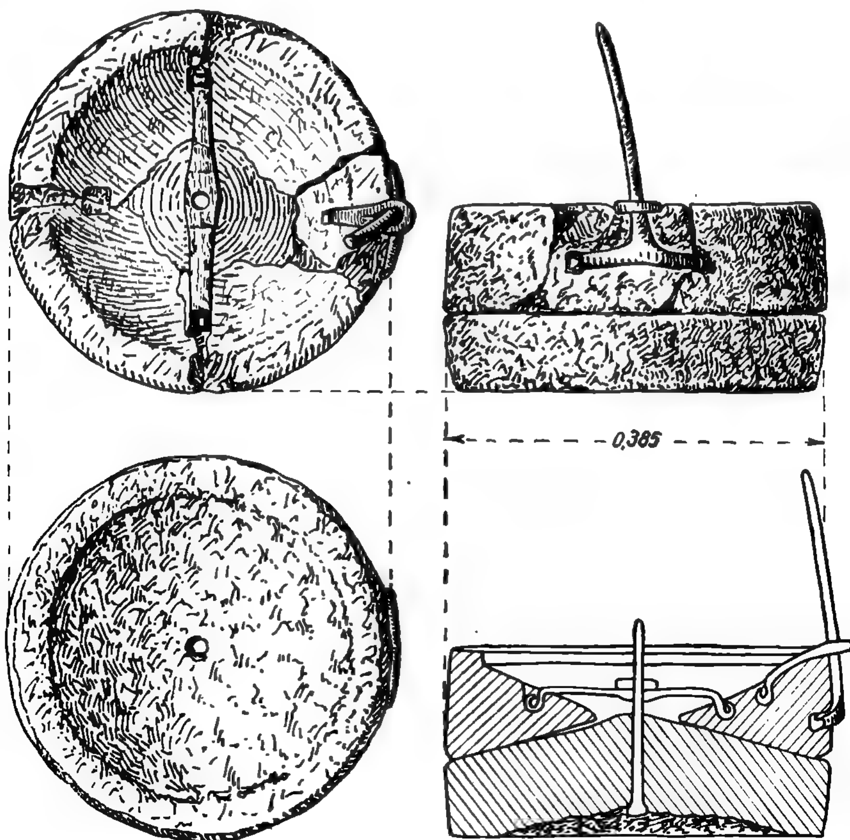

Fig. 9. — Rîşniţă

Fig. 10 — 1—2, cuie, piroane, balamale ; 4. broască și cheie

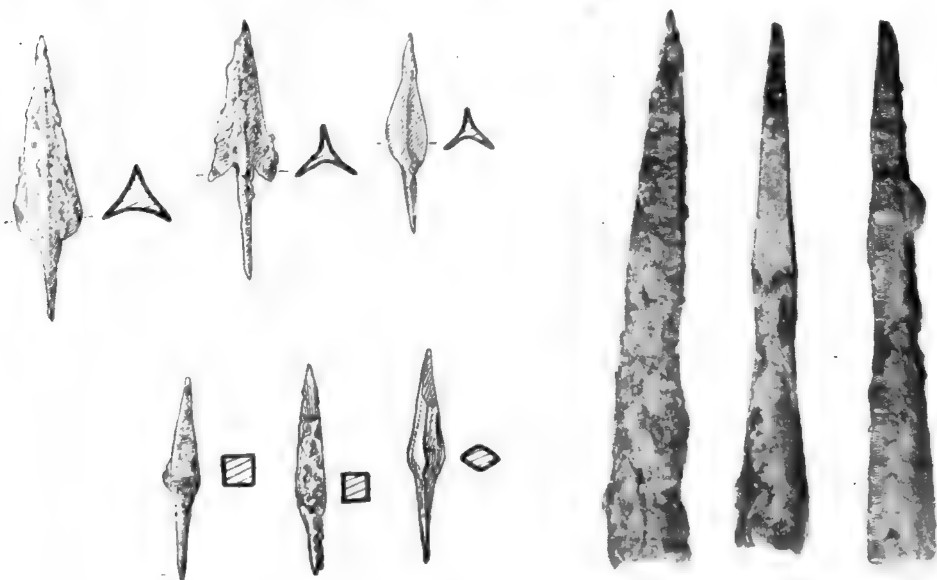

Fig. 11 — Diverse tipuri de arme

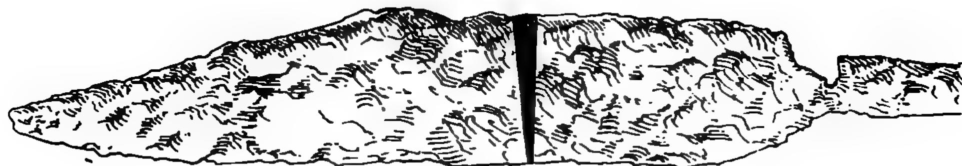

Fig. 12 — Cuțit

secolului III e.n. Ceea ce constituie de pe acum un bun cîștigat este data de sfîrșit a castrului și anume, se poate susține, că viața romană organizată a încetat aici pe la mijlocul secolului III e.n. Cele mai noi monede descoperite în săpăturile noastre sînt de la împăratul Gordian al III-lea și ele se adaugă altora descoperite anterior.

LE CASTRUM ROMAIN DE JIDAVA-CÎMPULUNG

RÉSUMÉ

Les nouvelles fouilles du castrum de Jidava, reprises en 1962 (elles avaient débuté en 1876, et ensuite en 1901, avec les fouilles de D. Butculescu et respectivement celles de Gr. Tocilescu-P. Polonic) ont modifié en bonne partie les données concernant cet objectif.

La stratigraphie comporte quatre niveaux :

— le niveau de sous *l'agger* — consiste en une mince couche de crémation, avec charbons, fragments céramiques, âtres, os etc.

— le second niveau — contemporain de *l'agger* a une correspondance temporelle avec la majeure partie des habitations de l'intérieur du *castrum.*

— les troisième et quatrième niveaux — ont été identifiés seulement sur une certaine surface. Il s'agit de l'habitation se trouvant entre *l'horreum* et le mur d'enceinte, et de quelques tours. La fin de ces deux niveaux est délimitée par de vestiges de brûlure, très marqués.

Le plan du *castrum* est en général du type habituel pour les IIe—IIIe siècles de n.è. (fig. 1). Il est entouré par tout d'un mur d'enceinte, flanqué de tours demi-circulaires aux angles, et de tours carrées, de part et d'autre des portes d'accès, ainsi que de tours intermédiairies. L'accès se faisait par quatre portes, située chacune sur un côté.

A l'intérieur on a étudié en partie le *praetorium* et entièrement *l'horreum,* ainsi que deux habitations ayant leur côté nord en forme d'abside, où ont été dépistés des vestiges d'hypocauste.

Ont été découvertes jusqu'à présent les voies suivantes : la *via principalis* et la *via praetoria* ainsi que deux rues plus étroites, situées à l'est et à l'ouest du *praetorium.*

Un riche matériel archéologique a été récolté, formé d'éléments céramiques, matériaux de construction, armes, outils, parures, monnaies etc.

Jusqu'à présent on n'a pu établir avec précision la date de l'édification du *castrum.* En ce qui concerne la fin d'une vie organisée dans le *castrum,* on a établi, sur la foi des monnaies découvertes, que toute activité cesse au milieu du IIIe siècle de n.è.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA MĂTĂSARU ŞI CONTRIBUŢIA LOR LA CUNOAŞTEREA CULTURII MATERIALE A DACILOR LIBERI

GH. BICHIR, EUGENIA POPESCU

Comuna Mătăsaru se află la 60 km N.V. de Bucureşti şi 53 km V.S. de Piteşti. Ea este situată în cîmpia subcolinară cuaternară care se întinde la poalele dealurilor Mătăsarului.

Teritoriul comunei este tăiat de şoseaua naţională şi calea ferată Bucureşti—Piteşti, iar în antichitate trecea pe aici „Brazda lui Novac de nord", a cărui traseu trebuie situat între cele două artere de circulaţie amintite mai sus.

La sud de calea ferată şi respectiv „Brazda lui Novac" se află satul Tetcoiu, al cărui teritoriu este delimitat de pîraiele Tinoasa spre vest şi sud-vest şi Răstoaca spre est şi nord-est.

La cca. 7—800 m vest de satul Tetcoiu, pe malul pîrîului Tinoasa, se află staţiunea arheologică, distrusă în parte de două cariere de nisip şi arăturile adînci făcute cu tractorul. Staţiunea a fost semnalată de Fl. Mogoşanu, care în toamna anului 1961 a adus la Institutul de Arheologie o urnă cu capac, descoperită în vara aceluiaşi an de săteanul Constantin Ştefan, cînd scotea nisip.

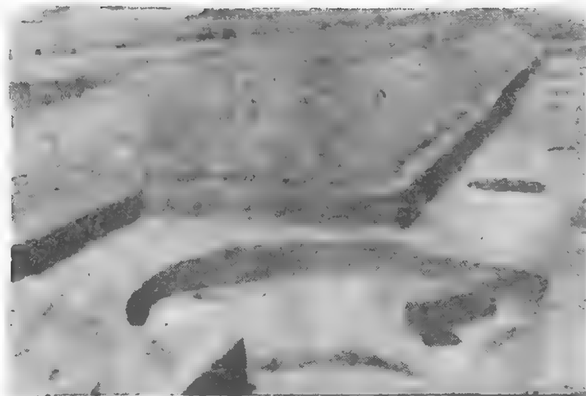
Dată fiind importanţa ştiinţifică a obiectivului, Institutul de Arheologie, în colaborare cu Muzeul Argeş, au efectuat săpături arheologice în perioada anilor 1962—1966, identificînd resturi de locuire din diverse epoci istorice, grupate în cadrul unei aşezări şi al unei necropole [1].

În timp ce necropola a fost distrusă aproape complet (fig. 1/2), nu s-au putut salva decît nouă morminte, aşezarea a rămas aproape întreagă, cu excepţia zonei de nord-vest, afectată de cariera de nisip şi a ultimului nivel de locuire distrus în parte de arăturile adînci făcute cu tractorul (s-a desfundat terenul), în perioada anilor 1943—1945. Ulterior, terenul a devenit izlaz pentru vite, iar în prezent este din nou cultivat.

Întrucît pînă în prezent nu a apărut nici un raport de săpături despre Mătăsaru, prezentăm pe scurt descoperirile făcute în cadrul acestui important şantier arheologic.

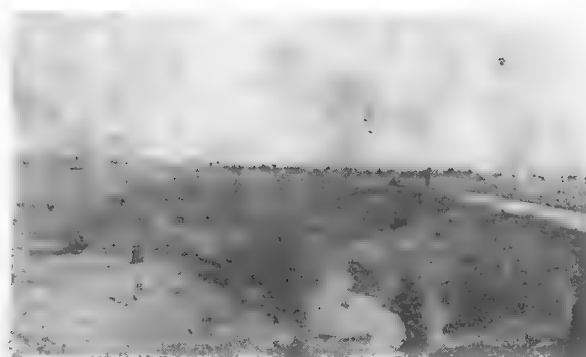
---

[1] Cf. Gh. Bichir şi Eugenia Popescu, *Săpăturile arheologice de la Tetcoiu, Mătăsaru*, în *Materiale*, IX (în pregătire).

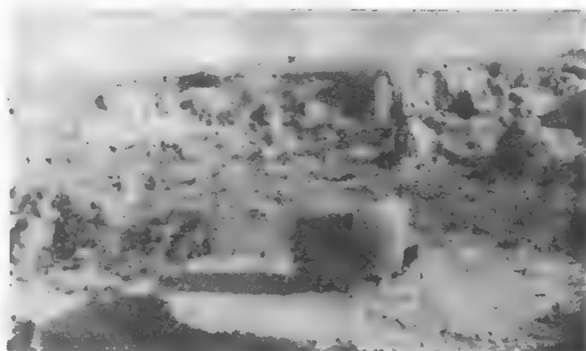

3—4

1

2

Fig. 1 — Mătăsaru : 1, Albia pîrîului Tinoasa în dreptul așezării ; 2, Cariera de nisip care a distrus necropola, în prim plan un mormînt de incinerație distrus (urnă cenușie lucrată la roată) ; 3—4, Aspecte din timpul săpăturilor în așezare

STRATIGRAFIA AŞEZĂRII

În cadrul aşezării s-au identificat urme sporadice de tip Glina III şi s-au surprins stratigrafic, în unele sectoare ale aşezării, niveluri de locuire din prima şi a doua epocă a fierului. Stratul de cultură cel mai reprezentativ aparţine complexului Militari-Chilia, iar cel mai tîrziu epocii feudale, acesta fiind distrus aproape complet de muncile agricole.

Stratigrafia geo-arheologică se prezintă astfel : solul humic, brun-negru, formînd stratul vegetal arat, în care se găsesc antrenate cioburi şi oase de animale (grosimea solului vegetal-arat, variind, în funcţie de adîncimea la care a pătruns fierul plugului, între 0,15—0,40 m) ; urmează apoi o pătură de loess degradat a cărui culoare brună-cenuşie în partea superioară corespunde stratului de cultură de tip Chilia-Militari, iar la bază, de culoare galben-murdară, stratului de cultură din prima şi a doua epocă a fierului. Pătura de loess continuă şi sub stratul de cultură, unde capătă o culoare din ce în ce mai gălbuie. Spre bază, stratul conţine tot mai mult nisip şi este din ce în ce mai sărac în calcar, pînă ce se transformă într-un nisip fin, cu multă mică, fără urme de stratificare. Printre lentilele de nisip se intercalează lentile de pietriş. Oxizii de fier colorează pe alocuri în roşu nisipul, îmbrăcînd într-o crustă de gres feruginos diversele rădăcini care au pătruns la această adîncime.

În ordine cronologică descoperirile din aşezare se prezintă astfel :

Cultura Glina III — Schneckenberg. În zona vestică a aşezării au apărut sporadic cioburi de tip Glina şi chiar un mormînt. Aşezarea din această vreme se află pe malul drept al Tinoasei, pe teritoriul satului Pădureni, com. Mogoşani, unde cu ocazia săpării necropolei din sec. IV, Gh. Diaconu şi Eugenia Popescu au dat şi de un bordei de tip Glina. Aşezarea de la începutul epocii bronzului se întinde pe platou, la vest-nord-vest de necropola din sec. IV şi a fost suprapusă de aşezarea acestei necropole. Aici s-a găsit şi un topor-ciocan de piatră, perforat. Fragmentele ceramice descoperite permit să precizăm că aşezarea aparţine etapei tîrzii a culturii Glina şi corespunde în timp fazei Schneckenberg B. Lucrările agricole şi aşezarea din sec. IV au distrus complet stratul de cultură de la începutul epocii bronzului.

Cultura Basarabi. Urmele de locuire din prima epocă a fierului au putut fi stratigrafiate în partea nordică a săpăturii unde s-au identificat şi cîteva gropi de provizii, sărace în material. În una din gropi s-au găsit fragmente dintr-o vatră de foc portativă.

Judecînd după materialul descoperit reiese că locuirea a fost de scurtă durată şi nu s-a întins spre limita de nord şi nord-vest a aşezării de tip Chilia-Militari, în zona actualei cariere de nisip (nr. 1). În porţiunea cercetată, stratul de cultură hallstattian a fost surprins numai în cîteva puncte, deoarece în rest a fost distrus de locuirea mai tîrzie.

Ceramica descoperită poate fi împărţită în două categorii : ceramică de uz comun şi ceramică fină, arsă la roşu-cărămiziu, negru sau brun-castaniu. Cioburile, aparţinînd speciei de uz comun, provin în general de la vase-borcan, ornamentate cu brîuri crestate sau alveolate, iar cele din pastă fină sînt de la ceşti şi străchini cu marginea înclinată în interior, ornamentate cu caneluri oblice, însoţite adesea de proeminenţe sau avînd marginea faţetată, ornament specific culturii Basarabi. În

șanțul X s-a găsit și o figurină zoomorfă de lut ; avînd capul și coada ruptă din vechime, nu putem preciza în ce măsură figurina își găsește analogii în „turma“ de la Lechința și Mureș [2].

Epoca geto-dacică. Urmele arheologice din a doua epocă a fierului ca și cele din Hallstatt sînt puține. Ele se găsesc grupate în special în zona sudică și sud-estică a săpăturii, unde s-au putut identifica și două bordeie, de formă rotund-ovală. Bordeiele sînt de mici dimensiuni și nu au vetre de foc. În jurul lor se aflau gropi de provizii de formă cilindrică sau tronconică, sărace în material.

Ceramica recoltată este puțină și fragmentară. Lipsește ceramica elenistică de import. Interesante pentru datarea așezării sînt două fibule de bronz ; una găsită la suprafața solului, iar alta în stratul de cultură. Fibula descoperită în strat este specifică secolului II î.e.n., iar cea găsită în arătură pare a indica o dată mai veche, eventual sec. III î.e.n.

În funcție de aceste fibule și materialul ceramic descoperit, așezarea se datează în sec. III—II î.e.n.

O altă așezare getică se află la cca. 700 m nord-vest de aceasta, pe teritoriul satului Pănești. Sondajele efectuate aici în anul 1964 a permis să se identifice un bordei și o groapă de provizii, din umplutura cărora s-a scos mai mult material ceramic decît din zona cercetată a așezării de la cariera de nisip.

Se întîlnesc aici toate cele trei categorii ceramice specifice Latène-ului geto-dacic ; ceramica de uz comun („poroasă“), lucrată cu mîna ; ceramica neagră lustruită, lucrată tot cu mîna și ceramica fină cenușie, lucrată la roată. Din materialul adunat pot fi reconstituite următoarele forme : vasul borcan și ceașca dacică, din categoria ceramicii de uz comun ; fructiera și cana bitroconică, din cadrul ceramicii negre cu lustru ; fructiera și cana din cadrul ceramicii cenușii lucrate la roată.

Pe ceramica de uz comun sînt frecvente brîurile în relief, alveolate și proeminențele cilindrice.

Ceramica descoperită permite datarea așezării în sec. II—I î.e.n.

În funcție de observațiile făcute pe teren se pare că așezarea getică de la carierele de nisip (Tinoasa-Tetcoiu) s-a mutat în cursul sec. II î.e.n., pe terasa Păneștilor, mult mai proeminentă și ferită de eventualele revărsări ale pîrîului Tinoasa în anumite perioade ale anului. De asemenea, săparea gropilor de provizii și a bordeielor era avantajată aici de lipsa stratului de pietriș și de adîncimea mai mare la care începea stratul de nisip.

Epoca feudală. Lăsăm la urmă așezarea de tip Chilia-Militari, deoarece ea ne va reține atenția în mod special și prezentăm pe scurt rezultatele cu privire la epoca feudală.

Resturile de locuire din epoca feudală se întind pe o suprafață de mai multe hectare, dar ele n-au putut fi stratigrafiate ; cioburi feudale apar frecvent în solul vegetal arat. În prima campanie de săpături, s-au

---

[2] Vezi K. Horedt, *Hallstättische Tierfiguren aus Lechința de Mureș*, în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 527—534, fig. 2/1—11 și fig. 6/1—6.

identificat şi două funduri de semibordeie,[3] care conţineau mult cărbune şi cenuşă ; în unul din ele s-a găsit chiar un vas întregibil. Din restul inventarului aşezării amintim cîteva lame de cuţit, un ac de podoabă, două lulele turceşti şi cîteva cuie de fier.

Observaţiile făcute pe teren arată că resturile de locuire feudală se înmulţesc spre est şi nord-est, întinzîndu-se pînă în apropierea bisericii din Tetcoiu. Pe baza materialelor de care dispunem, aşezarea se datează în sec. XVII-XVIII. Cum planul bisericii şi unele elemente arhitectonice indică construirea acestui lăcaş de cult în a doua jumătate a sec. al XVII-lea, este de presupus că biserica a aparţinut satului feudal identificat de noi. Ipoteza este susţinută şi de faptul că pe teritoriul actual al satului Tetcoiu, nu se găsesc urme arheologice contemporane epocii de construcţie a bisericii. Declarată monument istoric, biserica funcţionează şi astăzi. O restaurare a ei se impune, întrucît reparaţiile făcute în decursul timpului au denaturat în bună parte forma iniţială a monumentului.

COMPLEXUL MILITARI-CHILIA

Aşezarea din această vreme este cea mai întinsă şi a dat cel mai mult şi mai variat material arheologic. Ea a constituit de altfel obiectivul principal şi iniţial al cercetării noastre. Deşi stratul de cultură a fost distrus în parte cu ocazia desfundării terenului, totuşi, în unele secţiuni s-au putut observa şi în profil cele două niveluri de locuire bine documentate prin numeroase întretăieri de complexe şi suprapuneri de vetre. Stratul de cultură propriu-zis era sărac în urme arheologice, în schimb, din bordeie, locuinţe de suprafaţă şi gropi de provizii s-a scos un bogat şi interesant material, constînd din ceramică, unelte, arme şi podoabe.

Pînă în prezent s-au identificat trei locuinţe de suprafaţă (majoritatea lor au fost distruse de arăturile adînci) şi peste 20 de bordeie. Adîncimea bordeielor era în funcţie de adîncimea la care se afla stratul de nisip sau pietriş. Acolo unde stratul de nisip era mai la suprafaţă şi complexele din această zonă erau mai puţin adînci. Bordeiele mai adînci au formă ovală sau rotund-ovală, iar cele mai puţin adînci (semibordeiele) aveau în mod *frecvent* forma rectangulară cu colţuri rotunjite şi rar de tot ovală sau rotundă.

Cu excepţia bordeiului nr. 3 (B_3), toate celelalte bordeie erau lipsite de vetre de foc. În mod obişnuit vetrele de foc se aflau în afara construcţiilor şi aveau forma rotund-ovală, cu dimensiunile ce variau în jur de 0,70—0,80 m. Ele erau amenajate pe un pat de pietricele de rîu, printre care se aflau adesea şi cioburi mai vechi.

Locuinţele de suprafaţă aveau forma patrulateră şi în mijlocul lor erau nelipsite vetrele de foc, construite după sistemul amintit mai sus. Locuinţele au fost făcute din chirpici pe un schelet de nuiele.

Bordeie de formă ovală sau rotundă se cunosc pentru această vreme la dacii liberi din Muntenia şi Moldova la Poiana-Dulceşti, Butnă-

---

[3] Cf. Gh. Bichir, *Urme de locuire feudală la Traian-Zăneşti*, în S.C.I.V., 18, 2, 1967, p. 317, nota 9.

rești, Căbești, Văleni și Bălteni, iar în cadrul fostei provincii Dacia, la Obreja și Archiud [4].

La Maldăr, Poiana-Dulcești (Varniță) și în alte așezări, bordeiele ovale sau rotund-ovale coexistă cu semibordeiele rectangulare cu colțurile rotunjite, deci situație identică cu cea de la Mătăsaru.

Bordeiele de formă ovală sînt cunoscute și în Latène-ul geto-dacic la Piscul Crăsanilor, Giurgiu-Malu Roșu, Cățelu Nou, Tînganu, Sfîntu Gheorghe-Iernut și Cernatul de Jos [5].

La București-Militari, pe „Cîmpul lui Boja" și la Chilia pe valea Ciorîca s-a descoperit cîte un singur semibordei de formă rectangulară cu colțurile rotunjite [6].

Probabil că forma ovală sau rotund-ovală la bordeiele adînci era preferată, deoarece acoperișul conic era și mai simplu de realizat și mai practic, decît unul în două sau patru „ape" (pante). Acoperișul conic era mai rezistent la vînt și la ploi și cerea mai puțin material constructiv (lemn, stuf, paie).

Locuințele de suprafață sînt de asemenea întîlnite la populațiile dacice, atît în epoca Latène, cît și în sec. II—III e.n. [7]. Însuși sistemul de construcție al vetrelor este generalizat la geto-daci [8]. În campania de săpături din 1966 s-a descoperit la Mătăsaru și un cuptor de copt pîine, realizat din pămînt cruțat.

Asemenea cuptoare se cunosc în Latène la Poiana-Tecuci și Popești, iar în sec. II—III la Chilia, Bălteni și Poiana-Dulcești (Varniță) [9].

În apropierea bordeielor și locuințelor de suprafață sînt nelipsite gropile de provizii, îngrijit săpate. Pînă în prezent la Mătăsaru s-au descoperit peste 160 de gropi. Ele au forma de „butelie" și mai rar cilindrică. După deteriorare, gropile de provizii au servit ca depozite de gunoi. S-au identificat și unele gropi diforme din care s-a scos lut și nisip pentru diverse treburi gospodărești.

Așa cum am amintit, inventarul așezării este bogat și variat, începînd cu uneltele și terminînd cu podoabele.

Uneltele sînt prezente prin fragmente de seceri, un cosor, două burghie, un topor fragmentar, dăltițe etc. Secerile sînt de tipul cu spin și au lama îngustă. Ele își găsesc bune analogii, în cadrul culturii Poienești [10]. Cosorul (fig. 2/5) este de tipul celui descoperit la Cățelu Nou lîngă București [11]. Burghiele (fig. 2/3), folosite în special de rotari și

---

[4] Vezi documentarea mai amplă și trimiterile la Gh. Bichir, *La Civilisation des Carpes (IIe—IIIe siècles de n.è.) à la lumière des fouilles archéologiques*, in *Dacia*, N. S., XI, p. 177—224.

[5] *Ibidem*.

[6] Cf. Vl. Zirra și Gh. Cazimir, *Unele rezultate ale săpăturilor arheologice de pe „Cîmpul lui Boja" din cartierul Militari*, în *Cercetări arheologice în București*, I, 1963, p. 51—52 și fig. 4/1—2 și Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Chilia*, in *Materiale*, VIII, p. 517.

[7] Vezi datele la Gh. Bichir, op. cit.

[8] *Ibidem*.

[9] Vezi datele problemei la Gh. Bichir, *Noi contribuții la cunoașterea culturii materiale a Carpilor*, în *S.C.I.V.*, 16, 4, 1965, p. 681—682 și nota 23.

[10] Vezi Gh. Bichir, *op. cit.*, în *Dacia*, N. S., XI, p. 181; *idem*, în *S.C.I.V.*, 16, 4, p. 688—689.

[11] Valeriu Leahu, *Raport asupra săpăturilor arheologice efectuate în 1960 la Cățelu Nou*, în *Cercetări arheologice în București*, I, 1963, p. 30 și fig. 21/2.

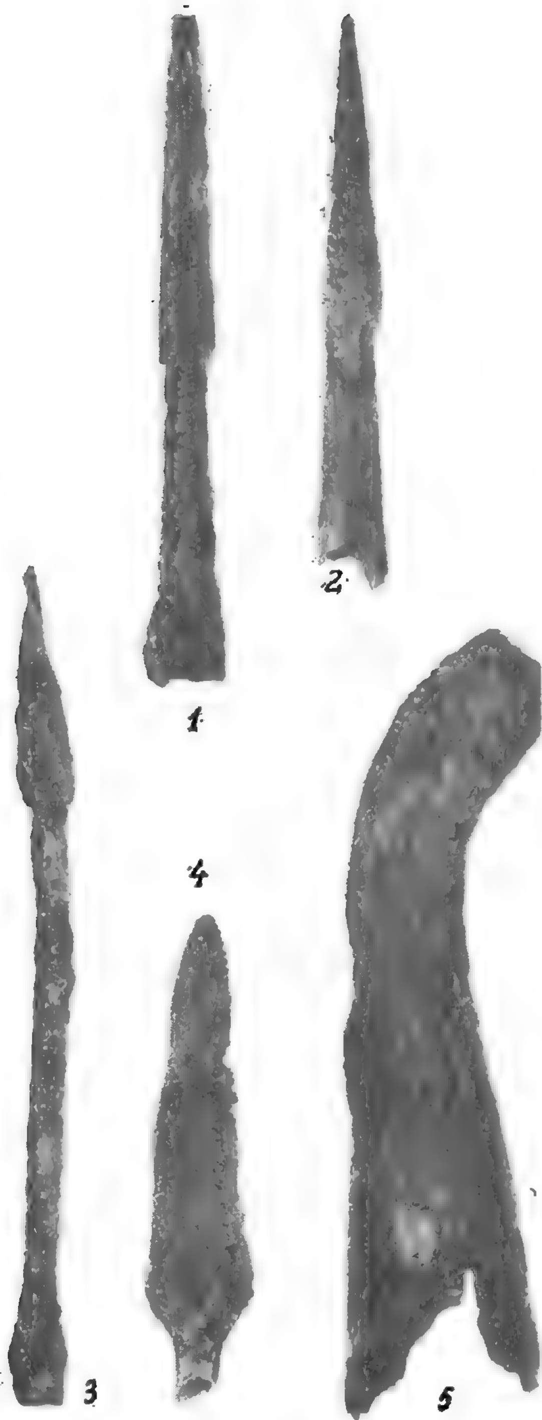

Fig. 2 — Mătăsaru — Așezare ; arme și unelte de fier (sec. II—III e.n.)

dogari își găsesc analogii identice în așezarea carpică de la Poiana-Dulcești (Varniță)[12]. Dălțițele sînt bine cunoscute la geto-daci și nu mai insistăm asupra lor.

Fig. 3 — Mătăsaru — Așezare ; 1—3 fibule de bronz ; 4, linguriță de argint ; 5,7, cătărămi de bronz ; 6, cataramă de argint (sec. II—III e.n.)

Din rîndul armelor amintim vîrfurile de lance, vîrfurile de săgeți și un pilum (fig. 2/1—2), toate de fier. Din seria de obiecte de uz casnic amintim lamele de cuțit de fier (fig. 2/4), scoabele, cuiele, sulele și acele de bronz sau fier, cheile de tip roman, lucrate din același metal, un clopoțel, cîteva fragmente de torți de la vase de metal, precum și unele bucăți de tablă de bronz, provenind de la obiecte a căror formă nu poate fi precizată.

Din rîndul podoabelor amintim : brățările de bronz, mărgelele de sticlă sau cornalină, de forme și mărimi diferite, fragmentele de oglinzi de tip sarmatic, fibulele de bronz, fier sau argint, cataramele (fig. 3/5—7) etc.

Interesante pentru datare sînt monedele în număr de 12. Monedele din sec. II e.n. sînt de argint și bronz, iar cele din sec. III e.n. numai

[12] Gh. Bichir, *op. cit.*, în *S.C.I.V.*, 16, 4, p. 689 și fig. 9.

de bronz. Cele mai timpurii monede sînt de la Antoninus Pius, iar cele mai tîrzii din perioada Galerius-Aurelian [13].

Destul de numeroase sînt fusaiolele (fig. 5/1—6) și greutățile de lut piramidale, folosite fie ca suporturi pentru frigare (fig. 5/7—9), fie la războiul de țesut vertical. Într-un bordei s-au găsit nu mai puțin de 10 asemenea greutăți de dimensiuni relativ mari (0,15—0,20 m). Fusaiolele sînt lucrate tot din pămînt și au forma tronconică, bitronconică sau cilindrică.

Un loc important în cadrul descoperirilor de la Mătăsaru îl ocupă ceramica, însă numărul de pagini pe care-l avem la dispoziție nu ne permite să insistăm asupra ei.

În linii generale ceramica se împarte în două grupe : ceramica lucrată cu mîna și ceramica lucrată la roată. Ceramica lucrată cu mîna reproduce în general, forme specifice lumii dacice, cum sînt ceașca (cu sau fără toartă) și vasul borcan cu marginea răsfrîntă în afară, avînd uneori pe corp cîte un brîu în relief crestat sau alveolat. În funcție de profil, se pot distinge mai multe variante ale vasului-borcan. Unele cești dacice poartă în interior urme de fum, dovadă că au fost folosite (în cadrul așezării) ca opaițe (lămpi), de cei mai săraci, căci cei înstăriți foloseau lucernele romane. Se cunosc și de la Mătăsaru și din alte

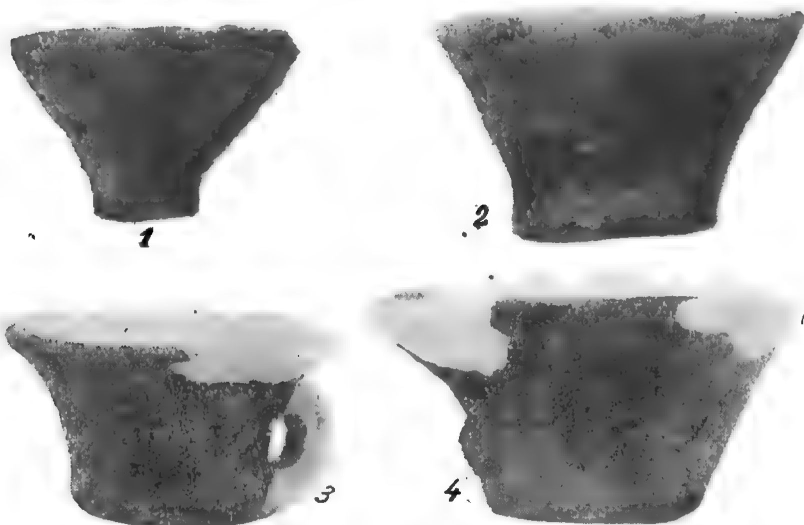

Fig. 4 — Mătăsaru — Așezare ; cești dacice (sec. II—III e.n.)

așezări contemporane, săpate de Gh. Bichir și imitații locale după opaițele romane.

Ceramica lucrată la roată poate fi clasificată în două categorii : ceramica cenușie, lucrată la roată în tehnica tradițională dacică, repro-

[13] Monedele au fost determinate la cabinetul numismatic al Institutului de Arheologie de B. Mitrea și C. Preda.

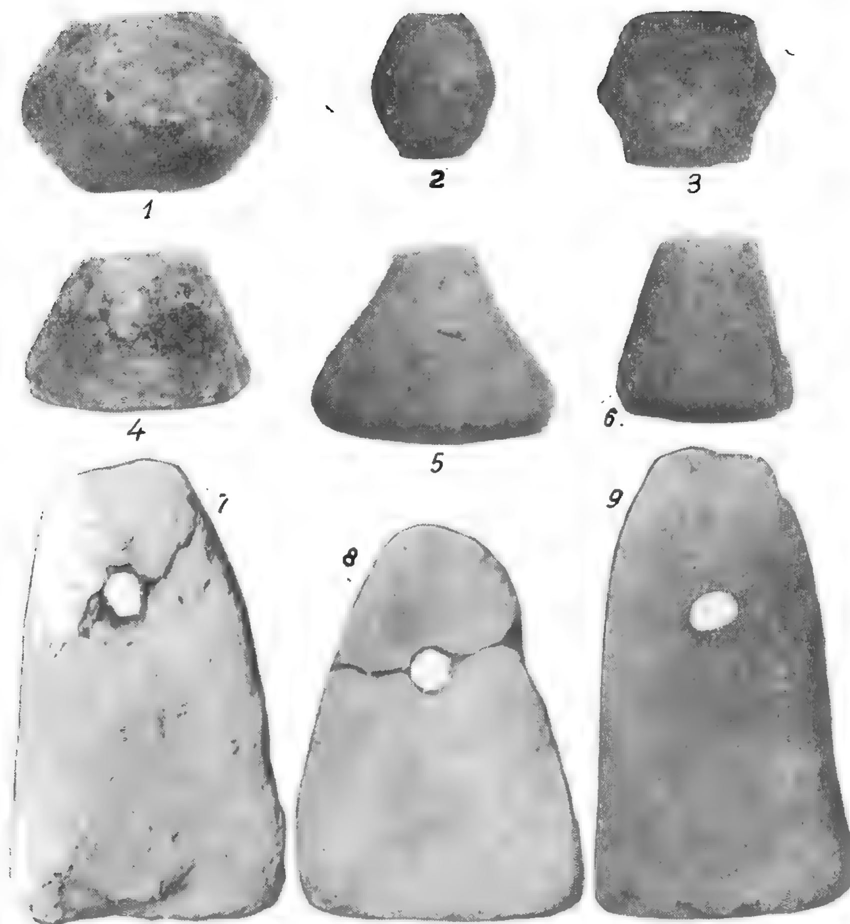

Fig. 5 — Mătăsaru — Așezare ; 1—6. fusaiole de lut ; 7—9, suporturi frigare (sec. II—III e.n.)

ducînd adesea forme contaminate de influența romană și ceramica de aspect zgrunțuros, care prin tehnica de lucru, forme și ornament, amintește de ceramica de tip provincial roman [14] și care se transmite în sec. IV, purtătorilor culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov.

Ceramica de import, relativ puțină, este reprezentată de fragmente de amfore, străchini și opaițe, venite în special din Moesia și Dacia inferior.

Categoriile ceramice mai sus amintite sînt întîlnite în ambele niveluri de locuire, dar prezentînd anumite particularități specifice fiecărui nivel.

[14] Cf. Gh. Bichir, *op. cit.*, în *S.C.I.V.*, 16, 4, 1965, p. 692.

În afară de puternica influenţă romană, în aşezarea de la Mătăsaru pot fi sesizate şi elemente carpo-sarmatice [15].

În aşezarea de la Mătăsaru influenţa romană pare a fi mai puternică decît în aşezările de tip Militari din raza orasului Bucureşti [16] (Militari, Lacul Tei, Măgurele, Străuleşti, Căţelu Nou) [17]. Faptul se explică prin aceea că aşezarea de la Tetcoiu-Mătăsaru se află în apropierea rîului Argeş (cca 3 km), principal drum comercial în vremea elenistico-romană, cînd Argeşul era navigabil. Pe rîul Argeş pătrundeau produsele romane din sudul Dunării în Muntenia şi apoi prin Pasul Bran se făcea legătura cu Transilvania [18]. De asemeni, nu trebuie să uităm că aşezarea de la Tetcoiu-Mătăsaru este aşezată cu 60 km mai la vest de aşezările de tip Militari de pe teritoriu oraşului Bucureşti şi la numai 40 km distanţă de *limesul transalutan*. Nu este lipsit de semnificaţie nici faptul că importurile romane de la Mătăsaru sînt provenite fie din Moesia fie din Dacia inferior.

Situaţia dintre *limesul alutan* şi cel *transalutan*, diferă oarecum de restul Munteniei, prin faptul că aici lipsesc elementele de tip carposarmatic şi urmele de locuire din prima jumătate a sec. III e.n., aşa cum au arătat cercetările lui Sebastian Morintz de la Chilia [19] şi cele efectuate de noi în 1967 la Maldăr şi Scorniceşti. Dar asupra aspectului cultural documentat la Chilia, Maldăr şi Scorniceşti vom reveni într-un studiu special.

În funcţie de materialele descoperite, aşezarea de la Mătăsaru se datează între a doua jumătate a sec. II e.n. şi începutul sec. IV e.n. Pe baza fibulelor, monedelor de bronz şi argint şi a unor materiale ceramice, primul nivel de locuire al aşezării în discuţie, notat de noi cu Mătăsaru III_1, se datează în a doua jumătate a sec. II e.n., eventual sfîrşitul acestui secol şi prima jumătate a celui următor. Monedele de argint sînt de la Antoninus Pius (2) şi Marcus Aurelius (1), iar cele de bronz de la Marcus Aurelius (1); Severus Alexander (1); Orbiana,

---

[15] Despre pătrunderea carpilor în Muntenia vezi Gh. Bichir, în *S.C.I.V.*, 16, 4, 1965, p. 691—692; *idem*, în *Dacia* N. S., XI, p. 177—224. Date interesante cu privire la acţiunea carpilor în Muntenia, la D. Tudor, *Lá fortificazione delle città romane delle Dacia nel sec. III dell'e.n.*, în *Historia* XIV, Wiesbaden, 1965, 3, p. 375, nota 29.

[16] Cf. Gh. Bichir, *Les relations entre Daces libres et Romains aux IIe—IVe siècles de n.è. a la lumière des recherches archéologiques*, comunicare prezentată la Congresul internaţional de studii pre şi protoistorice, Praga, 1966 şi care va apare în actele Congresului.

[17] Vezi trimiterile la M. Comşa, *Sur la romanisation des territoires nord-danubiens aux IIIe—VIe siècles de n.è.*, în *Nouvelles études d'histoire*, III, 1965, p. 25, unde se poate vedea şi părerea autoarei cu privire la aceste aşezări şi necropole; Vl. Zirra şi Gh. Cazimir. *op. cit.* p. 52—56 şi Margareta Constantiniu, *Geto-dacii şi elemente de continuitate a populaţiei autohtone pe teritoriul oraşului Bucureşti*, în *Revista Muzeelor*, II, 1965, nr. special, p. 440. O aşezare din această vreme a existat şi la Cernica. Material văzut prin amabilitatea şefului de şantier, Gh. Cantacuzino, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

[18] Cf. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, Bucarest, 1923, p. 16—18; V. Eftimie, *Imports of stamped Amphorae in the Lower Danubian regions aud a draft Rumanian Corpus of Amphora Stamps*, în *Dacia*, N. S., IV, 1960, p. 311—312 şi Gh. Bichir, *Aşezări dacice in Ţara Oltului*, în *Studii şi Comunicări*, Sibiu, 1968 (în curs de apariţie).

[19] Sebastian Morintz — Новый облик дакийской культуры в римскую эпоху. (Открытия в Килии, р-н Ведя, обл. Питешть). în *Dacia*, N.S., V, p. 395—414.

soţia lui Severus Alexander (1) şi o monedă colonială a cărei datare este asigurată de numismaţi în a doua jumătate a sec. II e.n. şi prima jumătate a celui următor [20].

Al doilea nivel de locuire (Mătăsaru III$_2$) aparţine mijlocului şi celei de a doua jumătăţi a sec. III e.n. Cea mai tîrzie monedă de bronz este din perioada Gallienus-Aurelian. Pe baza documentării actuale este greu de precizat în ce măsură aşezarea de la Mătăsaru încetează la sfîrşitul (către sfîrşitul) sec. III sau durează şi la începutul sec. IV e.n., aşa cum am fi noi înclinaţi să credem.

Destul de frecvente sînt în acest nivel de locuire fibulele de bronz sau argint, de tipuri diferite; majoritatea au piciorul întors pe dedesubt, dar deosebite de tipurile clasice, cunoscute în cadrul culturii Sîntana de Mureş, de pe teritoriul României.

Din cadrul fibulelor descoperite la Mătăsaru menţionăm aici fibulele de tip „D", prezente în aproape toate descoperirile de tip Chilia-Militari din Muntenia şi în unele complexe carpice şi sarmatice din Moldova [21]. Datarea lor în România numai în a doua jumătate a sec. III este discutabilă. Cele mai numeroase şi mai timpurii variante ale acestui tip se întîlnesc în sudul Uniunii Sovietice, în mediu sarmatic [22], fapt ce ar indica locul lor de origine. Ele au pătruns prin intermediul sarmaţilor şi în regiunile noastre, fiind preluate aici de populaţia autohtonă dacică din Muntenia şi Moldova [23].

Materialele descoperite în aşezare arată că ocupaţia principală a locuitorilor era agricultura şi creşterea vitelor.

La cca. 150 m sud de aşezare se află necropola, distrusă aproape complet de cariera de nisip, aşa încît, noi n-am putut salva decît nouă morminte, toate de incineraţie, dar şi acelea în bună parte deranjate. Un mormînt cu urnă este hallstattian [24], iar restul aparţin complexului Chilia-Militari.

Tot în această zonă a fost descoperit şi un mormînt de inhumaţie neolitic, care trebuie pus în legătură cu tell-ul gumelniţean situat pe malul drept al Tinoasei între satele Pădureni şi Zăvoiu [25].

---

[20] Vezi nota 13. Moneda de la Severus Alexander a fost bătută la Serdica.

[21] Vezi datele la Gh. Bichir, *op. cit.*, în *Dacia*, N.S., *XI*. Un studiu special asupra acestui tip de fibulă pregăteşte Vl. Zirra.

[22] Oscar Almgren, *Studien über nordeuropäische Fibelformen*, în *Mannus Bibliothek*, *23*, Leipzig, 1923, p. 76 şi pl. 7 VII/156, 157. Fibulele fac parte din grupa a IV-a a lui Almgren; A. K. Ambroz, фибулы юга Европейской части СССР, II в. до н. э. — IV в. н. э., în Археология СССР, Moscova, 1966, p. 48—54, fig. 1/1; planşa 9/1—2, 6—8, 10—13, 16, 18—20 şi planşa 22/2.

[23] Cf. Gh. Bichir, *Dacia*, N.S., XI.

[24] Urna mormîntului hallstattian îşi găseşte analogii pînă la identitate, ca tehnică de lucru, formă, ornament şi funcţie funerară la Ciurelu-Bucureşti (vezi Dinu V. Rosetti, *Tombes a incinération de l'âge du fer et de l'epoque romaine dans la région de Bucarest*, 1935, p. 54, fig. 5, 6 şi 11; *idem*, *Epoca fierului*, în *Bucureştii de odinioară în lumina cercetării arheologice*, p. 27 şi pl. XXII/5.

[25] Pentru date suplimentare vezi Gh. Bichir şi Eugenia Popescu, Raportul citat.

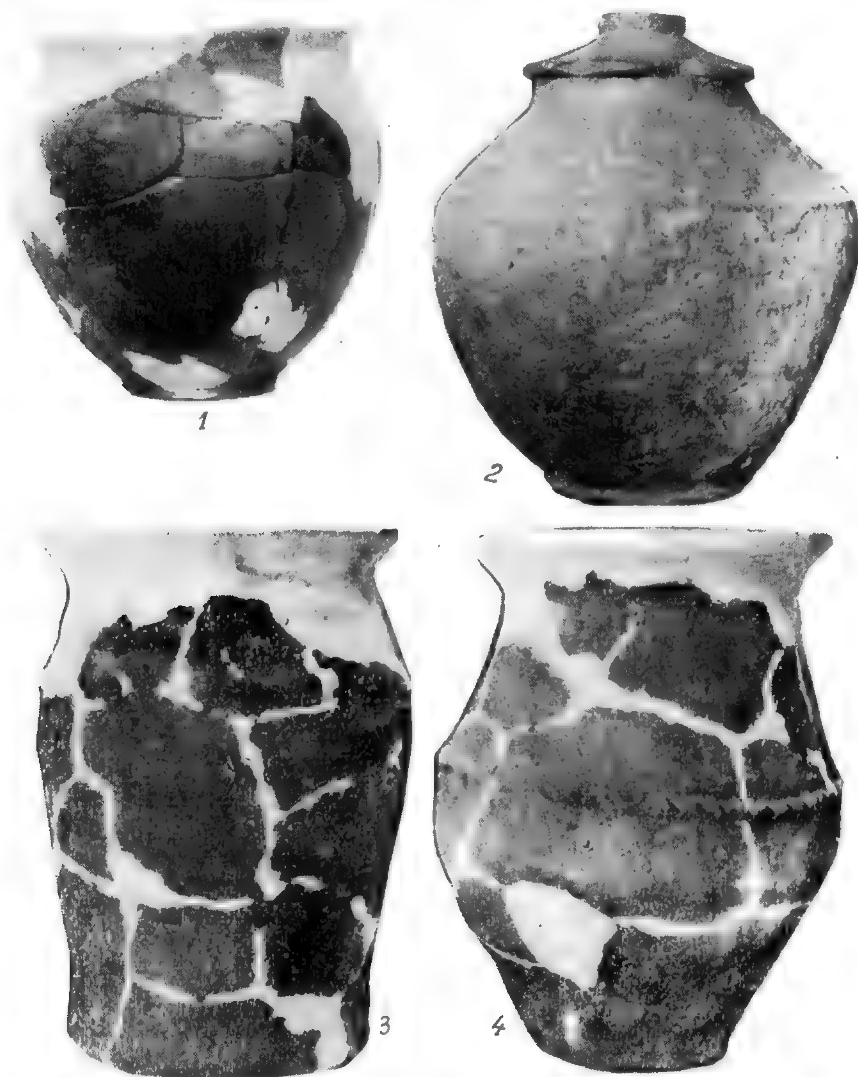

Fig. 6 — Mătăsaru — Necropolă ; 1—2, urne cenușii lucrate la roată ; 3—4, urne lucrate cu mîna (sec. II—III e.n.)

Din cele opt morminte aparținînd complexului Chilia-Militari, șase au avut urne, iar două erau fără urne, oasele fiind depuse direct în groapă. Nu putem preciza în ce măsură toate urnele au avut capac sau nu, deoarece aproape toate au fost deranjate cu ocazia exploatării nisipului (fig 1/2). Două morminte (nr. 2 și nr. 3), cu urne cenușii, au avut drept capac cîte un fragment ceramic poros, iar un mormînt (urna cenușie), capac special. Trei urne sînt lucrate cu mîna și trei la roată din pastă cenușie. Două dintre urnele lucrate cu mîna au ornament ; una are un brîu în relief crestat (fig. 6/4), iar alta, un brîu în relief alveolat (fig. 6/3). Urnele lucrate la roată sînt de tipuri diferite (fig. 6/1—2).

Vase secundare s-au găsit numai în două morminte (M_4 și M_5). Urnele conțineau numai oase calcinate și resturi de cărbune și cenușă.

Variantele de rit funerar documentate la Mătăsaru ; morminte cu urne și morminte fără urne în care oasele calcinate au fost depuse direct în groapă, sînt bine cunoscute la geto-daci. Pentru sec. II și III e.n., le întîlnim în necropole de tip Poenești [26], în complexul de tip Chilia-Militari, la Chilia [27], Tîrgșor [28] și Scornicești [29] și în Dacia romană [30]. Descoperiri izolate de morminte în urne s-au mai făcut la Măgurele și Lacul Tei, pe teritoriul orașului București și la Budești și Vasilați în Jud. Ilfov [31]. La dacii liberi din vestul și nord-vestul țării se cunosc asemenea morminte la Sîntana-Arad [32] și la Medieșu Aurit (Jud. Satu Mare [33]).

Cercetările de la Mătăsaru vin și ele să confirme o dată în plus că ritul funerar caracteristic geto-dacilor era incinerația.

Marea importanță a cercetărilor arheologice de la Mătăsaru constă în faptul că permite coborîrea datării culturii materiale de tip Militari-Mătăsaru, de la a doua jumătate a sec. III e.n., datare acceptată în prezent de toți cercetătorii, la a doua jumătate a sec. II e.n.

Se documentează astfel pe cale arheologică prezența populației autohtone cu aproape un secol mai timpuriu, decît se socotea pînă acum.

În funcție de observațiile de la Mătăsaru va trebui revizuită și cronologia așezărilor de tip Militari de pe teritoriul actual al orașului București (Lacul Tei, Militari etc.).

O așezare din această vreme a existat după părerea noastră și la Cățelu Nou [34]. Așezarea de la Bucov [35], pe baza analizei inventarului se datează și ea la sfîrșitul sec. II și prima jumătate a sec. III e.n. [36].

---

[26] Cf. Gh. Bichir, op. cit. în *Dacia*, N.S., XI.

[27] Cf. Sebastian Morintz, op. cit., p. 396—406.

[28] Cf. Gh. Diaconu, *Tîrgșor-necropola din sec. III—IV e.n.* p. 30—32.

[29] Săpături efectuate de Gh. Bichir în 1967.

[30] D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966, p. 74—84 și 135—136.

[31] Cf. Sebastian Morintz, *op. cit.*, p. 406. pentru materialul inedit de la Tei și Măgurele. Pentru Budești și Vasilați, informații suplimentare de la același cercetător.

[32] Egon Dörner, *Römerzeitliche Dakische Braudgräber, aus Sîntana-Arad*, în Omagiu Daicoviciu, 1960, p. 155—159.

[33] S. Dumitrașcu și T. Bader, *Așezarea dacică de la Medieșu Aurit*, în *Acta Musei Napocensis*, IV, 1967, p. 121—122 ; *idem*, volumul separat, apărut tot în 1967, p. 43—47.

[34] V. Leahu, *op. cit.*, p. 34, unde se arată că în timpul săpăturilor s-au descoperit „în chip răspîndit". 12 monede de bronz imperiale romane provenind de la următorii împărați : Marcus Aureliu (1) ; Septimius Severus (2) ; Caracalla (1) ; Gordian (1) ; Tranquillina — soția lui Gordian (3) ; Filip Arabul (3) și o monedă prost conservată tot din prima jumătate a sec. III e.n. Monedele sînt emisiuni ale coloniilor Adrianopolis și Deultum. La Cățelu Nou nu lipsesc nici ciobunile contemporane, deși în timpul săpăturilor nu s-a putut surprinde stratul de cultură respectiv.

[35] Vezi M. Comșa, *Săpăturile de la Bucov*, în *Materiale VII*, p. 546—549 ; *idem, op. cit.*, în *Nouvelles ètudes d'histoire*, p. 35, nota 14.

[36] Cf. Gh. Bichir, în comunicarea prezentată la Congresul Internațional de studii pre și protoistorice, Praga, 1966 (vezi nota 16).

Apare astfel într-o lumină nouă situaţia din Muntenia în sec. II—III e.n. [37].

Este ştiut că în Cîmpia Română, unele aşezări au încetat în pragul erei noastre (strămutarea în sudul Dunării a 50 000 de geţi de către Aelius Catus) [38], iar altele pe vremea lui Plautius Aelianus sau în timpul războaielor dintre daci şi romani în perioada lui Decebal.

Săpăturile efectuate de prof. Gh. Ştefan, în anii 1938—1940, în castrul roman de la Drajna de Sus, au arătat că populaţia autohtonă daco-getică continuă să trăiască în zona colinară a Munteniei la începutul sec. II e.n. [39]. Castrele de la Drajna de Sus, Mălăeşti şi Rucăr au fost părăsite probabil în timpul lui Hadrian (ultimele monede găsite în castre sînt din anul 117) [40], în urma atacurilor sarmaţilor şi dacilor liberi din Moldova.

Lipseşte în prezent documentarea arheologică cu privire la geto-dacii din Muntenia, pentru perioada cuprinsă între 117 şi mijlocul sec. II e.n. În funcţie de aceste date este plauzibilă ipoteza conform căreia după anul 117 pătrund în Cîmpia Română, în special în jumătatea estică, grupuri de sarmaţi [41].

Începînd însă cu mijlocul sec. II, dacii retraşi în regiunea subcarpatică se extind către Dunăre, micşorînd sfera de acţiune a sarmaţilor, aşa încît la mijlocul sec.III e.n., întreg teritoriul Munteniei va fi ocupat de daci şi carpi [42]. O demonstrează din plin aşezările de tip Militari descoperite la Bragadiru-Zimnicea şi Dulceanca, ca să le amintim numai pe cele mai sudice [43].

Se pare că sarmaţii s-au limitat la jumătatea estică şi centrală a Munteniei, [44] căci la vest de rîul Vedea nu constatăm decît pătrunderi izolate, la Păuleasca pe cursul inferior al Vedei şi la Bogdana pe Urlui.

---

[37] Datele arheologice cunoscute pînă în 1964 sînt sintetizate la I. Nestor. *Les donnés archéologiques et la problème de la formation du peuple Roumain*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, III, 3, 1964, p. 384—391.

[38] Cf. Strabon, Geografia, VII, 3, 10. Pentru datele cu privire la evenimentele petrecute în această regiune în sec. I—IV e.n., vezi I. Nestor, *op. cit.*, p. 384—391 şi R. Vulpe, *La Valachie et la Basse-Moldavie sous les Romains*, în *Dacia*, N.S., V, 1961, p. 365—393.

[39] Gh. Ştefan, *Le camp Romain de Drajna de Sus*, în *Dacia*, XI—XII (1945—1947), 1948, p. 115—144.

[40] Ibidem, p. 140—144 şi D. Tudor, *Oltenia Romană*, ed. II-a, Bucureşti, 1958, p. 143—145.

[41] Cf. Gh. Bichir, relaţiile dintre dacii liberi şi sarmaţi, (manuscris inedit).

[42] Cf. Gh. Bichir, în *S.C.I.V.*, 16, 4, 1965, p. 691.

[43] Pentru Bragadiru-Zimnicea, vezi Gh. Bichir, Quelques problèmes... în *Dacia*, N.S., XI, 1965, p. 427. Săpăturile de la Dulceanca au fost efectuate de Suzana Ferche (material inedit).

[44] În Muntenia se cunosc cca. 60 morminte sarmatice, cele mai multe fiind descoperite în zona Olteniţa-Călăraşi. O primă valorificare a unora dintre aceste morminte a fost făcută de Sebastian Morintz şi Barbu Ionescu anunţate la sesiunea ştiinţifică a Muzeelor din decembrie 1965, în comunicarea *„Descoperiri sarmatice în raionul Olteniţa"*.

Descoperirea mormintelor sarmatice de la Păuleasca și Bogdana care se datează în prima jumătate a sec. III e.n., arată că în momentul pătrunderii lor aici, exista *limesul transalutan*, dar nu mai era în funcțiune „Brazda lui Novac de sud", ambele localități — Păuleasca și Bogdana — sînt situate la sud de „Brazdă" [45].

Nu este lipsit de importanță nici faptul că în stadiul actual al cercetărilor mormîntul de luptător de la Vădastra nu mai poate fi sigur sarmatic (alanic) [46] ci mai probabil hunic [47]. Tot hunilor a aparținut probabil și tezaurul de la Coșoveni, considerat și el sarmato-alan [48], dar asupra acestor lucruri nu putem insista aici, deoarece problema depășește cadrul lucrării de față.

LES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DE MĂTĂSARU ET LEUR CONTRIBUTION À LA CONNAISSANCE DE LA CIVILISATION MATÉRIELLE DES DACES LIBRES

RÉSUMÉ

Après avoir rappellé en bref les vestiges d'habitat apartenant à diverses époques historiques (département de Dîmbovița), on insiste sur l'établissement et la nécropole des IIe—IIIe siècles de n.è. de type Militari-Chilia.

La grande importance des recherches de Mătăsaru consiste en ce qu'elles permettent de la civilisation matérielle de type Militari-Chilia, depuis la seconde moitié du IIIe siècle de n.è., date acceptée jusqu'à présent par tous les chercheurs, jusqu'à la seconde moitié du IIe siècle de n.è., attestant ainsi pour la première fois, par voie archéologique, la présence de la population autochtone dacique, un siècle plutôt qu'on ne supposait jusqu'à présent. C'est ainsi que les thèses plus anciennes qui soutenaient qu'aux IIe et IIIe siècles de n.è. les Sarmates avaient dominé toute la Munténie et que la population autochtone aurait fait défaut, se voit révoquée, comme étant erronées.

Les recherches de Mătăsaru mettent en valeur également d'autres découvertes, plus anciennes et plus récentes, jetant ainsi une nouvelle lumière sur l'ethnographie de la Munténie aux IIe et IIIe siècles de n.è.

---

45 Cf. Gh. Bichir, în Comunicarea ținută la Congresul Internațional de la Praga. 1966.

46 Vezi *Istoria României*, I, București. 1960, p. 679.

47 Cf. nota 16.

48 C. S. Nicolăescu-Plopșor și Hans Zeis, Ein *Schatzfund der Gruppe Untersiebenbrunn von Coșoveni (Kleine Walachei)*, în Germania, XVII. 1933, p. 272—277 și *Istoria României*, I, 1960, p. 681. În intervenția lui Gh. Bichir la *Conferința Națională de Arheologie*, Iași, decembrie, 1967. enunțînd teza asupra apartenenței hunice a tezaurului de la Coșoveni, prof. I. Nestor a fost de acord cu această teză.

UN TEZAUR DE MONEDE ŞI OBIECTE DE PODOABĂ DIN SECOLUL AL VII-lea DESCOPERIT ÎN COMUNA PRISEACA SLATINA

MIHAI BUTOI

În luna august 1965, locuitorul Ursu R. Dumitru din comuna Priseaca-Slatina a descoperit în curtea casei sale la adîncimea de 0,60 m un tezaur compus din 141 monede de argint bizantine şi două podoabe confecţionate din acelaşi metal.

Cercetîndu-se locul respectiv am putut constata că este vorba de o descoperire izolată întrucît nu s-au mai găsit în apropiere alte urme de cultură materială care să ne indice existenţa unei aşezări sau locuinţe.

Importantul tezaur se afla ascuns într-o ulcică de lut ars cu corpul scund, bombat, cu buza răsfrîntă în afară şi fundul plat, ornamentat în partea de sus sub buză, cu o bandă de linii în val între două benzi de linii drepte, care se disting numai pe alocuri.

Ea avea o mică mănuşă prinsă cu capul superior de buză iar cu cel inferior de porţiunea cea mai proeminentă a corpului, care însă nu s-a păstrat.

Ulcica, care a putut fi restaurată, este lucrată la roată înceată, dintr-o pastă amestecată cu nisip cu bobul mare şi pietricele, de culoare cărămizie-cenuşie arsă inegal. Prin decorul său — bandă de linii în val între două benzi de linii paralele orizontale — ulcica, aminteşte ornamentul vaselor borcane descoperite în aşezarea de la Sălaşuri-Mureş,

Fig. 1 — Ulcica în care a fost găsit tezaurul

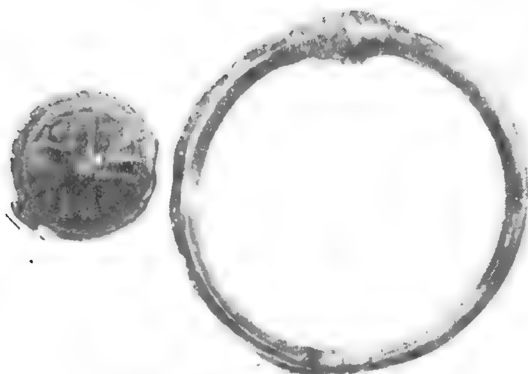

Fig. 2. — Cercel stelat de argint

atribuite slavilor din sec. VII[1]. Oala cu toartă se întîlnește sporadic în așezarea de la Tîrgșor aparținînd populației străromânești din sec. al VII-lea[2].

Consultîndu-se catalogul Wroth, s-a stabilit că dintre cele 141 monede, 8 au fost emise în timpul lui Constans al II-lea 641—668 și 133 în timpul lui Constantin al IV-lea Pogonatus 668—685.

Toate monedele au marginile neregulate, iar unele dintre ele sînt parțial slab imprimate. Cele emise în timpul lui Constans al II-lea sînt uzate datorită circulației, iar cele bătute de Constantin al IV-lea sînt în general necirculate. O singură monedă emisă în timpul lui Constantin al IV-lea a fost bătută dublu.

Monedele se prezintă după cum urmează :

1) *Constans al II-lea (641—668) 1 exemplar.*

Av . . . . ANTINUSCCONSTAN . . . .

Bustul lui Constans al II-lea, văzut din față, cu barbă și mustață, purtînd coroană cu cruce și bustul lui Constantin al IV-lea, văzut din față, fără barbă, purtînd coroană cu cruce. Între ei o cruce.

Rv . . . . . . ЧТ . . . . ROMANIS

Cruce pe glob cu trei trepte. În cîmp dreapta B.

Greut. 7,50 g. Diam. 21 mm. Moneda tocită.

Wroth, vol. I, 87, Constantinopol, anii 654—659.

2) *Constans al II-lea 1 exemplar.*

Av. . . . . DNC . . . .

Descrierea ca mai sus.

Rv. . . . . . ЧSA . . . . . . UTA . . . În cîmp dreapta C.

Descrierea ca mai sus.

Greut. 7 g. Diam. 21—24 mm. Monedă tocită.

Wroth, vol. I, 88, anii 654—659.

3) *Constans al II-lea 6 exemplare.*

Av. . . . . DC . . . . AN

Descriere ca mai sus.

Rv. . . . . IЧTAROmANIS.

Cruce pe glob cu trei trepte. La st. Heraclius, la dr. Tiberius, în picioare, văzuți din față.

Greut. 7 g. Diam. 21 mm. Monedă tocită.

Wroth, vol. I, 90, Constantinopol, anii 659—668.

---

[1] Szekely Z., Cultura slavă în sec. VII—VIII în Transilvania în S.C.I.V., 1, 1962, p. 53.

[2] Victor Teodorescu, Despre cultura Ipotești-Cîndești, în S.C.I.V., XV, 4, 1964, p. 491.

4) *Constantin al IV-lea (668—685). 95 exemplare cu diferenţe în inscripţie şi greutate.*

Av. DNCONS . . . . NЧSP.

Bustul împăratului văzut din faţă, fără barbă, cu armură şi coif, în dr. suliţă, în st. scut.

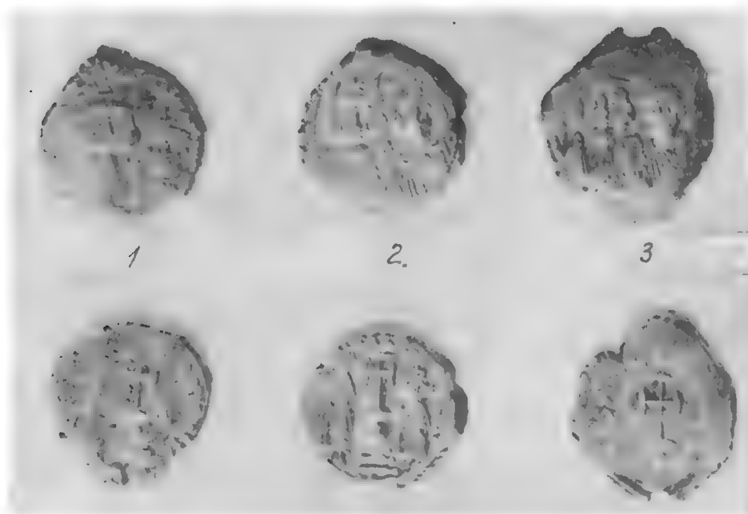

Fig. 3. — Monede de argint din timpul lui Constans al II-lea (641—668)

Rv. . . . . IЧT . . . . ANI

Cruce pe glob cu trei trepte. La st. Heraclius, la dr. Tiberius, în picioare, văzuţi din faţă.

Greut. 7 g. Diam. 20 mm. Stare de conservare bună.

Wroth, vol. II, 23, Constantinopol, anii 668—669.

5) *Constantin al IV-lea 33 exemplare cu deosebiri în inscripţie şi greutate.*

Av. DNCO . . . . A NUSP

Bustul împăratului, văzut din faţă, cu barbă, cuirasat, cu coif, în dr. suliţă, în st. scut.

Rv. IЧT . . . . nNI

Cruce pe glob cu trei trepte. La st. Heraclius, la dr. Tiberius, în picioare, văzuţi din faţă.

Greut. 6,70 g. Diam. 20—22 mm. Stare de conservare bună.

Wroth, vol. II, 25, Constantinopol, anii 670—680.

6) *Constantin al IV-lea 1 exemplar*

Av. . . . . (D) NCONSTA TINЧSPPA

Bustul împăratului, văzut din faţă, fără barbă, purtînd coroană cu cruce, în dr. cu globul cruciger. Poară paludamentum şi cuirasă.

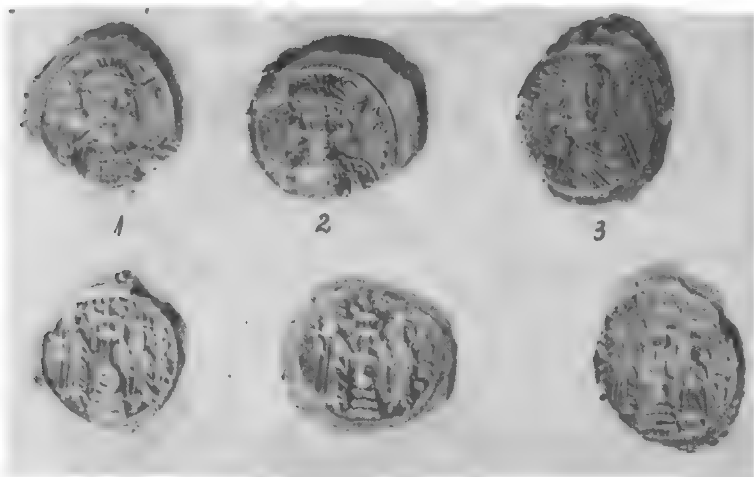

Fig. 4. — Monede de argint din timpul lui Constantin al IV-lea Pogonatus (668—685)

Rv. . . . . IЧTA . . . . ROmANIS

Cruce pe glob cu trei trepte. La st. Heraclius, la dr. Tiberius, în picioare, văzuţi din faţă. În cîmp st. θ.

Greut. 6,40 g. Diam. 24 mm. Starea de conservare bună.

Wroth, vol. II, inedită ?

7) *Constantin al IV-lea 4 exemplare*

Av. DNCONSTA TINЧSCCON

Descrierea ca mai sus.

Rv. DЄЧ IЧTA RO(mANIS)

Descrierea ca mai sus.

Greut. 6,60 g. Diam. 21 mm. Starea de conservare bună.

Wroth, Vol. II, inedită ? [1]

Ambele podoabe de argint care fac parte din tezaur sînt identice ca formă. Ele se compun din cîte o verigă, avînd jumătate din circumferinţă, lucrată din bară în patru muchii şi jumătate din bară rotundă în secţiunea transversală. Ambele jumătăţi ale circumferinţei sînt unite

[1] Monedele emise de Constantin al IV-lea sînt de trei tipuri cu deosebiri în inscripţie şi greutate. Aceste deosebiri au fost date din lipsă de spaţiu în anexa la comunicare.

la unul din capete printr-un nod bitronconic, avînd mijlocul şi cele două extremităţi marcate prin cîte o nervură circulară în relief, care-l înconjoară. Cele două jumătăţi ale verigii se subţiază progresiv, către capătul opus celui unit. În acest punct capetele celor două semicercuri nu sînt sudate. După cum ne indică urmele păstrate pe semicercul în patru muchii, se pare că la capătul nesudat al acestuia se află un al doilea nod, probabil asemănător celui existent. Aşa cum ne indică un loc cu urme de lipitură aflat la jumătatea semicercului din bară în patru muchii, în acest punct se găsea sudat la fiecare verigă cîte un con de argint, care de asemenea păstrează pe margine urma locului prin care se fixa la verigă.

Cele două conuri au în jurul bazei cîte un brîu în relief, acoperit cu crestături transversale. Deasupra acestuia se văd alte două brîuri suprapuse acoperite cu aceleaşi crestături.

Partea superioară a conurilor, care au în vîrf un grăunte metalic, înconjurat de cîte un cerc de fir metalic sudat a fost împărţită în patru triunghiuri aproximativ egale prin benzi alcătuite din patru nervuri care se întîlnesc în vîrful conului. Cele două nervuri laterale ale fiecărei benzi, cît şi ornamentele aproximativ triunghiulare aflate în fiecare din cele patru triunghiuri, sînt lucrate din fir metalic sudat în tehnica filigramului. Baza conurilor a fost acoperită prin cîte o placă avînd la mijloc un orificiu circular.

În jurul ultimului brîu de la baza fiecărui con au fost sudate, în unele locuri ornamente triunghiulare granulate, motiv ornamental folosit la piesele de podoabă bizantine constituind o moştenire a perioadei elenistice [1]. Dimensiunile celor două podoabe relativ egale sînt: diametrul interior al verigilor 43 mm; diametrul exterior 52 mm, grosimea medie a semicercului în patru muchii 5 mm, grosimea medie a semicercului din bară rotundă 4 mm, înălţimea nodului bitronconic 10 mm, diametrul bazei conului 21 mm, înălţimea conului 12 mm; una din podoabe are 23,80 g, iar cealaltă are 23,60 g.

Prin forma lor, prin motivele ornamentale folosite — în special prin decorul cu granulaţii al conurilor — prin tehnica în care au fost confecţionate cele două podoabe din tezaurul descoperit în comuna Priseaca se aseamănă foarte mult cu cerceii decoraţi cu granulaţii, din cel de-al doilea tezaur de la Coşovenii de Jos, reg. Oltenia [2] consideraţi de majoritatea cercetătorilor ca fiind produsul unui atelier de orfevrărie bizantină [3].

Cele mai timpurii prototipuri ale cerceilor de tip Coşoveni — a căror perioadă de maximă dezvoltare este chiar veacul al VII-lea — sînt cerceii găsiţi în aşezarea romano-bizantină de la Sadoveţ (Bulgaria) şi dataţi în anii 592—602 [4].

---

[1] M. Gramatopol şi R. Teodorescu, Vechi podoabe de aur în colecţiile cabinetului numismatic al Academiei Republicii Socialiste România, în Studii şi Cercetări de istoria artei, seria Arta plastică, XII, 1, 1966, p. 72, cf. G. Becatti, Oreficerie antiche, dalle minoiche alle barbariche, Roma, 1955, CXLIII/501 a şi b.

[2] Istoria României, vol. I, 1960, p. 737.

[3] Petre Aurelian, Fibulele digitate de la Histria (I), în S.C.I.V., XVI, 1, 1965, p. 87, 89.

[4] Petre Aurelian, *op. cit.*, p. 89.

Pătrunzînd la nordul Dunării, ca exporturi bizantine, cerceii de tip Coşoveni au fost copiaţi de meşteri locali în forme simplificate, aşa cum sînt cei găsiţi în mormîntul al III-lea de la Gîmbaş (Transilvania) [1] sau cei ce provin de la Meszthely (Ungaria) [2].

O variantă mai evoluată a acestor cercei de la Gîmbaş-Meszthely o găsim în descoperirile de la Pastîrskoe (Bulgaria) [3].

În ceea ce priveşte atelierul în care au fost lucraţi cerceii descoperiţi în comuna Priseaca, marea lor asemănare cu cerceii de la Coşovenii de Jos, motivele decorative şi în special decorul de granule, faptul că nu prezintă semnele degenerării ca urmare a copierii lor de către atelierele barbare fiind mai evoluaţi decît cel descoperit la Pastîrskoe, ne îndreptăţeşte să-i considerăm cel puţin ipotetic ca produs al unui atelier de orfevrărie bizantină care lucra pentru lumea barbară.

Nu este exclusă însă nici posibilitatea de a fi produsul meşterilor bizantini, care lucrau în afara graniţelor imperiului sau poate chiar al meşterilor autohtoni care în acest caz au copiat cît se poate de fidel modelul bizantin.

În cazul celei de a doua variante, monedele au fost aduse din imperiu tocmai cu scopul de a fi transformate în podoabe, la nordul Dunării simţindu-se lipsa acestui metal preţios.

Faptul că monedele nu sînt uzate ca rezultat al circulaţiei, că aparţin în marea lor majoritate domniei unui singur împărat, că unele au fost ciocănite ulterior, că nu pot fi rezultatul schimbului în această fază de declin a comerţului bizantin ca şi existenţa unor tipare şi a unor podoabe de acest tip turnate la nord de Dunăre ar constitui dovezi pentru admiterea celei de a doua variante.

De asemenea, avînd în vedere caracterul cosmopolit al armatei bizantine din acest timp, în care se găseau un mare număr de mercenari şi faptul că monedele în marea lor majoritate au fost emise în timpul unui singur împărat, fiind de asemenea necirculate, ar exista posibilitatea ca întregul tezaur să constituie solda unei căpetenii de cete mercenare originară de la nordul Dunării.

În ceea ce priveşte mediul din care provine tezaurul, acesta ar putea fi cel al populaţiei autohtone străromâneşti predominantă la nordul Dunării, acum după plecarea masivă a triburilor slave în sud, ca urmare a prăbuşirii graniţei bizantine a Dunării după anul 600.

De altfel însăşi mulţimea aşezărilor populaţiei străromâneşti Ipoteşti-Cîndeşti din împrejurimile comunei Priseaca [4], cît şi frecvenţa importurilor bizantine în aşezările acestei populaţii, ne duce la concluzia de mai sus.

---

[1] Aurelian Petre, Fibulele digitate de la Histria, în S.C.I.V., XVI, 2, 1965, p. 280.

[2] Aurelian Petre, op. cit. p. 280, cf. N. Fettich, în ArhHung, XXXI, 1951, pl. XIX/5—6, unde publică cercei asemănători celor de la Gîmbaş din descoperirile din regiunea Keszthely.

[3] Aurelian Petre, op. cit., p. 280, cf. M. I. Braicevski şi D. T. Berezoveţ, К истории древнесловянского ювелирного ремесла, în KC, 53, 1954, p. 25, 13/7—8.

[4] Aşezări ale populaţiei autohtone Ipoteşti-Cîndeşti s-au descoperit în apropiere la Ipoteşti, Slatina şi Găneasa ca urmare a cercetărilor întreprinse de către colectivul Muzeului din Slatina. Materialele se găsesc în colecţiile muzeului.

După cum dovedeşte bogăţia tezaurului, care a aparţinut foarte probabil unui conducător local, care ar fi putut servi temporar cu ceata sa în armata bizantină, în mijlocul acestei populaţii exista o stratificare socială, apăruseră deja în forma incipientă noile relaţii de producţie feudală.

Deşi condiţiile nu erau de loc favorabile comerţului şi circulaţiei monetare normale, existenţa tezaurului de la Priseaca alături de celelalte descoperiri similare, constituie o dovadă că legăturile populaţiei autohtone de la nordul Dunării cu Bizanţul au fost neîntrerupte.

Cauzele care au determinat îngroparea tezaurului, ar putea fi puse în legătură cu evenimentele tulburi legate de pătrunderea bulgarilor la sudul Dunării, care are loc chiar în timpul domniei lui Constantin al IV-lea Pogonatus (679—680) ultimele monede bătute în timpul acestui împărat (670—680) indicînd data îngropării tezaurului.

Pe lîngă faptul că tezaurul descoperit în comuna Priseaca aduce o contribuţie deosebit de însemnată la studierea unei epoci mai puţin cunoscute din istoria patriei, importanţa sa mai constă şi în faptul că monedele din perioada cuprinsă între împăratul Heraclius (610—641) şi Ioan Zimisces (969—976) constituie o raritate nu numai pentru ţara noastră, cît şi pentru întreaga arie de răspîndire a monedei bizantine care în această perioadă îşi întrerupe aproape total circulaţia fiind înlocuită în parte cu cea arabă [1].

La noi în ţară, în afară de cîteva descoperiri cu totul sporadice nu se mai cunosc decît tezaurele de la Obîrşeni-Vaslui cuprinzînd şi 7 monede de bronz de la Constans al II-lea şi cel de la Galaţi care cuprinde între altele 4 monede de argint emise de Constans al II-lea şi 5 monede din acelaşi metal emise de Constantin al IV-lea Pogonatus [2].

Astfel din cîte cunoaştem tezaurul din comuna Priseaca este cel mai mare tezaur din această perioadă descoperit pe teritoriul ţării noastre şi unul dintre cele mai mari din întreaga arie în care a circulat moneda bizantină.

UN TRÉSOR DE MONNAIES ET DE PARURES DU VIIe SIÈCLE DÉCOUVERT AU VILLAGE DE PRISEACA, DÉPARTEMENT DE L'OLT

RÉSUMÉ

Dans la commune de Priseaca (département de l'Olt) on a découvert en 1965 un trésor composé de deux boucles d'oreilles étoilées et de 141 monnaies byzantines en argent.

Le trésor a été trouvé dans un vase de terre cuite qui appartenait par sa technique d'éxecution, sa forme et son décor à la population autochtone préroumaine du VIIe siècle. Parmi les monnaies découvertes, 8 sont frappées sous Constans II (641—668), et 133 sous Constantin IV Pogonat (668—685).

[1] Irimia Damian, Cîteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul Republicii Socialiste România, p. 210—214, în Studii şi cercetări de numismatică, vol. I.

[2] Irimia Damian, op. cit. pag. 196—197.

Les deux boucles d'oreilles en argent, en raison de leur ressemblance avec des boucles d'oreilles étoilées du deuxieume trésor de Coșovenii de Jos, département de Dolj (connu comme étant de provenance byzantine), de la technique du travail et du décor à granulations, doivent être considérées, du moins à titre d'hypothèse comme le produit d'un atelier d'orfévrerie byzantine.

La facture du vase dans lequel avait été enfoui le trésor, ainsi que la multitude des établissements de la population autochtone dans cette zone, nous amène à la conclusion que le trésor a du appartenir à l'un des chefs locals de cette population.

Le trésor de Priseaca, qui contient aussi certains types inédits de monnaies, constitue par son ampleur un rareté pour la Roumanie et même pour toute la zone de diffusion de la monnaie byzantine.

En territoire roumain, en dehors de quelque découvertes isolées, on connaît encore le trésor de Galați qui comprend aussi des monnaies en argent, frappées sous Constans II et Constantin IV et celui d'Obîrșeni qui contient, entre autres, de monnaies en bronze du temps de Constans II.

ARGEŞ — CEA MAI VECHE REŞEDINŢĂ A ŢĂRII ROMÂNEŞTI

Prof. dr. doc. AURELIAN SACERDOŢEANU

Iată un cuvînt — Argeş — care cuprinde în sine istoria necunoscută a strămoşilor poporului român, cît şi istoria cea mai veche şi mai zbuciumată a Ţării Româneşti, ţara care a strîns în jurul ei toate mlădiţele neamului românesc. Argeşul înseamnă scaunul celei dintîi domnii româneşti şi al celei dintîi bătălii cîştigate pentru libertate. Argeşul înseamnă reşedinţa celui dintîi mitropolit al ţării. Argeşul este ziditorul şi păzitorul celor mai vechi monumente de arhitectură şi de pictură, de îndreptăţită mîndrie românească. În Curtea de Argeş şi pe drumurile şi văile Argeşului sînt scrise cele dintîi file ale istoriei patriei, momente de înălţătoare mîndrie.

Argeşul este adevăr istoric, poem vrăjit şi legendă minunată. Vine din necunoscut şi trăieşte în necunoscut de milenii de ani. Apoi încrustează pe răbojul vieţii sale statornice date memorabile: 1290 Radul Negrul voievod aşează scaun domnesc; 1330 Basarab voievod înfrînge duşmanul cotropitor şi cîştigă libertatea poporului său şi a ţării; 1359 Alexandru voievod aşează scaun mitropolitan; 1394 Mircea voievod zdrobeşte oastea turcească a neînvinsului Baiazid; 1517 Neagoe Basarab voievod înalţă mănăstire cum alta n-a mai fost. Popasuri de mîndrie românească înscrise în trecutul ţării, momente de reculegere astăzi. Acesta este Argeşul.

Argeş, nume străvechi fără început şi fără sfîrşit. Cuvîntul „argeş", cetate, tîrg, judeţ, şi rîu, a fost discutat în mai multe rînduri şi i s-au propus origini diferite.

Mai întîi a fost necesar să se fixeze toponimia antică a Daciei. În această ordine de idei cel dintîi, Haşdeu credea că poate identifica rîul Argeşul cu *Marisca* sau *Mariscus,* nume reconstruit după *Transmarica,* atestată de Itinerariul Antonin, în Tabula Peutingeriană şi în Notitia Dignitatum, corespunzător cu „fluvius Mariscus" al geografului Ravennat şi care ar fi avut sensul de *Maris-mic* [1]. Dimpotrivă, Xenopol

[1] B. P. Haşdeu, *Istoria critică a românilor,* I, Bucureşti, 1875, p. 187—188. Idem, *Une énigme historique : Les Roumains au moyen-âge,* Paris, 1885, p. 146.

vedea în Argeș pe *Ordessos* pomenit în aceste părți de Herodot [2]; Onciul se asociază la aceasta și caută să-i dea o explicație fonologică prin un posibil *Ardessus* roman [3].

După aceea Hașdeu vede în „Argeș" un nume armenesc, dat orașului de o colonie armenească așezată aci prin secolul al XIII-lea, botezîndu-l așa în amintirea orașului lor de origine *Argeș* așezat în Armenia pe malul lacului Van și cunoscut de Ptolomeu sub numele de *Arsissa* ('Αρσίσσα) [4]. Dacă pătrunderea armeană în vremea propusă de Hașdeu este discutabilă, intuiția că avem de a face cu un nume „armean", adică din ramura iraniană a limbilor indoeuropene, este deosebit de importantă fiindcă ne trimite la thraci, respectiv la geto-dacii noștri.

Mai tîrziu, Vasile Pârvan reluînd identificarea rîului Ordessos pomenit de Herodot cu Argeșul (Argesis în Tabula Peutingeriana; cp. Ἄργιζα la Hierocles) și urmărindu-i frecvența în limbile tracă, frigiană și armeană, în care radicalul *arg-arg-*, înseamnă „a fi luminos, a străluci", ajunge la concluzia că „Argeșul românesc este deci străvechi thracic și de două mii de ani pronunțarea cuvîntului a rămas aceeași" [5]. Este o explicație care poate fi reținută, mai ales dacă o raportăm dialectului geto-dacic.

Cu toate acestea filologii următori nu s-au oprit la nici una din aceste explicații. Astfel Philippide pare înclinat să admită ipoteza lui Xenopol cu privire la informarea greșită a lui Herodot [6], dar critică poziția lui Onciul și se îndoiește de faptul că Ordessos ar fi Argeșul [7]. Nicolae Drăganu în schimb, îndoindu-se de etimologia armeană propusă de Hașdeu ca și de a lui Pârvan, și urmărind aria de răspîndire a topicului, crede că „ar putea fi de origine pecenegă sau cumană" sau provenind din turcescul αὐγὶς, αὐγὶς „hauteur, élévation de terrain", Argeșul muntean fiind „mai curînd cuman decît peceneg" [8]. N. A. Constantinescu recunoaște pe drept că etimologia lui Drăgan „n-ar avea sens" [9].

Istoriografia recentă, socotind sinonime apelativele *Ordessos* și *Argessis*, identifică o grupare tribală *ordessenses* sau *argessenses* tocmai de-a lungul văii Argeșului [10]. Nimic nu se opune acestei localizări [11].

---

[2] A. D. Xenopol, *Teoria lui Roesler*, Iași, 1884, p. 191, Herodot fiind rău informat asupra hidrografiei Sciției.

[3] D. Onciul, *Teoria lui Roesler*, în „Convorbiri literare", XIX (1885), p. 182.

[4] B. P. Hașdeu, *Argeș*, în *Etym. Mag. Rom.* II, 1595 ; numele rîului „n-ar fi de mirare chiar să fie mai puțin vechi decît *Argeș* ca nume al tîrgului" (col. 1584).

[5] Vasile Pârvan, *Considerații asupra unor nume de rîuri daco-scitice*, Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. seria III, tomul I, București, 1923, p. 12—16 ; pentru originea sa „pur dacică" zice Pârvan, p. 14, „sînt încă și mai mult dispus să cred, că n-a fost nevoie de o mijlocire slavă pentru a trece de la *Arge-sis* la *Argeș*".

[6] Al. Philippide, *Originea românilor*, I, Iași, 1923, p. 722—23.

[7] Idem, *ibidem*, p. 744.

[8] N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, 1933, (Acad. Rom., *Studii și cercetări*, XXI), p. 530—532, unde respinge și etimologia ciagataică *argiš* „Karawane" a lui Weigand.

[9] N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*. Editura Acad. R.P.R., 1963, p. 182, unde este grupat sub numele laice.

[10] *Istoria României*, I, București, 1960, p. 230, 266, 284 și 286.

[11] Radu Vulpe, *Argedava*, în vol. *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, Editura Acad. R.P.R., 1960, p. 557—566.

Aceasta cu atît mai mult cu cît radicalul *arg-*, *arc-* mai are corespondent în toponimia geto-dacică [12].

Faţă de atîtea presupuneri am putea trage concluzia că în adevăr nu ştim nimic. Adevărul este că, atîta vreme cît nu vom şti ce a însemnat cuvîntul *argeş* ca apelativ, sau măcar radicalul său *arg-* sau *arc-*, la începuturile sale, nu vom avea siguranţă în nici una din presupunerile făcute. Acest mod de interpretare l-a avut în vedere Pârvan şi-l credem îndreptăţit ca ipoteză de lucru. Ne explicăm poziţia noastră. Dacă privim şi astăzi larga vale a Argeşului de cum iese din terasele dealurilor şi pînă se varsă în Dunăre, ea apare oricui luminoasă şi strălucind atît sub lumina soarelui, cît şi a lunii. Argeşul deci poate fi socotit un rîu luminos, strălucit.

Sîntem dar în drept să socotim foarte veche originea acestui cuvînt şi deci a numelui rîului însuşi, cu aşezările omonime de pe valea lui.

Către o vechime tot aşa de mare ne duce şi sufixul *-eş* din Argeş [13], pe care îl găsim şi în vechiul nume al străvechiului sat vecin *Hareş*, astăzi Aref [14]. În concluzie numele rîului Argeş vine din antichitate.

Poporul pe care istoriceşte îl cunoaştem pe nume ca fiind cel mai vechi trăitor pe meleagurile patriei noastre a fost poporul geto-dac. O mare confederaţie a triburilor geto-dace a fost alcătuită pe la mijlocul secolului I î.e.n., sub cîrma vestitului rege Burebista, care îşi avea reşedinţa în minunata cetate Argedava. Acea confederaţie s-a destrămat apoi şi numai în parte a fost refăcută de Decebal, regele dacilor, la sfîrşitul secolului I e.n. Acesta şi-a apărat ţara şi poporul cu dinţii şi cu unghiile, dar în cele din urmă a căzut înfrînt de ostaşii Romei mînaţi în luptă de împăratul Traian. Apoi din trăirea în comun a dacilor cuceriţi cu romanii stăpînitori s-a plămădit poporul nostru, care de atunci şi pînă astăzi români ne zicem.

Romanii trebuiau să apere ei acum ţara cucerită şi rîvnită de alţi vrăjmaşi ai Romei. Şi ei au făcut-o cu cohorte şi legiuni militare, dar şi cu şanţuri sau valuri de apărare. Nu întîmplător unul dintre acestea, *limes transalutanus*, care pornea de la Turnu Măgurele şi ajungea pe la Piteşti şi Cîmpulung la Bran, îmbrăţişa în întregime tot ţinutul Argeşului. A fost deci posibilă aci o convieţuire intensă romano-dacică, nucleu puternic pentru naşterea unui nou popor.

Dar peste leagănul acesta, cînd Roma s-a dovedit prea slabă ca să mai ţină în mînă întinsul ei imperiu, s-au abătut barbarii. Acestora au trebuit să le ţină piept oamenii locului, rămaşi fără împărat şi fără alt stăpîn. Erau stăpîni pe ei şi pe pămîntul lor, pe care au ştiut să-l apere.

[12] Vezi Argi —, Arcidava, azi Vărădia în Banat (*Istoria României*, I, p. 267, 275, 376, 405 şi 662).

[13] Sufixul — *eş* caracterizează şi alte toponime şi hidronime ca Brateş, Mureş, Peleş, Someş, Ţibleş.

[14] A. Sacerdoţeanu, *Aref, un vechi sat argeşan*, Comunicare la Simpozionul ţinut la Piteşti în ziua de 18 august 1967 (în manuscris).

În astfel de împrejurări locuitorii Daciei, de data aceasta numai țărani, și-au organizat traiul în noile condiții create de situație. Nu stăruim asupra raporturilor cu barbarii, care adesea erau nesigure. Pentru început însă ei și-au organizat un sistem de apărare locală, în mare concretizat în Brazda lui Novac și în alte valuri asemănătoare [15], iar în mic în sat, pe care de asemenea l-au înconjurat cu șanțuri [16]. Din aceste alcătuiri sociale au luat naștere cele mai vechi organisme politice locale. Anume, viața socială în sate se dezvoltă în obști, sub conducători sau sfătuitori aleși din sînul lor. Cu vremea s-au putut organiza confederații de obști, cu conducători aleși și recunoscuți de satele legate în mod natural între ele, de-a lungul unui rîu, într-un gol de pădure sau pe un uluc între munți. Atît condițiile economice cît și motivele de apărare impuneau în mod firesc să aibă loc acest proces de adunare care a dat naștere „țărilor". Și de-a lungul istoriei noastre cunoaștem numeroase astfel de țări pe pămîntul fostei Dacii.

Dacă în ce privește acest mod în care au luat naștere țările nu avem motive să ne îndoim, asupra evoluției conducătorilor lor mai este loc de discuție. Cert este că într-un moment dat apar stăpîni de pămînt și stăpîni de oameni : juzi și cnezi, celnici și bani, voievozi și domni. Au apărut astfel clasele sociale.

Nu este necesar să prezentăm aici toate ipotezele care s-au făcut cu privire la evoluția clasei dominante. Credem însă că, deși tulbure, B. P. Hașdeu a văzut just această chestiune. El credea că la început, ca o continuare din antichitate, s-au păstrat anumite caste care își alegeau pe conducător numai din sînul lor [17]. Dacă prin ceea ce Hașdeu numea *caste* înțelegem marile familii feudale care s-au cristalizat în perioada antestatală, atunci imaginea poate fi socotită bună. Din momentul în care anumite funcții încredințate de colectivitate au ajuns ereditare, „casta" era constituită.

Astfel de caste au putut fi multe, poate cîte sate erau, dar cu timpul numărul lor s-a tot împuținat în măsura în care se măreau confederațiile de obști ori se acumulau posesiunile de sate. S-a format astfel marea boierime care își tot strîngea rîndurile. Este posibil dar ca într-un moment dat să fi fost numai cîteva care aspirau la conducerea supremă a marii confederații. E un proces istoric pe deplin confirmat de logica istorică.

În modul acesta au trăit și argeșenii : pe valea largă a Argeșului, pe Vîlsan și Topolog, în depresiunea Arefului și în Loviștea, ca și în golurile întunecatelor lor păduri. Ca și în alte confederații de obști sau țări, de acum înainte românești, ei au stat mai departe de pază pe acea veche graniță. Mai mult încă : ei au întins hotarul de apărat mai departe peste podgorii, pînă către Moldova, cît se întinde Brazda lui

---

[15] Ca în Dobrogea și în Moldova de sud.

[16] S-a demonstrat că *sat* vine de la *fossatum*, S. Pușcariu, ***Limba română***, I, București, 1940, p. 350. Cp. și Al. Philippide, ***Originea românilor***, II, Iași, 1928, p. 642. Aceasta presupune că tipul cel mai vechi de sat românesc a fost satul adunat, care a putut lua naștere și pe ruinele vechilor cetăți și orașe (grădiști) ; dar nici satul răspîndit nu poate fi înlăturat fiindcă acesta a continuat să existe în locurile greu accesibile atît la munte și în păduri cît și în bălți.

[17] B. P. Hașdeu, ***Etymologicum magnum Romaniae***, III, București, 1893, col. 2540—2550.

Novac. În aceasta noi vedem întruchiparea legendară a eroicei rezistenţe a strămoşilor noştri.

Cît priveşte pe conducătorii acelor ţări locale procesul de dezvoltare a fost concretizat legendar în doi eroi, pe care îi putem numi eponimi : Negrul Vodă sau Radul Negru şi Basarabeştii. În fond aceştia reprezintă ultimul dualism care a precedat apariţia statului unitar Ţara Românească. Cu aceasta încetează legenda măcar că urme concrete nu cunoaştem încă.

În Argeş putem spune că avem cele mai vechi construcţii în piatră şi cărămidă şi totuşi ele nu sînt atît de vechi ca să umple golul de o mie de ani următori retragerii romane, perioadă în care au avut loc cele ce am demonstrat pînă acum. Explicaţia acestei lipse nu este greu de găsit. După părerea noastră, două sînt motivele reale. În primul rînd o astfel de construcţie pe de o parte cere o tehnică deosebită şi un material care nu se poate procura cu înlesnire, iar pe de alta era necesară o iniţiativă care să se sprijine pe o putere economică apreciabilă, pe care nici un membru al obştei săteşti nu o putea avea. Trebuia deci să apară mai întîi feudalul, mai puternic decît toată obştea la un loc, stăpîn pe unul sau mai multe sate, ale cărui interese nu mai erau satisfăcute de construcţiile obişnuite şi puţin durabile. În al doilea rînd viaţa de nesiguranţă trăită sub migratori şi condiţiile modeste de trai erau satisfăcute prin bordee şi locuinţe sau curţi construite din lemn. În consecinţă a putut domina construcţia în lemn, care era la îndemîna oricui şi putea fi uşor refăcută cu un număr limitat de meşteri. Aceasta dispare uşor, datorită vremii sau focului, dar se şi reface cu înlesnire [18].

Avem destule exemple în istorie care ne arată că atît bisericile şi fortificaţiile cît şi curţile feudale au început prin a fi de lemn. Dar urmele lor chiar arheologic nu le putem surprinde decît arareori prin faptul că ori se reconstruiau îndată folosind tot ce se mai putea folosi din materialul vechi, ori se adăugau elemente noi la cele existente încît nu se mai pot distinge unele de altele [19].

Argeşul nu a putut să se abată de la această regulă deşi trebuie să recunoaştem că aci s-a ridicat mai de timpuriu un feudal de seamă, care nu se poate să nu fi avut curţi întărite mult înainte de secolul al XIV-lea, cînd apare curtea domnească şi se înalţă monumentele cu care se mîndreşte astăzi [20].

„Curtea“ arată aşezarea locuită a marelui feudal dar ea nu poate fi socotită reşedinţă de ţară. Aceasta apare numai cînd se poate vorbi

---

[18] De aceea este explicabil de ce arheologiceşte se găsesc aşa de puţine „locuinţe“ din evul mediu. Procesul înlocuirii unei case vechi cu alta nouă se poate urmări şi azi. Şi aceasta nu numai la cele de lemn !

[19] În general arhitectura medievală a folosit din plin sistemul adaptării, al adăugirii şi chiar al încărcării ruinelor.

[20] Topicele Curte, Curtişoară sînt destul de răspîndite la noi.

de stat centralizat, cînd domnul poate frîna tendințele centrifuge ale marilor feudali, vasalii săi [21].

În astfel de condiții apare domnia Țării Românești care a fost la Argeș.

Începuturile curții domnești de la Argeș stau învăluite în mister. Trecutul inexplicabil poporul l-a întruchipat în legenda descălecatului, care pentru el spunea totul. Toți cronicarii au crezut în el și l-au trecut în istorie ca fapt cert și de necontestat. Astfel cea mai veche tradiție consemnată arată că la anul 1290 un voievod din Făgăraș Radul Negrul „ridicatu-s-au de acolo cu toată casa lui și cu mulțime de noroade" și „pogorîndu-se pre apa Dîmboviței început-au a face țară noao". Mai întîi a venit de a făcut orașul Cîmpulung cu biserică mare, frumoasă și înaltă. Apoi „au descălecat la Argeș și iar au făcut oraș mare și și-au pus scaunul de domnie făcînd curți de piatră și case domnești și o biserică mare și frumoasă. Iar noroadele ce pogorîse cu dînsul, unii s-au dat pre supt podgorie ajungînd pînă la apa Siretului și pînă la Brăila; iar alții s-au tins în jos, preste tot locul, de au făcut orașe și sate pînă în marginea Dunării și pînă în Olt" [22].

În aceste puține vorbe este sintetizată întreaga dezvoltare a Țării Românești, pe care noi o cunoaștem din alte izvoare istorice că a avut loc în timp de aproape două sute de ani dar nu pe vremea unui singur cîrmuitor. Deci faptul istoric, în sine real, este personificat în Radul Negru. Reținem însă că acesta scoboară pe apa Dîmboviței, fără a spune de ce nu continuă pe această vale în jos, iar cînd ajunge la Cîmpulung nu arată să-și fi făcut acolo „curte și case domnești". Pentru cel care a consemnat această tradiție era limpede că numai la Argeș s-au întîmplat acestea și numai Argeșul s-a bucurat de privilegiul de a fi curte domnească. Adică numai aici a fost cel dintîi domn al țării întregi. Dîmbovița și Cîmpulungul lui îi spuneau ceva dar lucrurile nu-i mai erau limpezi și le-a explicat prin descălecat [23].

Odată Argeșul cunoscut ca reședință domnească, cronicarul simte nevoia unei noi explicări: cum s-a întins Țara Românească și peste Olt. Vechimea acestei țări, Oltenia de mai tîrziu, și a cîrmuitorilor ei îi era cunoscută dar în vremea sa o știa subordonată domnului de la Argeș. În consecință procesul de integrare care a avut loc pentru el se prezintă simplu: erau acolo banoveți, boieri de neam mare, între care era și „un neam ce le zicea Basarabi" pe care l-au ales „să le fie lor cap, adică mari bani". Iar cînd Radul Vodă s-a așezat la Argeș, „atunce și Băsărăbeștii cu toată boierimea ce era mai nainte preste Olt, s-au

[21] Cînd curțile sau conacele boierilor au pierdut din importanță, locul lor luîndu-l „casa", „unde îi este casa" spun documentele, mai ales moldovenești, „curtea" a rămas caracteristică pentru marii boieri și în special pentru domn.

[22] *Istoria Țării Românești 1290—1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ediție critică întocmită de C. Grecescu și D. Simonescu, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 2.

[23] Cîmpulungul prin vechimea sa nu putea să fie omis din istoria începuturilor Țării Românești, dar cronicarul nu știe să fi fost capitală de țară. De asemenea el știa că pe apa Dîmboviței fusese ceva însemnat dar în vremea cînd făcea consemnarea totul era uitat: e vorba de Cetățeni a cărui istorie e scoasă astăzi la lumină prin săpăturile arheologice.

sculat cu toţii de au venit la Radul Vodă, închinîndu-se să fie supt porunca lui şi numai el să fie preste toţi. De atunce s-au numit de-i zic Ţara Românească"[24]. Această formulă simplă nu este lipsită de adevăr, dar conţinutul său istoric trebuie interpretat în raport cu realitatea.

Nu sînt cunoscute căile pe care s-a ajuns la o singură domnie şi care este înţelesul „închinării" Basarabilor, care nu puteau fi decît două. Ori s-a ajuns la înţelegere ca urmare a unor certuri interdinastice istovitoare, ori printr-o întîmplătoare învoială. Prezenţa Basarabilor la Argeş nu poate fi decît rodul sau al unei îndepărtări violente a vechiului feudal de la Argeş, personificat în Radul Negrul, sau o unire dinastică prin căsătorie, în care puternicii olteni vor fi adus continuitatea masculină necesară dinastiei.

Cunoaştem numele primilor domni de la Argeş care au urmat închinării : Tihomir[25] tatăl lui Basarab, Basarab şi fiul său Alexandru[26]. Deci trei generaţii succesive pînă la 1364, anul morţii celui din urmă. Numele celui dintîi Tihomir, ne poate da o explicaţie în sensul că pînă la el au putut fi certuri între feudalii olteni şi argeşeni, ajunşi fiecare sub o conducere unică. Numele Tihomir e posibil să nu fi fost un nume ci o poreclă[27]. Compus din două părţi, fiecare poate avea un sens, adică *tihŭ* „dulce" şi *mirŭ* „pace". Putem presupune că voievodului care a adus pacea dinastică poporul i-a zis „pace dulce". Aşa se poate explica şi dualitatea politico-administrativă a domniei de la Argeş şi a băniei olteneşti.

În modul acesta se împacă şi cele două teorii, anume dacă unificarea ţării au făcut-o urmaşii lui Litovoi din Oltenia sau ai lui Seneslau din stînga Oltului socotit ca voievod în Argeş[28]. Cert rămîne faptul că Argeşul este prima reşedinţă a întregii Ţări Româneşti îndată ce încetează dualismul voievodal. Aceasta o vor atesta şi toate documentele.

Documentar Argeşul nu apare decît în 1330, cînd regele unguresc Carol Robert s-a bătut cu voievodul Basarab. Într-o diplomă din 1336 regele spune că vicecancelarul Tatamer venind în sprijinul lui îl ajunsese „sub castro Argias" şi că la întoarcerea de acolo abia a scăpat cu o rană grea[29]. Astfel printr-o informaţie externă numele Argeş intră în istorie.

---

[24] *Istoria României*, ediţia citată, p. 1—2.

[25] Noi persistăm a crede că mortul îngropat în Biserica Domnească de la Curtea de Argeş este acesta.

[26] Basarab a murit la Cîmpulung în 1352 iar Alexandru îşi are mormîntul tot acolo.

[27] B. P. Haşdeu, *Negru Vodă*, Bucureşti, 1898 (Etym. Mag. Rom. IV), p. CLXX—CLXXI, a propus ca mai bună forma *Tihomir* decît *Tugomir*, căci acesta ar fi trebuit să dea în limba noastră *Tingomir*.

[28] D. Onciul a militat pentru începutul unificării prin voievozii olteni, în speţă Litovoi, căruia obişnuit îi zice Lituon, iar N. Iorga a văzut iniţiativa acestui proces ca aparţinînd voievodului din Argeş, cel dintîi fiind Seneslau, pentru al cărui nume a dat şi cea mai bună lectură, ca şi pentru Litovoi.

[29] Hurmuzaki-Densuşeanu, *Documente*, I, 1, p. 646. DIR. C. veacul XIV, vol. III, p. 399 (nr. 308) şi p. 557 (nr. 20), unde apare şi o confuzie de date.

Nu avem informații istorice interne nici din timpul lui Basarab, nici imediat după el. Însă de la Vladislav-Vlaicu vodă înainte Argeșul este adesea pomenit ca reședință domnească. Cea dintîi mențiune este în scrisoarea din 25 noiembrie 1369, dată din Argeș [30], căreia îi urmează privilegiul din 16 iulie 1372, dat în reședința Argeș [31].

De la Dan I înainte, Argeșul ca reședință apare mai des în documente, fie în limba slavă: Arghiș, Arghîș, Arghiși [32], fie în latină: Argiesiensi, Arges, Argies, ex Argyas, Argias, Ardgesch [33]. În socotelile Sibiului din anii 1494—1501, apar grafiile Argesch, Argiesch și Argyesch [34], iar în ale Brașovului din 1503—1545: Argisch, Argis, Artgesch, Ardyesch, Ardgesz, Ardysch, Argess, Arges și Argescht [35].

Rîul Argeș este atestat la 1388 mai 20, cînd Mircea cel Bătrîn dă mănăstirii Cozia „o moară în hotarul Piteștilor" și-i confirmă daniile făcute de boierul Stanciu Balcov: „o bucată <de ocină> pe Argeș", pe care Stanciu o cumpărase de la Ștef, împreună cu niște vii [36].

Relativ destul de timpuriu apare și „județul" Argeș: la 1437 august 13, Vlad Dracul dă unor boieri jumătate din satul Lăngești în Argeș [37], iar la 1489 septembrie 11 mănăstirea Govora are o vie a popii Alexie în Argeș, lîngă via sa de la Nănășești [38]. Termenul *județ* nu este scris în acte dar el se deduce ușor prin așezarea satelor despre care este vorba.

---

30 D.R.H., I, 13 (nr. 3): Datum in Argyas.

31 Ibid. 15 (nr. 5): Datum in Argies, in nostra residencia.

32 D.R.H. I sub dată. 1385 octombrie 3: оу Аргиши. 1387 iunie 27: оу Аргиш. 1415 iunie 10: въ Аргиш. (1427—1431). Dan II către brașoveni: ȣ Аргиш. (*Urkundenbuch* IV, 247). 1428 septembrie 10: въ Аргиш. [1429—1430], Dan II pentru Tismana: у Аргиши. 1430 septembrie 16: въ Аргиш. 1431 Dan II se adresează și argeșenilor: аргишаном (*Urkundenbuch*, IV, 430). 1439 august 2: въ Аргиш. 1439 septembrie 8: „Dat în Argeș însă scris în Tîrgoviște = б дана въ Аргишю писана же въ Тъговищи (Hașdeu, *Arhiva istorică*, I, 85; facs. Kalużniacki, *Dokumenta*, p. 29). 1478 iunie 3: у Аргиш. Radul cel Mare scrie brașovenilor despre marfa lui Nichifor de Argeș (I. Bogdan, *Relațiile*, I 238—239: за работȣ Никифорѣ ѡт Аргишȣ.)

33 D.R.H. I sub dată. 1391 decembrie 27: in sede nostra Argiesiensi (trad. lat. din sec. XIX). 1400 iulie 20: in arce nostra Arges. 1418 mai 29: Datum Argies (*Urkundenbuch*, IV, 79). 1475 august 4: ex Argyas. 1481: Datum in Arges și in Argias (2 scrisori la Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 108, nr. 194 și 195). 1500 april 12: Dragota de Ardgesch (I. Bogdan, *Relațiile*, I, 346—347). 1508 iunie 5: Datum in Argyas (Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 184).

34 Vezi mai jos:

35 Vezi mai jos.

36 D.R.H. I, 26—27 (nr. 9): водоницȣ на хотары Питєщском ши Станчо Балков на Аргїиша комат ижєго є кȣпилъ ѡт Щєфа, тако и съ виниграды. Prepoziției на nu i se poate da decît sensul de „pe". Aș propune emendarea lui Балков în Басков corespunzător numelui satului din hotarul Piteștilor, unde va fi fost și ocina dată.

37 D.R.H. I, 150 (nr. 86): чол ѡт Лънжєщи ѡт Аргиш. Prepoziția ѡт aici este mai corect să o traducem „în".

38 *Ibidem*, 353—354 (nr. 220): виноград попȣ Алєѯи ѡт Аргиш що ест кон виноград свѣтомȣ монастирȣ. Formularea arată că via aceasta este în Argeș alături de via mai veche a mănăstirii, care nu avea decît pe cea de la Nănășești.

Din toate formele grafice consemnate în documente putem deduce că forma Argeş arată cea mai corectă pronunţare[39]. Pe aceasta o cunoaştem toţi şi azi.

Care a fost viaţa istorică a Argeşului, de acum cunoscuta Curte de Argeş, cu tîrgul şi monumentele sale? Ne-o arată monumentele înseşi.

Am arătat că Argeşul a fost curtea unui mare feudal care, din vremuri mai depărtate, se distinsese faţă de alţi feudali din stînga Oltului, şi că în preajma curţii lui s-a dezvoltat tîrgul a cărui vechime depăşeşte momentul închinării Basarabilor. Tîrgoveţii, pentru cele sufleteşti aveau nevoie de biserică, loc de rugăciune şi de sfat. Punînd mînă de la mînă ei au durat biserică pe gurganul cel mare care sta deasupra tîrgului şi au închinat-o Sf. Nicolae, în graiul de atunci *Sînicoară*, cum zicem şi azi măreţelor ei ruine[40]. Mai veche decît vremea domniei unice de la Argeş, ea a fost ruinată în timpul expediţiei lui Carol Robert în 1330[41].

Curtea străvechiului feudal de la Argeş ajunsese curte domnească înainte de 1330, odată cu domnia unică, de cînd putem vorbi de o curte domnească pentru întreaga ţară. Era aşezată pe platforma întinsă care domină valea Argeşului, faţă în faţă cu biserica Sînicoară. Cum era obiceiul, pentru rugăciunea domnului şi a slujitorilor lui, în această curte era şi o capelă, care avea tot hramul Sf. Nicolae.

Biserica Sînicoară şi curtea domnească, amîndouă cu întărituri de apărare după sistemul vremii, îngustau drumul şi apărau calea care ducea spre munţi. Acolo în munţi, la Poienari, era deja un castel de refugiu măcar pentru doamna ţării şi domneştii ei copii, punct de veghe peste munţi şi văi. Carol Robert, în făloasa sa expediţie înfrîntă din 1330, a distrus totuşi tîrgul, curtea domnească şi bisericile[42].

După biruinţă Basarab voievod a început refacerea tîrgului şi reconstrucţia ţării prădate. În Argeş curtea domnească năruită de război se reface mai mare, mai puternică, iar bisericuţa ei capătă proporţii de catedrală. Lucrul însă mergea greu, căci nu se puteau reface toate deodată. În acest timp Basarab moare la Cîmpulung (1352), unde se retrăsese cu curtea sa, şi tot acolo moare şi fiul său Alexandru (1364), în timp ce se lucra încă la biserica domnească. Dar în cele din urmă tot a fost sfîrşită biserica, cel mai închegat şi mai armonios monument de arhitectură şi de pictură din cîte ne-au rămas din secolul al XIV-lea, măr-

[39] În textele slave nu apare fonemul *ge* fiindcă la noi grafemul џ încă nu se introdusese.

[40] Vezi literatura la A. Sacerdoţeanu, *Mormîntul de la Argeş şi zidirea Bisericii Domneşti*, „Bulet. Com. Mon. Ist." XXVIII (1935), p. 49—57.

[41] Altfel nu se explică tăcerea izvoarelor istorice despre ea.

[42] A. Sacerdoţeanu, *op. cit.*, p. 57.

turia înaltei măiestrii a meșterilor noștri de atunci, dovada gradului de civilizație pe care o apreciau strămoșii noștri [43].

De atunci Argeșul a rămas păstrătorul acestui tezaur nestemat.

Nu este bine ca domnul să fie singur, fără sfătuitori credincioși. Avea el sfatul său alcătuit din marii boieri, care îi datorau credință și ajutor, însă aceștia nu arătau totdeauna credință, cînd socotelile lor nu erau la fel cu ale țării sau ale domniei. Era deci nevoie de un sfătuitor întru cele spirituale, de un mare arhiereu, pe care l-a voit voievodul. Așa cum s-a înfiripat țara trebuia acum organizată și biserica, stîlp al orînduirii feudale.

Pentru aceasta s-a nimerit un prilej potrivit. În Dobrogea, pe Dunăre la Vicina, era un mitropolit, Iachint, care ținea de patriarhia din Constantinopol. Acela rătăcea acum prin enorie, căci tătarii îl alungaseră din orașul său de reședință, prădat și dat uitării.

Mitropolitul de la Vicina păstorea peste ținutul dobrogrean de nord cît era bizantin, dar jurisdicția lui nu se mărginea numai la atît. Date fiind condițiile politice existente la mijlocul secolului al XIV-lea, care fac posibilă apariția de noi state românești libere, credincioșii lor ortodocși erau dependenți de această autoritate bisericească de care țineau și locuitorii ortodocși ai ținuturilor încă sub dependență politică ungurească [44]. Scaunul acestui mitropolit pribeag, a cerut voievodul să fie mutat în țara sa, la Argeș.

Mutarea scaunului mitropolitan de la Vicina la Argeș, în 1359, a consacrat o acțiune de drept și a pus în ordine o situație anterioară existentă de fapt. Nu trebuie să ne îndoim nici o clipă că între păstoriții arhiereului vicinian nu erau, cel puțin în parte, și credincioși din acele țări care vor fi cunoscute cu numele Moldova și Țara Românească sau Ungrovlahia. Metatesisul lui Iachint presupune legături preexistente între acesta și domnul Țării Românești ; altfel nu se pot explica insistențele domnului pentru mutarea *acestui* mitropolit și nu aducerea altuia.

În hotărîrea sinodală din mai 1359, se spune că Alexandru, marele voievod al Țării Românești, ceruse patriarhiei ca mitropolitul de la Vicina să fie mutat în țara sa. Strămutarea se aprobă și se trimite acolo cel de la Vicina „ca păstor și arhiereu legiuit a toată Ungrovlahia", care va fi „preasfințit mitropolit a toată Ungrovlahia". Acesta trebuia să stea acolo în toată vremea, „întărind pe anagnoști din toată eparhia și enoria lui, ridicînd în treaptă ipodiaconi și diaconi și hirotonisind preoți și luînd asupră-și toate judecățile deosebite din orice parte de acolo".

În actul sinodal de numire, cu aceeași dată, se spune precis că l-a dat „pe preasfințitul mitropolit al Vicinei... chir Iachint" cu învoirea „să facă în toată enoria și eparhia lui toate cîte se cuvin unui arhiereu legiuit". Această învoire este condiționată de obligația ca niciodată, nici

---

[43] Vezi monografia *Curtea domnească de Argeș*, București, 1923 (Bul. Com. Mon. Ist., X—XVI).

[44] V. Bogrea, *Ungro-Vlahia*, „Anuarul Inst. de Istorie națională", Cluj, II (1923), p. 356—358, propune să înțelegem „Vlahia de lîngă Ungaria". A. Sacerdoțeanu, *Legăturile mitropoliei Ungrovlahiei cu Transilvania și Moldova*, „Biserica Ortodoxă Română", LXXVII (1959), p. 889.

în viitor, să nu se ceară arhiereu din altă parte decît de la Marea Biserică, condiţie la care, spune actul, s-a asociat şi prea puternicul împărat, faţă de care marele voievod „are înclinare curată şi iubire".

Din acestea reiese că autoritatea mitropolitană se întindea peste toată Ţara Românească, în plină dezvoltare, cum o arată înseşi actele patriarhale. Astfel, în octombrie 1370, sinodul Marii Biserici a socotit necesar să numească un al doilea arhiereu în Ungrovlahia, „deoarece se întîmplă să fie mult poporul acelei ţări şi chiar nemăsurat" prin trecerea vremii de la numirea celui dintîi. Acesta este Antim, fostul dicheofilax Daniil Kritopulos, care devine „mitropolit al unei părţi a Ungrovlahiei, adică a unei jumătăţi", subordonat ierarhului existent, adică lui Iachint, dar avînd sarcini similare [45].

Impărţirea ţării la doi arhierei a fost efectivă şi s-a menţinut şi după moartea lui Iachint, în locul căruia, în august 1372, a fost numit Hariton, protos la Atos. De data aceasta se spune explicit că mai înainte „a fost hirotonisit sfinţitul mitropolit al unei părţi a Ungrovlahiei chir Antim, ca arhiereu peste jumătate din toată Ungrovlahia", iar acum se numeşte Hariton de la Cutlumus, „mitropolit pentru o parte a Ungrovlahiei, anume peste acea jumătate pe care o ţinuse chir Iachint; cealaltă parte însă să aibă arhiereu pe cel înainte aşezat chir Antim". Hariton are aceleaşi atribuţii ca şi predecesorul său, dar i se mai adaugă să hirotonisească „încă şi episcopi", să aşeze părinţi duhovniceşti şi egumeni „în cinstitele lăcaşuri de acolo şi să sfinţească sfintele hramuri" şi tot ce se cuvine „adevăraţilor întîi ierarhi".

Cîţiva ani nu mai avem ştiri despre mitropoliţii ţării, dar după venirea patriarhului Nil (sfîrşitul anului 1379), se vorbeşte de „al Ungrovlahiei chir Hariton şi al Ungrovlahiei chir Antim", iar după moartea lui Hariton apare „celălalt al Ungrovlahiei Atanasie", pe la 1389, care trebuie să fie identic cu cel „al unei părţi din Ungrovlahia despre Severin" de la 1401 [46].

Astfel întîiul scaun al mitropoliei ţării a fost la Argeş şi Argeşul a rămas apoi scaunul mitropolitului întîistătător.

Îndată ce al Vicinei s-a mutat la Argeş voievodul şi poporenii s-au grăbit să-i facă mănăstire mitropolitană, cu biserică mare la mijloc, ca o cetate. Locul ales a fost mai sus de tîrg, unde Valea Iaşului dă în apa Argeşului. De acolo păstorea mitropolitul şi cîrmuia credincioşii împreună cu soborul său. În biserica aceea venea să se închine şi voievodul în zilele marilor praznice.

Argeşul a căpătat astfel o altă falnică biserică, măreaţă ca o cetate.

Curtea domnească, bisericile şi mitropolia au mărit faima vechiului tîrg de pe apa Argeşului. Au venit aci şi boierii care stăteau în sfatul domnesc, care şi-au făcut curţi boiereşti pe măsura nevoilor lor, cu slujitori şi argaţi. Totodată de pretutindeni s-au adunat negustori şi

[45] Nu trebuie oare să vedem în această împărţire o dorinţă a Basarabilor olteni care vroiau un arhiereu pentru ei ?

[46] A. Sacerdoţeanu, *Inceputurile mitropoliei Ţării Româneşti*, „Glasul Bisericii", XXVI (1967).

meseriași care împlineau nevoile economice ale tîrgoveților, așa că în scurtă vreme Argeșul a ajuns adevărat oraș, cu puternică viață economică.

Această viață socială depinde încă de o economie închisă, datorită faptului că era posesiunea unui feudal, iar mai apoi a domnului însuși. De aceea și *fîntînile* istorice nu spun nimic în această privință. Cu toate acestea, la o dată care ne este necunoscută, tîrgul capătă dreptul de autoconducere. Va fi fost aceasta cam în vremea cînd făcea un pas asemănător și alt tîrg domnesc vecin, Rîmnicul Vîlcii [47].

Argeșul ca oraș, condus de județ și pîrgari, a avut drept la sigiliu propriu. Nu cunoaștem impronte mai vechi de începutul secolului al XVII-lea, dar în seria lor apar mai multe variante, în legendă ca și în imaginea din cîmpul lor [48]. Cea mai veche improntă are în cîmp un vultur bicefal și în exergă, între cercuri lineare, legende : + сьтворє сиѡ печєтє ѡт Арьџішү (= S-a făcut acest sigiliu pentru Argieș) [49].

În concordanță cu originea armenească pe care o atribuie orașului Argeș, Hașdeu vede și în marca sigiliului său aceeași origine, directă și nu prin Bizanț, căci și Bizanțul, spune el, luase rebusul heraldic vulturul tot de la armeni, în limba cărora „arg'iv" înseamnă *vultur* [50]. Alții au pus emblema Argeșului „în directă legătură cu acvila bizantină" [51].

Desigur nici una din aceste explicații nu poate rezista criticii istorice. În primul rînd pentru că se caută origini prea depărtate în timp și spațiu, lăsîndu-se în afară contribuția locală, și în al doilea rînd nu se ține seama că acest simbol heraldic aparține unor puternici feudali români fondatori ai domniei însăși, care au păstrat mai departe acest semn.

Nu este momentul să ne nevoim acum cu descifrarea enigmei pe care o cuprinde limbajul heraldic al stemei Țării Românești. Atragem totuși atenția că, dacă vulturul stă pe sigiliul domnului țării, un simbol heraldic tot așa de apreciat, corbul, este semnul altor mari feudali cisalutani și olteni, care de asemenea vor ajunge domni. Corbii de Mușcel și Corbenii de Argeș, acestora le-au fost, fără îndoială, cuib și leagăn. Marca lor a ajuns apoi marca celor două județe [52].

Mai pot adăuga că Dan II voievod a pus pe sigiliul său corbul cu inel în cioc. Acesta a trecut apoi la Iancu de Hunedoara, de unde fiul său craiul Matiaș a socotit lucru de cinste să-și spună Corvin, iar bi-

---

[47] A. Sacerdoțeanu, ***Originea și condițiile social-economice ale dezvoltării vechiului oraș Rîmnicul Vîlcii***. Comunicare la Simpozionul ținut în ziua de 7 noiembrie 1966 la Rîmnicul Vîlcii (în manuscris).

[48] Em. Vîrtosu, ***Documente privind istoria României. Introducere***, II, București, 1956, p. 494—496, face o culegere a lor de pe acte cu data 1632 febr. 24, 1639 martie 23, 1665 martie 12, 1680 dec. 30, 1690 febr. 28, 1710 martie 2, 1712 oct. 6, 1745 ian. 28, toate la Arh. St. Buc. ***Episcopia Argeș***, respectiv cotele VI/7, VII/3, XXXVII/11, IX/11 și 16, XXXVII/16, VII/54 și ***Mănăstirea Bistrița*** LXII/128, cu trei reproduceri (fig. 42—44).

[49] B. P. Hașdeu, ***Argeș*** în ***Etym. Mag. Rom.*** II, 1507, reproducere după act din 1629 și din 1665, transcrierea și traducerea legendei ne aparțin ; lui ѡт i-am dat valoarea „pentru" (pro).

[50] B. P. Hașdeu, *op. cit.*, col. 1508—1509.

[51] E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 495. Nu cunoaște studiul lui Hașdeu.

[52] De exemplu Neagoe Basarab, Matei Basarab și Constantin Basarab-Brîncoveanu vor păstra corbul. St. D. Greceanu. ***Eraldica română***, București, 1900, p. 147—148 vorbește de vultur și acvilă.

blioteca sa, cea mai mare din vremea aceea, toţi au numit-o Corviniana. Descendentul acestora, Nicolae Olahus, arhiepiscop al Ungariei şi mare umanist, va vorbi apoi cu mîndrie despre strămoşii săi de la Argeş [53].

Tîrgul Argeşului şi-a dus mai departe viaţa sa, orăşenii întărindu-şi puterea economică. Unii dintre ei, ca Nichifor de Argeş şi Dragotă de Argeş, vor ajunge oameni ai domnului la sfîrşitul secolului al XV-lea [54]. Alţii vor întreţine legături comerciale întinse cu marile oraşe Sibiul şi Braşovul.

În adevăr, în socotelile Sibiului din anii 1494—1501 aflăm peste 50 de nume de orăşeni din Argeş care au avut legături cu sibienii. Aproape toate sînt româneşti, numai pentru cîteva putîndu-ne întreba dacă aparţineau unor alogeni, ca Balend, Brosza, Jwnack şi Muschaly [55]. Tot atîtea consemnează şi socotelile Braşovului, în care mai deosebite par să fie numele Tacul, Creo, Aonce (A Oancei), Chinciul şi Turcin [56].

Din toate cele de mai sus şi din onomastica arătată, se vede limpede că preponderenţa românească este hotărîtoare. Argeşul este deci un caracteristic oraş românesc.

Argeşul a fost primul oraş al ţării mai bine de două sute de ani. Creştea puterea ţării, creştea şi el. Dar vin vremuri cînd, pentru mai binele ţării, sînt necesare înnoirile. De la această lege firească nu s-a abătut nici Curtea de Argeş.

Scaunul mitropolitan a stat la Argeş multă vreme, tot aşa ca şi cel domnesc. Dar lăţindu-se ţara şi nemaiputînd fi cîrmuită dintr-un singur loc, Mircea cel Bătrîn a hotărît ca partea de răsărit a ţării să fie sub oblăduirea fiului său Mihail, pe care l-a aşezat în Tîrgovişte, tîrg străvechi şi el. Cu vremea s-a văzut că Tîrgoviştea era mai potrivită pentru buna cîrmuire a ţării şi de la Mihail voievod înainte vedem că domnii stăteau cînd la Argeş, cînd la Tîrgovişte. Apoi tot mai mult la

---

[53] A. Sacerdoţeanu, *Stema lui Dan al II-lea în legătură cu familiile Huniade şi Olah*, „Revista muzeelor", V (1968), nr. 1.

[54] I. Bogdan, *Relaţiile*, I, p. 238—239 şi 346.

[55] *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermanstadt und der sächischen Nation*, Sibiu, 1880, p. 169, 270—301, 304—309, din care culegem aceste nume: Anca de Argesch. Aradwl de Argesch. Ba-da-de de Argesch. Balend de Argesch. Boyna de Argesch. Bratul-twl de Argesch. Brosza de Argesch. Calgyn de Argesch. Caloan de Argesch. Cassyn. Castian. Corna, Korna. Costa. Costen. Coszan. Cristianianus. Demeter-rius-ro-ter. Demiter. Dim.- Dragomir. Dwbrut. Fa-Ffatoyka. Georg. Gerg. Gergel-yl. Grosa. Jergel Jvnack, Jw-. Ivan, y-, — wann. Macra. Man, — e. Muschaly. Muschat. Mussat. Nagomir. Pauel. Petrus. Petro. Popa de Argesch. Schirke popa de Argesch. Mihay. Rata, -ha, Scherb. Scherba. Scherban. Stanckwl. Staniel. Stanimir. Stoyan. Stoyka. Tatul. Toloan. Wladul. Wlkan. Woyna. Woyko.

[56] *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, I, Braşov 1886 (*Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt*), sub anul 1503: Manel, Myhal, Peter, Tachol şi Wolkul. În anii 1529—1530 (*Quellen*, IL, 1889): Banschul, Belsche, Berynecka, Bratul, Creo, Demittre, Dobrote, Gerge, Grovl, Growl, Kyrste, Laurente, Opre, Poytro şi Stoycka. În anii 1542—1545 (*Quellen*, III, 1896): Aonche, Beltsche, Beltschul, Bwda, Dimietro, Donsse, Dragoytt, Dragomir, Gaŭcko, Gerge, Gywa, Kynssŭl (Kyntschul), Kosta, Kraytschun, Mayrin, Myhne (Mychne), Nyckula (Nychol, Nyckole), Radwl, Thodor (Thudor), Thudoran, Thurtschin, Wlackol, Wlayckwl, Woycka, Woyna, Ztoycka şi Ztresse.

Tîrgovişte şi mai puţin la Argeş. Mitropolitul rămînînd totdeuna la mănăstirea sa de la Argeş nu mai putea fi un sfătuitor constant al domnului. S-a pus deci chestiunea unei noi mutări a scaunului mitropolitan. Se zice că şi Nifon, patriarhul din Constantinopol, cînd a venit ca sfătuitor şi organizator bisericesc în ţara noastră pe vremea lui Radu cel Mare, ar fi dat povaţă pentru mutare [57]. O cereau şi nevoile ţării. Cînd a venit domn Neagoe Basarab el a împlinit această nevoie luînd cu sine la Tîrgovişte pe mitropolitul Macarie.

Dar Neagoe Basarab, minte luminată şi bun ştiutor al istoriei ţării sale, n-a vrut să lase Argeşul lipsit cu totul de mitropolia sa, căci ,,avea nevoinţă şi de dumnezeiescul lucru carele era la Argeş". Atunci, cu sfatul tuturor, a hotărît să facă acolo arhimandrie şi în locul bisericii şi mănăstirii care din pricina vremurilor se ruinaseră, să ridice mănăstire nouă cu biserică fără asemănare cu alta. Luînd de meşter pe Manole, după gîndul şi tocmeala sa, a dăruit Argeşului, acum Curtea de Argeş spre deosebire de cea de la Tîrgovişte, un monument de artă despre care cu multă laudă s-a vorbit sute de ani, se vorbeşte şi astăzi şi se va vorbi totdeauna cît va fi neamul românesc.

Este sigur că Neagoe Basarab a zidit catedrala sa în locul vechei catedrale mitropolitane [58]. Încă din vremea sa scrie letopiseţul că Neagoe Vodă „sparse mitropolia din Argeş den temelia ei şi zidi în locul ei altă sfîntă biserică tot din piatră cioplită şi netezită şi săpată cu flori. Şi au prins pe dinlăuntru toate pietrele una cu alta pe dindos cu scoabe de fier, cu mare meşteşug, şi au vărsat plumb de le-au întărit. Şi au făcut pren mijlocul tinzii bisericii 12 stîlpi înalţi, tot de piatră, cioplîţi şi învîrtiţi, foarte frumoşi şi minunaţi, care închipuiesc 12 apostoli. Şi în sfîntul altariu, deasupra pristolului, încă făcu un lucru minunat, cu turlişoare vărsate. Iar ferestrile altarului şi ale bisericii, cele dupe dăsupra, şi ale tinzii tot scobite şi răzbătute pren piatră, cu mare meşteşug le făcu. Şi la mijloc ocoli cu un brîu de piatră împletit în 3 viţe şi cioplit cu flori şi poleit, biserica cu altariul dempreună cu tinda, închipuind sfînta şi nedespărţita troiţă. Iar pre supt straşina cea mai de jos împrejur a toată biserica, făcu o straşină, tot de marmură albă, cioplită cu flori şi foarte scobite şi săpate frumos! Iar acoperămîntul, tot de plumb amestecat cu cositoriu. Şi crucile pre turle, tot poleite cu aur şi turlele tot cioplite cu flori şi unele făcute sucite. Şi împrejurul boltelor făcute steme de piatră, cioplite cu meşteşug şi poleite cu aur. Şi făcu un cerdăcel denaintea bisericii, pre 4 stîlpi de marmură pestriţă, foarte minunat boltit şi zugrăvit, şi învălit şi acela cu plumb. Şi făcu scara bisericii tot de piatră scobită cu flori şi cu 12 trepte semnînd 12 seminţii ale lui Israil. Şi pardosi toată biserica, tinda şi altariul împreună cu acel cerdăcel, cu marmură albă. Şi împodobi pre dinlăuntru şi pre dinafară foarte frumos. Şi toate scobiturile pietrilor pe dinafară le văpsi cu lazur albastru, iar florile le polei cu aur. Şi aşa

---

[57] *Istoria Ţării Româneşti*, ed. Grecescu-Simonescu, p. 36 şi 40. Gavriil Protul, *Viaţa şi traiul Sfîntului Nifon*, ed. Tit Simedrea, Bucureşti, 1937, p. 28 şi 30.

[58] Dovada că era zidită biserica veche încă din vremea lui Basarab voievod se vede şi din pomelnic în care figurează ca prim ctitor. A. Sacerdoţeanu, *Pomelnicul mănăstirii Argeşului*, „Biserica Ortodoxă Română", LXXXIII (1965), p. 304.

vom putea spune că nu iaste aşa mare şi sābornică, ca Sionul carele-l făcu Solomon, nici ca sfînta Sofia carele o făcu Iustinian împărat, iar cu frumuseţea iaste mai pe deasupra decît acelea"[59].

A scris acestea Gavriil Protul, care a fost de faţă cînd s-a sfinţit biserica la 15 august 1517, despre care lucru încă scrie pe larg adăugînd : „nici o minte nu le poate închipui să le spue"[60]. Este cea mai veche şi mai temeinică prezentare a monumentului pe care îl cinstim astăzi.

Şi poporul însuşi a fost uimit de marea minune care se făcuse la Argeş şi a încrustat toată admiraţia sa într-o adevărată legendă, închinată mai ales iscusitului meşter Manole. Dar aceasta arată şi greutăţile pe care a trebuit să le învingă atît meşterul cît şi voievodul, căci nici un lucru de preţ nu se poate face fără jertfe. Şi poporul de atunci a ştiut aceasta şi a cunoscut frumuseţea jertfei, pe care a spus-o în acea duioasă şi energică legendă.

Astăzi ne întrebăm dacă toate acestea nu au un înţeles mai adînc. „Zidul părăsit" al legendei şi „sparse mitropolia din Argeş din temelie" după spusa letopiseţului, nu sînt ele mărturii contradictorii ? Zicerile acestea trebuie să le socotim simbolice, întrupări ale unor fapte care îşi aveau sîmburele lor de adevăr. După cum am văzut, Neagoe vodă însuşi a căutat să împodobească biserica sa cu multe imagini simbolice. Poporul le-a înţeles pe acestea iar altora, mai legate de simbolica sa, le-a dat un înţeles mai adînc. Zidul părăsit era pentru argeşeni simbolul pierderii mitropoliei cu care se mîndreau ei pînă ce voievodul a mutat-o de la Argeş. Dar cum unui lucru pierdut trebuia să-i iar locul un altul măcar de acelaşi preţ, poporul a socotit ca mai de preţ arhimandria pe care le-a zidit-o voievodul. Şi astfel „zidul părăsit" a prins viaţă nouă.

Cît despre „spargerea mitropoliei" încă trebuie să ne întrebăm în ce măsură s-a întîmplat. Poate că biograful lui Neagoe a vrut să-i mărească şi mai mult sacrificiile ce făcea spunînd că a zidit totul din nou. Ctitorul însuşi în inscripţia sa scrie că a găsit casa Sfintei Fecioare şi cinstita ei adormire „în Curtea de Argeş veche şi slabă", sau cum spune Haşdeu, lăcaş „zguduit şi neîntărit", şi a cugetat să-l zidească din temelie, să-l ridice şi să-l întărească. Orice va fi făcut Neagoe, pentru oricine este limpede că acolo a fost ceva şi mai înainte, adică a fost mitropolie. Dacă a păstrat zidurile vechi pe care le-a îndreptat şi reîmpodobit, sau a zidit totul de la pămînt, cu precizie acum nimeni nu o poate spune. Poate că n-a fost decît o magnifică „restaurare" şi atunci, prin arhitectura sa, monumentul capătă o valoare istorică şi mai mare.

Tîrnosirea bisericii nepictată încă a avut loc în ziua de 15 august 1517, într-o sîmbătă, cînd a fost şi hramul Adormirea Fecioarei. Slujba a fost făcută cu mare pompă de însuşi patriarhul a toată lumea sau ecumenic, cu patru mitropoliţi veniţi cu patriarhul, cu Macarie Mitropolitul ţării şi cu toţi egumenii mănăstirilor de la Sfîntul Munte şi din Ţara Românească. Apoi a făcut domnul ospăţ mare şi a dăruit pe toţi după cuviinţă. Tot atunci au pus arhimandrit pe Iosif cu dreptul de a purta bederniţă cînd oficia liturghia[61]. Argeşenii toţi şi mulţi locuitori

[59] *Istoria Ţării Româneşti*, ed. citată, p. 35—36.

[60] *Ibidem*, p. 39. Gavriil Protul, ed. cit., p. 29.

[61] *Ibidem*, p. 40. Gavriil Protul, ed. cit., p. 30.

din ţară de toate vîrstele şi treptele, au fost acolo părtaşi la marea bucurie a domnului lor.

După sfinţirea bisericii, luni în 17 din luna august, s-au strîns iarăşi cu toţii acolo la Curtea de Argeş : domnul, mitropolitul Macarie, toţi boierii mari şi mici, toţi egumenii mănăstirilor din ţară, cum şi tot clerul care venise cu patriarhul. Astfel sub cîrma patriarhului s-a ţinut soborul care a încuviinţat ca mitropolia să se mute la Tîrgovişte. Şi n-a mai fost mitropolie la Argeş.

Neagoe Basarab a făcut această mutare din necesităţi de stat. Altfel el ţinea la Argeş mai mult decît la orice altă parte a ţării sale. Legăturile lui cu Argeşul, în special cu Piteştii şi Curtea de Argeş, au fost foarte strînse. În această privinţă itinerariile sale ne dau date semnificative.

În primii doi ani de domnie, ani de consolidare a puterii, şade alternativ la Tîrgovişte şi la Bucureşti; numai o singură dată, la 17 august 1512, îl vedem că scrie sibienilor „ex sede nostra Argensi" [62]. E probabil că va fi stat toată vara acolo, ca şi în vara anului 1513, timp în care nu cunoaştem acte emise din cancelaria lui. În 1514 de la 14 iulie la 23 august era la Argeş [63], cînd a întreprins şi o călătorie la mănăstirea Bistriţa, unde se afla la 23 iulie [64].

În anul 1515, la 23 mai era la Merişeni, la 3 iunie la Curtea de Argeş [65] iar la 26 iunie spune că se afla în „minunata Curte de Argeş" [66]. Aci a stat pînă în toamnă fiindcă abia în octombrie va fi la Tîrgovişte.

În 1516, la 3 noiembrie se afla la Piteşti [67], după o călătorie prin Oltenia, la 5 iulie fiind fost la Giurmeni [68].

În 1517 Neagoe este din nou la Piteşti, în iunie şi iulie, după care va fi la Argeş cu prilejul sfinţirii ctitoriei sale. La 23 august va da mănăstirii Hilandar un hrisov scris „în minunatul oraş unde este sfînta mănăstire numită Curtea de Argeş" [69]. Stă acolo pînă în noiembrie [70], revine la Piteşti la 22 noiembrie unde va sta pînă în ianuarie anul următor [71].

---

[62] I. Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 221 (nr. 400).

[63] Primul document cunoscut în traducere spune „Curtea de Argeş", iar al doilea este „scris în Argeş".

[64] *DIR*. B., veacul XVI, vol. I. p. 101 (nr. 100) şi p. 266 : пис ѹ свѣти монастир Бистрицѹ.

[65] N. Iorga, *Documente mai ales argeşene ale Eforiei Spitalelor Civile*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României", 3, (1924), p. 77, data 1517 trebuie rectificată în 1515.

[66] *DIR*. I, p. 110—111 (nr. 110) şi p. 273 : пис ѹ дивнѣѹ дворѹ Аргиш.

[67] *Ibidem*, p. 116 (nr. 117) şi p. 277 : еже исписах ѹ Питеш.

[68] *Ibidem*, p. 115 (nr. 116) : s-au scris în sat în Giurmeni.

[69] *Ibidem*, p. 123—124 (nr. 126). Originalul la Athos, cunoscut prin St. Nicolaescu, *Domnia lui Neagoe Basarab voevod*, Bucureşti, 1924 (extras din „Noua revistă bisericească", V), p. 14—15, cu reproducere facsimilată în care citim : еже написах въ дивнем местѣ идеже ест свѣти монастир нарицаеми ѹ двор Аргиш.

[70] La 1 septembrie : Пис ѹ Аргиш. 29 octombrie : scris în sfînta mănăstire de lîngă Argeş. 30 octombrie : în scaunul vechilor domni în Curtea de Argeş. Aceeaşi dată : scris în sfînta mănăstire care este lîngă oraşul Argeş (еже ест кони варош Аргиш). Două scrisori către sibieni din 4 sau 7 noiembrie (Quatuor temporibus) sînt scrise „ex oppido argensi". Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 235—236 (nr. 429 şi 431).

[71] La 22 noiembrie 1517, documentul este scris „în noile curţi din oraşul Piteşti". *DIR*. I, p. 131—132 (nr. 131).

În ianuarie 1518, domnul rămîne în Piteşti toată luna [72]. Se duce apoi în Bucureşti dar revine la Piteşti în iulie şi ajunge la Curtea de Argeş în august pentru ca în decembrie să fie iar la Piteşti [73].

În 1519, din ianuarie pînă în iulie se află numai la Piteşti [74], continuînd probabil vara la Curtea de Argeş, căci numai la 5 septembrie va reveni la Tîrgovişte. În următorii doi ani nu-l mai întîlnim la Argeş, pînă cînd boala i-a scurtat viaţa.

Din acestea se vede că aproape jumătate din puţinii ani de domnie pe care i-a avut, Neagoe Basarab i-a petrecut la Piteşti, unde şi-a durat un palat minunat, şi la Curtea de Argeş unde se ridica, fără îndoială sub directa sa conducere, împodobita sa mănăstire.

Acest dar minunat pe care l-a făcut Curţii de Argeş voievodul încă nu l-a socotit destulă plată pentru ceea ce pierdea oraşul. De aceea a socotit potrivit să mai adauge la ocina orăşenilor satul Flămînzeşti. Împotriva acestei danii sătenii aveau să-şi spună cuvîntul mai pe urmă. Dar despre aceasta nu-i motiv să mai stăruim acum [75].

A fost Argeşul început de ţară, scaun domnesc şi reşedinţă mitropolitană. Toate acestea au trecut, s-au mutat, s-au prefăcut şi Argeşul le-a pierdut. Ce n-a pierdut Curtea de Argeş sînt monumentele, toate biserici de rugăciune şi pace, care dăinuie şi astăzi spre lauda întregului neam românesc şi mîndria noastră a tuturor.

Acum, prin ceea ce sărbătorim acolo şi prin ceea ce continuăm să zidim în tîrg şi pe plaiurile lui, ne arătăm şi noi vrednici de gloria străbună.

Argeş, cîntec dulce de acioaia clopotelor, melodie sfîşietoare de caval, zbor de vultur spre culmi nepătrunse, tu eşti suflet din sufletul nostru şi cîntec de glorie prin care toate au izbîndit. Istoria noastră stă înscrisă în numele tău, Argeş.

ARGES — LA PLUS ANCIENNE RÉSIDENCE DE LA VALACHIE

RÉSUMÉ

La ville d'Arges a été la première résidence de la Valachie, pays qui résulta de l'union des voïvodats dont l'existence est attestée par les documents vers la moitié du XIIIe siècle. La tradition historiographique du pays considère l'an 1290 comme date de sa fondation. Nous n'avons

[72] Un document din 18 ianuarie fiind scris „în minunatul foişor al Piteştilor" iar altul din 28 ianuarie „în Piteşti".

[73] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 237—238 (nr. 433): „Ex Pytesti".

[74] La 6 mai 1519: „am scris minunatul scaun în Piteşti" (въ на стол дивни ꙋ Питещ); la 11 iulie: „scris în oraşul Piteşti" (пис ꙋ варош Питещом).

[75] Cf. Gh. T. Ionescu, ***Mănăstirea Argeş şi orăşenii piteşteni şi argeşeni.***

aucune raison de ne pas admettre que la ville d'Argeș était à cette date la résidence princière de ce pays unique et unifié.

Le nom d'Argeș est cependant très ancien. Il était porté également par la rivière homonyme qui prend sa source au nord dans les montagnes et se jette dans le Danube. Hérodote l'avait nommée *Ordessos* et Ptolaemeus *Arsissa*. Si nous ajoutons à cette dénomination le fait que *Argedava* était la résidence du grand roi Burebista, on peut avoir toute certitude quant à l'ancienneté du nom d'Argeș. Par conséquent la population des lieux a conservé sans interruption ce nom depuis l'antiquité jusqu'à nos jours.

Comme dans toute la Dacie, nos ancêtres les Daces, et après la romanisation, les Proto-Roumains, ont vécu à l'abri du *limes transalutanus* dans la vallée de cette rivière. Pour ces derniers le *limes* romain devint *Brazda lui Novac*, un immense *vallum* de défense. Protégé par la configuration du terrain et par les forêts, le peuple de cette région s'est associé en communautés vicinales qui, ensuite, se sont constituées en confédérations de communautés et plus tard en voïvodats. Le plus ancien voïvodat dont on connaît l'existence dans cette région, est celui de Seneslau qui est attesté par les documents, depuis 1247. Après cette date les petits voïvodats disparaissent et on enregistre l'existence de la ville d'Argeș où résidait le prince de toute la Valachie. C'est à ce prince d'Arges que se soumettent aussi les voïvodes d'au-dela de l'Olt. Ce fait historique est confirmé aussi bien par la tradition populaire, avec Negru Vodă, et par la tradition historiographique, avec Radu Negru.

En tant que conséquence de ce processus historique, à Argeș se constitue la première cour princière, où viennent se centraliser le gouvernement et l'administration du pays. C'est toujours ici que si'installe le Métropolite de Vicina, ville sur le Danube, en Dobrogea, et c'est ainsi que se fonda la première Métropolie du pays. Dans cette situation le prince, les boyards, le métropolite et les habitants du bourg ont édifié des églises et des riches palais. Plus tard, le voïvode Neagoe Basarab réalisera dans des conditions artistiques surprenantes, la transformation de l'ancienne église métropolitaine, en ce splendide monument que l'on admire aujourd'hui. Tous ces monuments donnaient à la ville d'Argeș un prestige historique et artistique tout particulier.

C'est dans ce cadre que la ville d'Argeș a réalisé sa vie politique, ecclésiastique et culturelle, et que les habitants du bourg ont augmenté sa puissance économique. Remarquons, à cet égard, qu'ici la population roumaine a toujours été prépondérante.

Argeș a été la première ville du pays pendant plus de deux siècles. Toutefois plus tard, la résidence du pays commence à alterner tantôt à Tîrgoviște. C'est depuis lors qu'elle fut appelée le plus souvent, Curtea de Argeș (La Cour d'Argeș), nom qu'elle gardera jusqu'à nos jours. Officiellement à partir de 1517, elle cesse d'être la capitale du pays, mais elle n'en reste pas moins le conservateur du plus somptueux trésor architectonique et artistique du peuple roumain.

CERCETAREA ARHEOLOGICĂ DE LA CURTEA DOMNEASCĂ DIN ARGEŞ, 1967

N. CONSTANTINESCU

Ansamblul arhitectural păstrat în ruină în jurul bisericii Sf. Nicolae domnesc de la Curtea de Argeş constituie, fără îndoială, nu numai principalul monument păstrat din veacul întemeierii Ţării Româneşti, ci şi un pasionant şi controversat subiect de discuţie. Într-adevăr, decenii în şir au apărut studii, articole şi note, recenzii, răspunsuri şi contra-lămuriri (de multe ori *ab irato*), la noi şi peste hotare — toate justificînd interesul manifestat în rîndurile istoricilor, arhitecţilor, istoricilor de artă pentru relicvele adăpostite în perimetrul Curţii domneşti. Vom sublinia aici, că această efervescenţă publicistică [1] a sporit mai ales după restaurările din 1911 şi după descoperirile din anii 20 ai secolului nostru, cînd monumentul iese oarecum din anonimatul în care se afla şi din vitregia prin care trecuse pînă atunci.

Căci, se ştie, Curtea domnească din Argeş ajunsese într-o stare jalnică în pragul secolului [2], ograda voievodală era străbătută de şleaul unui drum de care, iar biserica — locaş splendid de formă pur bizantină — urma să fie dărîmată din ordinul prefecturii, deoarece ameninţa cu năruirea. De fapt, cum se remarcă recent, monumentului nu i-au fost recunoscute multă vreme valorile artistice, pe de o parte datorită adaosurilor şi cîrpelilor care au desfigurat faţa bisericii, iar pe de alta, zugrăvelilor din veacurile XVIII—XIX, lipsite de valoare, care au acoperit în interior vechile fresce originare [3].

---

[1] Această bogată literatură a fost sintetizată (pînă la 1935) de Aurelian Sacerdoţeanu, ***Mormîntul de la Argeş şi zidirea bisericii domneşti***, în BCMI, XXVIII, 84/1935, p. 49—51 — iar în timpul din urmă, de Nicolae Stoicescu, ***Bibliografia monumentelor feudale din Ţara Românească***, Craiova, 1966 (Extras din ***Mitropolia Olteniei***; partea referitoare la monumentele din Curtea de Argeş la p. 125—134 şi 459—461). Recent, au mai apărut: Maria Ana Musicescu şi Grigore Ionescu, ***Biserica domnească din Curtea de Argeş***, Ed. Meridiane, 1967 şi Emil Lăzărescu, ***Biserica mănăstirii Argeşului***, Ed. Meridiane, 1967.

[2] De fapt, ruinarea începuse cu multă vreme înainte; un raport austriac din 1820 consemna: „Court-d'Argish, ancienement résidence des hospodars de la Valachie, du château desquels il ne reste plus que quelques masures tombées en ruine" (— Kreuchely către von Miltitz, în Hurmuzaki-Iorga *Documente*, 1763—1844, Bucureşti, 1897, nr. CXVI, p. 89).

[3] M. A. Musicescu, Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 5—6.

În 1911, arh. Grigore Cerchez *„se încumetează"* — după nobila-i expresie —, pornind la restaurarea bisericii domnești, iar în anii 1920—22 Virgil Drăghiceanu întreprinde cercetări, soldate cu descoperiri spectaculare și cu interpretări care au stîrnit imediat vii dispute — cazul faimosului mormînt nr. 10, cu paftaua de aur, atribuit de V. Drăghiceanu lui Radu I (= „Negru Vodă")[4]; de asemenea, după 1923 au loc lucrări de refacere în incinta domnească propriu-zisă : tot ceea ce era în ruină sau lipsea a fost înălțat, plombat, nivelat și acoperit cu cenușiul cimentului modern, incitînd unele din interpretările eronate care au urmat.

Ce vedem azi la Curtea domnească din Argeș ?

Aflat în centrul orașului, monumentul este implantat pe o terasă de pe stînga apei Argeșului, la poalele colinei cu ruinele cunoscute sub numele de *Sînnicoară*. Așa cum se păstrează azi, în perimetrul Curții domnești se disting *două incinte :* Prima *(incinta 1)*, situată spre vest, se înscrie într-un plan patrulater, vag trapezoidal, cu laturile măsurînd 87 m (N), 82 m (E), 98 m (S) și 81 m (V). Zidurile, complet refăcute pe vechile temelii găsite la data restaurării, prezintă grosimi variabile, între 0,80 și 1,20 m, închizînd între ele trei clădiri : una spre latura de nord, a doua în partea opusă, de sud, iar a treia — abia vizibilă sub peluza verde — este orientată nord-sud și se află la vestul incintei 1 (fig. 1). Deocamdată, ultima clădire iese din cadrul discuțiilor noastre, deoarece n-a fost scoasă decît parțial la lumină ; vom reține însă amănuntul că bătrînii orașului își amintesc de *școala* existentă în veacul trecut aici, că unii din ei au învățat cursul primar în această clădire. În sfîrșit, pe traseul curtinei de est se sugerează o intrare (simplă întrerupere a zidului), dar un *turn de intrare* se vede pe această latură, suprapus parțial de o clădire modernă. Turnul era legat probabil de o construcție dreptunghiulară (corp de gardă) ? — dar o cercetare viitoare va lămuri acest aspect. Lipită de prima incintă, dar mult îngustată ca suprafață și avînd o formă ciudată ca plan — se află *incinta 2*, la est ; ea înconjoară biserica domnească pe trei laturi, remarcîndu-se zidul arcuit, de factură modernă (sec. XVIII ?) sprijinit pe contraforți și pe al cărui traseu se află *turnul de intrare actual :* o construcție pătrată, scundă, cu o scară în cochilie la colțul NV, zidită în 1838 cum ne indică data în cifre arabe de pe fațada de sud. În afară de biserică, incinta 2 mai cuprinde o construcție dreptunghiulară (15 × 10 m) — „chilie" la V. Drăghiceanu[5], „clopotniță" la alții[6], cum și o altă centură de ziduri, de plan trapezoidal, care înconjoară strict biserica domnească și pe care o vom numi *incinta A* (fig. 1).

Datele istorice cunoscute în legătură directă cu reședința domnească din Argeș sînt destul de puține ; prima mențiune documentară — *„in*

[4] Cf. V. Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeș. Note istorice și arheologice*, în BCMI, X—XVI, 1917—1923, București, 1923, p. 46 și urm.

[5] *Ibidem*, planul general fig. 2.

[6] Cf. în același volum, arh. Iancovici, *Jurnalul lucrărilor*, p. 94 ; la fel, I. Ionescu, *O mărturie din trecut despre legăturile culturale romåno-ruse*, în *Mitropolia Olteniei*, 9—10/1958, p. 683—84 și Pavel Chihaia, *Data construirii casei domnești de lîngă biserica Sfîntul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș*, în *Glasul Bisericii*, XXVI, 9—10/1967, p. 972 și planul de la p. 973 (se precizează chiar data acestei „clopotnițe" : anul 1759).

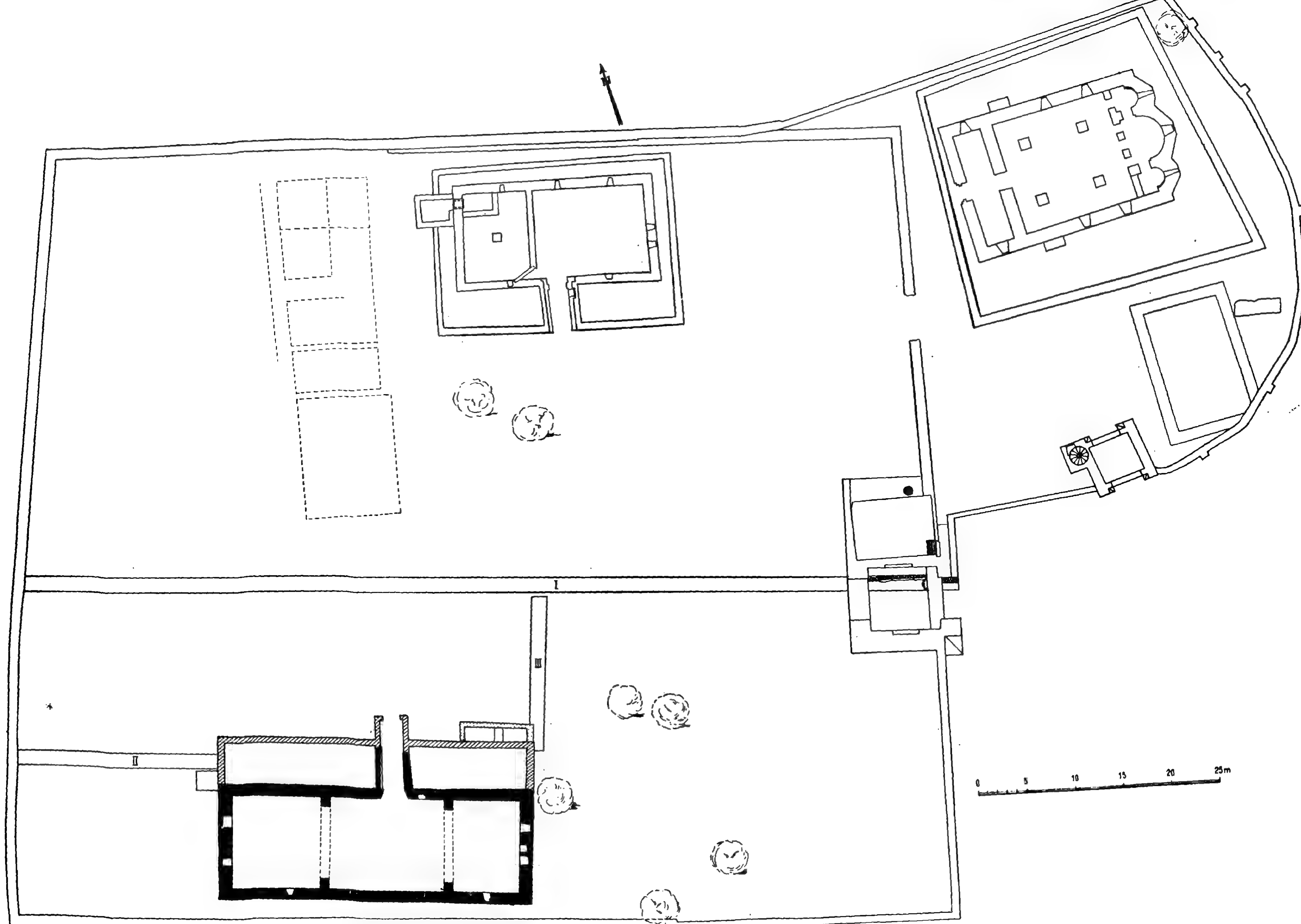

Fig. 1. — Planul general al curţii domneşti din Argeş. (Ridicare topografică de Eusebiu Mironescu)

Argies, in nostra residencia" — datează abia de la Vladislav I, din 16 iulie 1372 [7], dar cu douăzeci de ani înainte, sub Basarab I, biserica domnească era în curs de construcție și implicit se presupune existența unei curți domnești, mai veche decît data celebrului grafit care consemna sfîrșitul voievodului abia amintit : (în traducere din mediobulgară) *„În anul 6860 (= 1351—52) la Cîmpulung s-a stins marele Basaraba voievod"* [8]. Pentru a nu reveni — deoarece scopul articolului nostru este de a reliefa contribuția datelor arheologice la cunoașterea istoriei Curții domnești din Argeș — vom sublinia rolul lui Vladislav I (1364—1377) în ce privește terminarea bisericii domnești.

Pe peretele de vest al naosului, la stînga intrării, se află panoul cu ctitorii — pictură din păcate refăcută în secolul trecut ; deasupra panoului se mai păstrează o inscripție fargmentară, pictată pe trei rînduri, care explica cine erau personajele din tabloul votiv. Inscripția menționa la început numele voievodului — ale cărui atribute se găsesc în rîndul de sus : ‹Благо›вѣрен‹ ыи вои› в›‹од›а и самодрьжа ‹вныи› —, iar în rîndul ultim era menționată soția voievodului, doamna țării. Ce cuprindea însă rîndul din mijloc ?

Virgil Drăghiceanu citea : ‹В›ѫгро ‹влахы› и бд..ожевъсеи области вди свѡи, traducînd „Ungrovlahiei stăpîniri Domn și al întregului ținut al stăpînirii sale", dar punînd semn de explicare prin notă pe оже (corelat cu бд), afirmînd : „Cuvîntul este foarte stricat. Prin imposibil (întrucît genitivul este Бъдина sau Бдина) de ar fi Vidinului, atunci acest panou, cel de la Episcopie și cel de la Cîmpulung ar trebui să fie portretele lui Vladislav, care ar fi început pictura bisericii (după cum pictase și Vodița) pe timpul cuceririi Vidinului, februarie 1369, iar portretul de la hram (din scena *Deisis*, aflată în pronaos, N.C.) ar fi al lui Radu care a terminat biserica. Faptul însă că la Cîmpulung, cum au văzut Stolnicul Cantacuzino și Neofit, erau reprezentați Dan fiul lui Radu, Radul-Vodă, și faptul că chiar Neagoie intitulase panoul asemănător de la Mănăstirea Argeșului tot Radul Voievod, exclude însă, această supoziție" [9]. Ca atare, autorul identifică în panou pe Radu I și pe doamna sa Ana, așa cum o vor face istoricii care admit terminarea bisericii sub Radu I, urmașul în scaun al lui Vlaicu Vodă [10].

O altă opinie este aceea care admite că panoul în discuție reprezintă chipurile lui Vladislav I și doamnei sale, *Chera Ana* (de unde lecțiunea greșită la unii de *Cherana* și chiar *Cherața)* [11] ; în această privință, credem că inscripția citată conține un element important, nesesizat de alții, ci,

---

[7] *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. I (1247—1500), ediție întocmită de P. P. Panaitescu și D. Mioc, Ed. Academiei, 1966, p. 15.

[8] V. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 31 ; cf. și notele de ediție ale lui A. Sacerdoțeanu, asupra articolului lui D. Onciul, *Anul morții marelui Basarab*, în *Opere*, vol. I, ed. 1946, p. 384, nota 2 și Excurs.

[9] *Op. cit.*, p. 50 și nota 4. Textul inscripției, în facsimil, la fig. 39.

[10] De pildă, C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, ed. a III-a, 1938, p. 417 : P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 41.

[11] A. Sacerdoțeanu, *Mormîntul de la Argeș*, p. 55 ; Pavel Chihaia, *Contribuții la problema identificării mormintelor din biserica Sf. Nicolae domnesc din Curtea de Argeș, în Glasul bisericii*, 1—2/1963, p. 41—70 (schimbă complet ordinea mormintelor ; de pildă, cel cu nr. 10 — cu paftaua de aur — este numerotat cu 1, fiind identificat cu Vladislav I) ; M. A. Musicescu, Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 16.

doar intuitiv și localizat în alt context al inscripției, numai de V. Drăghiceanu, cum am văzut mai sus. Căci, afirmăm noi, în rîndul de mijloc lectura nu este cea indicată de V. Drăghiceanu, deoarece se vede cu claritate : Бдина тоже въсеи области Бдискωи , traducîndu-se : „al Vidinului cum (și) *al întregii cîrmuiri a Vidinului*“ [12] ; or, cine altul, dacă nu Vladislav voievod este acela care a ocupat cetatea Vidinului, în ianuarie-februarie 1369, eliberînd-o din mîinile lui Ludovic cel Mare (care organizase aici fantomaticul „Banat al Bulgariei“), la 1365 [13] ? Vladislav a stăpînit Vidinul circa 6 luni și anume după înfrîngerea oștilor regale în Țara Românească, care a avut loc în toamna anului 1368 [14], încredințînd apoi orașul cumnatului său Sratimir [15]. Cu alte cuvinte, inscripția de deasupra panoului constituie — aidoma grafitului din 1351—52 — o pagină de cronică, sugerîndu-ne (dacă nu chiar dovedindu-ne) că Vladislav I a terminat pictura bisericii domnești, că odată cu el începe adevărata fază de *residencia* în cuprinsul Curții domnești din Argeș [16].

Cercetare arheologică.

Primele sondaje, făcute cu scopul de a cerceta temeliile bisericii, au fost supravegheate de arh. Iancovici, în 1911. Ele au depășit totuși cadrul de rutină tehnică — cerut de consolidarea monumentului —,

---

[12] S-a ocupat de această inscripție și Emil Vîrtosu. *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova pînă în secolul al XVI-lea*, Ed. Academiei, 1960, p. 196 și 197, nota 5 ; autorul, pornește de la această inscripție atunci cînd discută despre o formulare din dimplomatica cancelariei Țării Românești — și anume, formula de după *dispositio* : въ самодръжавнои земи и ωбласти господствами (întîlnită în actele lui Mircea cel Bătrîn, a urmașilor săi, pînă dincolo de secolul al XVI-lea) și care se traduce „în țara și în cîrmuirea de sine stăpînitoare a domniei mele“ (cf. *Documenta Romaniae Historica*, vol. cit., nr. 34, p. 73, act din 1407—1418, etc.). Termenul ωбласти — redat și областн (DRH, p. 179, 297, 393) „poate fi tradus mai bine prin : cîrmuire“ — afirmă prof. Emil Vîrtosu (p. 199), deci pierde oarecum din sensul de „ținut“ (geografic).

[13] Vezi întreaga problemă la Maria Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină. (Rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului), in Studii și materiale de istorie medie*, I, 1956, p. 7—62.

[14] *Ibidem*, p. 37—38.

[15] Țarul bulgar, ajuns în captivitate la Ludovic cel Mare, își reia tronul în 1369. Semnificativ, mitropolitul Vidinului, Ioasaf, a găsit adăpost la Vlaicu Vodă ; „alungat din biserica lui (bineînțeles de evenimentele din 1365, N.C.), a venit și șade într-un loc oarecare din Ungrovlahia“ — se spune în actul patriarhal de numire a mitropolitului Țării Românești Hariton, în 1372 (cf. *Documente privind istoria României*, B., Țara Românească, veacul XIII, XIV și XV, p. 26). Stăpînirea lui Vlaicu la Vidin a intrat și în folclorul balcanic ; așa de pildă, o baladă sîrbească spune : „La Vidin, orașul frumos *(bjelome)*/Unde a trăit Vladislav cel Bătrîn“, cf. A. Iordan, *Les relations culturelles entre les Roumains et les Slaves du Sud. Traces des voévodes roumains dans le folklore balkanique*, în *Balcania*, I, 1938, p. 174.

[16] Socotim că nu e cazul, încă să răspundem asertiunilor — unele foarte judicioase, altele însă complet eronate (ca de pildă, afirmația că toate construcțiile existente în jurul bisericii domnești, casa domnească de sud în particular, ar data din epoca lui Neagoe Basarab), așa cum procedează Pavel Chihaia, *Data construirii casei domnești*, unde se afirmă că, de fapt, ne aflăm aici într-o reședință mitropolitană, iar *residencia* domnească propriu-zisă trebuie căutată în jurul colnicului Sînnicoară.

deoarece citim în „*Jurnalul lucrărilor*" publicat în 1923: „s-au început trei sondaje spre a se cunoaşte profunzinea fondaţiunilor faţă de actualul nivel al terenului din curte, faţă de cel primitiv şi în raport cu nivelul pardoselii de lespezi din interior. De asemenea, s-a făcut un sondaj în direcţiunea sud spre a se putea constata straturile suprapuse la diferite epoce" [17]. Iată un *plan de lucru* judicios realizat.

Cu totul altă optică a avut V. Drăghiceanu; acest pioner al arheologiei medievale româneşti, căruia îi datorăm numeroase şi importante descoperiri (Vodiţa, Cozia, Buda-Tisău, Tismana, Tîrgovişte etc.), avînd o solidă cultură istorică, n-a fost totuşi dublat în activitatea sa de omul cu o metodă de lucru corespunzătoare, ştiinţifică — fapt reproşat atît de contemporanii săi, cît şi de unii din cei de azi. Metoda sa întrucîtva haotică — şi concluziile sale forţate — reies limpede din parcurgerea „*Jurnalului de săpături*", 1923, de unde se vede că în cuprinsul necropolei din biserica domnească doar un singur mormînt poate fi identificat precis — datorită inelului cu inscripţie găsit: acela al lui Nan Udobă, boierul lui Mircea cel Bătrîn [18].

Totuşi, V. Drăghiceanu era înzestrat cu simţul observaţiei în teren; în acelaşi „Jurnal" găsim însemnări ca acestea: „Se găseşte că spre nordul bisericii este un pămînt curat vegetal şi humă, neumblat; cu cît se înaintează spre mijlocul bisericii, pămîntul este amestecat cu colţuri de var, şi pare umblat". Sau, concluzia bazată pe un fapt precis observat la casa domnească de sud: „Sub temeliile cerdacului s-a dat de pardoseală de bolovani, ceea ce arată că el a fost adaus din urmă" [19]. Ca revers însă, pe planul orientării pe care ar fi trebuit s-o imprime cercetării de la Curtea domnească, el n-a acordat atenţia cuvenită fazeologiei curţii, deşi remarcă elemente care i-ar fi venit în sprijin. Astfel, răspunde cu oarecare maliţie ipotezei justificate a prof. A. Sacerdoţeanu, în legătură cu o presupusă construcţie anterioară bisericii domneşti şi cu rosturile incintei *A* [20] — deşi constată o monedă de la Ladislau al IV-lea Cumanul (1272—1290) sub pardoseala altarului cum şi „un perete răsturnat, existînd înaintea zidirii bisericii domneşti şi pe cari zidarii bisericii l-au lăsat aşa cum l-au găsit, fără a-i da vreo întrebuinţare" [21]. În scurt, concluzia că *„s-a ridicat această curte pe locul unde a fost o aşezare cu mult mai veche"* — pe care o înfăţişa lui N. Iorga [22] nu este deloc amintită în opera sa din 1923, pentru simplul motiv că o asemenea concluzie estompa aureola personajului principal al scrierii sale, Radu I.

În lumina celor de mai sus, cercetarea arheologică actuală — fără a fi o replică aceleia mai vechi — urmăreşte să dea răspunsuri cîtorva probleme esenţiale şi anume:

---

[17] Cf. *Curtea domnească din Argeş*, p. 94, *Jurnalul lucrărilor*.

[18] Vezi critica făcută de Pavel Chihaia, *Contribuţii la problema identificării mormintelor....*, p. 43 şi urm.

[19] V. Drăghiceanu, *Jurnalul săpăturilor din Curtea domnească a Argeşului,* în *Curtea domnească din Argeş*, 1923, p. 141, 148.

[20] A. Sacerdoţeanu, *Mormîntul de la Argeş...*, emite ipoteza că, sub actuala biserică domnească se afla o alta, înconjurată de ceea ce noi numim incinta *A*. Răspunsul lui V. Drăghiceanu, *În legătură cu biserica domnească de la Argeş,* apare în *Mitropolia Olteniei,* 10—12, 1955, p. 555—562.

[21] V. Drăghiceanu, *În legătură cu biserica domnească...*, p. 556.

[22] Idem, *Ruinele curţilor domneşti de la Argeş,* în *Revista istorică*, VI, nr. 10—12/1920, p. 258.

1. Stabilirea fazeologiei Curţii domneşti, a etapelor de închegare a actualului ansamblu arhitectural, implicit depistarea urmelor de vieţuire anterioare zidirilor voievodale ;

2. Fixarea întregului ansamblu ahitectural în viaţa oraşului-reşedinţă, cel puţin în zona topografică imediată — în care caz e prevăzută şi o cercetare specială asupra colnicului Sînnicoară, în sfîrşit.

3. De văzut în ce măsură şi cum anume participă zona Argeşului la evenimentele legate de existenţa formaţiunilor prestatale din feudalismul timpuriu, respectiv a voievodatului lui Seneslau din stînga Oltului.

În funcţie de problematica arătată, săpăturile se vor concentra o vreme în *incinta 1,* în zona dintre aceasta şi biserica domnească, apoi în zona *extra muros* (sud şi nord) cum şi în însuşi cuprinsul bisericii. Pentru început, în 1967 — cu concursul Muzeului de istorie local — au fost practicate primele sondaje de informare stratigrafică, fixate în partea de sud a incintei 1 (fig. 1), realizîndu-se trei secţiuni : una longitudinală, legînd turnul de intrare de est cu zidul de incintă vest, a doua între casa domnească şi acelaşi zid de incintă, iar a treia, încrucişată cu prima, urmăreşte stabilirea raporturilor cronologice între cele două case domneşti şi a fost realizată numai în partea sa de sud.

Stratigrafia se prezintă neunitară în suprafaţa cercetată şi de aceea o vom prezenta după cum urmează.

a) *Zona intrării.*

La adîncimi care variază între 0,80 şi 1,10 m, s-a dat peste pămîntul viu, galben-vînăt nisipos, iar peste acesta se înregistrează un nivel de călcare reprezentat de un pavaj din bolovani de rîu şi prundiş ; acesta din urmă, gros de 0,30 m lîngă turn şi împărţit în două foi (cea superioară fiind o refacere) se subţiază pe măsură ce înaintează spre vest, ajungînd în faţa casei domneşti de sud la o grosime de 0,05—0,10 m şi constînd mai ales din prundiş şi cărămizi sfărîmate.

Peste pavaj se află un strat masiv de depunere, gros de 0,20—0,40 m, de nuanţă cenuşie, pigmentat cu mortar, cărbuni, resturi de cărămizi şi în cuprinsul căruia se găsesc fargmente ceramice din secolele XIV şi XV. De la partea superioară a acestui strat (marcată de o puternică arsură rezultată de la un incendiu), respectiv de la adîncimea de 0,60 m faţă de cota solului actual, se fundează turnul de intrare păstrat azi în ruină. Rezultă, aşadar, că nu există nici o legătură funcţională şi cronologică (de contemporaneitate) între pavajul amintit şi turn, că acesta din urmă succede pavajului şi se poate data la sfîrşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea (eventual în domnia lui Neagoe Basarab).

Dimpotrivă, *pavajul se leagă organic de existenţa altui turn,* găsit de noi sub cel de care am vorbit pînă acum şi în consecinţă vom nota ultimul turn cu nr. 2, iar pe celălalt, mai vechi, cu nr. 1. Întrucît cercetările în zona turnurilor au fost limitate, ne vom feri să facem aprecieri de detaliu în legătură cu turnul nr. 1 ; ceea ce se poate afirma, este că el datează din prima jumătate a secolului al XIV-lea, că are o fundaţie de bolovani de rîu adîncă de 0,67 m şi că suprafaţa lui este mai mică decît a turnului nr. 2. De asemenea, la construcţia faţadelor

Fig. 2. — Curtea domnească din Argeş. Secţiunea I/1967 ; în prim plan turnurile de intrare, suprapuse.

Fig. 3. — Latura de nord a turnului nr. 1 de intrare (prima jum. a sec. XIII) ; în stînga, sus, aceeaşi latură a turnului nr. 2 (începutul sec. XVI).

s-a folosit cărămida (format 31 × 21 × 4,5 cm) ; după cît se pare, însăşi configuraţia planimetrică este diferită faţă de cea a turnului 2, deoarece la primul lipsesc urechile de zidărie care închid patrulaterul parterului (cu arcaturile porţii). Vechiul turn va fi dezvelit în întregime în cursul cercetărilor care urmează (fig. 2—3).

b) *Zona casei domneşti de sud.*

Spre deosebire de zona precedentă, în preajma casei domneşti de sud înregistrăm, peste pămîntul viu, un strat de depunere arheologică avînd nuanţa castanie, gros de 0,10—0,20 m şi în cuprinsul căruia am găsit mai multe fragmente ceramice — de care ne vom ocupa mai jos. În acest strat se află de asemenea îngropată o *fundaţie de piatră de rîu* (fig. 6—7), orientată NE—SV. Aici consemnăm o observaţie importantă de natură stratigrafică : *atît stratul menţionat cît şi fundaţia de piatră sînt acoperite de un strat de pămînt galben purtat* (secţiunea III) — pămînt scos evident din săpătura pivniţei casei domneşti ; în alte cuvinte, avem proba că *stratul castaniu şi construcţia preced în timp casei domneşti de sud.* De altfel, traseul construcţiei indică în afară de orice îndoială că ne aflăm în faze diferite : talpa fundaţiei prispei zace peste pămîntul galben purtat (secţiunea III). La rîndul ei, prispa dinspre nord a fost adăugată mult mai tîrziu casei domneşti — cum s-a lămurit definitiv în secţiunile practicate, inclusiv în cea notată cu II şi în suprafaţa A (fig. 4—5), probabil în domnia voievodului Neagoe Basarab. Cît priveşte casa domnească propriu-zisă (cu pivniţa longitudinală), stratul de construcţie este marcat de ceramică specifică primei jumătăţi a secolului al XIV-lea. Putem admite deci, că ea exista în timpul domniei lui Basarab I, fiind înconjurată de un zid de incintă, lucrat din piatră, cu un turn de intrare pe latura de est. În sfîrşit, mai e de menţionat şi descoperirea unui complex arheologic, interceptat în capătul de est al secţiunii II — o groapă destul de mare (circa 4 m lungime), tăiat cu prilejul săpării pivniţei casei domneşti ; pînă la noi verificări, interpretăm acest complex ca fiind o locuinţă-bordei, în fiinţă încă la începutul secolului al XIV-lea.

MATERIALUL ARHEOLOGIC

Fără a fi prea bogat, cantitativ, materialul arheologic descoperit cu prilejul săpăturilor noastre prezintă totuşi o importanţă particulară ; ne îngăduim a ne opri asupra ceramicii găsite în cel mai vechi strat arheologic (în treacăt, dar fără a avea temeiuri sigure, amintim că din culturile materiale anterioare feudalismului singurele fragmente ceramice — doar *două !* — aparţin probabil epocii dacice tîrzii).

Ceramica medievală veche de la Argeş prezintă următoarele trăsături : lucrată la roată rapidă, arsă relativ bine — cu tonuri roşietice şi cărămizii (în spărtură miezul fiind negru-cenuşiu) —, iar ca forme se întîlnesc deocamdată *borcanul, cana cu gura trilobată* şi *castronul ;* probabil însă, se mai adaugă tipul de *ulcior cu toartă* şi *paharul.* Elementele decoraţiei sînt destul de sărace şi se reduc la liniile incizate ori-

Fig. 4. — Secţiunea II/1967 şi suprafaţa A — vedere asupra laturii de vest a casei domneşti de sud.

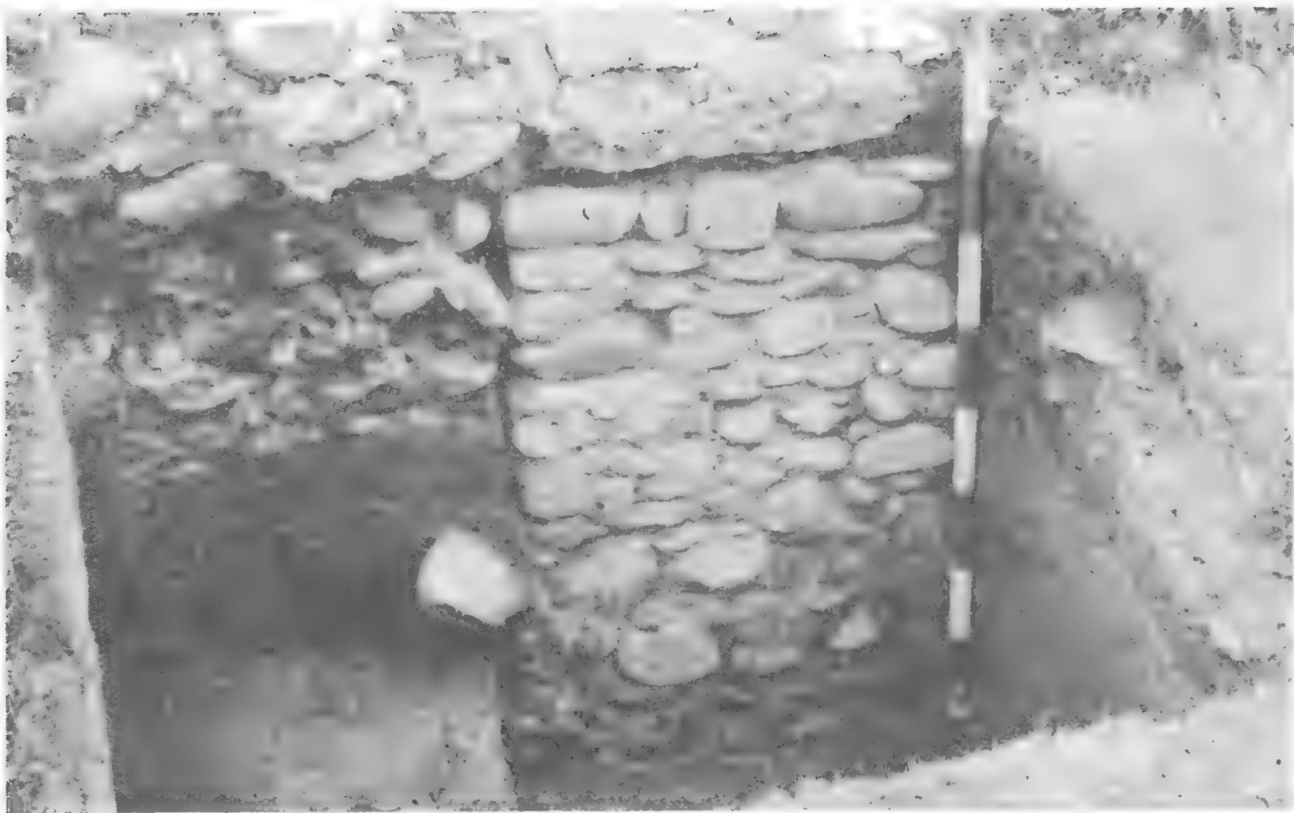

Fig. 5. — Pivnița casei domnești de sud (dreapta) și fundația prispei adăugate (stînga).

Fig. 6. — Secţiunea III/1967, vedere generală. În prim plan — temelia unei construcţii din a doua jum. a sec. XIII. În fund, casa domnească de sud (cu scara şi prispa).

Fig. 7. — **Detaliu asupra temeliei construcţiei găsite în secţiunea III/1967.**

zontal, izolate sau în bandă. Reține atenția o categorie de fragmente ceramice acoperite cu o tentă roșiatică-violetă, *lustruite*, cum și faptul că în acest mediu arheologic nu întîlnim mai de loc ceramică smălțuită. Pe considerente și observații stratigrafice precise, prin factura stilistică a fragmentelor respective, datăm vechiul nivel arheologic de la Argeș în a doua jumătate a secolului al XIII-lea (fig. 8) [23].

Categoriei de mai sus îi urmează ceramica găsită mai ales în secțiunea II (în așa-numita „locuință") ; constatăm o gamă mai largă de tipuri de vase — de pildă, vase de format mare, cu pereții groși — iar decorația pereților se diversifică : brîuri crestate, scobituri făcute cu unghia și chiar motive aplicate în serie — cu o ștampilă sau cu o rotiță dințată ; de asemenea, se împodobesc și torțile — la una fiind prezent un mic buton aplicat, o alta fiind străbătută longitudinal de o șănțuire. În sfîrșit, apare — doar în această categorie — motivul valului incizat, iar un fragment este smălțuit în galben deschis și verde oliv (fig. 8). Bazați pe aceleași considerente, încadrăm această categorie de ceramică la începutul secolului al XIV-lea, în orice caz înainte de construcția casei domnești de sud [24].

În concluzie, putem afirma că reluarea săpăturilor arheologice la Curtea domnească din Argeș permite să deslușim aspecte noi, în ce privește fazele de locuire pe acest teritoriu. Datele obținute pînă în prezent sînt deci promițătoare și deschid perspective pentru lămuirea pe cale arheologică a altor aspecte pe care le ridică ansamblul monumental de aici — care, după cum credem că a reieșit, nu apare pe un teren „pustiu". Totodată, descoperirile din 1967 proiectează o lumină semnificativă asupra fazei de apariție a bisericii domnești, dar numai cercetarea viitoare va elucida problemele direct legate de acest edificiu (inclusiv a rostului incintei *A*). Odată în plus, se dovedește utilitatea metodei de cercetare arheologică în cuprinsul vechilor monumente de arhitectură din țara noastră.

---

[23] Thomas Nägler, de la Muzeul Brukenthal din Sibiu, ne informează că în cetatea medievală de la Breaza-Făgăraș, în mediu arheologic de la sfîrșitul secolului al XIII-lea, a găsit o ceramică absolut identică aceleia de la Curtea domnească din Argeș — inclusiv specia cu tentă roșiatică și lustruită (informîndu-ne, de asemenea, că un vas întreg din această specie se află în colecțiile muzeului din Turnu Severin). Aici trebuie să menționăm că pe teritoriul Curții domnești a mai fost găsită o veche monedă — anume una de la începutul secolului al XIV-lea, provenind din Bizanțul Paleologilor (informație de la prof. Bucur Mitrea, căruia îi mulțumim și aici).

[24] În genere, analogiile pentru ceramica de la Argeș, se găsesc mai ales în aria transilvăneană — de pildă tot în zona Oltului superior, cf. Kurt Horedt, *Așezarea de la Sf. Gheorghe-Bedeháza*, în *Materiale și cercetări arheologice*, II, 1956, p. 21 și fig. 15/10, 14, 22 ; fig. 16/2, 4—5, 7 și 14 — materiale datate de autor, *grosso modo*, în secolele XII—XIV. Într-o zonă mai apropiată, de pildă la Cetățeni-Muscel — cf. D. V. Rosetti, *Șantierul arheologic Cetățeni*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 73 și urm., și fig. 3/4, 7, 14, 25 ș.a.

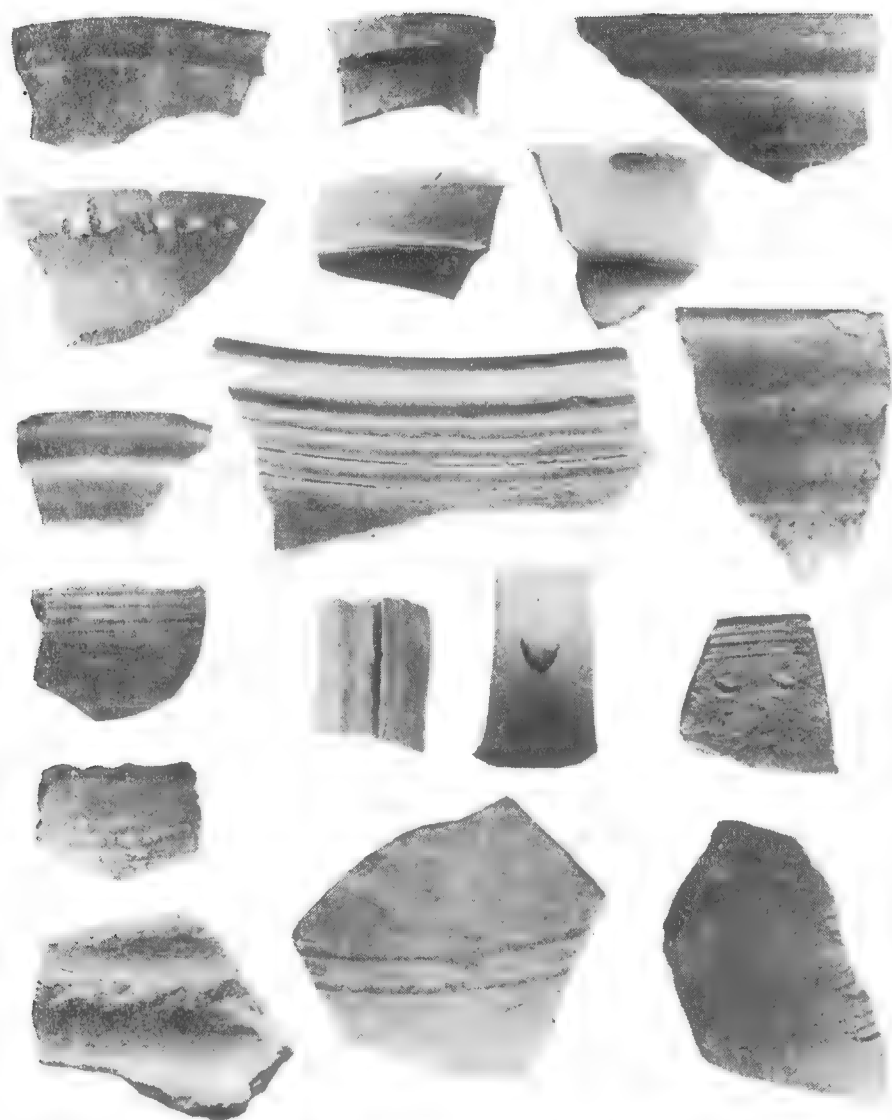

Fig. 8. — Ceramică găsită în vechiul nivel arheologic descoperit la Curtea domnească din Argeș.

RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DE CURTEA DE ARGEȘ, DE 1967

RÉSUMÉ

L'ensemble architectural de la cour princière d'Argeș est en quelque sorte sorti de l'anonymat à la suite des travaux de restauration exécutés en 1911 et surtout après les recherches archéologiques de 1920—1923, qui se sont soldées avec des découvertes, des plus importantes pour l'histoire du monument, pour l'église princière surtout et même pour son époque. C'est le cas de la découverte du graffito, concernant la mort de Basarab Ier (1352), du tombeau, à riche mobilier d'orfevrerie, attribué à Radu Ier („Le prince noir"), etc. A cet égard les recherches de V. Drăghiceanu ont suscité des discussions des plus vives, surtout en ce qui concerne les étapes de constitution de cet ensemble princier.

L'auteur reprend le problème, en se fondant sur la recherche archéologique de 1967, entreprise à des fins d'information, dans la zone de l'enceinte n° 1. Il présente premièrement la situation stratigraphique constatée — d'une part, dans la zone de la tour d'accès de l'est, sous laquelle on a trouvé une autre plus ancienne (fig. 2 et 3) et d'autre part, aux environs de la résidence princière du sud. Ont été vérifiées et confirmées les données établies alors par V. Drăghiceanu, selon léquelles la terrasse de cet édifice aurait été ajoutée à une époque plus tardive, probablement du temps de Neagoie Basarab (fig. 4 ; fig. 5).

Enfin on a mis on jour des preuves incontestables que le territoire de la cour princière avait été habité, aussi avant le XIVe siècle. Il s'agit d'un fondement d'édifice (fig. 6 et fig. 7) qui, au point de vue stratigraphique, précède la cave de l'édifice princier et qui peut être daté de la seconde moitié du XIIIe siècle. Aux environs de cette ancienne construction on a trouvé un matériel céramique caractéristique pour cette époque (fig. 8) se rattachant, du point de vue typologique, à l'aire transylvaine, mais aussi à celle sud-carpatique de la civilisation matérielle médiévale.

LUPTA ŢĂRĂNIMII ÎMPOTRIVA EXPLOATĂRII FEUDALE ÎN JUDEŢELE ARGEŞ ŞI VÎLCEA ÎN SEC. AL XVI-lea ŞI AL XVII-lea

DUMITRESCU CONSTANTIN și DUMITRESCU FLORICA

Cauzele luptei țărănimii împotriva exploatării feudale rezidă din situația economică, socială și politică a țărilor române din această perioadă.

În sec. al XVI-lea, Imperiul otoman începe ofensiva de cucerire a Europei Centrale și a teritoriilor din nordul Mării Negre. Astfel, turcii cuceresc în 1521 Belgradul, cetatea Severinului în 1524, iar în 1526 obțin victoria de la Mohacs. În 1541 fiind cucerită Buda, Ungaria este desființată ca stat.

Expansiunea turcilor ajunge la apogeu, în sec. al XVII-lea, prin cucerirea Cameniței în 1672 și asediul Vienei în 1683, asediu, soldat cu un mare dezastru pentru turci. Cu această dată începe epoca de decădere a Semilunii turcești.

În aceste condiții țările române se aflau strînse ca într-un cleşte de Imperiul otoman. Deşi ele nu au fost transformate în paşalîc, datorită unui complex de cauze, totuşi din deceniul al III-lea și al IV-lea al sec. al XVI-lea, se poate vorbi de aservirea lor de către turci, de instaurarea dominației otomane. Pe lîngă pierderea libertăților politice, aservirea de către turci a însemnat pentru țările române supunerea lor la un sistem de cruntă exploatare economică (plata haraciului, peșcheşurile, prestații în natură și în muncă, instituirea monopolului asupra comerțului etc.), care a frînat dezvoltarea lor. Cu toate că jugul otoman a întîrziat dezvoltarea economică, totuși ca urmare a cerințelor legilor obiective, se observă în decursul secolelor amintite o dezvoltare a forțelor de producție, lentă dar continuă. Crește producția agricolă, mai ales pe domeniile feudale, crește valoarea moșiilor care sînt mai bine îngrijite și organizate, se extind suprafețele agricole prin „curături" sau defrișări. Toate acestea sînt impuse de dezvoltarea producției de marfă, de necesitatea sporirii producției de cereale destinată schimbului. În aceste secole, ca urmare a intensificării schimbului de mărfuri și a producției de cereale-marfă (în special datorită creșterii nevoilor de cereale în sudul Dunării), marii feudali au dus o politică susținută de acaparare a pămîntărilor țăranilor liberi. „Nu munca, nici rodul ei ci un șir de spoliații

succesive sînt originea proprietăților mari în țara noastră"[1]. La exproprierea pămînturilor țăranilor liberi de către feudali au stat, după cum arată N. Bălcescu, trei factori : interesul, nevoia și sila[2].

Interesul — numai aparent al țăranilor ajunși în impas de a se vinde unor boieri ca să le plătească tributul.

Nevoia — impasul în care se afla țăranul.

Sila — forța de care dispunea marea boierime.

Marea boierime a folosit numeroase căi în extinderea latifundiilor, care în esență se reduc la acapararea silită a pămînturilor țăranilor liberi.

O primă cale o constituie „cumpărăturile" de pămînt de la țărani. Zapisele de cumpărare-vînzare, care confirmă această deposedare, sînt de regulă stereotipe. În ele se arată că țăranii „s-au vîndut de a lor bunăvoie, de nimeni siliți, nici asupriți"[3]. Această formulă oglindește o dramă a țăranilor care erau nevoiți să-și vîndă ocina și chiar și pe ei, fiindcă erau „la mare sărăcie și nevoie"[4], pentru a plăti dușegubina sau diferite gloabe[5], pentru a scăpa de foamete, sau pe un semen al lor din robie de la tătari[6], sau pentru că nu a avut cu ce plăti birul sau alte dări[7].

Astfel, Mihnea Voievod, la 22 ianuarie 1581, întărește lui „Sibiu" logofăt ca să stăpînească ocina lui „Preda" din Mușetești pe care a vîndut-o în „vreme de foamete" pentru 1 000 aspri gata[8].

Satul Tomșani se vinde lui Radu Buzescu cluceru cu 4 300 aspri[9]. Tot satul Dobriceni, județul Vîlcea, se vinde Mănăstirii Arnota pentru că nu a avut cu ce să plătească 300 ughi haraciu și 250 ughi pentru miere[10]. Satul Muiereasca, județul Vîlcea, se vinde Episcopiei din Rîmnic pe 250 galbeni și l-a plătit și de bir 400 galbeni[11].

Prețurile la care se vindeau ocinele țărănești erau derizorii, în bani, vite, îmbrăcăminte și în alimente. Zapisele de obicei, erau scrise de boierii cumpărători, iar țăranii neștiind carte puneau degetul. Această situație explică faptul de ce numeroase zapise în locul unde ar trebui să fie scris prețul este lăsat loc liber[12]. În acest mod, completînd ulterior prețurile, boierii „cumpărau" pămînturile la un preț mult mai mic decît se învoiseră cu țăranii. Vînzările trebuiau să se facă, cu știrea rudelor și vecinilor, conform dreptului de protimisis sau întîietate. În virtutea acestui drept, un țăran aflîndu-se la nevoie și vrînd să-și vîndă ocina lui trebuia să întrebe mai întîi rudele, dacă ele nu cumpărau erau

---

1 N. Bălcescu, Reforma socială la români, în Opere vol. I, București 1953, p. 253.

2 N. Bălcescu, Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri, în Op. vol. I, Buc. 1953, p. 138.

3 Documente privind Istoria României, B. XVII, vol. I, p. 72.

4 Ibidem B. XVII, vol. I, p. 67.

5 Ibidem B. XVII, vol. III, p. 3.

6 Ibidem B. XVII, vol. VI, p. 328.

7 Ibidem B. XVI, vol. VI, p. 118—119 ; vol. V, p. 24. Arh. St. Buc. Mitropolia Țării Românești XVCIV/54.

8 Ibidem B. XVI, vol. V, p. 8.

9 Ibidem B. XVII, vol. I, p. 150.

10 Arh. St. Buc. Mănăstirea Arnota I/5.

11 Ibidem Episcopia Rîmnic LVII/4.

12 Documente privind Istoria României B. XVI vol. VI, p. 121—122.

întrebaţi vecinii şi dacă şi ei refuzau, se adresa boierului. Dacă acest drept nu era respectat „cumpărările" boierilor erau atacate în divan. Pentru a evita aceasta, boierii recurg la alte căi de acaparare a pămînturilor la „danii" şi „înfrăţiri" care nu mai puteau fi contestate. „Înfrăţirile", artificiale în fond, constau, de obicei, în următoarele: boierul plătea birul ţăranului, iar acesta îl făcea „frate" cu el pe pămînt. În calitate de „frate", boierul beneficia de protimisis şi astfel putea să „cumpere" tot satul [13] nestingherit de nimeni.

În această perioadă, feudalii încearcă să acapareze şi pămînturile tîrgurilor şi oraşelor. Între 1560—1570, orăşenii din Curtea de Argeş şi Piteşti opun o dîrză rezistenţă mănăstirii din Argeş care caută să le ocupe cu forţa ocinile [14].

O altă cale folosită de feudali pentru a mări producţia agricolă, este intensificarea exploatării atît a ţăranilor liberi, dar mai ales a celor dependenţi (rumâni) prin mărirea rentei în produse, muncă şi în bani. În timpul lui Matei Basarab dările plătite de rumâni ajung la peste 40. Acest lucru face ca în a doua jumătate a sec. al XVI-lea să aibă loc prăbuşirea economică a gospodăriei ţărăneşti. În 1558 birul plătit de un sat era egal cu valoarea satului, iar la sfîrşitul secolului, birul era de două ori mai mare ca valoarea satului. La sfîrşitul sec. al XVI-lea, satul Orleşti plătea 90 660 aspri, reprezentînd birul sub diversele lui forme, iar valoarea medie a satului era de cca. 50 000 aspri. Fiind în medie 30 de gospodării în sat, revenea de fiecare gospodărie cîte 3 022 aspri, sumă ce echivala cu preţul a doi rumâni, sau a 3 ţigani, sau a 10 boi. Rezultă că, dacă ţăranii şi-ar fi vîndut întreaga gospodărie, tot n-ar fi putut să plătească birul. Aceasta fiind situaţia se înţelege de ce „ţăranii au spart satul şi au fugit cu toţii" [15].

Dubla exploatare, feudală şi turcească, a constituit cauza deselor frămîntări ale ţărănimii. Aceasta a folosit orice mijloc pentru a se ridica împotriva exploatatorilor, precum şi o varietate de forme de luptă. În ultimă instanţă, cauza luptei de clasă în întreaga orînduire feudală îşi are originea şi este determinată de contradicţia dintre relaţiile de producţie şi caracterul forţelor de producţie. Pe măsura intensificării acestei contradicţii, în mod obiectiv are loc şi intensificarea luptei de clasă. În perioada de care ne ocupăm, contradicţia dintre relaţiile de producţie feudale şi caracterul forţelor de producţie a ieşit din etapa deosebirilor, aflîndu-se în cea a opoziţiei. De aceea, după cum vom vedea, lupta de clasă nu atinge un grad înalt. Ea se va intensifica în secolele următoare, cînd neconcordanţa dintre relaţiile de producţie feudale şi caracterul forţelor de producţie va evolua, ajungînd la conflict, acesta fiind stadiul cel mai acut al contradicţiei respective, punînd evident problema soluţionării ei. Acest lucru va fi realizat, în parte, de către revoluţiile burgheze, în care ţărănimea va juca un rol însemnat, fiind forţa motrice a acestora.

Lupta de clasă, fiind un proces social foarte complex, nu poate fi explicată numai prin prisma contradicţiei amintite. La agravarea ei contribuie numeroşi factori, atît interni cît şi externi, economici şi extra-

[13] Ibidem vol. II, p. 24—25, 108; vol. V, pag. 75, 158; B. XVII, vol. I, p. 226.
[14] Ibidem B. XVI, vol. III, p. 89, 122, 129, 133, 138, 141.
[15] Ibidem B. XVI, vol. VI, p. 121—122.

economici etc. În perioada de care ne ocupăm, un factor important al intensificării luptei de clasă îl constituie creşterea în proporţii foarte mari a dărilor către Poarta otomană, dări care erau plătite numai de ţărani.

Procesele, care au loc la divan între ţărani şi feudali, constituie una din cele mai răspîndite forme de luptă. Cotropirea satelor moşneneşti de către boieri şi acţiunea rumânilor de a deveni liberi, constituie cauza numeroaselor procese. La procese ţăranii de regulă pierdeau, pentru că li se cerea să prezinte acte pe care adesea nu le aveau, fiindcă le pierduseră din diferite cauze, dar mai ales în timpul deselor invazii turco-tătăreşti. De aici a rămas şi proverbul „ai carte, ai parte". Dar, chiar cînd se prezentau cu hrisoave, acestea de multe ori erau rupte de domn, spunînd că sînt mincinoase. Astfel, în 1642, rumânii de la Iaroslăveşti-Vîlcea pierd procesul pentru că Matei Basarab declară cartea lor de proprietate „mincinoasă" iar „domnia mea am rupt-o în marele divan" [16].

Scoaterea ţăranilor din divan, ruperea cărţilor de proprietate, tăierea nasurilor şi a urechilor, bătaia etc. erau mijloace de care se foloseau boierii şi domnii pentru a intimida pe ţărani să nu mai pornească procese împotriva lor. Pe rumânii din Ioneşti-Vîlcea, care cereau dreptate lui Matei Basarab, acesta „i-a dezbrăcat de i-au purtat pe uliţi goi numai cu pielea" [17]. Împotriva acestor pedepse medievale au protestat chiar unii domni. Astfel, Neagoe Basarab, în învăţăturile sale către fiul său Teodosie arată „...să faceţi judecată dreaptă şi săracilor şi bogaţilor, şi la judecată să nu vă pripiţi ca nu cumva să nu înţelegeţi jalba ţăranului şi să nu-i faceţi dreptate... pe nevoiaşul ce stă la judecată, cu îndelungată răbdare şi îngăduire eşti dator a-l judeca şi a-i da voie şi timp să aducă şi să povestească întreg păsul lui, deoarece speriat la început le spune amestecat oarecum şi fără legătură" [18].

Marea majoritate a proceselor ce au loc între ţăranii aserviţi şi feudali au ca subiect recăpătarea libertăţii. Răscumpărarea din rumânie mai este întîlnită în documente sub numele de „cnezie" sau „judicire". Eliberarea din rumânie se făcea individual sau în colectiv, prin înţelegere cu stăpînii sau prin forţă, ca urmare a împrejurărilor existente în momentul respectiv. Uneori, cei eliberaţi recad în rumânie, fie din cauza anulării răscumpărării de către urmaşi sau a altor cauze. Aşa au păţit ţăranii din Strîmba în 1583. Jumătate din sat s-a eliberat din rumânie plătind 23 000 aspri lui Barbu şi lui Negrea, dar auzind de aceasta mănăstirea Govora, care stăpînea cealaltă jumătate a satului, „le-a lepădat" acestor ţărani 23 000 aspri şi i-a făcut rumânii ei [19]. Prin expresia „le-a lepădat" aspri, care este foarte frecventă, nu trebuie să înţelegem decît rumânire prin silă.

O etapă nouă în eliberarea ţăranilor este cunoscută la începutul sec. al XVII-lea, după legarea de glie a ţăranilor dependenţi în timpul lui Mihai Viteazul. Pe cînd Mihai Voievod se afla în Ardeal, în Ţara Românească are loc ridicarea în masă a satelor aservite, să se „judecească", care s-au dus pentru aceasta pînă la Alba Iulia. Cu această ocazie, multe sate şi-au răscumpărat libertatea dar în schimbul unor

---

[16] Arh. St. Buc. Episcopia Rîmnic, LIII bis/13.
[17] Ist. României ed. M. Roller, Buc. 1951, p. 212—213.
[18] Învăţăturile lui Neagoe Basarab, ed. V. Grecu, Buc. 1942, p. 89
[19] Documente privind Ist. României B. XVI, vol. V, p. 138.

mari sume de bani, feudalii transformînd „eliberarea" într-o mănoasă operație financiară. Astfel, satul Oteșani, rumânit prin violență, a dus un proces lung, la mai mulți domni reușind ca în 1634 să redevină liber, dar această „eliberare" l-a costat 170 000 aspri, o sumă foarte mare în acel timp [20]. Cu toate greutățile, bătăile, schingiuirile, amenzile etc., pe care le suportau țăranii, la urcarea unui nou domn pe tron ei reîncepeau judecata, crezînd că vor găsi un domn mai „bun" care să le facă dreptate, dar aceasta se întîmpla foarte rar.

Refuzul țăranilor de a presta renta feudală a constituit, în întreaga orînduire feudală, o formă largă a luptei țăranilor. Între 1523—1525, Vladislav al III-lea se adresează satelor mănăstirii Bistrița din Țara Românească, spunînd : „Voi vecinii toți, să ascultați de părintele egumen și de poslușnicii sfintei mănăstiri. Iar cine nu va asculta dintre voi, părintele egumen să aibă voie să-l certe și să-l pedepsească după fapta sa și să-l aducă legat la domnia mea" [21].

O rezistență în masă opun și satele Poenari și Căpățîneni ale mănăstirii Vieroși, care timp de 2 ani (1595—1596) au refuzat să lucreze moșiile mănăstirii. Pentru a determina pe țărani să presteze renta, egumenul se adresează domnului care le spune : „...încă și a doua oară de se va mai plînge (egumenul n.n.) de voi înaintea domniei mele, iar voi bine să știți că voi trimite domnia mea din acel ceas, de vă va spînzura pe toți înaintea porților voastre" [22].

Cu începutul sec. al XVII-lea, se intensifică refuzul colectiv al țăranilor de a presta renta feudală, accentuîndu-se la mijlocul și mai ales în a doua jumătate a secolului. Aceasta trebuie s-o punem în legătură cu trecerea tot mai mult a domeniilor feudale de la producția de consum la cea de schimb, fapt care atrage după sine și mărirea rentei feudale, intensificarea exploatării.

În 1619 Gavrilă Movilă împuternicește pe Vlad Siciu, postelnic „...ca să bată rumânii sfintei mănăstiri din Argeș și den sat den Corbi și să-i mîie să lucreze... Pentru că a venit părintele egumen Ioasaf de se-au jeluit naintea domniei mele cum au fost mersul în Corbi, la rumânii mănăstirii să-i mie la lucru..., iar ei n-au vrut să asculte să meargă la lucru să lucreze, ei au sărit la egumen și i-au luat toiagul de în mînă și i-au înjurat slugile și poslușnicii mănăstirii" [23].

În vara anului 1647, patru sate ale mănăstirii Cozia refuză să-și dea dijma. Din cauza acestei situații, domnul este nevoit să scrie degrabă unui dregător al său că „cine nu va da voie să-i obligi să dea făr de voia lui" [24]. Pe țăranii din satul Cacaleți ai aceleiași mănăstiri, îi amenință că dacă nu vor da dijma „...Bine să știți că voi trimite domnia mea acolo să vă spînzure pe toți"[25].

Între anii 1682—1685, nici rumânii din satele mănăstirii Argeș și Vieroși nu vor să-și dea dijma [26].

---

20 Arh. St. Buc. Condica mănăstirii Hurez, nr. 449, f. 231—232.
21 Documente privind Ist. României B. XVI, vol. I, p. 4.
22 Ibidem B. XVI, vol. VI, p. 172—173.
23 Ibidem B. XVII, vol. III, p. 364.
24 Arh. St. Buc. Condica mănăstirii Cozia nr. 712/534 v.
25 Ibidem Mănăstirea Cozia, L/7.
26 Ibidem Episcopia Argeș LXIX/4 ; Condica mănăstirii Vieroși nr. 429/157.

Din cele arătate mai sus reiese că această formă colectivă a luptei țărănimii împotriva jugului feudal a fost larg răspîndită în această perioadă, încît, pentru a-i face față exploatatorii erau nevoiți să ceară ajutorul aparatului de stat.

O altă formă de luptă de clasă a țărănimii, mult folosită în aceste secole, a fost fuga individuală sau colectivă de pe moșiile feudale. Recurgerea la această formă de luptă se făcea cînd țărănimea nu mai putea suporta exploatarea feudală și, în deznădejdea ei, era nevoită să părăsească totul, sperînd că va găsi în altă parte condiții mai bune de trai. Posibilitatea de a fugi era favorizată de faptul că populația era rară, forța de muncă era puțin numeroasă și țăranii puteau găsi condiții mai bune de muncă și trai pe alte domenii feudale.

Clasele dominante au căutat să împiedice această formă de rezistență cu ajutorul dreptului feudal. Astfel, legarea țăranilor de glie a fost un contraatac al marilor feudali de a pune capăt fugii țăranilor, dar nu au reușit. Tot în acest scop în tratatele internaționale o clauză se referea la fuga țăranilor. Astfel, tratatul încheiat la 20 mai 1595 la Alba Iulia, între Sigismund Bathory și delegația de boieri trimisă de Mihai Viteazul, prevede ca atunci cînd țăranii vor fugi dintr-o țară în alta, să fie aduși la stăpînii lor.

În județele Argeș și Vîlcea, la sfîrșitul secolului al XVI-lea are loc fuga în masă a țăranilor de pe domeniile feudale. În 1594, țăranii din Orlești-Vîlcea au „spart" satul și au fugit cu toții din cauză că nu au mai putut să plătească dările și birul [27]. Între anii 1619—1620 are loc fuga în masă a rumânilor de pe domeniile mănăstirii Argeș. La 8 mai 1619 Gavrilă Movilă împuternicește pe egumen „ca să fie volnic cu această carte a domniei mele și cu sluga domniei mele ...de să strîngă toți rumânii sfintei mănăstiri preunde vor fi risipiți" [28]. Tot în acest an rumânii din satul Corbi, al acestei mănăstiri, au sărit la egumen și i-au înjurat slugile [29], iar peste un an, în 1620, vor fugi, pentru că nu au putut să plătească birul [30].

În timpul lui Matei Basarab, care a dus o politică fiscală apăsătoare, fuga țăranilor ia amploare, sate întregi se „sparg" și se „risipesc". El împuternicește egumenii mănăstirilor Cotmeana, Cozia, Bistrița, Argeș „să-și strîngă toți rumânii ...de oriunde îi va afla fugiți și risipiți" [31]. În 1634 satul Suașul din jud. Vîlcea „s-a risipit" [32]. Tot în acest an, Matei Basarab scutește de toate dările și mîncăturile de peste an, satul Govora, pentru că „au sărăcit toate satele și s-au spart și s-au risipit printr-alte părți" [33].

În 1636, rumânii din satul Corbi, care mai fugiseră și în 1620, din nou părăsesc pămîntul, din cauza dărilor mari pe care nu le pot plăti [34]. De fapt, documentele vremii sînt nevoite să arate cauzele care determină

---

27 Documente privind Ist. României B. XVII vol. VI, p. 121—122.
28 Ibidem B. XVII, vol. III, p. 361.
29 Ibidem, p. 327.
30 Ibidem, p. 503.
31 Arh. St. Buc. Mănăstirea Cozia L/S ; XLVIII/11 ; Episcopia Argeș, II/19 ; Mănăstirea Bistrița LXVI/512 ; VIII/9.
32 Ibidem, Mănăstirea Bistrița, LXVI/512.
33 Ibidem, Condica Mănăstirii Govora, nr. 463/118 v. 120.
34 Academia Republicii Socialiste Române XCV/27.

fuga țăranilor. Astfel, un document din 1642, referitor la fuga rumânilor din satul Căzănești-Olt, spune că „...acum, în zilele domniei mele, ei ca niște oameni răi și înșelători și fugari de bir și de mierea și de haraciul cinstitului împărat, s-au sculat de au fugit în alte părți și au lăsat dediniile lor pustii“ [35]. Același lucru este recunoscut și de Letopisețul Cantacuzinesc: „Deci, pentru multe biruri grele ce au fost asupra săracilor, neputînd să mai biruiască, spartu-s-au toate județele de preste Olt fugind care încotro au putut“ [36].

O altă perioadă, în care fuga ia proporții, este cea de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, în timpul domniei lui C. Brîncoveanu, care ca și Matei Basarab, a dus o politică fiscală apăsătoare pentru țărani. Cronicarul oficial al lui Brîncoveanu, Radu Greceanu, recunoaște că „începuse satele a se risipi de păsul ce era pe țară“ [37]. El mai menționează că Brîncoveanu, așteptînd pe sultan care trecea prin Țara Românească în Transilvania era neliniștit din cauză că „va cere nișcare-va zaherele unde se putea afla în grabă, fiind țara fugită și băjenită“ [38].

Țăranii fugeau pe alte domenii feudale, unde găseau condiții de viață mai bune cel puțin pentru un timp, deoarece, forța de muncă fiind puțin numeroasă, era o întrecere între feudali ca să aibă cîți mai mulți țărani cu care să lucreze moșiile; uneori ei fugeau la orașe sau chiar peste graniță. Ca să aducă pe cei fugiți înapoi se folosesc mijloace variate. Matei Basarab în 1632, celor fugiți din Jiblea, Spinul, Brădățeni etc., în Țara Ungurească, le dă carte ca „...să fie în pace și iertați de găleată, de oaie seacă, de cal, de bou, de cășărie și de alte slujbe...“ [39] dar să se întoarcă la munca lor. C. Brîncoveanu, între 1695—1696, scrie în două rînduri lui Hanaș Moncaș, judele Brașovului, să trimită înapoi pe cei care au fugit din satele Rucăr și Dragoslavele și pentru a-l forța îl amenință cu reținerea unor turme de oi ale brașovenilor care pășteau în munții din Țara Românească [40]. În ultimă instanță, domnia recurgea la forța armatei pentru a prinde pe fugari și a-i aduce la vechile moșii.

Toponimia satelor ne indică și ea într-o mare măsură, cît de intensă a fost fuga țăranilor și viața grea a acestora. Nume de sate ca: Flămînzești, Băjești, Rîmești, Calici, Fometești, Fomești, Golești, Vaideei etc. sînt numai cîteva denumiri din satele celor două județe care întăresc concluziile de mai sus.

Prin această formă de luptă, țăranii, uneori reușeau să obțină ușurarea condițiilor de muncă și viață, cel puțin pentru un moment. O altă consecință a acestui fenomen a fost nivelarea gradului de exploatare feudală pe întreg cuprinsul țării, lucru ce va duce la trecerea pe primul plan a altor forme de luptă.

În feudalism boierii și mănăstirile aveau o serie de monopoluri care le aduceau însemnate beneficii, constituind o sursă de exploatare

---

[35] Ibidem LXXV/246.

[36] Letopisețul Cantacuzinesc, ed. 1942, Buzău, p. 139.

[37] Radu Greceanu, Istoria Țării Românești de la 1689—1700, în Magazin istoric pentru Dacia, Buc. 1846, vol. II, p. 73.

[38] Ibidem, p. 68.

[39] Arhiv. St. Buc. Mănăstirea Cozia XLVI/3.

[40] N. Iorga, Studii și documente cu privire la Istoria Românilor, vol. X, p. 133, 137—139.

a țărănimii. Din această cauză țărănimea, folosind forța, va încălca monopolurile feudale. În 1533 Vlad Voievod împuternicește călugării mănăstirii Argeș să-și apere braniștea, pădurea și rîul „nimeni să nu îndrăznească a călca măcar o urmă sau să vâneze pește"[41]. În timpul lui Matei Basarab, mănăstirea Argeș primește carte de împuternicire în același scop[42]. Între 1560—1568 domnul amenință pe cei care vor pescui în „balta sfîntei mănăstiri Bistrița"[43]. Din cauză că feudalii aveau în proprietate pădurile și izlazurile, iar țăranii erau lipsiți de ele, erau nevoiți ca pentru procurarea lemnului și păscutul animalelor să folosească forța. Astfel, Radu Voievod împuternicește mănăstirea Argeș ca să-și apere „braniștea ce este mai sus de mănăstire de către toți oamenii : ori orășani, ori rumâni, ori megiaș, ori slujitoriu..., iar pre cine va prinde tăind braniștea ...să le ia boii cu car cu tot"[44]. În 1647, Matei Basarab dă carte mănăstirii Vieroși să „închiză vitele tuturor roșiilor și orășenilor din Pitești și să le dea pre seama domnească de le vor mai lăsa să pască slobode în bucatele mănăstirii"[45].

Că țărănimea încalcă în mod sistematic monopolurile feudale reiese și din documentul din 20 august 1656 prin care C. Șerban Basarab poruncește țăranilor din Mihăești-Vîlcea ca să : „...vă feriți de moșia sfintei mănăstiri, nimic treabă sau amestec să nu mai aveți, cum ați fost voi învățați, nici în curături, nici în livezi, nici în cîmpii, nici la poiene ci foarte să aveți a vă feri..."[46]. Încălcarea monopolurilor feudale, distrugerea bucatelor, a vitelor acestora, constituiau un real pericol pentru cei avuți, de aceea pravila lui Matei Basarab are mai multe articole care prevăd pedepse mari, mergînd pînă la pedeapsa capitală, împotriva celor care atentau la securitatea proprietății feudale.

O altă cale de luptă, mai rar folosită, era răspîndirea caselor pe o mare întindere și mutarea ariilor de treierat departe de drum[47]. Aceasta, ca urmare că erau mai greu de supravegheat de slujitorii aparatului de stat, țăranii putînd să se sustragă de la îndeplinirea diferitelor obligații, le era mai ușor să ascundă produsele din care trebuiau să dea dijmă.

Este știut că pentru a trece peste un pod, țăranii plăteau o taxă. De aceea, uneori ei aruncau podul pe apă. Acest lucru reiese din documentul de la 5 august 1685 în care Șerban Cantacuzino arată că i s-a plîns Elina Cioranca, că are un pod plutitor la Căzănești, iar „...voi (țăranii — n.n.) v-ați sculat într-un rînd, așa în nebunia voastră de l-ați slobozit pe apă în jos neavînd voi nici-o treabă, fiind moșia ei acolo unde a fost podul, apoi ea iar a muncit de și l-au prins după apă și l-au adus unde au fost. Iar cînd a fost acum, voi iar ați mersu de iznoavă, de l-ați luat dupre moșie... De care lucru, îmi părea domniei mele că doar vă veți fi lăsat de firea voastră cea nebunească ce o ați avut, iar voi nu v-ați mai fost părăsit firea voastră cea obicinuită, de care lucru

---

41 Documente privind Istoria României B. XVI, vol. II, p. 130.

42 Arh. St. Buc. Episcopia Argeș, LXIX/6.

43 Documente privind Istoria României B. XVI, vol. III, p. 111.

44 Ibidem B. XVII, vol. II, p. 45.

45 Arh. St. Buc. Condica mănăstirii Vieroși nr. 479/115.

46 Ibidem, Mănăstirea Valea III/17.

47 Acad. Republicii Socialiste România, CLVII/191 ; CLV/180.

iată că vă poruncesc domnia mea să căutați să-i lăsați podul să-i umble... că dracu că va lua“ [48].

După cum am văzut mai sus feudalii foloseau variate și multiple căi și mijloace pentru a-și mări moșiile pe seama celor țărănești sau a teritoriilor orașelor, printre acestea fiind și mutarea semnelor de hotar. Țăranii duc o luptă susținută împotriva acestora, mutînd semnele de hotar la locul lor inițial. Cei care erau prinși că au mutat semnele plăteau mari amenzi (hatalm) care se ridicau la 50 de boi. În 1560 între orășenii din Curtea de Argeș și mănăstire are loc un proces. Documentul arată : „și așa au pîrît orășenii din C. de Argeș înaintea domniei mele și au voit să strice semnele și hotarul sfintei mănăstiri că ocina și hotarul Flămînzeștilor să fie împreună cu ocina orășenilor“ [49], dar Petru Vodă dă drept de cauză mănăstirii.

Construirea de case pe locurile feudalilor, cu de la sine putere, a fost o altă cale de luptă a țăranilor, dar mai puțin folosită. Astfel, în 1648 Matei Basarab poruncește megieșilor din Cîrstinești să lase în pace mănăstirea Argeș, să nu mai intre „cu șederea în moșia mănăstirii“. Dar ei nu au ieșit cînd le-a poruncit domnul și a fost trimisă armata ca să le dărîme casele [50]. De fapt țăranii și-au construit case pe fostele lor locuri cotropite de mănăstire.

Haiducia a constituit o altă formă de luptă, ea fiind strîns legată de fugă, uneori luînd naștere din aceasta. Deseori țăranii fugari se refugiau în codri, în munți de unde coborau individual sau în cete și atacau pe asupritori. Haiducia a fost relevată de N. Bălcescu. El arată că : „țăranii atunci, asupriți de boieri în numele proprietății, de fanarioți în numele statului, nu mai putură suferi această îndoită tiranie ; unii se revoltă și demoralizați prin sărăcie își căutară ușurarea chinurilor în «tîlhărie» umblînd a dobîndi prin silă aceea ce li se răpiseră din silă“ [51]. El fixează haiducia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în epoca fanariotă, dar ea a apărut cu mult înainte, urmînd epoca feudală în toată desfășurarea ei. Haiducia reia o formă veche de luptă, folosită în Dacia romană — latrocinia. De obicei, haiducii sînt numiți în documentele vremii tîlhari sau răufăcători. Epitetul de tîlhari a fost atribuit de boieri tuturor răsculaților, chiar și lui Tudor Vladimirescu. Într-o scrisoare din 13 iulie 1525, Vladislav al III-lea, arată brașovenilor că în Țara Românească „s-au înmulțit răufăcătorii“ [52]. Numărul mare de documente care amintesc pe tîlhari și pedepsele ce se aplicau lor arată amploarea acestei lupte și gravitatea ei pentru clasele exploatatoare. Poezia populară din epoca feudală, prin preamărirea vitejiei haiducilor, arată recunoștința și prețuirea poporului exploatat față de curajul și eroismul fiilor săi în lupta împotriva exploatatorilor interni și externi.

Răscoala constituie o formă superioară a luptei țărănimii. Spre deosebire de celelalte forme, ea are un caracter mai complex și un rol mai mare în slăbirea și distrugerea orînduirii feudale.

---

[48] Muzeul de Arheologie și Istorie, Buc. inv. nr. 26948.

[49] Documente privind Istoria României B. XVI, vol. III, p. 89, 129, 133, 138.

[50] Arh. St. Buc. Episcopia Argeș, XVI, 33 m 708/359 v-360.

[51] N. Bălcescu, Reforma socială la români, op. vol. I, Buc. 1953, p. 256.

[52] Documente privind Istoria României, B. XVI, vol. I, p. 5.

Ceea ce caracterizează răscoalele țărănești îl constituie caracterul lor neorganizat, spontan și local. Aceste trăsături au făcut ca ele să nu aibă sorți de izbîndă. În primul sfert al secolului al XVI-lea, în Țara Românească este cunoscută o puternică răscoală, pentru înăbușirea căreia a fost nevoie de intervenția armată. Aceasta ne-o arată inscripția de pe piatra de mormînt a lui Radu de la Afumați, pe care sînt înșirate cele 20 de bătălii duse de el. A 14-a bătălie a dus-o „cu țăranii" sub cetatea Poenarilor [53]. Tot în această perioadă după cum am văzut mai sus, au loc și alte frămîntări ale țărănimii pe domeniile unor mănăstiri din județele Argeș și Vîlcea. Rezultă că între 1523—1525, în județele respective a avut loc o puternică răzmeriță, care pînă la urmă a fost înfrîntă.

La sfîrșitul secolului al XVI-lea, țărănimea din numeroase sate ale județului Vîlcea, se ridică la luptă împotriva exploatării. În 1583, cu ocazia înlocuirii lui Mihnea Turcitul cu Petru Cercel, 24 sate au atacat convoiul unui mare dregător, vestit pentru silnicia sa și l-au împiedicat să fugă în Transilvania, luîndu-i întreaga avere, strînsă de pe umerii țăranilor crunt exploatați. În legătură cu aceasta, documentul arată : „pentru că cinstitul dregător al domniei mele Jupan Dobromir, fost mare Ban, a vrut să treacă peste munți, în Țara Ungurească, acei mai sus ziși oameni din cele de mai sus scrise sate (cele 24 sate din nordul Olteniei sînt indicate la începutul documentului — n.n.) au jefuit pe Jupan Dobromir... iar la aceasta, Jupan Dobromir... din vreme în care a văzut că nu poate trece munții din cauza acelor răufăcători, se reîntoarce în Țara Românească" [54]. Timp de 2 ani a căutat cu propriile forțe să se răzbune pe țăranii răzvrătiți, încercînd să acapareze cele 24 de sate. Nu reușește și în 1585 apelează la ajutorul aparatului de stat, înscenînd la marele Divan proces acestora. Domnul, care era judecătorul suprem, hotărăște ca satele respective să plătească drept despăgubire 700 000 aspri. Suma fiind foarte mare nu a putut fi plătită și ca urmare cele 24 de sate sînt rumânite și date lui Jupan Dobromir.

Din cele arătate mai sus rezultă că în sec. al XVI-lea și al XVII-lea țărănimea argeșeană și vîlceană a luptat continuu, folosind forme și căi variate, acestea fiind determinate de intensitatea și varietatea căilor și mijloacelor de exploatare folosite de feudali.

Lupta țăranilor nu a avut succes pentru că era neorganizată, spontană, izolată. Cînd ea devenea un real pericol pentru feudalii care cu propriile mijloace de constrîngere nu-i mai puteau face față, după cum s-a văzut mai înainte, aceștia cereau ajutor de la aparatul de stat, instrumentul de constrîngere aflat în slujba marilor exploatatori. Chiar în condițiile cînd țăranii obțineau unele concesii ele erau temporare, foarte limitate și nu schimbau cu nimic situația grea în care se aflau. De aceea lupta poporului a continuat în secolele următoare culminînd cu răscoala din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, la care țărănimea din județele Argeș și Vîlcea și-a adus din plin contribuția.

Prin lupta neîntreruptă, țărănimea și-a adus contribuția la progresul istoriei, la distrugerea orînduirii feudale. Acest lucru s-a realizat însă nu-

---

[53] Ibidem B. XVI, vol. I. p. 5.

[54] Documente privind Istoria României, B. XVI, vol. V, Doc. 352 (la această acțiune au participat țăranii din următoarele sate : Rîmești, Vaideeni, Recea, Negreni, Fomești, Marița, Racovița, Otiești, Slătioarele, Matiești, Sîrbești).

mai atunci cînd în fruntea ei a mers burghezia, purtătoarea noului mod de producție, care a știut să organizeze și să conducă lupta țărănimii și a altor categorii sociale. Dar și după înlăturarea de la conducere a feudalilor, țărănimea a continuat să fie exploatată. Ca urmare a intensificării exploatării burghgezo-moșierești, lupta țărănimii ia proporții la sfîrșitul secolului al XIX-lea, culminînd la începutul secolului nostru cu marea răscoală de la 1907 care în cele două județe a luat o deosebită amploare.

Idealurile pentru care a luptat țărănimea de-a lungul secolelor au fost înfăptuite de abia astăzi, cînd, în alianță cu clasa muncitoare și sub conducerea P.C.R., au devenit clase stăpîne pe bogățiile țării, trecînd la construirea unei societăți noi, societatea socialistă.

LA LUTTE DE LA PAYSANNERIE CONTRE L'EXPLOITATION FÉODALE DANS LE DÉPARTEMENT D'ARGEȘ ET DE VÎLCEA AUX XVIe ET XVIIe SIÈCLES

RÉSUMÉ

Dans la première partie de l'ouvrage on analyse des causes de la lutte de la paysannerie contre les féodaux, causes qui tirent leur origine de la situation économique, sociale et politique des Pays Roumains à cette époque.

De fait de l'instauration de la domination ottomane en Valachie à la première moitié du XVIe siècle, la paysannerie se trouve soumise à une double exploitation qui s'aggravera à mesure du temps.

Le développement des forces de production, bien que lent à cause du joug ottoman, a abouti toutefois à l'extension de la production des céréales, en tant que marchandise. Par voie de nécessité, sous les conditions du féodalisme, ce phénomène a été suivi de l'intensification du processus de dépossession des paysans de leur terre, de l'attache à la glèbe, ainsi que de l'augmentation de la rente féodale en produits agricoles, en prestation de travail et en argent.

La lutte des classes à cette époque se poursuit sans répit en tant que force motrice du développement de la société traversant comme une traînée sanglante, toute l'organisation féodale.

On y analyse de même, aussi bien l'intensification de la lutte des classes que les formes variées qu'elle avait revêtues ainsi que les conséquences respectives. En raison du nombre toujours plus grand des documents qui sont venus s'accumuler dans les Chancelleries des monastères, une place à part est réservée aux luttes qui se sont déroulées sur les terres appartenant à monastères d'Argeș, Vieroși, Cozia, Bistrița etc.

Dans la partie finale on contre que la lutte de la paysannerie a eu en général un caractère spontané, non organisée, et qu'en conséquence, les suites de cette lutte n'ont pu être que limitées.

UN IZVOR NARATIV EXTERN PRIVIND MIŞCAREA REVOLUŢIONARĂ CONDUSĂ DE T. VLADIMIRESCU, PUŢIN CUNOSCUT, NECERCETAT CRITIC ŞI NEFOLOSIT PÎNĂ ASTĂZI: LUCRAREA ENGLEZULUI EDWARD BLAQUIÈRES, DIN ANUL 1825

FLAMINIU MÎRŢU

Documentul pus în discuţie este un izvor istoriografic narativ, deci cu prezumţia de a fi fost întocmit de pe poziţiile intereselor de clasă a autorului şi a obiectivelor politice ale ţării sale. Sursa de informare este totuşi preţioasă, deoarece nu prezintă riscul unei deformări în timp a faptelor, fiind cronologic cvasicontemporană evenimentelor şi rezultatul observaţiei directe.

Dacă în istoriografia noastră, acest izvor este semnalat de unii autori [1], în schimb conţinutul său nu a fost folosit de nimeni pînă astăzi, în cercetările întreprinse asupra mişcării conduse de T. Vladimirescu. Lucrarea, scrisă în limba franceză (fig. 1) are titlul : „Histoire de la révolution actuelle de la Grèce", fiind semnată de englezul Edward Blaquières, şi poartă precizarea : tradusă din engleză de dr. Blaquières, desigur o rudă a autorului.

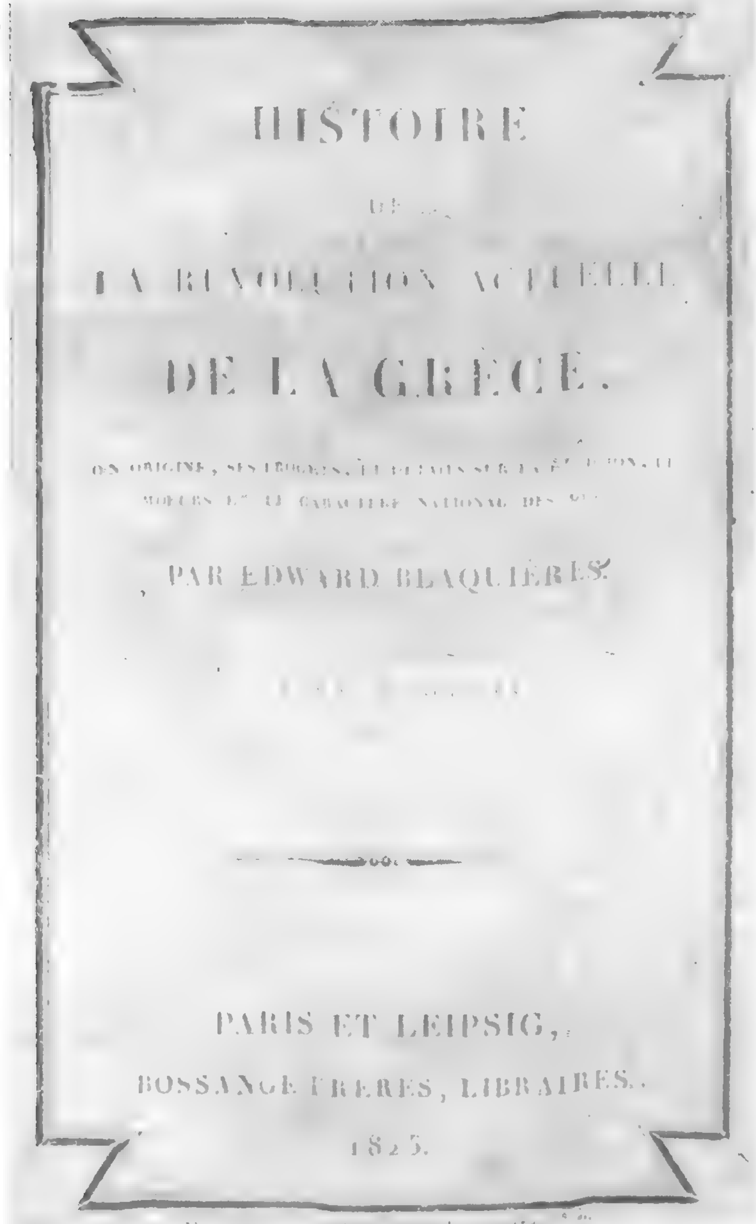
Textul, editat de librăria fraţii Bossange — Paris & Leipzig — şi tipărit în anul 1825, are 396 pagini iar din cele 16 capitole ce cuprinde, al treilea şi al patrulea tratează exclusiv despre mişcarea condusă de Vladimirescu şi despre legăturile acestuia cu Eteria, restul cuprinzînd relatarea revoluţiei greceşti, urmărită pînă la sfîrşitul anului 1824.

Autorul pare să fi fost un simplu călător, cum mărturiseşte singur, (p. 306) cu ataşament pentru lupta de eliberare dusă de revoluţionarii greci, dar poate să fi avut şi însărcinări politice din partea Angliei. Relatările, cu privire la mişcarea revoluţionară condusă de Vladimirescu, încep printr-o analiză a stării economice şi sociale a Principatelor. Blaquières menţionează (p. 60—62) că datorită exploatării crunte a conducătorilor trimişi de turci, a însoţitorilor acestora, aduşi de la Constantinopol

---

[1] N. Iorga, Documente privind Istoria României, X. Hurmuzaki, p. XC. E. Vîrtosu, Tudor Vladimirescu, glose ... p. 43.

A. Oţetea, T. Vladimerescu şi mişcarea eteristă. p. 121.

HISTOIRE

DE

LA RÉVOLUTION ACTUELLE

DE LA GRÈCE.

PAR EDWARD BLAQUIÈRES.

PARIS ET LEIPSIG,

BOSSANGE FRÈRES, LIBRAIRES.

1825.

Fig. 1. — Coperta lucrării „Histoire de la révolution actuelle de la Grèce", tipărită în anul 1825, a lui E. Blaquières.

dar mai ales a boierilor pămînteni, care nu plăteau nici o dare [2], dar care profitau de tot, contribuind determinant la jefuirea, sărăcia şi mizeria maselor, situaţia era dezastroasă completîndu-se cu aspectul dezolant al ţării acoperite de ruine şi bălării (p. 61—62). Exceptînd Bucureştii, Galaţii şi Iaşul, cu urme de manufacturi, comerţ şi industrie, peste tot domnea liniştea tristeţii şi morţii (ibidem). Nobilii, zise el insistent, boierimea pămînteană, („le propriétaires"), cît şi cei aduşi de voievod de la Constantinopol, („les suppotes") — ibidem — jefuiau crunt ţărănimea, fiind socotiţi de autori drept o cauză principală a înrăutăţirii stării Principatelor. Faptul, întemeiat, al implicării boierilor de ambele categorii în cauză şi nou faţă de majoritatea scrierilor contemporane care îl scapă [3], intenţionat sau nu, dar care este reţinut de Blaquières, dă valoare lucrării sale, cel puţin în această parte a ei. Autorul dezvăluie chiar o poziţie fermă împotriva boierimii feudale: „nu merită altă calificare decît barbari efiminaţi, îşi părăseau moşiile... pentru goana dregătorilor şi apoi se lăsau pradă apatiei lor indolente şi desfrînării". O documentare judicioasă o atestă autorul în privinţa originii poporului român, pe care îl socotea ca avînd la bază un amestec de daci cu romanii, limba fiind un dialect al latinei, cu un amestec de cuvinte slave şi greceşti, iar în privinţa îmbrăcămintei subliniază identitatea acesteia cu elemente din costumaţia dacilor de pe Columna Traiana de la Roma (p. 61). Trecînd sumar asupra luptei popoarelor din Bosnia şi Serbia [4] împotriva dominaţiei otomane, sînt prezentate începuturile Eteriei. Asupra cunoscutei societăţi politice conspirative, ce în cadrul luptei popoarelor creştine împotriva stăpînirii turceşti urmărea eliberarea grecilor de sub jugul otoman, autorul dezvăluie informările sale de contemporan, căruia nu-i erau accesibile amănuntele secrete date la lumină de abia după terminarea revoluţiei greceşti.

Susţine că iniţiatorul societăţii era necunoscut, dar că n-are nici o îndoială că însăşi Caterina a II-a nu era străină de recomandarea acestor fel de societăţi secrete, pe care le susţinea ideologic (în speţă pe Rigas Venlestinlis) ca fiind un puternic mijloc de împotrivire faţă de Turci (p. 40, la subsol).

El nu cunoaşte existenţa dualităţii societăţii, dovedită astăzi [5]: Eteria Filomuzelor, pentru educaţia culturală a poporului grec şi Eteria propriu-zisă, înfiinţată la Odessa, în 1814, căreia însă el îi localizează sediul la Petersburg (p. 41—42) afirmînd despre izbucnirea mişcării eteriste că ar fi fost stabilit să înceapă de abia în 1825 (p. 53) [6].

Elementele planului de campanie al eteriştilor sînt prezentate sistematizat şi ca avînd pondere pe Principate, a căror stăpînire trebuia să le procure mijloace organizatorice considerabile, să facă legătura cu Europa şi să uşureze primirea ajutorului din partea Ţarului, de care mişcare

---

[2] N. Adăniloaie, Răscoala condusă de T. Vladimirescu, în Studii, XIV, 3/1961, p. 553.

[3] Documente privind Istoria României, Răscoala din 1821, V, p. 14.

[4] Condusă aci de Caragheorghe, cu privire la care A. Oţetea, în o.c./p. 121, semnalează pe Blaquières, dar numai privitor la lupta sîrbilor.

[5] N. Adăniloaie, Boierii şi răscoala condusă de T. Vladimirescu, p. 41.

[6] Opinie discutabilă, I. Filimon, în Manual istoric, I, p. 233, Atena 1859 afirmă ca dată 14.XI.1820, pentru începutul mişcării, în noile condiţii în Principate.

era sigură, deosebit de apropierea de sîrbi, considerați că își vor ralia imediat forțele cu cele grecești.

În aceste împrejurări, arătăm cum Eteria condusă de Ypsilanti își începe acțiunea pe față în Principate, cu sosirea acestuia, la 6 martie, st. n. în Iași, grăbindu-se la știrea izbucnirii răscoalei condusă de Tudor (zice autorul). Blaquières fixează atitudinea anumitor clase sociale față de cele ce se întîmplau.

După el, boierimea se simțea pasivă „mulțumită de o stare de lucruri care o scuteau de griji și pericole" (p. 63).

Relatarea este inexactă... Dacă boierii erau mulțumiți de vechea situație, față de o schimbare desigur nu mai puteau rămîne pasivi, ci erau obligați să ia o poziție duplicitară și dușmănoasă față de mișcare, ceea ce au și făcut [7], în genere, în deosebi după dezavuarea țarului, ce risipea o mare perspectivă, dar după care, prin evenimente nu înlătura o primejdie de reforme social-politice ce le-ar fi desființat situația de profitori ai muncii maselor.

Autorul este insuficient de informat și pentru că o parte a micii boierimi era, împreună cu negustorii și meseriașii, pentru înlăturarea dominației otomane, fiind interesată în producția de mărfuri pe piață [8], cum de altfel împotriva turcilor erau chiar marii boieri producători de cereale-marfă, împiedicați asupra cîștigurilor lor, din cauza acestei dominații străine. Înlăturarea acesteia le da speranța rămînerii în folosul lor exclusiv a cîștigurilor produse din exploatarea muncii țărănimii [9]. Este de reținut în deosebi, ca pozitivă, menționarea poziției maselor țărănești față de mișcare, pe care autorul a prins-o just, chiar atunci în calitatea lui de contemporan, anticipînd, în parte, concluziile cercetătorilor de mult mai tîrziu. În acest sens, Blaquières spune : „pentru clasa simplă și curajoasă a țăranilor... în condiția lor desperată, orice schimbare devenea avantajoasă, știau că Poarta era cauza oprimării sub care gemeau... dar ar fi mers alături de o putere europeană, bucuroși împotriva principilor și boierilor..." (p. 63). Iată deci poziția maselor țărănești prinsă mai judicios, mai tangentă cu scopul mișcării, care a fost „o răscoală țărănească, o răscoală cu caracter burghezo-democratic, și cu caracter național" [10]. În controversata problemă a datei cînd Tudor a devenit eterist, astăzi clarificată, în sensul arătat de apropiatele date propuse, respectiv fie de Gordon : 27.XII.1820 [11] fie septembrie-octombrie 1820 [12], sau în fine prima jumătate a lunii ianuarie 1821 [13], cea mai plauzibilă, ținînd seama de importantul document descoperit de acad. A. Oțetea, în arhivele statului din Budapesta : legămîntul lui Tu-

[7] N. Adăniloaie, o.c. p. 114.

[8] Ibidem. p. 195. A. Oțetea, Răscoala lui T. Vladimirescu, red. de secretariatul științific al vol. III, Istoria României, în Studii, XIII, 5/1960, p. 197.

[9] Ibidem, p. 195, A. Oțetea, o.c. p. 194, arată că în mișcarea ce conducea, Ipsilanti s-a sprijinit, în Principate, în special pe boieri. N. Adăniloaie. o.c. p. 60, 62—64 ; Istoria României, III, p. 867, subliniază caracterul aristocratic al acțiunii lui Ipsilanti.

[10] A. Oțetea, o.c. p. 198.

[11] N. Adăniloaie, o.c. p. 74.

[12] Ibidem, opinie personală a autorului.

[13] A. Oțetea, Valoarea documentară a memoriilor lui I. P. Liprandi, în Studii, XI, 3/1958, p. 84—85, idem, în Răscoala condusă de T. Vladimirescu în Studii, XIII, 5/1960, p. 196—197.

dor cu Eteria, faptul cunoștinței lui Tudor de mișcarea și apartenența sa la Eterie este o certitudine [14]. Blaquières însă confuz, susținînd că T. Vladimirescu nu părea să fi avut cunoștință de proiect (de mișcare, p. 65) dar afirmînd totuși că : „Vladimirescu a putut, la rigoare, să aibă oarecare cunoștință de planul eteriștilor“ (p. 69).

De asemenea asupra faptului dacă Tudor urmărea aceleași scopuri cu Eteria sau nu, autorul se afla în nesiguranță [15] și crede, la un moment dat, că proiectul lui Vladimirescu „nu avea nici o conexiune cu cel al societății“ (eteriste) (p. 69), deși se contrazice mai tîrziu, afirmînd totuși că nu era un adevărat acord între acesta și Ypsilanti „deși Vladimirescu consimțise să-și unească forțele cu ale lui și să coopereze“ (p. 78).

Contrazicerea apare și mai flagrantă, cînd autorul, influențat de versiunile eteriștilor, pentru a scuza asasinarea lui Tudor, consideră că „trădarea acestuia era palpabilă, întrucît avusese intenția să surprindă pe Ypsilanti, să-i taie retragerea spre Transilvania și să-l atace pe față, împreună cu turcii“ (p. 80). Prin însăși acuzarea de trădare, respectiv nerespectarea unei înțelegeri privind interesele comune ale angajaților într-o acțiune, autorul probează însă tocmai că mișcarea condusă de Tudor avusese obiective comune cu Eteria, în speță înlăturarea dominației otomane, dar Blaquières n-a putut să prindă substratul real al politicii conducătorului român, după dezavuarea mișcării de către țar (dezvăluite numai în perspectiva timpului scurs, prin noile dovezi) respectiv scopul real al înțelegerii pe care Tudor a căutat-o atunci cu Turcii“, „să țină pe aceștia cît mai mult la Dunăre, să cîștige timp, pentru a se putea retrage cu oștirea sa în locurile întărite de peste Olt“ și eventual să salveze chiar Țara Românească de jafurile unei intervenții turcești [16]. Autorul confirmă însă, peremptoriu, colaborarea lui Tudor cu Ypsilanti, în lupta comună antiotomană și cu prilejul relatării juste a încordării ivite între cei doi șefi, pe linia întîietății [17], „se asigură (că Tudor — n.n.) se înțelesese într-o întrevedere particulară cu prințul, dar că pretindea totuși o deplină egalitate cu el, și mîndria sa era știrbită de comanda supremă și de titlul de generalissim dat lui Ypsilanti“ [18], (p. 79).

---

[14] N. Camariano, T. Vladimirescu în lumina unor documente din Viena, în Studii, XVI, 3/1963, p. 646.

[15] Autorul interpreta superficial proclamația lui Tudor, potrivit căreia acesta „nu voia decît să înlăture autoritățile locale și să depună la picioarele Porții plîngerile poporului“ (p. 36). În realitate însă, prin acordul inițial cu Eteria și ulterior prin înțelegerea directă cu Ipsilanti linia antiotomană a lui Tudor a fost un fapt real, astăzi definitiv stabilit ; Istoria României, III.

[16] N. Adăniloaie, 140 de ani de la răscoala condusă de T. Vladimirescu în Studii, XIV, 3/1963, p. 566, A. Oțetea, o.c. p. 87 și Istoria României, III, p. 894.

[17] Ibidem, A. Oțetea, p. 88.

[18] Însușindu-și versiunile difuzate tendențios de vinovații în uciderea lui T. Vladimirescu și faptul că răsculații și întreg poporul îl numea pe acesta „Domnul Tudor“ autorul afirmă (p. 79) că speculînd tensiunea izvorîtă din neînțelegerea dintre cei doi arătată mai sus, turcii „îl cîștigară pe T. Vladimirescu prin promisiunea de a-l ridica la demnitatea de domnitor, dacă ar consimți să trădeze pe confederați“. Calomnie, întrucît masele populare l-au investit cu acest titlu, spre a-i confirma, la maximum, autoritatea în conducerea mișcării (cf. și Istoria României, III, p. 892).

Arătînd primele măsuri luate împotriva mișcării, autorul afirmă că divanul de la București a trimis 2 500 ostași, să aducă capetele răsculaților, și pe Tudor viu sau mort, dar că cei trimiși s-au unit cu aceștia (p. 66). Faptul arată, concludent atracția maselor față de mișcare. Menționînd de asemenea acțiunea vel-vornicului Nicolae Văcărescu, pornit cu 1 000 arnăuți să prindă pe Tudor, arată că oștenii au trecut de partea răscoalei (p. 67) și avem încă o dovadă al caracterului de masă al mișcării, căreia i se alăturau chiar din cei cu slujbe mărunte la stăpînire. Autorul arată, cu deosebită insistență (p. 67) opoziția fermă a lui Pini, consulul Rusiei la București, față de intenția boierilor de a se cere sprijinul armatelor pașalelor de la Dunăre, pentru jugularea mișcării, și dă o motivare justă [19] împotrivirii acestuia : spre a nu se călca tratatele existente.

Menționează că între Tudor și Ypsilanti s-a ajuns la o înțelegere, potrivit căreia fiecare șef își va comanda armata separat, dar vor fi uniți împotriva inamicului comun (p. 73).

Faptul confirmă că cel puțin la început obiectivul lui Tudor și al lui Ypsilanti era același : lupta împotriva turcilor. Dar, spune autorul, Ypsilanti își dă seama că nu se va putea menține la București și „lovitura cea mai fatală speranțelor sale i-a fost dată de către o putere din partea căreia aștepta protecție și chiar ajutor direct" (p. 73).

În acest sens, relatează despre manifestul țarului, în care Ypsilanti este considerat rebel iar comportarea sa formal dezavuată. Aci însă, Blaquières aduce un element nou, demn de interes, față de incertitudinea arătată de unii cercetători în problemă [20]. Autorul precizează că : „părăsind Bucureștiul, consulul rus (Pini — n.n.) lăsase un secretar numit Spiritoff, cu sarcina de a aduce la cunoștința publică declarația țarului" (p. 74). După îndeplinirea misiunii, Spiritoff a trebuit să fugă din oraș, pentru a-și salva viața, amenințată de indignarea publică. În același pericol, zise Blaquières, s-a aflat și Pagès, consulul Franței, fiind salvat numai prin devotamentul lui Sava, fosta sa slugă, căminarul și bimbașa de mai tîrziu, asasinat de turci la 7 august 1821. În continuare autorul arată că Ypsilanti, convins de înțelegerea lui Tudor cu turcii, [21] îl arestează, îl judecă și-l execută. Ca încheiere, asupra mișcării lui Vladimirescu, în cadrul acțiunii Eteriei în Principate, Blaquières trage concluzii destul de juste. După el, evenimentele au determinat atragerea forțelor turcești către nord, ocuparea Principatelor de către acestea, și înăsprirea relațiilor turco-ruse.

Faptul, conjugat cu războiul Porții în Persia, și cu asediul revoltatului pașă Ali, din Ianina, a împiedicat, timp de 15 luni, trimeterea de forțe suficiente împotriva grecilor răsculați în Moreia, care astfel și-au putut organiza rezistența pentru succesele ce au urmat. Izvorul narativ al lui Blaquières este de reținut în repertoriul lucrărilor contemporani-

---

[19] N. Adăniloaie, o.c. p. 99, trimeterea 304.

[20] N. Camariano, o.c. p. 648, pune la îndoială că cel autorizat să difuzeze dezavuarea ar fi fost, potrivit unor izvoare, un oarecare Pisani, nume similar cu cel al consului rus de la Iași.

[21] Autorul adoptă versiunea eteristă, în realitate însă T. Vladimirescu n-a fost judecat, nici de formă : I. Liprandi, „Căpitanul Iordache Olimpiotul", în Documente priv. Istoria României, Răscoala din 1821 V, p. 428 ; I. P. Liprandi, Răscoala pandurilor sub conducerea lui T. Vladimirescu ... ibidem, p. 303.

lor ce au consemnat aceste evenimente. Surprinzînd mişcarea de la 1821 prin constatări directe, ca şi lucrarea cu titlu şi conţinut asemănător, a altui englez : Th. Gordon [22], relatarea lui Blaquières este mult mai apropiată, ca dată de redactare, faţă de evenimente, fiind tipărită în 1825 şi prin aceasta se situează ca unul din cele dintîi izvoare narative, ce consemnează, prin mijlocirea tiparului, evenimentul în cauză. Lucrarea se situează în acelaşi an cu aceea a francezului Maxime Raybaud : „Memoires sur la Grèce, pour servir à l'histoire de la guerre de l'indépendance..." Paris, 1824—1825, neavînd înaintea ei, ca dată, decît memoriul lui Laurencon, apărut în anul 1822, la Paris. Cu aceeaşi dată de tipărire, 1822, se află şi lucrarea anonimă, aflată la Muzeul Britanic din Londra, cu titlul „Expediţia din 1821, a lui Ypsilanti în Principatele Dunărene" dar aceasta este, cum se ştie, un manuscris grecesc, încît nu cunoaştem, deosebit de cele menţionate mai sus, alt izvor tipărit mai contemporan evenimentelor, decît acel al lui Blaquières. Acesta reţine caracterul antifeudal cît şi cel antiotoman al acţiunii lui Vladimirescu, depăşind astfel pe alţi memorialişti asupra mişcării, care, deşi mai tangenţi cu evenimentele [23], din motivele calităţii ce aveau, sau ale apartenenţei de clasă, au omis, credem, intenţionat semnalarea dublului obiectiv al acţiunii. Blaquières analizează critic simţămintele ţărănimii, sub dublul aspect de mai sus, într-o lumină mai apropiată de obiectivele reale ale mişcării. Aprecierea pozitivă a autorului asupra maselor ţărăneşti „clasă simplă şi curajoasă" (p. 63) este total diferită faţă de atitudinea altor contemporani, în lucrările respective asupra mişcării lui Tudor, ca de exemplu Liprandi, ce arată dispreţ faţă de popor [24].

Aceasta explică de ce în lucrarea lui Blaquières caracterul social al mişcării de la 1821 este reliefat mai mult decît cel antiotoman, întrezărit, de multe ori, fără intenţia autorului, influenţat de atmosfera negativă creată de eterişti în jurul lui Tudor. Cu toate inconsecvenţele, interpretări judicioase şi acceptări de versiuni contemporane tendenţioase, lucrarea lui Blaquières înfăţişează aspecte demne de interes asupra complexului frămîntărilor din spaţiul sud-estului european, în primul sfert al sec. XIX, proces generat de accentuarea elementelor capitaliste în dezvoltarea noilor forţe de producţie, puse în conflict acum cu vechile relaţii feudale.

Dublul aspect, cel naţional şi social, pe care aceste cauze le-a imprimat frămîntărilor revoluţionare din Principate, a fost prins şi reţinut de autor, ca şi alte utile contribuţii pentru completarea şi confirmarea materialului cunoscut din alte surse de informare. Mişcarea din 1821 păstrează încă unele laturi controversate. Faptul considerăm că justifică şi această analiză critică făcută pentru prima oară izvorului extern pre-

---

[22] Th. Gordon, History of the Greek Revolution, Edinburgh-London, 1832.

[23] I. P. Liprandi, o.c., scrisă în anii 1829—1831, cînd autorul era şeful poliţiei secrete ţariste din Balcani (cf. Documente priv. Istoria României, Răscoala din 1821, V, p. 12) ; Biv vel Serdarul Ioniţă Dîrzeanu, Revoluţia din 1821, ambele publicate în o.c. p. 17—162 şi 163—361.

[24] Documente privind Istoria României, Răscoala din 1821, V, p. 13.

zentat aci, folosit pînă astăzi numai în considerații asupra revoluției grecești și a frămîntărilor din Balcani în primul sfert al secolului trecut, dar neutilizat, pe nedrept în confirmarea și completarea știrilor ce posedăm, în repertoriul bibliografic asupra mișcării revoluționare din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu.

UNE SOURCE NARRATIVE ÉTRANGÈRE PEU CONNUE, CONCERNANT LE MOUVEMENT RÉVOLUTIONNAIRE DIRIGÉ PAR TUDOR VLADIMIRESCU, NON ÉTUDIÉ DE POINT DE VUE CRITIQUE, ET INUTILISÉE JUSQU'AUJOURD'HUI : L'OUVRAGE DE L'ANGLAIS EDWARD BLAQUIÈRES, DE 1825

RÉSUMÉ

L'étude de Edward Blaquières, intitulé *Historie de la révolution actuelle de la Grèce*, imprimé en 1825 à Paris, vient d'être soumis à une analyse critique d'autant plus que les chapitres III et IV, traitent exclusivement du mouvement révolutionnaire de 1821, conduit par Tudor Vladimirescu en Munténie, ainsi que des rapports de cette action avec l'Hétairie. Il s'agit d'une source narrative étrangère qui n'a pas été utilisée jusqu'à présent dans ce problème.

Blaquières, affirme d'une manière documentée l'origine daco-romaine du peuple roumain et de sa langue romanique „un dialecte du latin mêlé avec des mots slaves...". Il attribue, à juste titre, l'état de terrible misère des masses populaires des Principautés, à l'exploitation des boyards autochtons féodaux ainsi qu'à ceux qui venus à la suite des dirigeants phanariotes. En passant aux problèmes politiques il exprime des opinions originales concernant la fondation de l'Hétairie et il présente l'action d'Ypsilanti. Il souligne l'importance des Principautés dans le plan de l'action de l'Hétairie pour la libération de la Grèce, c'est-à-dire : la procuration des moyens d'organisation et économiques, la facilité du rapport avec l'aide présumée du tzar et le rapprochement avec les forces serbes.

Esprit analyste, Blaquières retient l'attitude des classes sociales dans les Principautés, en rapport avec les événiments en cause. Il montre, avec une justesse surprenante, la position des masses paysannes „classe simple et courageuse, qui en raison de sa position désespérée aurait marché de plein coeur contre les princes et les boyards". En ce qui concerne l'appartenance de Tudor Vladimirescu à l'Héthairie (aujourd'hui prouvé d'une manière péremptoire) et sa collaboration avec Ypsilanti, en vue d'éliminer la domination ottomane, l'auteur semble avoir certain doute, encore qu'il mentionne l'entente survenue entre eux, et suivant laquelle „chacun devait conduire son armée séparément, mais être unis contre l'ennemi commun", ce qui confirme par conséquent la collaboration antiottomane de ces deux chefs.

L'attraction des masses au mouvement conduit par Tudor Vladimirescu est rendue par l'auteur qui montre que les unités militaires, en-

voyées par le Divan de Bucarest pour combattre l'insurrection, passaient de règle du côté des révoltés. Toutefois, il ne saisit pas, après que le tzar eût désavoué le mouvement héthairiste, le substrat politique du rapprochement momentané du dirigeant roumain vers les Turcs, qui devait lui permettre d'organiser la résistance en Olténie, et il se laisse influencé par l'atmosphere tendencieuse crée par Ypsilanti pour justifier le meurtre de Tudor, comme une sanction pour ses négociations avec les Turcs. Comme vue d'ensemble cependant l'auteur anglais a des opinions très judicieuses sur le mouvement conduit par Vladimirescu, dans le cadre de l'action de l'Hétairie dans les Principautés, en retenant notamment, à titre méritoire, le caractère social anti-féodal et national-antiottoman de la lutte des masses paysannes qu'il appréciait élogieusement, se situant de ce fait au-dessus d'autres travaux de ses contemporains qui, intentionnellement ou non, ont négligé justement cet aspect. Au point de vue chronologique l'ouvrage de Blaquières apparaît comme l'une des premières sources ayant consigné cet événement par la voie de l'impression. Il est également, comme rédaction et information, parmi les plus rapproché en date, et présente une documentation et une analyse des faits relatés qui se sont dans la majorité des cas avérés comme justes. Cette constatation justifie la place de cette source historique dans la bibliographie concernant le mouvement révolutionnaire de 1821, conduit par Tudor Vladimirescu en Valachie.

ȘTIINȚELE NATURII

RESTURI DE ARCHIDISKODON MERIDIONALIS (Nesti) DESCOPERITE ÎN JUDEŢUL ARGEŞ

LEONID APOSTOL, STANCU RADU

În depozitele cuaternarului inferior de pe teritoriul judeţului Argeş şi al zonelor limitrofe, a fost descoperit între anii 1957—1966 un important material din specia *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) care se află în colecţia Muzeului judeţean Argeş din Piteşti.

Studiul cuaternarului din această zonă a fost făcut recent cu ocazia cercetărilor geologice din Cîmpia Română. În acest sens menţionăm lucrările lui : Liteanu E. şi Ghenea C. (13), Liteanu E. şi Bandrabur T. (14), Mihăilă N. ş.a., iar dintre geomorfologi pe cele ale lui Coteţ P. şi Martiniuc C. (7).

Cu studiul elefanţilor sudici din grupa *Archidiskodon meridionalis* (Nesti), la noi în ţară s-au ocupat Sabba Ştefănescu (20), Sava Atanasiu (5, 6), Patte Etienne (18) iar mai recent Necrasova O., Samson P. şi Rădulescu C. (16), care au descoperit mai multe schelete de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) la Bugiuleşti-Irimeşti judeţul Vîlcea şi Apostol L. (4).

În afara graniţelor ţării noastre, studii asupra elefanţilor sudici au fost făcute în U.R.S.S. (9, 12, 19) şi mai ales în Italia (2, 3, 10, 11, 15, 21, 22). Studiile acestor cercetători din ţară şi din străinătate au adus contribuţii fundamentale la cunoaşterea speciei *Archidiskodon meridionalis* (Nesti).

Material cercetat. Faţă de punctele fosilifere de proboscidieni analizate în trecut de Patte Etienne (18) cum sînt cele de la Piteşti (Trivalea), Malul Verde şi Vîlcele, Apostol L. (4) a semnalat existenţa a încă două puncte fosilifere importante, unul la Poenari cu oseminte de *Anancus arvernensis* (Croizet et Jobert) şi altul la Vîlcele, deosebit de cel al lui Patte Etienne, descoperit în aceleaşi depozite villafranchiene ale nisipurilor, pietrişurilor de Cîndeşti de unde s-a descris un molar de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti).

Toate localităţile mai sus amintite se află pe valea Argeşului în apropiere de Piteşti.

Lista punctelor fosilifere cu *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) din judeţul Argeş se completează cu noile localităţi unde s-au făcut descoperiri întîmplătoare sau de către cercetătorii Muzeului judeţean Argeş —

Secţia de Ştiinţele Naturii şi anume: Ştefăneşti, Merişani, Drăganu, Recea şi în special Hîrseşti.

În această din urmă localitate se află unul din cele mai importante puncte fosilifere cunoscute pînă astăzi în judeţul Argeş, unde au fost descoperite părţi importante din scheletul unui elefant sudic pe versantul stîng al văii Cotmeana, atribuit de noi speciei *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) (sin. Elephas meridionalis Nesti) (fig. 1).

În muzeu se mai găsesc resturi scheletice de *Archidiskodon*, descoperite în localitatea Coloneşti, judeţul Olt, aflată în vecinătatea localităţii Hîrseşti şi în zona Drăgăşani, judeţul Vîlcea.

Zona Drăgăşanilor o considerăm bogată în fosile de elefanţi, deoarece în afară de piesele aflate în colecţia Muzeului judeţean Argeş şi

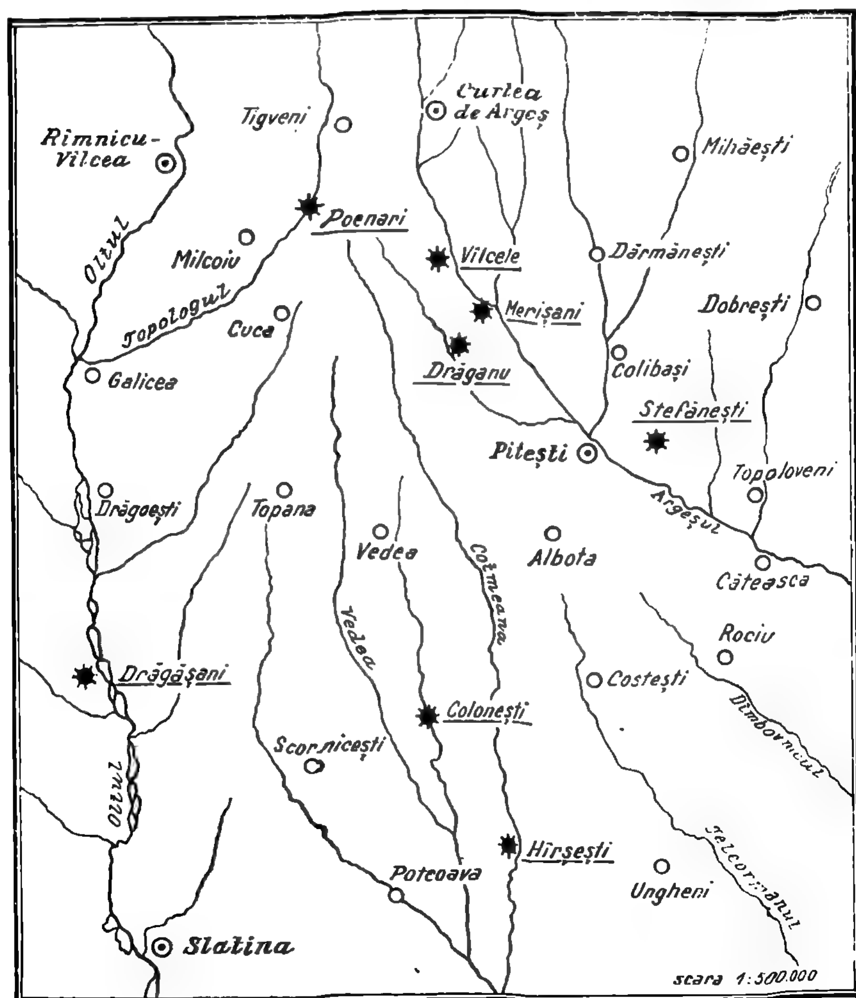

Fig. 1 — Poziţia geografică a punctelor fosilifere din judeţul Argeş şi zonele limitrofe

cele de la Liceul şi Casa de cultură din Drăgăşani, Stancu Radu, cu ocazia unor deplasări în fostul raion Drăgăşani a găsit pe la cetăţenii din comunele Amărăşti, Scundu, Olteanca şi Glăvile resturi de molari de proboscidieni scoşi din pămînt cu ocazia diferitelor săpături.

DATE GEOLOGICE

Pentru molarii de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) descoperiţi între anii 1957—1965, din localităţile menţionate mai sus şi aduşi în Muzeul judeţean Argeş din Piteşti, nu posedăm date geologice amănunţite întrucît nu cunoaştem la aceste piese adîncimea la care au fost găsite, poziţia stratelor şi alte date geologice.

Cît priveşte punctul fosilifer de la Hîrseşti, judeţul Argeş, descoperit în 1966, aici, cunoscîndu-se exact adîncimea la care au fost găsite resturile de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti), a fost posibil să se ia probe de sol şi să se execute un profil geologic.

DESCRIEREA PUNCTULUI FOSILIFER HÎRSEŞTI

Primul care a semnalat existenţa elefantului sudic în apropierea acestei comune, a fost tînărul Runceanu N. Marin, care în ziua de 18 mai 1966 a alunecat pe malul abrupt al rîului Cotmeana (malul stîng), împiedicîndu-se de vîrful unui fildeş de *Archidiskodon*. Fiind anunţată imediat şcoala din Hîrseşti, s-a început deshumarea. Aceste oseminte, dintre care menţionăm : craniul cu cei doi fildeşi, mandibula, tibia şi alte oase (vezi fig. 11) au fost însă în mare parte deteriorate deoarece nu s-a cunoscut tehnica de lucru şi de conservare necesară în astfel de ocazii.

Numai prin grija unui colectiv de la Muzeul judeţean Argeş din Piteşti condus de Stancu Radu, care s-a deplasat la faţa locului imediat ce a luat cunoştinţă de această descoperire, ele au putut fi salvate parţial. În scopul consolidării acestor oase fragile, au fost chemaţi Apostol Leonid, şeful secţiei de paleontologie de la Muzeul de istorie naturală „Grigore Antipa" din Bucureşti şi N. Puşcaşu, restaurator la acelaşi muzeu.

Poziţia stratigrafică a stratelor de pe versantul stîng al văii Cotmeana, de unde s-au deshumat osemintele acestui elefant sudic, este următoarea : deasupra sol arabil (brun roşcat de pădure) gros de 1,70 m, urmat de un strat de pietriş de terasă gros de 2,60 m ; urmează un depozit loesolid gros de 3 m, sub care apare un strat de nisip micaceu gros de 4,30 m, iar la contactul acestui strat cu argila care urmează pe o gro-

sime de 4 m s-a descoperit o parte din scheletul de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) (loc însemnat pe schiţă cu semnul x — fig. 2). Sub stratul de argilă apare talvegul văii respective. Vîrsta stratelor în care au fost descoperite aceste oase este Pleistocenul inferior — Villafranchian.

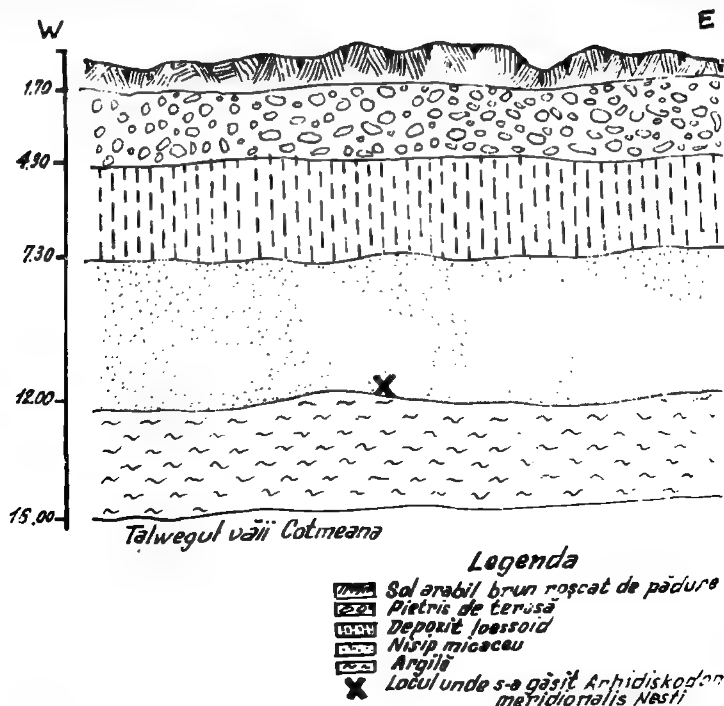

Fig. 2 — Profil geologic N.E. în valea Cotmeana

Versantul văii are o înălţime de 16 m, fiind aproape vertical, din care cauză măsurătorile privind grosimea stratelor au fost destul de dificile.

DATE MORFOMETRICE ALE OSEMINTELOR CERCETATE

În Muzeul din Piteşti se găsesc următoarele oase : 2 molari superiori (fragmente), 5 molari inferiori, dintre care 2 împlîntaţi în fragmente de mandibulă, 3 molari numai ca fragmente şi 1 fildeş restaurat (fig. 8), toate aparţinînd speciei *Archidiskodon meridionalis* (Nesti).

În afară de piesele de mai sus ce provin de la indivizi diferiţi (în număr de 9), muzeul mai dispune de un număr de 8 oase aparţinînd aceleiaşi specii, provenind toate de la acelaşi individ şi anume : o mandibulă în bucăţi, un fragment de maxilar superior cu 2 molari incompleţi, 2 fildeşi în bucăţi, cîteva fragmente de coaste, o vertebră corodată şi o tibie, toate provenind de la Hîrseşti.

În cele ce urmează vom prezenta măsurătorile acestor piese, indicate în ordinea descoperirii lor :

1. *Ștefănești*. Din acest loc provin două fragmente de molari, descoperiți în anul 1957, unul superior și altul inferior, însă de la indivizi diferiți (fig. 3, 4) și un fildeș (fig. 8). Primul este un fragment de coroană de la ultimul molar superior stîng (M^3). Din el s-a păstrat mai bine numai partea posterioară, aproape jumătate din partea anterioară lipsind. Are lungimea de 14,4 cm, lățimea de 9,4 cm (fără pereții exteriori) și înălțimea de 10,7 cm. Nu s-a conservat nici o rădăcină. Numărul lamelelor este de 8 iar grosimea emailului variază între 3 și 3,5 mm. Al doilea fragment aparține unui molar inferior stîng (M_3), de la un adult bine dezvoltat — probabil un mascul. Lipsesc și în acest caz porțiuni însemnate din partea anterioară cît și din cea posterioară a molarului. Lungimea coroanei este de 19 cm, înălțimea de 14,3 cm, iar lățimea de 10,1 cm. Acest fragment are în total 8 lamele întregi. Grosimea emailului este de 4 mm. Pe 10 cm din suprafața de masticație se află 5 lamele. Din același loc provine și fildeșul expus la Muzeul din Pitești, restaurat în 1964 de N. Pușcașu de la Muzeul de istorie naturală „Gr. Antipa" din București (fig. 8). Lungimea de la vîrf la bază este de 2,30 m, lungimea curburii interne 2,41 m, lungimea curburii externe 2,72 m, grosimea la bază 61 cm, grosimea la mijloc 57 cm, iar grosimea la vîrf 19 cm.

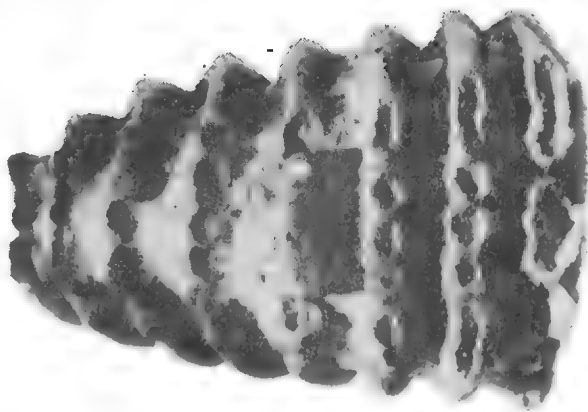

Fig. 3 — Molar superior stîng — fragment (M^3), micș. 1,5 X, descoperit la Ștefănești

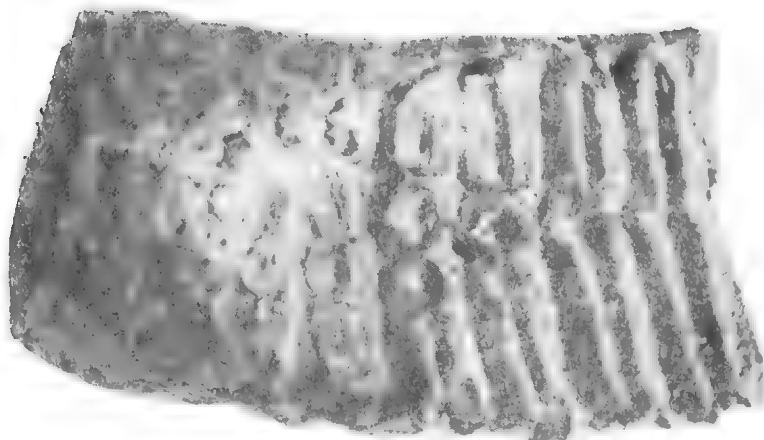

Fig. 4 — Molar inferior stîng (M_3) — fragment, micș. de 1,6 X, de ***Archidiskodon meridionalis*** (Nesti), descoperit la Ștefănești

2. *Merișani.* Din acest loc s-a adus în anul 1957 un fragment de molar superior stîng (M^3). Din coroană, s-a păstrat numai o mică porțiune din partea ei posterioară, avînd în total 3 lamele. Fragmentul lipsit complet de rădăcini are următoarele dimensiuni : lungimea coroanei păstrate este de 8,7 cm, lățimea de 9 cm, iar înălțimea de 10,4 cm. Grosimea emailului de pe pereții lamelelor variază între 4 și 5 mm (fig. 5).

3. *Drăgășani.* Din acest loc provin două fragmente de molari inferiori drepți (M_2), de la indivizi diferiți (fig. 6, 7). Primul este un fragment de coroană de la molarul inferior drept (M_2). Din el s-au păstrat mai bine numai două lamele, restul prezintă lipsuri atît în partea anterioară cît și în cea posterioară. Are lungimea de 12 cm, iar lățimea de 8 cm. Nu s-a conservat nici o rădăcină. Numărul lamelelor rămase întregi sau parțiale, este de 5, iar grosimea emailului variază între 3 și 3,5 mm. Pe 10 cm din suprafața de masticație s-au păstrat 5 lamele mai mult sau mai puțin întregi. Al doilea fragment este tot de la un molar inferior drept (M_2). Lipsesc de la el porțiuni însemnate atît în partea anterioară cît și în cea posterioară. Lungimea fragmentului de coroană este de 7,3 cm, lățimea de 7,8 cm iar înălțimea nu poate fi măsurată — fragmentul fiind prea distrus. Pe suprafața de masticație s-au păstrat numai 3 lamele iar grosimea emailului variază între 3—4 mm. Lipsesc complet rădăcinile molarului.

4. *Drăganu.* Din localitatea Drăganu, la Muzeul din Pitești se află expusă o ramură orizontală dreaptă a unei mandibule, lipsind deci ramura ascendentă cu apofiza și condilul drept respectiv, descoperită în 1958. În această ramură mandibulară se află un singur molar (M_2), care fiind împlîntat nu i s-au putut efectua decît măsurători parțiale. În total suprafața de masticație prezintă 10 lamele bine conservate, exceptînd numai prima lamelă din partea anterioară care are mici lipsuri. Frecvența lamelară pe o distanță de 10 cm este de 5 lamele. Suprafața de masticație este puțin concavă, molarul fiind uzat, mai ales în partea centrală ; partea cea mai conservată este cea posterioară, unde se observă rondelele și insulele ovale caracteristice genului *Archidiskodon* (fig. 9). Grosimea emailului de pe pereții lamelelor variază între 3 și 3,5 mm. Molarul ușor curbat, are o lungime de 21,8 cm (inclusiv lungimea lamelei din partea anterioară care lipsește, dar la care se observă clar locul de unde a fost desprinsă). Remarcăm și faptul că în spatele acestui molar se distinge bine amprenta locului unde a fost prins molarul 3 (M_3), actualmente lipsă.

5. *Colonești.* Din acest loc s-a adus în anul 1959 o parte din ramura orizontală stîngă a unei mandibule de elefant sudic, cu un molar (M_2), împlîntat în partea anterioară și unul (M_3), în partea posterioară ; de aceea la aceștia nu vom putea da decît măsurători parțiale : molarul

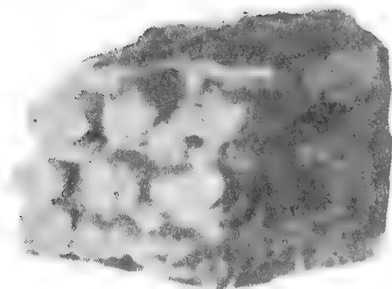

Fig. 5 — Molar superior stîng (M^3) micş. de 2,3 X, Merişani

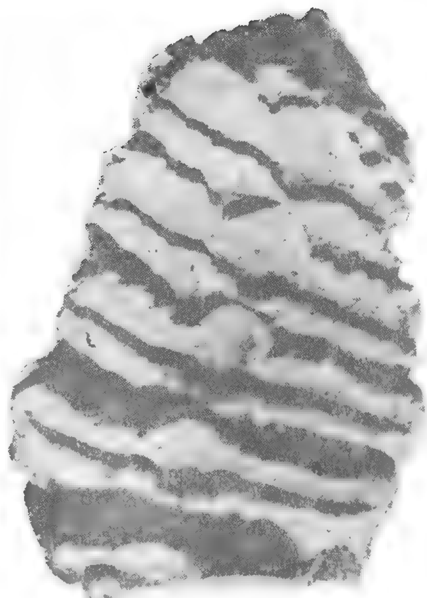

Fig. 6 — Molar inferior drept (M_2) fragment, micş. de 1,5 X, Drăgăşani

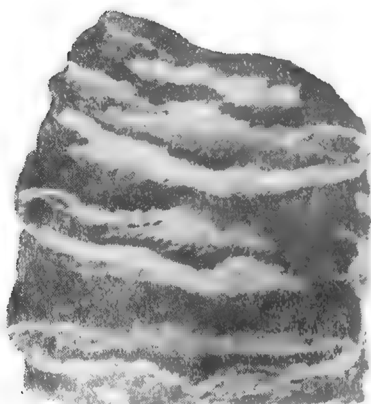

Fig. 7 — Molar inferior drept (M_2) — fragment, micş. de 1,3 X, Drăgăşani

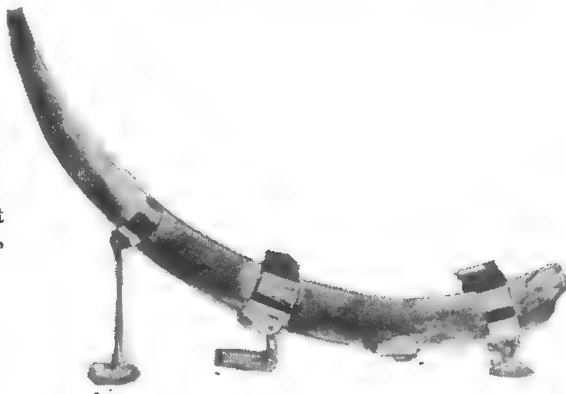

Fig. 8 — Fildeş de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) descoperit la Ştefăneşti

din faţă (M_2) are lungimea de 17 cm, iar lăţimea de 8,8 cm. Numărul total al lamelelor este de 8. Grosimea emailului variază între 3—3,5 mm. Pe 10 cm din suprafaţa de masticaţie sînt 4—5 lamele. La acest molar lamelele cu încreţiturile caracteristice genului *Archidiskodon*, sînt în faza cînd suprafaţa lui de masticaţie era încă puţin uzată. Molarul din spate (M_3), în formare, este incomplet lipsindu-i cîteva lamele din partea posterioară. Are lungimea de 13,8 cm iar lăţimea de 8 cm. Lungimea

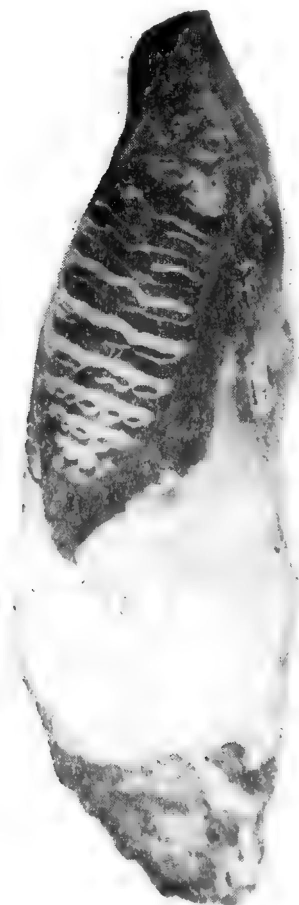

Fig. 9 — Ramură orizontală dreaptă de mandibulă de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) cu un molar (M_2) împlîntat, descoperită la Drăganu, micş. de 4 X

Fig. 10 — Ramură orizontală stîngă de mandibulă de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) cu un molar (M_2) împlîntat, descoperită la Coloneşti, micş. 2.4 X

fragmentului ramurei mandibulare orizontale stîngi este de 32 cm, iar circumferinţa lui, la nivelul primului molar (M_2) este de 58 cm (fig. 10).

6. *Hîrseşti.* După cum am mai menţionat, pe valea rîului Cotmeana au fost descoperite mai multe părţi ale unui schelet de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti), în împrejurările cunoscute (fig. 11). Aceste oase măsurate de noi, sînt următoarele :

a) *Mandibula.* Din aceasta s-au păstrat intacte toate părţile, în afară de condili şi simfiză, avînd fiecare ramură cîte un molar împlîntat (fig. 12, 13, 14). *Molarul inferior stîng* (M_3) uşor concav, are lamelele tocite în partea anterioară şi mijlocie. Lungimea coroanei este de 30 cm,

lățimea 9,5 cm, înălțimea 12 cm, numărul lamelelor este de 15, grosimea emailului variază între 3—4 mm, iar numărul lamelelor pe 10 cm din suprafața de masticație este de 5. *Molarul inferior drept* (M_3) este la fel cu cel stîng, avînd însă în partea anterioară prima și a doua lamelă cu mici lipsuri. Dimensiuni : lungimea coroanei 31,4 cm, lățimea coroanei 9,6 cm, înălțimea coroanei 12 cm, grosimea emailului 3—4 mm, iar numărul lamelelor pe 10 cm din suprafața de masticație este de 5.

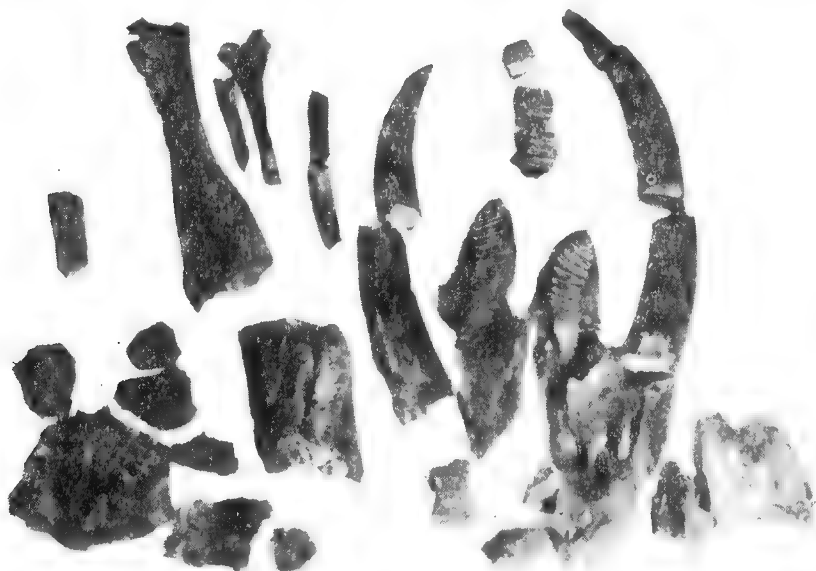

Fig. 11 — Oasele de ***Archidiskodon meridionalis*** (Nesti), descoperite în punctul fosilifer de la Hîrsești, micș. de 24 X

Fig. 12 — Mandibula de ***Archidiskodon meridionalis*** (Nesti) descoperită la Hîrsești, micș. de 6,4 X

Fig. 13 — Ramura dreaptă a mandibulei de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) de la Hîrsești, micș. 3,2 X

Fig. 14 — Ramura stîngă a mandibulei de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) de la Hîrsești, micș. 3,2 X

b) *Fragment de maxilar superior*, unde se vede o parte din osul palatin și din craniu, cu sinusurile respective și doi molari superiori (incompleți), implîntați (M^3) stîng și (M^3) drept, (fig. 15, 16). *Molar superior stîng* (M^3), dimensiuni : lungimea coroanei (aproximativ jumătate din lungimea inițială) 14,8 cm, lățimea coroanei 10,3 cm, înălțimea coroanei 11,5 cm, numărul lamelelor păstrate 7, grosimea emailului 3—3,5 mm, numărul lamelelor pe 10 cm din suprafața de masticație 5. La acest molar lipsește partea posterioară în întregime, dar s-a păstrat complet partea anterioară, inclusiv o rădăcină. *Molar superior drept* (M^3), dimensiuni : lungimea coroanei fragmentului (jumătate din cea inițială) 10 cm, lățimea coroanei fragmentului 10,5 cm, numărul lamelelor 6,

grosimea emailului 3—3,5 mm, numărul lamelelor pe 10 cm din suprafaţa de masticaţie 5.

c) *Premaxilarul şi fildeşii* (fig. 17). Din premaxilar s-a păstrat o mică parte : o porţiune de 34 × 22 cm din partea dreaptă şi 23 × 10 din partea stîngă. La acest os, o porţiune din partea proximală şi mai ales

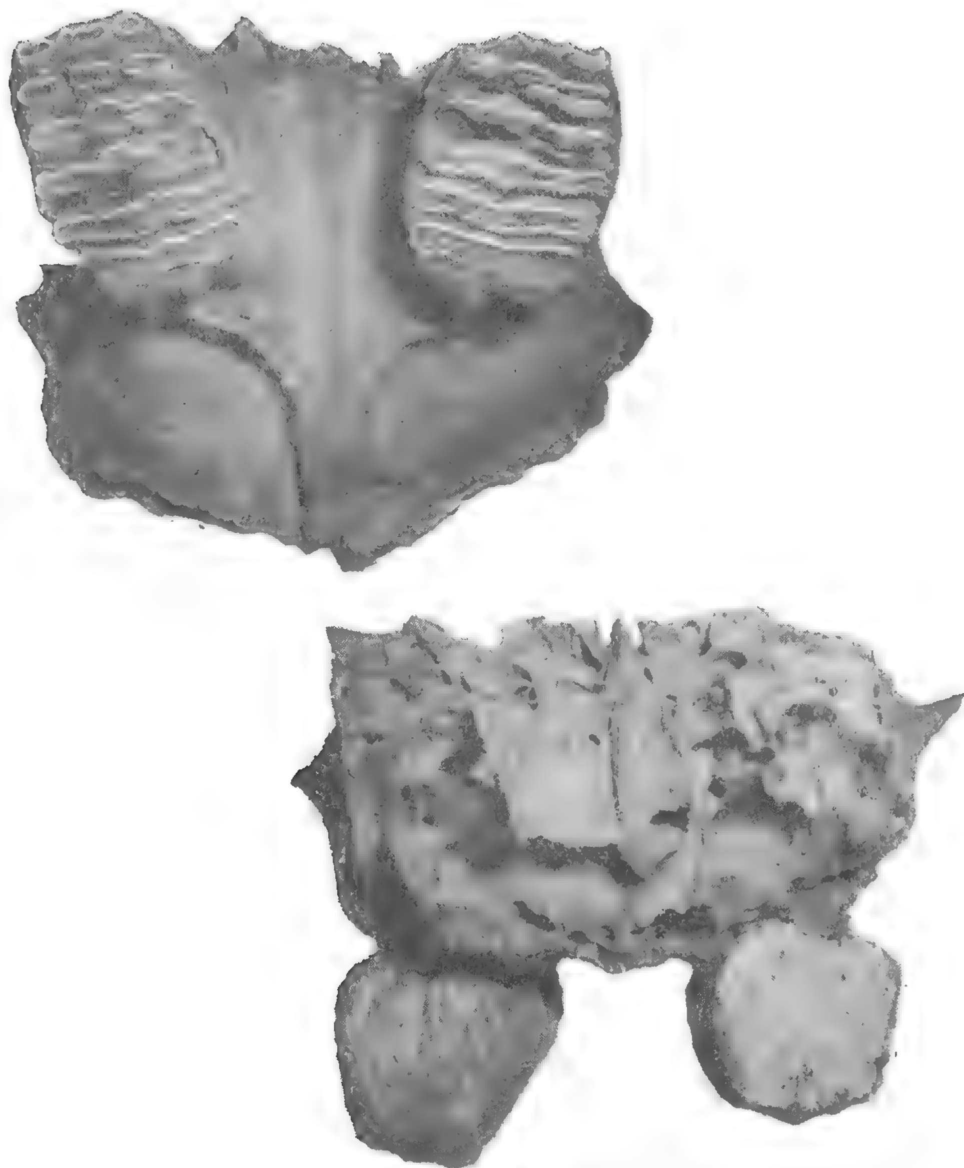

Fig. 15 şi *fig. 16* — Fragment de maxilar superior de ***Archidiscodon meridionalis*** (Nesti), descoperit la Hîrseşti, cu molari superiori (M^3) stîng şi (M^3) drept, incompleţi, micş. 2,5 X (văzut din faţă fig. 15 şi din spate fig. 16)

din cea distală, fiind distruse, lungimea lui inițială nu se poate stabili exact. După datele luate la deshumare lungimea inițială a fildeșilor a fost de 2,90 m. Ei sînt formați din mai multe bucăți, atît dreptul cît și stîngul, avînd circumferința la ieșirea din alveolă de 59 cm iar în apropiere de vîrfuri de 25 cm.

d) S-au mai păstrat și 4 fragmente de coaste (fig. 11) și o parte dintr-o vertebră, distrusă prin coroziune.

e) *Tibia* (fig. 18). Dintre toate oasele descoperite la Hîrsești cel mai bine s-a conservat tibia stîngă care are următoarele dimensiuni: lungimea maximă 80 cm, lățimea maximă în regiunea proximală 23,7 cm, lățimea minimă a diafizei 10,4 cm, lățimea maximă în regiunea distală 18 cm.

Fig. 17 — Fildeși de ***Archidiskodon meridionalis*** (Nesti): drept și stîng (în fragmente) de la Hîrsești, micș. 11,25 X

Fig. 18 — Tibia de ***Archidiskodon meridionalis*** (Nesti) de la Hîrsești, micș. de 5,9 X

CONCLUZII

1. Din cele prezentate de noi rezultă că teritoriul judeţului Argeş, faţă de ce se cunoştea în trecut (numai cîteva puncte fosilifere), este bogat în oseminte de proboscidieni, care aparţin în special elefantului sudic — *Archidiskodon meridionalis* (Nesti).

2. În timpul cît au trăit aceşti elefanţi şi anume în Cuaternarul inferior (Villafranchian), climatul era foarte cald şi cu multă umiditate, asemănător cu cel din nordul Africii, ceea ce favoriza dezvoltarea unei vegetaţii abundente.

3. Deşi nu se cunoaşte adîncimea de la care au fost deshumaţi toţi molarii de *Archidiskodon*, totuşi prin analogie cu cei descoperiţi recent la Vîlcele sau Hîrseşti, se poate deduce că în toate cazurile ei apar în depozitele de vîrstă villafranchiană.

4. Pe baza asociaţiei speciilor de mastodonţi şi elefanţi sudici descoperiţi pe teritoriul judeţului Argeş, noi aducem argumente în plus că vîrsta stratelor în care au fost descoperite toate aceste resturi, este villafranchiană.

BIBLIOGRAFIE

1. ADAM, K. D. — 1953 : Elephas meridionalis Nesti an den altpleistozänen Goldshofer Sanden bei Aalen (Wurtemberg). *Eiszeitalter u.* Gegenwart, B. 3, Ohringen.
2. AIRAGHI, C. — 1914 : L'elefante del bacino di Leffe in Val Seriano *(Elephas meridionalis (Nesti). Atti Soc. Ital. Scienze Natur,* 53, Pavia.
3. AIRAGHI, C. — 1917 : Sui molari di elefante delle alluvioni lombarde conservazioni sulla filogenia e scomparsa di alcuni proboscidati *Mem. Soc. Ital. Scienze Natur. del Musse Civ. di Storia Nat. di Milano,* 8, 3, Pavia.
4. APOSTOL, L. — 1965 : Sur la presence d'Anancus arvernensis (Croizet et Jobert) et d'Archidiskodon meridionalis (Nesti) sur le territoire de Curtea de Argeş, *Travaux du Museum Gr. Antipa, 5, Bucureşti.*
5. ATHANASIU, S. — 1908 : Contribuţiuni la studiul faunei de mamifere terţiare din România. *An. Inst. Geol. Rom.*, 2 : 129—213., Bucureşti.
6. ATHANASIU, S., PREDA, D. M. — 1928 : Elephas meridionalis din Pliocenul superior de la Pralea-Căiuţi. Bacău, An. Inst. Geol. al Rom., *13,* Bucureşti.
7. COTEŢ, P., MARTINIUC, C. 1961 : Geomorfologia : *Monografia geografică a R.P.R.* (Geografia fizică), 1, Bucureşti.
8. DEPERET, C. et MAYET L. — 1923 : Monographie des elephants pliocenes d'Europe et de l'Afrique du Nord. *Ann. Univ. Lyon, N.S., 43.*
9. DUBROVA I. A. — 1960 : Drevnie sloni S.S.S.R., Izdatelistfo Akad. Nauc S.S.S.R., Moskva.
10. D'ERASMO, G. — 1930 : L'Elephas meridionalis nell'Abruzzo e nella *Lucania. ATTI R. Acc. Sc. Napoli, 18, s. 2 a, 8.*
11. FRIANT, M. — 1951 : Les elephants fossiles de l'Europe occidentale. Caracteres anatomique. Importance Stratigraphique. *Atti d. Acc. Sc. di Ferrara, 28.*
12. GARUTT, V. E. — 1954 : Iujnîi slon *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) iz plioţena severnogo poberejia Azovskogo Moria, *Izdatelistvo Akad.* Nauc SSSR, Moskva, Leningrad.
13. LITEANU. E., GHENEA, C. — 1966 : Cuaternarul din România. *Studii tehnice şi economice,* seria H., 1, Bucureşti.
14. LITEANU, C., BANDRABUR, T. — 1957 : Geologia cîmpiei getice meridionale dintre Jiu şi Olt. *AN. Inst. Geol.,* 30 : 213—239.
15. MORETTI, A. 1947—49 : Resti di „Elephas meridionalis“ Nesti nelle ligniti di Pietrafitta (Bacina Tiberino). *Boll. Sev. Geol. d'Itali 71 Roma.*

16. NECRASOVA, O., SAMSON, P., RĂDULESCU, C. (1961): Asupra unui catarhinian fosil nou pentru ştiinţă, descoperit, în depozitele villafranchiene din Oltenia. *An. St. Univ. Cuza, Iaşi* 3, 2 Iaşi.
17. PAUCA, M. — 1936: Mamiferele pleistocene din Cîmpia Română. *Bul. Soc. Nat. din România*, 8 Bucureşti.
18. PATTE, E. — 1936: Sur les elephants fossiles de Roumanie. *Acad. Roum. Mem. sect. Sci. (3), 14/4, Bucureşti*
19. PAWLOV, M. — 1910: Les éléphants fossiles de la Russie. *Nouv. Mem. Soc. Imp. Not., 17, Moscou.*
20. ŞTEFĂNESCU SABBA — 1927: Sur L'organisation de molaires et sur la phylogènie des Èlèphants et des Mastodontes. *Trav. de Labor. de Paleont. Univ. Bucarest*, Bucureşti.
21. TREVISAN, L. — 1942: Metodo di comparazione tra le difese di varie specie di elefanti fossili eviventi. *Riv. Ital. Paleontol. 46 Pavia.*
22. VENZO, S. — 1950: Rinvenimento d'Anancus arvernensis nel Villafrachiano dell'Addo di Paderno, de *Archidiskodon meridionalis* e Cervus a Leffe. Stratigr. ecc., *Atti. Soc. Ital. Sc. Nat., 89*, Milano.

DES FRAGMENTS D'ARCHIDISKODON MERIDIONALIS (Nesti) DÉCOUVERTS DANS LE DÉPARTEMENT ARGEŞ

RÉSUMÉ

Le Musée départamental Argeş de Piteşti, possède plusieures molaires, défenses, mandibules et d'autres os *d'Archidiskodon meridionalis* (Nesti). Parmi ces pièces, une importance particulière présentent les fragments du squelette d'un éléphant méridional, découverts en 1966 sur la rive gauche de la rivière Cotmeana, dans la localité de Hîrseşti et qui proviennent tous d'un seul et même individu.

Dans cette étude, les auteurs décrivent tous ces restes d'éléphants, en donnant en même temps les mesures de chaque pièce.

En partant de l'association des espèces de mastodontes et d'éléphants méridionaux découverts sur le territoire du département d'Argeş, les auteurs viennent avec de nouveaux arguments, afin de prouver que l'âge des couches dans lesquelles ont été trouvés les restes fossiles d'éléphants méridionaux, est villafranchien.

Ce fait prouverait aussi que dans la période villafranchienne durant laquelle vivaient dans ces régions des éléphants méridionaux, le climat était très chaud et humide, semblable à celui de l'Afrique du nord, en déterminant ainsi le développement d'une riche végétation.

Etant donné que dans la localité de Hîrseşti du département Argeş ont été découverts de nombreux fragments de squelette provenant du même individu, on considère opportun de faire poursuivre les fouilles dans cette région où il serait possible de trouver — eventuellement — encore d'autres fragments.

STABILIREA ÎNTINDERII PONŢIANULUI ÎNTRE RÎURILE BRATIA ŞI ARGEŞEL

BERA ALEXANDRU

I. INTRODUCERE

Eminenţi şi numeroşi geologi s-au ocupat, în etape diferite, de regiunea ce ne-am propus a o detaila şi în raport cu posibilităţile şi metodele ce le-au folosit, au ridicat, treptat, la nivele din ce în ce mai superioare, studiul geologic asupra regiunii. Numele lor este amintit în textul lucrării.

Încercăm o nedumerire, atunci cînd, cercetînd harta geologică a României, la scara 1 : 400 000 editată sub îngrijirea academicianului Gh. Macovei, constatăm că ponţianul nu este cartografiat între regiunea de la E de Olt şi regiunea de la E de Dîmboviţa.

Sub auspiciile Comitetului Geologic, campania geologică programată în regiune în anul 1949 în teritoriul dintre Rîul Doamnei şi Rîul Dîmboviţa şi continuată şi în anii următori pînă în 1959 a condus la identificarea pontianului şi la clarificarea raporturilor acestuia, pe de o parte, cu miocenul şi eocenul şi pe de alta cu dacianul, stabilindu-se astfel, şi vîrsta relativă a stratelor de lignite din Bazinul Carbonifer Boteni-Jugur-Poenari-Godeni-Berivoeşti-Slănic.

Alături de eminentul profesor universitar, academician G. Murgeanu, director în Comitetul Geologic, începînd cu anul 1949, am întreprins cercetări geologice detailate în judeţ. Concluziile acestor cercetări şi cartografia geologică pe hărţi topografice la scara 1:20 000, ce se găsesc în arhiva Institutului Geologic, alcătuiesc obiectul lucrării de faţă.

Folosesc acest prilej, cu fericire, pentru a-mi exprima profunda mea recunoştinţă academicianului G. Murgeanu pentru bunăvoinţa ce a dovedit pentru încurajarea şi preţioasele sfaturi ce mi le-a acordat în buna desfăşurare a cercetărilor geologice.

Mulţumirile mele se îndreaptă cu căldură şi cordialitate către conferenţiarii universitari I. Motaş şi V. Dragoş, a căror competenţă de stratigrafi şi paleontologi m-a ghidat în stabilirea criteriilor de separare cartografică a pontianului.

Determinările materialului paleontologic recoltat în decurs de mai mulţi ani au fost efectuate cu ajutorul laboratorului de paleontologie de

la Institutul Geologic din București de către inginer geolog Eugen Marinescu și Mihai Damian, cărora și cu acest prilej le aduc cele mai calde mulțumiri.

Dar *mulțumirile mele se îndreaptă și către fostul meu elev*, de la fosta Școală tehnică de Cărbuni din Cîmpulung Muscel, *ing. geolog Călinoiu I.*, care mi-a procurat date paleontologice de la diferite adîncimi ale sondajelor efectuate de către I.S.E.M., în vederea exploatării lignitelor și din orizonturile mai profunde ale regiunii (Berevoești, Poenari), *către învățătorul Amzică N. din com. Berevoești și către conducerea muzeului orășenesc Cîmpulung, care mi-au înlesnit obținerea de date paleontologice referitoare la exemplarul Hipparion gracile descoperit în lignitele de la Berevoești și care a constituit obiectul comunicării ce-am prezentat-o în ședința Comitetului Geologic din 25 aprilie 1955.*

II. ISTORIC

Neogenul din regiunea considerată a fost menționat pentru prima oară în imediata vecinătate a regiunii muntoase din nordul județului Argeș, în anul 1884 de către G. Primics, în lucrarea „Die geologische Verhältnisse der Fogorascher-Alpen und des benachbarten rumänischen Gebirges“.

În același an, în Anuarul Biroului Geologic nr. 2 din anul 1883—1884, din București, Sabba Ștefănescu, detailînd geologia județului Argeș, atribuie *pliocenului* toate depozitele situate la S de o linie care ar pleca de la Olt spre Tigveni—Curtea de Argeș—Valea Iașului—Mușetești pînă în Cîmpia Română, unde iau contact stratigrafic cu cuaternarul.

În anul 1885 și tot în Anuarul Biroului Geologic nr. 1, Grigore Ștefănescu publică o descriere geologică a județului Muscel, completînd, în felul acesta, în spre E, cercetările lui Sabba Ștefănescu, în care citează *pliocenul* sub forma unui facies argilos, marnos-nisipos cu intercalații repetate de lignit, care se întinde spre S de o linie ce ar pleca din Com. Mușetești—Slănic—Berevoești—Jugur—Boteni—Gemenea, pînă la contact, citez : „cu cîmpia Argeșului“.

În anul 1894 Th. Fuchs colectează în „nisipurile cu congerii“ de la Boteni, congerii, cordiacee, unionide, Vivipara Fenmayri, pe care le atribuie *pontianului* și anume orizontul prim al acestuia, orizontul marnos cu Congeria rhomboidea (întîlnit în Mehedinți și Gorj), mai precis, ceva mai deasupra acestui orizont. (Primul nivel este considerat nivelul cu Congeria rhomboidea și Vivipara achantinoides și cel de-al 2-lea nivel este nivelul Vivipara Doodwardi, V. Murgescui și V. uva). Dar, „stratele cu congeria“ sînt atribuite de către N. Andrussow, în lucrarea sa „Kurze Bemerkungen über einige Neogenablagerungen Rumänien“ publicată la Viena în 1895, nivelul mijlociu al pontianului. Aceluiași nivel i-au fost atribuite și stratele cu congerii de la Boteni.

În anul 1897, Sabba Ștefănescu, în lucrarea sa „Etude sur les terraines tertiaires de Roumanie. Contributions à l'étude stratigraphique“ menționează că *pontianul* este argilos-marnos în bază și nisipos în partea lui superioară, în regiunea considerată și stabilește chiar și unele forme noi ca : Pontalmira Constantiae, Hidrobia spicula, Prosodacna

Munieri, Limnocardium nobile, Vivipara Woodwardi, V. uva, V. Popescui, Dreisensia rumana, Valenciennesia annulata, caracteristică, după autor, nivelului inferior al pontianului.

De asemenea, în anul 1898, V. Popovici-Hațeg în lucrarea sa : „Etude géologique des environs de Campulung et de Sinaia“, menționează de asemenea *pontianul* în zona Rîul Doamnei, subliniind faptul că este acoperit aproape în totalitatea lui de depozite pleistocene și că este suportat de depozitele helvetiene. Citează pentru depozitele din această zonă ca și pentru muscelele dintre Rîul Doamnei și Rîul Bughea următoarea faună fosilă : Vivipara Murgescui, V. uva, Hidrobia spicula, Dreissensia polymorpha, Prosodacna Sturi, Lithoglyphus Neumayri, Vivipara pannonica, Neritina Stefanescui. Urmărind dezvoltarea *pontianului* spre E. în Rîul Argeșel, la Boteni, se oprește asupra masivelor deschideri din E și V acestei comune, unde, în gresiile, nisipurile și marnele cu numeroase intercalații de lignite, ce stau transgresiv peste depozitele helvetiene, notează o bogată faună formată din genuri mari de Unio, de Cardium, Vivipara achatinoides, V. Woodwardi, Melanopsis decollata, Stylodacna Heberti, Prosodacna sarrena, P. Sturi, Unio maximus, Dreissensia polymorpha. D. Stefanescui. D. Rimestiensis.

De asemenea, face o mențiune specială asupra punctului fosilifer „Dealul scoicilor“, unde intercalațiile de lignit ale depozitelor pontiene sînt acoperite de o gresie calcaroasă extrem de fosiliferă, în care determină genurile : Melanopsis decollata, în număr impresionant, Unio maximus, Psilunio recurvus, Prosodacna rumana, P. Sturi, Stylodacna Heberti, Congeria sp., Dreissensia sp., D. Rimestiensis. Pontianul de Boteni, cum îl numește V. Popovici-Hațeg, mai este reprezentat și în Valea Zbughita, unde alături de exemplarele citate mai înscrie : Prosodacna Haneri, Vivipara Woodwardi, V. achatinoides.

La E de Boteni, în bazinul Rîului Dîmbovița, V. Popovici-Hețeg remarcă că pontianul, suportat de depozite eocene, este format din nisipuri și marne bogat fosilifere cu : Vivipara Woodwardi, Stylodacna Heberti, Prosodacna Stefanescui, Congeria rhomboidea Dreissensia rostiformis, D. Rimestiensis.

Se constată că pentru V. Popovici-Hațeg, Sabba Ștefănescu, Th. Fuchs, N. Andrussow, Gr. Ștefănescu depozitele poliocene sînt sinonime depozitelor pontiene. Depozitele sînt luate în considerare fie ca depozite pliocene, fie ca depozite pontiene. De altfel, această idee este transpusă și în harta geologică editată de V. Popovici-Hațeg, în anul 1899, la scara 1 : 200 000, pe care, delimitarea pontianului fiind însăși aceea a pliocenului, înclinăm să credem că autorii exprimă prin pontian, pliocenul (P_1, P_2, P_3, P_4).

De asemenea și în ceea ce privește fauna, nu se menționează : Didacna, Paradacna, Valenciennius, forme specifice, printre altele pontianului, aceasta din urmă fiind singura menționată în lucrarea sa de către Sabba Ștefănescu.

Un fapt ce trebuie reliefat este acela, că V. Popovici-Hațeg, bazat pe fauna ce a colectat, a putut să stabilească în depozitele pontiene două nivele : unul cu Congeria rhomboidea și Vivipara achatinoides și al doilea, cu Vivipara Woodwardi, V. Murgescui și V. uva. De asemenea, faptul că Sabba Ștefănescu a descris în depozitele ponțiene studiate, din

regiune și un Valenciennesia annulata, caracteristică nivelului inferior al pontianului și ținînd seamă că cele două nivele cu congeria și vivipara, reprezintă după V. Popovici-Hațeg, nivelele superioare ale pontianului, întrezărim în lucrarea lui W. Teisseyre „Etajul meotic, pontic și dacian în regiunea subcarpatică din Muntenia de răsărit“, publicată în 1908 în Anuarul Institutului Geologic al României, ideea de mai tîrziu a separării pontianului.

Într-adevăr, în anul 1908, I. Popescu-Voitești publicînd în Anuarul Institutului Geologic Român lucrarea sa : „Contribuții la studiul geologic și paleontologic al regiunii muscelelor dintre Rîurile Dîmbovița și Olt“, menționează în pliocen, depozitele *daciene*, care alcătuiesc regiunea muscelelor la S de o linie ce ar uni com. Văleni Dîmbovița—Boteni—Curtea de Argeș—Olt și care sînt constituite din marne, nisipuri ce alternează între ele. În aceste depozite daciene, nu se pot distinge orizonturi, în afara deschiderilor de la Boteni, unde din cauza formelor preponderente s-au putut separa începînd de jos în sus, un orizont de marne cu intercalații de lignite și cu cardiacee și vivipare netede, un orizont mijlociu format din nisipuri cenușii în alternanță cu marne cu prosodacne, dreissensii, Valenciennesia, Unio, Vivipara și un orizont superior format din marne și nisipuri gălbui ce fac tranziția către pliocenul superior, adică levantinul, în care se întîlnesc Vivipara Woodwardi și Stylodacna Heberti.

Se constată deci, că nici I. Popescu-Voitești nu a sesizat prezența pontianului, în ipoteza că pliocenul este format din depozite daciene și depozite levantine, însă, remarcăm că deschiderile daciene de la Boteni, prin formele fosile predominante l-a determinat să accepte existența celor trei orizonturi amintite.

Ipoteza că pliocenul, în regiune este format din depozite daciene și levantine, a fost adoptată și de alți cercetători și exploatările de lignite se efectuau plecîndu-se de la aceste date, fiind socotite de vîrstă daciană sau levantină, după cum stratul de lignite se exploata din dacian sau levantin.

III. RAPORTURILE PONTIANULUI CU MIOCENUL ȘI DACIANUL ÎNTRE RÎURILE BRATIA ȘI ARGEȘEL

1. RAPORTURILE PONTIAN-MIOCEN ÎNTRE RÎUL BRATIA ȘI RÎUL ARGEȘEL. LIMITA INFERIOARĂ A PONȚIANULUI

Începînd din malul drept al rîului Bratia, pontianul este transgresiv direct peste burdigalian, ultimile iviri helvetiene fiind acoperite de aluviunile rîului.

Pontianul din jurul cotei 704 și anume în Plaiul Slănicului este foarte fosilifer, constituind veritabile lumașele, în care domină :

— Dreissena polymorpha (PALL).

— Dreissena rostiformis (DESH).

— Hidrobia spicula (STEF).

— Viviparus achatinoides (DESH) și fragmente de cardiacee. Direcția stratelor este N 48° E și au o înclinare spre SE de 11°.

Depozitele pontiene iau contact aici, direct cu burdigalianul limita fiind orientată spre SE pînă la izvorul văii Vițelului, de unde se îndreaptă spre E.

De-a lungul acestei limite, s-au întîlnit lumașele pontiene și aproximativ 300 m de valea amintită, s-au întîlnit două strate de lignite, unul de 0,40 m iar altul mai în profunzime de 0,70 m, cu intercalații marnoase.

Stratele de lignite sînt acoperite de un strat de aproximativ 2 m de nisipuri grosiere. În depozitele pontiene s-au măsurat următoarele poziții : N 79° E înclinare de 14° spre SE și N 84° E cu înclinarea spre SE de 12°.

Discordanța burdigalian-pontian e clară, depozitele burdigaliene avînd direcția N 75° V și înclinări spre SV de 12°.

Urmînd direcția V-E, limita coboară ușor spre S la confluența Văii lui Vasile cu Rîul Bratia, ascunzîndu-se sub depozitele aluvionare ale rîului.

Interesul ne-a fost îndreptat asupra grosimii depozitelor pontiene. Într-adevăr, grosimea acestora, de valoare metrică, s-a putut observa în succesiunea stratigrafică a impresionantelor deschideri rezultate în puternica eroziune de pe Valea Căcatei — toponim, ce exprimă caracterul mirosului de H_2S al lignitelor ce aflorează în numeroase puncte pe această vale. În aceste aflorimente s-au întîlnit următoarele poziții : N 84°E și înclinare spre SE de 13°, N 86°E și cu înclinare spre SE de 10°.

Pe aceeași vale s-au întîlnit depozite formate din nisipuri albe, fine, cu intercalații psefitice curate spălate, a căror poziție este N 68°E și cu o înclinație de 25° spre SE.

În depozitele psamitice de culoare albă, uneori roșietice, slab cimentate, cuartitice — specifice pontianului — sînt incluse, pe alocuri, concrețiuni gresoase reniforme sau sferice (trovanți). Pereții văii și al vîlcelelor afluente sînt formați din argile vinete și marne cărbunoase ce stau, în firul apei, pe conglomerate burdigaliene, de direcție N 87°V, urmînd înclinarea de 35° spre SV, sau N 86° V și înclinarea spre SV cu 40°.

La sud de valea amintită și în jurul cotei 611 se întîlnesc depozite de terasă, iar pe drumul din sat ce coboaoră spre Valea Drăganei, aflorează lumașele pontiene și adeseori lignite.

Din V. Bratiei, urmărit spre E, pontianul este transgresiv pe helvetian. Limata deci pontian-helvetian ajunge, flancată de cîteva aflorimente de lignite, pînă în Muchea Rugencii, cota 687. De aici și spre E, de-a lungul Văii Pleșilor, pînă la confluența acesteia cu Valea Muestrei, limita pontian-helvetian coboară spre SE, prin mijlocul comunei Godeni. Și în acest sector pontianul este fosilifer, formînd lumașele, de direcție N 77°E, urmînd înclinarea de 35° spre SE și numeroase aflorimente, care însoțesc această limită inferioară a pontianului.

Din Comuna Godeni, limita se îndreaptă spre N.N.E., urmărind îndeaproape drumul sătesc Godeni—Cotu, pînă în Dealul Grădiștea, la N. de cota 657. De aici se îndreaptă spre S.E ascunzîndu-se sub sedimentele conului de dejecție de la gura Văii Cotului, ca reapărînd iarăși,

pe o distanță de 200 m aproximativ, să se ascundă sub sedimentele conului de dejecție mult etalat al Văii Unchiașului.

Limita inferioară a pontianului este însoțită, ca de altfel pe toată lungimea ei, de numeroase aflorimente de lignite și deschideri cu lumașele pontiene.

Astfel în deschiderile din Rîpa Popii, care se află la E de Comuna Godeni am întîlnit și recoltat următoarele genuri :

Valenciennius annulatus (ROUS) ;
Paradacna abichi (HOERN) ;
Paradacna planicostata (STEV) ;
Dreissena sp.

S-au găsit și forme ce se întîlnesc și în seriile superioare sau inferioare pontianului ca :

Unio rumanus (TOURN) ;
Hyriopsis sp.

Formele citate se întîlnesc în acoperișul stratului principal de lignite (Valenciennius annulatus), sub formă de lumașele (Dreissena sp., Paradacna abichi) sau în argilele coapte din aflorimente (Paradacna abichi, P. planicostata). Punctul fosilifer a fost notat în hartă, la sc. 1 : 20 000.

Un alt punct fosilifer, care a fost notat în harta 1 : 20 000, este acela din Dealul Pucioasei (Godeni). Aici, am recoltat următoarele genuri:

Valencciennius annulatus (ROUS) ;
Didacna subcarinata (DESH) ;
Paradacna abichi (HOERN) ;
Prosodacna (Stylodacna) rumana (FONT) ;
Unio rumanus (TOURN) ;
Dreissena sp.

Această faună alcătuiește lumașelul reper al primului strat de lignite — cel de la suprafață — iar argilele și marnele zăcămîntului ajunse la zi s-au transformat în argile coapte, din cauza autoaprinderii lignitelor.

În vecinătatea Văii Ulmatului, ce izvorăște din Dealul Grădiștea, deal numit de localnici „Dealul Godenilor", s-au mai recoltat următoarele forme fosile :

Hydrobia sp.
Melanopsis sp.
Viviparus sub formă de fragmente friabile, zdrobite dar rare în ceea ce privește frecvența lor.
Neritina sp.

Spre E de Valea Cotului și Valea Unchiașului, unde limita pontian-helvetian se ascunde sub sedimentele conurilor de dejecție a acestor văi, devine, din nou, vizibilă, netă, pe malul stîng al văii Rîul Tîrgului, continuîndu-se spre E-NE pînă în apropierea cotei 672, cotă care este situată în N de șoseaua Concordia-Poenari.

Din acest punct limita coboară spre S-SE pînă la cota 594, cînd urmează firul apei din Valea Moghioriței, pînă aproape de confluența acesteia cu Valea Poenarilor.

Limita inferioară a pontianului se continuă spre E, paralel cu Valea Poenarilor, la nord de aceasta și la o distanță de firul apei ce variază

între 100—200 m, traversează, apoi, perpendicular Valea Poenarilor și înaintează pe Valea Borei pînă în Valea Jugurului, aproximativ 100—200 m de patul văii.

De-a lungul contactului pontian-helvetian, pontianul este însoțit de aflorimente de lignite, de deschideri bogat fosilifere, cuprinzînd forme tipic pontiene și de argile coapte, ca efect al autoaprinderii, la afloriment, a lignitelor.

Măsurătorile arată că stratele au direcția N 50°V, N 64°V, N 72°V și înclinarea de 15°, 19°, 20° spre SV. S-au înregistrat măsurători și în stratele de lignite, care arată că acestea au direcția N 70°V și înclinarea de 25° spre SV.

Începînd de la confluența rîurilor Valea Poenarilor cu Valea Bărăției, pontianul este mult dezvoltat spre S, ajungînd, aproximativ la o lățime de 1 000 m, cu toate că în Valea Poenarilor nu depășește lățimea de aproximativ 300 m.

Extinderea apreciabilă ce o are în acest loc pontianul, a înlesnit și descoperirea mai multor deschideri bogate în faună pontiană.

Astfel, pe Valea din Dărăt, la confluența cu Valea Bărăției și chiar pe Valea din Dărăt în amonte, pe o lungime de aproximativ 250—300 m s-a colectat următoarea faună :

Paradacna abichi (HOERN) ;
Caladacna steindachneri (BRUS) ;
Phyllicardium planum (DESH) ;
Valenciennius annulatus (ROUS).

După atlasul paleontologic al lui Wetz fauna amintită este tipic pontiană și acest punct fosilifer a fost notat în harta la scara 1:20 000.

Pe Coasta lui Verdete, situată pe malul stîng al Văii Poenarilor, între confluența rîurilor Valea Bărăției cu Valea din Dărăt și confluența rîurilor Valea Moghioriței cu Valea Poenarilor s-au colectat următoarele genuri fosile de vîrstă pontiană :

Didacna subcarinata (DESH) ;
Paradacna afinis abichi (HOERN) ;
Paradacna sturi (COB) ;
Melanopsis decolata (STOL) ;
Viviparus achaetinoides (DESH) ;
Dreissena sp.

Într-o deschidere situată tot pe Valea Poenarilor în amonte și mai spre sud s-a recoltat următoarea faună, tot de vîrstă pontiană :

Didacna subcarinata (DESH) ;
Paradacna abichi (HOERN) ;
Viviparus achaetinoides (DESH)
Prosodacna sturi (COB) ;
Melanopsis decolata (STOL).

Ambele puncte fosilifere au fost fixate pe harta la scara 1 : 20 000.

Un fapt ce trebuie sesizat este acela că în partea superioară a Coastei lui Verdete se găsesc genuri fosile daciene ca :

Viviparus rumanus (TOURN) ;
Viviparus argensiensis (STEF) ;
Prosodacna (Stylodacna) rumana (FONT) ;

Prosodacna (Stylodacna) orientalis (STEF) ;
Prosodacna heberti (COB) ;
Zagrabice carinata (ANDR) ;
Dreissena polymorpha (PALLAS) ;
Radix sp.
Valvata sp.

Raporturile dintre fauna pontiană și cea daciană, din cuesta Coastei lūi Verdete, ne-a condus la stabilirea unui criteriu paleontologic și stratigrafic, care să constituie limita pontian superior — dacian inferior.

În aval de confluența Valea Poenarilor cu Valea Moghioriței, la aproximativ 30—40 m de aceasta, într-o deschidere, în care predomină nisipuri fine de culoare galbenă s-au găsit următoarele genuri pontiene :

Melanopsis decolata (STOL) ;
Planorbis planorbis (LINNÉ) ;
Lytogliphus acutus (COB), forme foarte friabile ;
Pyrgula Eugeniae (NEUM) ;
Valenciennius annulatus (ROUS) ;
Prosodacna (Stylodacna) rumana (FONT) ;
Theodoxus Licheardopoli (STEF) ;
Hydrobia sp. ;
Dreissena sp.

În același punct V. Dragoș a recoltat genul Vallenciennius annulatus (ROUS).

Deși la oarecare distanță de depozitele ponțiene, în Plaiul Lupului încadrat de Valea Poenarilor și Valea Șerbăneștilor și în Plaiul Măzăriștei limitat de Coasta lui Verdete, Valea Șerbăneștilor și Valea din Dărăt, într-o deschidere nisipos-marnoasă și bogat fosiliferă, s-a recoltat o faună tipic daciană în vederea folosirii ei drept criteriu paleontologic pentru separarea pontianului superior de dacianul inferior și în alte puncte în traseul limitei ce urmărim, din care cităm :

Unio rumanus (TOURN) ;
Unio sturdzae (COB) ;
Viviparus rumanus (Tourn) ;
Viviparus argensiensis (STEF) ;
Viviparus neumayni (COB) ;
Viviparus bifarcinatus (BIELZ) ;
Hydrobia sp.
Theodoxus sp.

Ajunsă în Valea Jugurului, la aproximativ 100—200 m de firul apei, limita pontian-helvetian coboară spre S pînă la confluența Văii Cornului cu Valea Jugurului. De aici se îndreaptă spre E pînă la un punct situat la N de Vîrful Cetății, de unde coboară spre S-SE, de-a lungul celei de a 2-a și a 3-a treaptă a cuestei din Plaiul Padina, pînă în Valea Gogorasca, la aproximativ 300 m N de confluența acesteia cu Pîrîul Padina.

Din acest punct limita urcă spre NE peste Plaiul Porumbarului și din dreptul drumului de țară Boteni-Mățău, coboară spre SE pînă în Valea Argeșului, la N de Comuna Boteni.

Pontianul, de-a lungul acestui sector prezintă numeroase deschideri și aflorimente de lignite. Astfel, la S de Valea Bărăției în cuestele unor frumoase suprafețe structurale s-au întîlnit două puncte fosilifere depărtate între ele, pe direcția EV, cu aproximativ 150 m, din care s-au colectat numeroase exemplare de :

Valenciennius annulatus (ROUS) forme mari și mijlocii ;

Paradacna abichi (HOERN) ;

Paradacna (Stylodacna) cucaestiensis (FONT) ;

Hyriopsis sp.

Această faună a fost colectată dintr-un facies marnos cenușiu, deosebit oarecum de faciesul marnos din sectorul Comunei Godeni, care este slab nisipos și colorat ușor ruginiu.

În afara acestor două puncte fosilifere, s-a mai identificat și fixat pe harta la scara 1:20 000 și un alt punct fosilifer situat pe Valea Luchei, afluent al Văii Jugurului, la aprox. 50 m de confluență. Aici, într-o argilă cenușie s-au găsit numeroase exemplare de :

Valenciennius annulatus (ROUS) ;

Melanopsis decolata (STOL) ;

Planorbis planorbis (LINNÉ) ;

Lytogliphus acutus (COB) ;

Pyrgula Eugeniae (NEUM) ;

Theodoxus Licheardopoli (STEF)

Din cercetarea litologică a punctelor fosilifere citate mai sus, în care s-a găsit o faună tipic pontiană, se constată că roca pelitică este o marnă cenușie slab nisipoasă, care uscată are o culoare ușor galben-ruginie și cu spărtură larg concoidală. De asemenea, am constatat că în unele puncte fosilifere, deși litologic și paleontologic ne găsim într-un facies pontian, totuși nu am întîlnit nici un fragment de Valenciennius annulatus.

În punctele fosilifere, în care s-a găsit Valenciennius annulatus am urmărit și determinat fauna ce însoțea pe acest gen, stabilind în felul acesta un criteriu litologic și paleontologic cu sprijinul cărora am putut urmări raportul pontian-dacian.

S-a putut stabili cu certitudine, că acolo unde aflorează lignitele, acestea sînt însoțite de o faună tipic pontiană, mai ales în acoperișul stratului principal de lignite, cu toate că s-a putut întîmpla să nu se găsească nici un fragment de Valenciennius annulatus.

Un fapt rămîne, deci de necontestat că lignitele din stratele principale ale bazinului carbonifer Slănic-Berevoești-Godeni-Poenari-Jugur-Boteni sînt de vîrstă pontiană, nu daciană, așa cum au fost considerate pînă în anul 1955.

Un argument în plus, care pledează pentru vîrsta pontiană a lignitelor din bazinul carbonifer amintit, este acela că *în stratul de lignit de la mina Berevoești am descris un exemplar de Hipparion gracile, care a fost prezentat în ședința de comunicări a Comitetului Geologic din 25 IV 1955 sub titlul : „Prezența lui Hipparion gracile KAUP în Depresiunea Cîmpulungului“.*

B. RAPORTURILE PONTIAN — DACIAN ÎNTRE RÎUL BRATIA ŞI RÎUL ARGEŞEL

LIMITA SUPERIOARĂ A PONTIANULUI

Pe baza faunei pontiene descrise şi a datelor ce am obţinut din sondajele executate în bazinul carbonifer Slănic-Boteni s-a urmărit raportul pontian-dacian, deci limita superioară a pontianului.

Astfel, locaţia 1 163 a I.S.E.M.-ului dintre Pescăreasa şi Poenari, în marşul de la 51,00 m — 54,50 m, 68,30 m — 71,70 m, a pus în evidenţă atît litologic cît şi paleontologic un facies pontian şi pe o apreciabilă grosime. În ambele marşuri roca este o marnă cenuşie, slab nisipoasă cu congerii cardiacee, hidrobii, planorbis, unionide şi Valenciennius annulatus, complet carotat, carota avînd diametrul de 89 mm.

De asemenea : locaţia 1 165, în marşul de la 13,07 m — 17,40 m a reliefat o situaţie identică cu aceea a locaţiei 1 163 ; litologic : marne cenuşii fine cu caracter nisipos, paleontologic, la fauna amintită în cazul locaţiei 1 163, se mai adaugă fragmente de Viviparus sp.

Apoi s-a urmărit limita superioară a pontianului ; a fost urmărită pe un front de 13 km, începînd din Rîul Bughea, de la confluenţa acestuia cu Valea Ulmatului.

În genere, limita superioară a pontianului mulează spre sud limita inferioară a acestuia, cu devieri ce decurg din intensitatea transgresiunii dacianului sau al procesului de eroziune, care au scos la zi depozitele pontiene pe suprafeţe mai întinse sau mai puţin întinse, de sub depozitele daciene.

Începînd de la confluenţa Rîului Bughea cu Valea Ulmatului, limita pontian-dacian urmează o direcţie N-NE, cu aproximativ 20—30 m sub muchea Dealului Pucioasa, pînă la cota 657.

Din cota 657 limita are o direcţie SE şi se ascunde sub terasa (T_3) formată de Rîul Tîrgului, la aproximativ 300 m mai spre N de Drumul Godenilor.

Trecînd pe malul stîng al văii Rîului Tîrgului, limita urmează o direcţie aproape V-E, pînă la cota 678 de unde se îndreaptă aproape spre S, în Valea Poenarilor, la circa 400 m în aval de confluenţa cu Valea Ruginoasa.

De aici, limita pontian-dacian se îndreaptă spre E, paralel cu Valea Poenarilor urmînd muchea nordică din Muşcelul Poenarilor, deasupra Coastei lui Verdete, pînă în Valea din Dărăt, în punctul situat la 300 m în amonte, pe vale, de la confluenţa cu Valea Bărăţiei.

Profilul de pe Coasta lui Verdete, din această muche se prezintă astfel : în bază marne cenuşii cu intercalaţii de marne cărbunoase, ce înclină cu 12° SE, urmat de intercalaţii decimetrice de lignite ce alter-

nează cu nisipuri galben-deschis, cu faună pontiană. Urmează un orizont de marne cenușii peste care sînt așezate nisipuri galbene argiloase cu bogată faună daciană.

Din Valea din Dărăt raporturile ponto-daciene au putut fi stabilite și cu ajutorul celor două puncte fosilifere, descrise la pag. 189 cu Valenciennius annulatus situate cu aproximativ 200—300 m mai la S de Valea Căprioarei—Comuna Poenari.

Pornind din Valea din Dărăt limita are o direcție V-E pînă în Plaiul Martinului (Poenari) de unde se îndreaptă spre SV, pînă la confluența Văii Luchei cu Valea Jugurului. Această ultimă parte a limitei a putut fi stabilită pe baza faunei din punctul fosilifer de la Valea Luchei menționat la pag. 189.

Din Valea Jugurului, limita pontian-dacian urmează mai întîi direcția NE și apoi, de-a lungul Văii Cornului (Com. Jugur), pe sub muchea nordică din Poiana Ștefănescu, se îndreaptă în jurul cotei 719, de unde coboară în Valea Gogorasca de-a lungul cuestei ponto-daciene din Plaiul Padina, pînă în Valea Padina și în continuare pînă în dreptul Plaiului Porumbaru.

Criteriile paleontologice și litologice în baza cărora a fost stabilită această limită, sînt aceleași care au fost luate în considerație în punctul fosilifer din Coasta lui Verdete pentru limita pontian-dacian din regiunea comunei Poenari.

Un alt criteriu care a fost ținut în seamă îl constituie numeroase aflorimente de lignit și deosebirea tranșantă dintre faciesul pontian și cel dacian.

În concluzie, pontianul, cercetat și de V. Dragoș din spre V spre E pînă în Rîul Bratia, a putut fi identificat, în continuare, de la Berevoești de pe Rîul Bratia spre E pe Rîul Argeșel, el fiind constituit și aici din trei orizonturi cu următoarea succesiune :

În bază, pontianul este constituit din nisipuri sub formă de bancuri groase, micacee, grosiere, gălbui și cu slabe intercalații marnoase în care se întîlnește o faună cu Hydrobia spicula, Viviparus achatinoides, Dreissena rostiformis (?).

Acest orizont suportă o marnă cenușie ușor colorată în cărămiziu, cu spărtură larg concoidală, slab micacee, cu faună tipic pontiană formată din Paradacna abichi, Valenciennius annulatus, Phyllicardium planum, Didacna subcarinata.

Pontianul se termină, în partea lui superioară cu un orizont de marne cenușii friabile, nisipoase, micacee în care se întîlnesc : Viviparus rumanus, Viviparus achatinoides, Limnicardium sp., Prosodacna sturi, Prosodacna heberti.

Se pare, că pontianul se continuă și spre E sub forma celor trei orizonturi.

Deoarece se pot distinge trei orizonturi în alcătuirea depozitelor pontiene, ultimul orizont fiind alcătuit dintr-o faună apropiată de cea daciană, credem că problema pontianului şi raporturile lui cu dacianul ar prezenta interes, dacă problema pontianului ar fi urmărită şi în lumina ipotezei academicianului Miltiade Filipescu şi colaboratorii şi anume că dacianul ar putea fi considerat ca un etaj superior al pontianului.

BIBLIOGRAFIE

1. PRIMICS G. Die geologischen Verhältnisse der Fogorascher Alpen und des benachbarten rumänischen Gebirges. Jahrh. der K. ung. geol- Anstalt, Tom VI, 285—301. Budapest 1884.
2. ŞTEFĂNESCU GR. Anuarul Biroului Geologic An 1 şi 2 Nr. 1 şi 2. 1—50 Bucureşti 1883 şi 1884.
3. FUCHS TH. Geologische Studien in den jungeren Tertiärbildungen Rumäniens. I. 115—160 Stuttgart 1894.
4. ANDRUSSON N. Kurze Bemerkungen über einige Neogena blagerungen Rumäniens. 190—197 Wien 1895.
5. ŞTEFĂNESCU SABBA. Etude sur les terraines tertiaires de Roumanie. Contributions à l'etude stratigraphique. Lille 1897.
6. POPOVICI-HAŢEG V. Etude géologique des environs de Campulung et de Sinaia. Paris 1898. 161.
7. POPESCU VOITEŞTI. Contribuţiuni la studiul geologic şi paleontologic al regiunii muşcelelor dintre rîurile Dîmboviţa şi Olt. An. Inst. Geol. Rom. II. 250—255. Bucureşti. 1908.
8. DRAGOŞ VASILE. Asupra structurii geologice a regiunii dintre R. Doamnei şi R. Tîrgului (Muşcel) D. d. S. vol. XXXVIII. 313—320 Bucureşti 1954.
9. MURGEANU G., BERA ALEX. Cartări geologice între Rîul Doamnei—Rîul Dîmboviţa. Problema I/XXIII/1951. Manuscris Bibl. Institutului Geologic. 1—25. Bucureşti 1951.
10. MURGEANU G. şi BERA ALEX. Cartări geologice între Rîul Doamnei — Rîul Dîmboviţa. Problema XV/1952. Manuscris Bibl. Institutului Geologic, 1—25. Bucureşti — 1952.
11. BERA ALEXANDRU. Cartări geologice în problema I/5/1958 — separarea pontianului în depozitele pliocene între R. Bughea şi R. Dîmboviţa. Manuscris Bibl. Institutului Geologic, 1—20, Bucureşti, 1958.

LA DÉTERMINATION DE L'ÉTENDUE DU PONTIEN DANS LA RÉGION SITUÉE ENTRE LES RIVIÈRES BRATIA ET ARGEŞEL

RÉSUMÉ

L'auteur fait l'historique des recherches concernant le néogène dans la région située entre les rivières Bratia et Argeşel, en montrant que, dans les recherches effectuées par G. Primics, Sabba Ştefănescu, Grigore Ştefănescu, Th. Fuchs et V. Popovici-Haţeg, par le néogène ou pontien on entendait à vrai dire, pliocène.

Il mentionne également l'idée de la séparation du pontien — dans l'acception de pliocène — en meotien, pontien et dacien, comme appar-

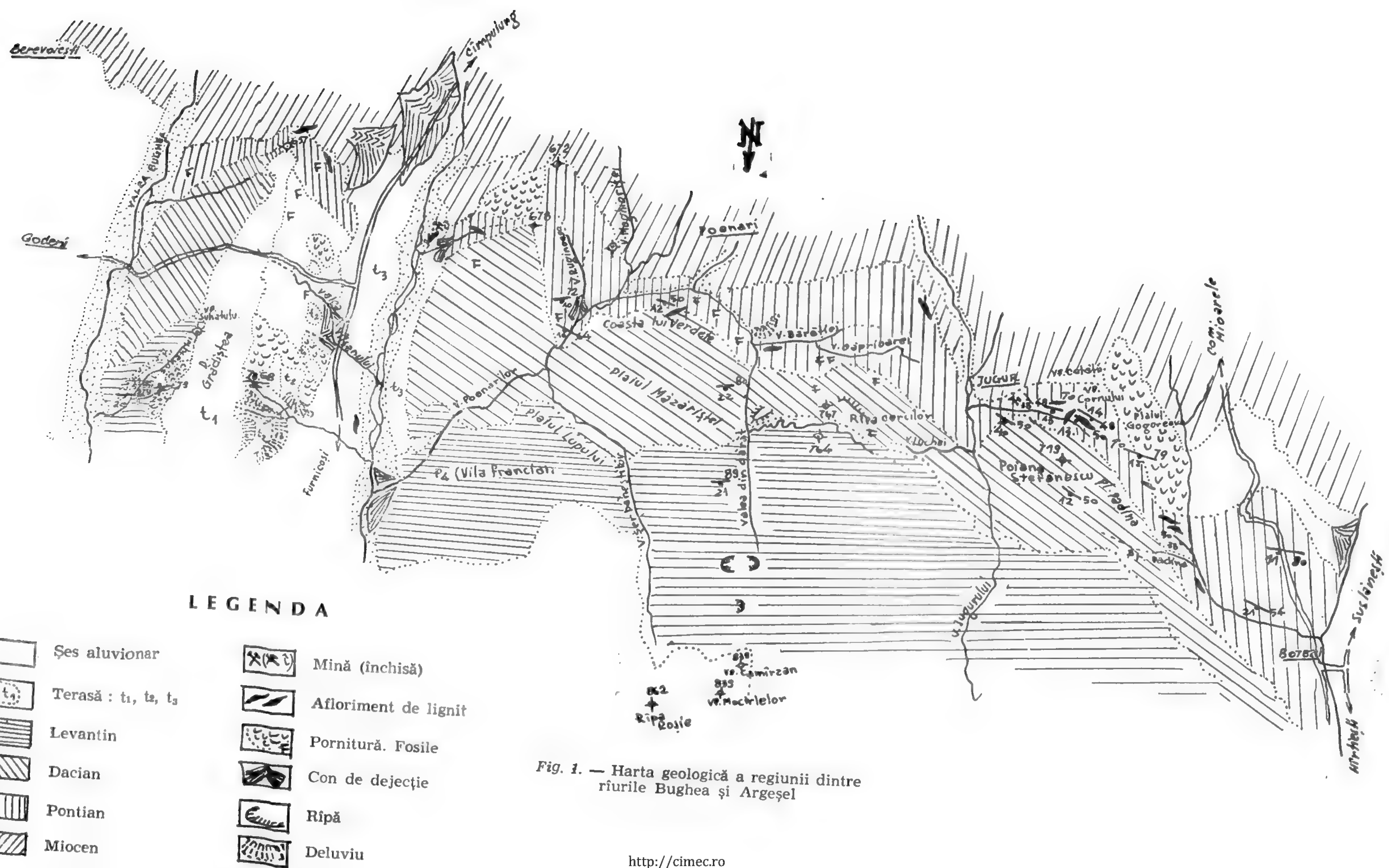

Fig. 1. — Harta geologică a regiunii dintre rîurile Bughea și Argeșel

tenant à W. Teisseyre, de même que les études de I. Popescu-Voitești, pour l'hypothèse que le pliocène serait formé seulement de dépôts deciens et lévantins, sans mentionner le pontien.

Le point de départ de ce travail est la constatation que dans la région située entre les rivières Olt et Dîmbovița, le pontien n'est pas représenté.

Appuyé sur des données paléontologiques (Valenciennius annulatus, Paradacna abichi, Paradacna planicostata, Didacna subcarinata, etc.), sur des données lithologiques aussi, en ce qui concernent les caractéristiques et la couleur des marnes et des argiles qui accompagnent les affleurements de lignites, ensuite sur le rapport des lignites avec les couches qui constituient la base et les couvertures de ces dépôts et qui sont généralement riches en fossilifères, aussi bien que sur les echantillons pris en proffondeur et obtenus avec le concours de l'I.S.E.M. (du Comité d'Etat pour la Géologie), l'auteur aboutit à la conclusion que dans la région étudiée le pontien se présente à la surface sur une largeur qui varie entre un kilomètre et quelques centaines de mètres. On y étudie ensuite les rapports du pontien avec le miocène et le dacien, en déterminant plusieurs nids fossilifères pontiens. En même temps, on établit l'âge pontien des lignites du bassin carbonifère Godeni-Schitul Golești-Poenari, étant donné que jusqu'à ces dernières années, dans les études effectuées on partait de l'hypothèse que les lignites sont d'âge dacien.

L'étude est accompagnée d'une carte géologique à l'échelle 1:20 000.

CONTRIBUȚIE LA CUNOAȘTEREA MICROMICETELOR DIN MUNICIPIUL PITEȘTI ȘI ÎNPREJURIMILE SALE

Prof. dr. doc. I. TODOR, A. RICHIȚEANU,
ST. SĂRARU, B. DRĂGHICI

Prezenta comunicare reprezintă o notă preliminară dintr-o lucrare cu caracter complex, avînd ca obiectiv identificarea speciilor de plante și a asociațiilor vegetale de pe teritoriul municipiului Pitești și al împrejurimilor pe o rază de cca. 15 km.

Dacă speciile de ciuperci parazite pe plantele de cultură sînt relativ bine studiate, asupra speciilor parazite pe plantele spontane din zona cercetată, sînt puține referiri în literatura de specialitate.

Din punct de vedere fizico-geografic, suprafața cercetată se încadrează în cîmpia piemontană Pitești, terenul variind de la plan, în văile rîurilor Argeș și Doamnei, la accidentat, altitudinea fiind cuprinsă între 290 m în lunca Argeșului, aval de Pitești și cca 436 m pe Creasta Budeasa, în amonte de Pitești.

Temperatura medie anuală este de 9,8°C, iar precipitațiile ajung la 600—700 mm anual, atingînd maxima în luna mai.

Din punct de vedere fitogeografic (după Alex. Borza) teritoriul se încadrează în regiunea euro-siberiană, provincia central-europeană est-carpatică și provincia daco-ilirică.

Flora reprezintă un amestec, sub forma unei întrepătrunderi de elemente montane cu elemente de cîmpie, alcătuind o vegetație variată de păduri, tufărișuri, coaste însorite, fînețe, zăvoaie, vegetație de locuri apătoase sau de apă. Legată strîns de așezările omenești se întîlnește o vegetație segetală (de locuri cultivate) și ruderală.

În nota de față prezentăm lista a 132 specii de micromicete parazite pe 136 specii plante-gazdă, în ordine sistematică, după Gäumann (Die Pilze, 1964).

CLS. PHYCOMYCETES

FAM. PERONOSPORACEAE

1. *Pythium de baryanum Hesse* pe *Brassica oleracea L.*, com. Racovița, 27.III.1964.
2. *Phytophthora infestans (Mont.) de Bary* pe *Solanum tuberosum L.*, com. Racovița, 24.V.1964.

3. *Cystopus bliti (Biv. Bern) Lév.* pe *Amarantus retroflexus L.*, com. Bascov, 1.IX.1965, com. Mărăcineni, 7.IX.1967.
4. *Plasmopara anemones — ranunculoidis Tr. et O. Săvul.* pe *Anemone ranunculoides L.*, com. Bascov — Pîrîul Uiasca, 3.IV.1967, com. Ștefănești — parcul St. experimentale Argeș, 8.IV.1967.
5. *Plasmopara angustiterminalis Novot* pe *Xanthium strumarium L.*, com. Racovița, 13.VII.1965 ; Lunca Rîului Doamnei între gara Ștefănești și gara Gropeni, 7.IX.1967.
6. *Plasmopara viticola (B. et C.) Berl., et de Toni* pe *Vitis vinifera L.*, comuna Racovița, 16.VI.1965.
7. *Peronospora arborescens (Berk.) de Bary* pe *Papaver somniferum L.*, com. Racovița, 9.VI.1964.
8. *Peronospora bulbocapni Beck.* pe *Corydalis cava (L.) Schw. et Koerte*, com. Ștefănești — parcul Stațiunii experimentale Argeș, 8.IV.1967.
9. *Peronospora corydalis de Bary* pe *Corydalis solida (L.) Schwartz*, com. Bascov — Valea Uiasca, 3.IV.1967.
10. *Peronospora ficariae (Nees.v.Es.) Tul.* pe *Ficaria verna Huds.*, com. Racovița, 8.IV.1965, com. Bascov — Valea Uiasca, 3.IV.1967, Pădurea Trivale, 5.IV.1967.
11. *Peronospora myosotidis de Bary pe Myosotis sp.*, com. Bascov — Dealul Livezii, 18.V.1964.
12. *Peronospora ranunculi Gäum. pe Ranunculus repens L.*, com. Bascov Valea Uiasca, 19.IV.1966.
13. *Peronospora pisi Sydow pe Pisum sativum L.*, com. Racovița, 16.V.1965.
14. *Peronospora schleideni Ung.* pe *Allium cepa L.*, com. Racovița, 15.V.1965.
15. *Peronospora variobilis Gäum.* pe *Chenopodium album L.*, com. Bascov. 18.V.1964.

CLS. ASCOMYCETES

FAM. ERYSIPHACEAE

16. *Sphaerotheca fuliginea (Schlecht.) Salmon* pe *Cosmos bipinnatus Cav.*, *Pitești* — incinta Institutului pedagogic, 7.X.1965 ; pe *Cucurbita pepo L.*, com. Racovița, 5.IX.1965, com. Bascov, 15.IX.1966 ; pe *Bidens tripartitus L.*, Pitești — Valea Dîrzului, 10.IX.1964, com. Bascov — Valea Uiasca, 13.IX.1966 ; pe *Bidens cernua L.*, Pitești — Valea Dîrzului, 10.IX.1964 ; pe *Xanthium italicum Moretti*, Pitești — Valea Dîrzului, 10.IX.1964, com. Ștefănești, 23.IX.1965, com. Budeasa, 20.IX.1966 ; pe *Xanthium strumarium L.*, Pădurea Trivale, 8.X.1965, Pitești — lunca Argeșului, 9.IX.1966.
17. *Sphaerotheca pannosa (Wallr.) Lév. var. rosae Woronich.* pe *Rosa sp., cultivat*, com. Bascov, 15.IX.1966.
    Sphaerotheca pannosa (Wallr.) Lév. var. persicae Woronich. pe *Persica vulgaris Mill.*, com. Racovița, 15.V.1965.

18. *Podosphaera leucotricha (Ell. a. Ev.) Salmon* pe *Malus pumilla Mill. var. domestica Borkh.*, com. Racovița, 5.V.1964, Pitești — Valea Dîrzului, 27.IV.1965, Pitești, incinta Inst. pedagogic, 19.V.1965.
19. *Podosphaera oxyacanthae (DC.) de Bary* pe *Cydonia oblonga Mill.*, com. Ștefănești — plantația Stațiunii Experimentale, 20.IX.1965.
20. *Podosphaera tridactyla (Wallr.) de Bary* pe *Prunus spinosa L.*, com. Bascov — satul Uiasca, 15.IX.1966.
21. *Erysiphe artemisiae (Wallr.) Grev. pe Artemisia vulgaris L.*, Pitești — Valea Dîrzului, 16.IX.1967.
22. *Erysiphe cichoracearum DC.* pe *Inula helenium L.*, com. Ștefănești, 23.IX.1965 ; pe *Nicotiana affinis L.*, Pitești — incinta Institutului pedagogic, 7.X.1965 ; pe *Sonchus asper (L.) Aill.*, com. Bascov, 3.X.1965.
23. *Erysiphe communis (Wallr.) Lk.* pe *Berteroa incana L.*, Pitești — Valea Dîrzului, 7.X.1965 ; pe *Sisymbrium officinale (L.) Scop.*, com. Bascov, 13.IX.1966.
24. *Erysiphe convolvuli DC.* pe *Convolvulus arvensis L.*, com. Racovița, 10.IX.1964, com. Bascov, 15.IX.1966.
25. *Erysiphe depressa Rabenh.* pe *Arctium lappa L.*, com. Bascov — Valea Uiasca, 13.IX.1966 ; pe *Onopordon acanthium L.*, Pitești, Valea Dîrzului, 7.X.1965.
26. *Erysiphe galeopsidis DC.* pe *Lamium purpureum L.*, com. Racovița, 20.V.1965 ; pe *Galeobdolon luteum Huds.*, com. Bascov, 3.X.1965 ; pe *Ballota nigra L.*, com. Bascov, 15.IX.1966 ; pe *Origanum vulgare L.*, com. Bascov, 15.IX.1966.
27. *Erysiphe graminis DC.* pe *Hordeum vulgare L.*, com. Racovița, 15.VI.1965 ; pe *Triticum vulgare Vill.*, com. Albota, 27.V.1967.
28. *Erysiphe horridula (Wallr.) Lév.* pe *Symphytum officinale Web.*, com. Ștefănești, 23.IX.1965.
29. *Erysiphe labiatarum (Wallr.) Grev.* pe *Lycopus europaeus L.*, lunca Argeșului — spre Golești, 2.IX.1963.
30. *Erysiphe lamprocarpa (Wallr.) Duby.* pe *Plantago major L.*, com. Racovița, 13.VIII.1965, Pădurea Trivale, 8.X.1965, lunca Argeșului spre Golești, 9.IX.1966 ; pe *Plantago media L.*, com. Racovița, 5.IX.1965.
31. *Erysiphe martii Lév. pe Coronilla varia L.*, com. Ștefănești, 23.IX.1965 ; pe *Lathyrus niger (L.) Bernh.*, com. Ștefănești, 23.IX.1965 ; pe *Melilotus officinalis (L.) Med.*, com. Ștefănești, 23.IX.1965 ; pe *Trifolium pratense L.*, com. Ștefănești, 23.IX.1965 ; pe *Genista tinctoria L.*, com. Valea Ursului, 24.VI.1966 ; pe *Astragalus glycyphyllos L.*, Pitești — Pădurea Trivale, 10.IX.1966.
32. *Erysiphe nitida (Wallr.) Rabenh. pe Ranunculus sardous Crtz.*, com. Bascov, 3.X.1965 ; pe *Ranunculus repens L.*, com. Bascov, 13.IX.1966.
33. *Erysiphe pisi DC.* pe *Vicia sp.*, com. Ștefănești, 23.IX.1965.
34. *Erysiphe polygoni DC.* pe *Rumex acetosella L.*, Pitești — Valea Dîrzului, 20.IX.1965 ; pe *Polygonum lapathifolium L.*, Pitești — Valea Dîrzului, 17.IX.1965, com. Slătioare, 17.IX.1966 ; pe *Polygonum aviculare L.*, com. Bascov, 15.IX.1966.
35. *Erysiphe salviae (Jacz.) Blumer* pe *Salvia glutinosa L.*, com. Bascov, 13.IX.1966.

36. *Erysiphe umbelliferarum de Bary* pe *Heracleum sphondylium L. ssp. eusphondylium Briq. var. branca — ursina (Cr.) Thell.*, com. Ştefăneşti, 23.IX.1965 ; pe *Peucedanum oreoselinum (L.) Moench.*, Piteşti — Valea Dîrzului, 16.IX.1967.
37. *Erysiphe urticae (Wallr.) Klotzsch.* pe *Urtica dioica L.*, Pădurea Trivale, 7.X.1967.
38. *Microsphaera alni (Wallr.) Winter* pe *Alnus glutinosa Gaertn.*, com. Bascov, 15.IX.1966.
39. *Microsphaera alphitoides Griff. et Maubl. pe Quercus pedunculiflora Koch, Pădurea Trivale,* 14.VII.1964, com. Valea Ursului, 24.VI.1966, com. Smeura de Sus, 19.VII.1966 ; pe *Quercus sessiliflora Smith*, com. Racoviţa, 5.IX.1965, com. Ştefăneşti, 23.IX.1965, com. Bascov — Dealul Ciungului, 12.IX.1967.
40. *Microsphaera lonicerae (DC.) Winter* pe *Lonicera tatarica L.*, Piteşti — Parcul „V. Roaită" (Ştrand), 14.IX.1965.
41. *Microsphaera viburni (Duby) Blumer* pe *Viburnum opulus L.*, com. Racoviţa, 22.V.1964.
42. *Leveillula labiatarum Golov.* pe *Teucrium chamaedrys L.*, com. Ştefăneşti, 10.IX.1966.
43. *Phyllactinia suffulta (Reb.) Sacc.* pe *Cornus mas L.*, Pădurea Trivale, 8.X.1965 ; pe *Corylus avellana L.,* com. Racoviţa, 20.IX.1965, Piteşti, lunca Argeşului, 28.IX.1965, com. Bascov — Pădurea Rotăreasa, 15.IX.1966, com. Ştefăneşti, 15.IX.1967 ; pe *Betula verrucosa Ehrh.,* com. Bascov — Dealul Livezii, 15.IX.1966.
44. *Trichocladia evonymi (DC.) Neger* pe *Evonymus europaea L.*, Piteşti — Pădurea Trivale, 8.IX.1965, com. Bascov — Pîrîul Uiasca, 13.VII.1966.
45. *Uncinula aceris (DC.) Sacc. pe Acer campestre L.*, com. Bascov — Pădurea Rotăreasa, 13.IX.1966 ; pe *Acer tataricum L.*, Piteşti — lunca Argeşului, 28.IX.1965.
46. *Uncinula clandestina (Biv.Bern.) Schroet.* pe *Ulmus foliacea Gilib.*, com. Ştefăneşti, 23.IX.1965.
47. *Uncinula salicis (DC.) Winter* pe *Populus tremula L.*, com. Bascov — Pădurea Rotăreasa, 3.X.1965 ; pe *Salix sp.* — lunca Argeşului — spre Goleşti, 9.IX.1966, com. Bascov, 15.IX.1966, com. Miceşti, 16.IX.1966.
48. *Oidium chrysanthemi Rabenh. pe Chrysanthemum indicum L.*, Piteşti — Valea Dîrzului, 7.X.1965.

FAM. TAPHRINACEAE

49. *Taphrina deformans (Berk.) Tul.* pe *Persica vulgaris Mill.*, com. Racoviţa, 20.V.1964

FAM. DERMATEACEAE

50. *Coccomyces hiemalis Higg.* pe *Cerasus avium (L.) Moench.*, com. Racoviţa, 11.VII.1965.
51. *Diplocarpon rosae Wolf.* pe *Rosa sp. cultivat,* com. Bascov, 18.IX.1966.

52. *Diplocarpon soraueri (Kleb.) Nannf.* pe *Cydonia oblonga Mill.*, pepiniera Staţiunii experimentale Ştefăneşti-Argeş — satul Goleasca, 2.IX.1966.

FAM. SCLEROTINIACEAE

53. *Monilinia fructigena (Aderh. et Ruhl.) Honey* pe *Malus pumila Mill. var. domestica Borkh.* com. Racoviţa, 6.X.1965, com. Bascov, livada Staţiunii experimentale Argeş, 20.IX.1967.
54. *Monilinia linhartiana (Prill. et Delacr.) Honey* pe *Cydonia oblonga Mill.*, com. Racoviţa, 20.X.1965, com. Ştefăneşti — livada Staţiunii experimentale Argeş, 15.X.1966.

FAM. PHACIDIACEAE

55. *Rhytisma acerinum (Pers.) Fries* pe *Acer campestre L.*, Piteşti — Pădurea Trivale, 8.X.1965, com. Racoviţa, 20.IX.1965, com. Bascov — Pădurea Rotăreasa, 13.IX.1966 ; pe *Acer platanoides L.*, com. Ştefăneşti, 23.IX.1965 ; pe *Acer tataricum L.*, Pădurea Trivale, 8.X.1965 ; pe *Acer pseudoplatanus L.*, com. Racoviţa, 10.X.1966.

FAM. HYPOCREACEAE

56. *Nectria cinnabarina (Tode) Fr.* pe *Fagus silvatica L.*, com. Bascov — Pădurea Huma, 8.XI.1964.

FAM. POLYSTIGMATACEAE

57. *Polystigma rubrum (Pers.) DC.* pe *Prunus domestica L.*, com. Racoviţa, 20.IX.1965, com. Bascov, 15.IX.1966, com. Slătioare, 17.IX.1966.

FAM. GNOMONIACEAE

58. *Gnomonia leptostyla (Fr.) Ces. et de Not.* pe *Juglans regia L.*, com. Racoviţa, 5.IX.1965, com. Ştefăneşti — parcul Staţiunii experimentale, 23.IX. 1965.

FAM. CLAVICIPITACEAE

59. *Epichloë typhina (Pers.) Tul.* pe *Dactylis glomerata L.*, com. Racoviţa, 25.VI.1965.

FAM. VENTURIACEAE

60. *Venturia inaequalis (Cke) Syd.* pe *Malus pumila Mill. var. domestica Borkh*, com. Racovița, 27.V.1965, com. Bascov, 13.IX.1966.
61. *Venturia pirina Aderhold* pe *Pirus sativa Lam. et DC.*, com. Bascov, 15.IX.1966.

FAM. MYCOSPAERELLACEAE

62. *Ascospora beijerinckii Vuillemin* pe *Armeniaca vulgaris Lam.*, com. Ștefănești, livada Stațiunii experimentale, 18.VII.1965.
63. *Glomerella lindemuthiana (Sacc. et Magn.) Shear et Wood* pe *Phaseolus vulgaris L.*, com. Racovița, 10.VIII.1964.
64. *Mycosphaerella sentina (Fuck.) Schroet.* pe *Pirus piraster (L.) Borkh.*, com. Bascov, 3.X.1965 ; pe *Pirus sativa Lam. et DC.*, com. Racovița, 12.VIII.1965
65. *Mycosphaerella fragariae (Tul.) Lind.* pe *Fragaria moschata Duch.*, com. Bascov, 13.VII.1966.

CLS. BASIDIOMYCETES

FAM. TILLETIACEAE

66. *Urocystis anemones (Pers.) Rostrup.* pe *Anemone nemorosa L.*, com. Bascov — Pădurea Rotăreasa, 2.V.1967.

FAM. USTILAGINACEAE

67. *Ustilago avenae (Pers.) Jens.* pe *Avena sativa L.*, com. Racovița, 5.VI.1965, com. Ciumești, 20.VI.1967.
68. *Ustilago cordai Liro* pe *Polygonum hydropiper L.*, Pitești — Pădurea Trivale, 7.X.1967.
69. *Ustilago laevis (Kell. et Sw.) Magnus* pe *Avena sativa L.*, com. Racovița, 5.VI.1965.
70. *Ustilago nuda (Jens.) Rostr.* pe *Hordeum vulgare L.*, com. Racovița, 18.V.1964.
71. *Ustilago reticulata Liro* pe *Polygonum lapathifolium L.*, Pitești — Valea Dîrzului, 17.IX.1965, Pitești — lunca Argeșului, 28.IX.1965.
72. *Ustilago tritici (Pers.) Jens.* pe *Triticum vulgare Vill.*, com. Ciumești, 15.VI.1967.
73. *Ustilago zeae (Beckm.) Unger* pe *Zea mays L.*, com. Racovița, 20.VIII.1965.

FAM. MELAMPSORACEAE

74. *Cronartium ribicola (Lasch.) Fischer de Waldh.* pe *Ribes nigrum L.*, com. Racoviţa, 6.IX.1965.
75. *Coleosporium campanulae (Pers.) Léveillé* pe *Campanula bononiensis L.*, Pădurea Moşoaia, 28.VI.1967 ; pe *Campanula patula L.*, com. Valea Ursului, în pădure de conifere, 24.VI.1966, com. Drăganu — Pădurea Sîlea, 29.VI.1967.
76. *Coleosporium tussilaginis (Pers.) Léveillé* pe *Tussilago farfara L.*, com. Budeasa, 20.IX.1966.
77. *Melampsora helioscopiae (Pers.) Winter* pe *Euphorbia helioscopia L.*, com. Ştefăneşti, în apropierea serelor Staţiunii experimentale Argeş, 10.IV.1968.
78. *Melampsora larici — populina Klebahn* pe *Populus nigra L. var. italica (Mnch.) Duroi*, com. Racoviţa, 16.VIII.1965.

FAM. PUCCINIACEAE

79. *Tranzschelia fusca (Pers.) Dietel* pe *Anemone nemorosa L.*, com. Racoviţa, 11.IV.1964, com. Bascov — Pădurea Rotăreasa, 2.V.1967.
80. *Tranzschelia pruni — spinosae (Pers.) Dietel* pe *Anemone ranunculoides L.*, com. Bascov — Pîrîul Uiasca, 3.IV.1967, com. Ştefăneşti — parcul Staţiunii experimentale Argeş, 8.IV.1967 ; pe *Prunus domestica L.*, com. Racoviţa, 5.IX.1965, com. Slătioare, 17.IX.1966.
81. *Phragmidium disciflorum (Tode) J. F. James* pe *Rosa canina L.*, com. Bascov, 16.IX.1965, Piteşti — Pădurea Trivale, 8.X.1965 ; pe *Rosa sp. cult.*, com. Racoviţa, 20.IX.1965.
82. *Phragmidium potentillae (Pers.) Karst.* pe *Potentilla argentea L.*, Piteşti — lunca Argeşului, 28.IX.1965, com. Valea Ursului, 24.VI.1966.
83. *Phragmidium rubi (Pers.) Winter* pe *Rubus sp.*, com. Ştefăneşti, 23.IX.1965 ; Piteşti — Pădurea Trivale, 8.X.1965 ; Piteşti — Valea Dîrzului, 16.IX.1967.
84. *Phragmidium tuberculatum J. Müller pe Rosa canina L.*, com. Cerbu, 27.V.1967.
85. *Cumminsiella sanguinea (Peck.) Arthur* pe *Mahonia aquifolium (Pursh.) Nut.*, com. Ştefăneşti — parcul Staţiunii experimentale Argeş, 23.IX.1965, 18.IX.1966.
86. *Uromyces appendiculatus (Pers.) Link.* pe *Phaseolus vulgaris L.*, com. Racoviţa, 15.IX.1964.
87. *Uromyces erythronii (DC.) Pass.* pe *Erythronium dens-canis L.*, com. Bascov — Pădurea Rotăreasa, 13.III.1966, 24.IV.1966, 24.V.1966, Piteşti — Pădurea Trivale, 5.IV.1967.
88. *Uromyces euphorbiae — astragali Jordi* pe *Astragalus glycyphyllos L.*, com. Bascov, 15.IX.1966.
89. *Uromyces ficariae (Schum.) Léveillé* pe *Ficaria verna Huds.*, com. Racoviţa, 8.IV.1965, com. Ştefăneşti, 8.IV.1967, com. Bascov, 24.IV.1966.
90. *Uromyces genistae — tinctoriae (Pers.) Winter* pe *Genista tinctoria L. ssp. elata (Mnch.) A et G.*, Piteşti — Valea Dîrzului, 16.IX.1967.

91. *Uromyces pisi (Pers.) de Bary* pe *Euphorbia cyparissias L.*, com. Racovița, 10.IV.1965, com. Bascov — Dealul Ciungului, 19.IV.1966; Pitești — Valea Dîrzului, 15.IV.1968.
92. *Uromyces poae Rabenh.* pe *Ficaria verna Huds.*, com. Racovița, 8.V.1965, com. Bascov — Valea Uiasca, 19.IV.1966.
93. *Uromyces scillarum (Grev.) Winter* pe *Muscari comosum (L.) Mill.*, Pitești — Valea Dîrzului, 29.IV.1966.
94. *Puccinia abrotani Fahrendorff* pe *Artemisia abrotanum L.*, com. Bascov. 16.IX.1965, 13.VI.1966.
95. *Puccinia acetosae (Sehum.) Körnicke* pe *Rumez acetosella L.*, Pitești — lunca Argeșului, 28.IX.1965.
96. *Puccinia antirrhini Diet. et Holn.* pe *Antirrhinum majus L.*, com. Bascov, 8.XI.1964, Pitești — în grădini, 18.X.1966.
97. *Puccinia argentata (Schultz.) Winter* pe *Adoxa moschatellina L.*, com. Bascov — Valea Uiasca, 19.IV.1966.
98. *Puccinia bardanae (Wallr.) Corda* pe *Arctium lappa L.*, com. Budeasa, 20.IX.1966.
99. *Puccinia celakovskiana Bubák* pe *Galium cruciata (L.) Scop.*, com. Valea Ursului — pădurea de conifere, 24.VI.1966.
100. *Puccinia centaureae DC.* pe *Centaurea micranthos Gmel.*, Pitești — lunca Argeșului, 28.IX.1965, com. Bascov, 13.IX.1966.
101. *Puccinia cichorii (DC.) Bell* pe *Cichorium intybus L.*, com. Bascov, 15.IX.1966.
102. *Puccinia cnici Mart.* pe *Cirsium lanceolatum Scop.*, com. Bascov, 13.IX.1966.
103. *Puccinia coronifera Klebahn* pe *Rhamnus cathartica L.*, com. Racovița, 16.V.1965.
104. *Puccinia dracunculina Fahrendorff* pe *Artemisia dracunculus L.*, com. Bascov, 13.VII.1966.
105. *Puccinia graminis Pers. pe Lolium perrene L.*, Pitești — Valea Dîrzului, 16.X.1967.
    Puccinia graminis Pers. f.sp. tritici Erikss. et Henn. pe *Triticum vulgare Vill.*, com. Racovița, 16.VI.1965.
106. *Puccinia iridis (DC.) Wallr.* pe *Iris germanica L.*, com. Bascov, 10.IX.1966.
107. *Puccinia jaceae Otth.* pe *Centaurea jacea L.*, com. Ștefănești, 23.IX.1965.
108. *Puccinia lapsanae (Schultz.) Fuckel* pe *Lapsana communis L.*, com. Bascov — malul Pîrîului Bascov, 15.IX.1966.
109. *Puccinia malvacearum Montagne* pe *Althaea officinalis L.*, com. Racovița, 1.VI.1965; pe *Althaea rosea (L.) Cav.*, com Gropeni — la sud de stația C.F.R., 6.IX.1966; pe *Lavathera thuringiaca L.*, Pitești, 4.IX.1967; pe *Malva silvestris L.*, Pitești — terasamentul căii ferate, 10.IX.1967.
110. *Puccinia menthae Pers.* pe *Mentha longifolia (L.) Nathh.*, Pitești — Valea Dîrzului, 17.IX.1965, com. Valea Ursului — malul Pîrîului Bascov, 24.VI.1966.
111. *Puccinia opizii Bubák* pe *Mycelis muralis (L.) Rchb.*, Pitești spre stadion, 29.V.1967.

112. *Puccinia poarum Niels.* pe *Tussilago farfara L.*, com. Ştefăneşti — deasupra Staţiunii experimentale Argeş, 3.VI.1965, com. Racoviţa, 25.VI.1965, com. Slătioare 17.IX.1966.
113. *Puccinia polygoni Alb. et Schw.* pe *Polygonum convolvulus L.*, Piteşti — terasamentul căii ferate, 10.VIII.1966 ; pe *Polygonum dumetorum (L.) Schreb.*, com. Bascov — malul Pîrîului Bascov, 15.IX.1966.
114. *Puccinia punctata Link.* pe *Galium mollugo L.*, Piteşti — lunca Argeşului, 28.IX. 1965.
115. *Puccinia silvastica Schröter* pe *Taraxacum officinale Web.*, com. Albota, 27.V.1967.
116. *Puccinia suaveolens (Pers.) Rostrup.* pe *Cirsium arvense (L.) Scop.*, com. Racoviţa, 18.V.1965, Piteşti — Pădurea Trivale, 21.V.1965, 20.V.1967, com. Bascov, 15.IX.1966, Piteşti — spre stadion, 29.V.1967, com. Mărăcineni, 9.VI.1967.
117. *Puccinia taraxaci (Rabent.) Plowright* pe *Taraxacum officinale Web.*, com. Albota, 27.V.1967.
118. *Puccinia triticina Erikss.* pe *Triticum vulgare Vill.*, com. Bascov, 13.VII.1966, com. Merişani, lîngă calea ferată, 6.VI.1967.
119. *Puccinia violae (Schum.) DC. pe Viola silvestris Lam.*, com. Valea Ursului, 24.VI.1966.
120. *Puccinia xanthii Schw.* pe *Xanthium italicum Morr.*, com. Gropeni, 6.IX.1966 ; pe *Xanthium strumarium L.*, Piteşti — lunca Argeşului, 9.IX.1966.

FAM. SPHAERIOIDACEAE

121. *Phyllosticta cruenta (Fr.) Kickx.* pe *Polygonatum latifolium (Jacq.) Desf.*, com. Ştefăneşti — parcul Staţiunii experimentale Argeş, 24.IX.1966.
122. *Septoria apii (Br. et Cav.) Chest.* pe *Apium graveolens L.*, com. Bascov, 16.IX.1965.
123. *Septoria convolvuli Desm.* pe *Convolvulus arvensis L.*, com. Bascov, 18.V.1964.
124. *Septoria gladioli Pass.* pe *Gladiolus communis L.*, com. Bascov — în grădini, 13.VII.1966.
125. *Septoria levistici West.* pe *Levisticum officinale Koch.*, com. Bascov, 3.V.1967.
126. *Coniothyrium concentricum (Desm.) Sacc. pe Yucca filamentosa L.*, Piteşti — în grădini, 18.V.1964.

FAM. MUCEDINACEAE

127. *Microstroma juglandis (Bér.) Sacc.* pe *Juglans regia L.*, com. Racoviţa, 17.VII.1965.
128. *Ramularia armoraciae Fuck.* pe *Armoracia rusticana (Lam.) G.M. Sch.*, com. Bascov, 16.IX.1965.
129. *Ramularia pastinacae Bub.* pe *Pastinaca sativa L.*, com. Bascov, 13.VII.1967.

FAM. DEMATIACEAE

130. *Apiosporium salicinum (Alb. et Schw.) Kze et Schm.* pe *Persica vulgaris Mill.*, com. Racovița, 17.VII.1964.
131. *Helminthosporium turcicum Pass.* pe *Zea mays L.*, com. Racovița, 28.VII.1965.
132. *Macrosporium commune Rabenh.* pe *Allium cepa L.*, com. Racovița, 15.V.1965.

Materialul prezentat în nota de față este înserat în herbarul Catedrei de Științe Naturale de la Institutul pedagogic Pitești.

BIBLIOGRAFIE

1. BLUMER, S. — Die Erysiphaceen Mitteleuropas, Beitr. z. Kr. Fl. d. Schweiz, VII. 1. 1933.
2. BONTEA, V. — Ciuperci parazite și saprofite din R.P.R. Buc. 1953.
3. DOCEA, E., SEVERIN, V. — Îndrumător pentru recunoașterea și combaterea bolilor plantelor cultivate, Buc., 1963.
4. GÄUMANN, E. — Die Pilze, Basel, 1964.
5. GÄUMANN, E., — Beiträge zu einer Monographie der Gatung Peronospora Corda. Beitr. Kryptfl. d. Schweiz., Zürich 1923.
6. GEORGESCU, C. C., PETRESCU M. ș.a. — Bolile și dăunătorii pădurilor. București, 1957.
7. OUDEMANS, C. A. I. A. — Enumeratio Systematica Fungorum. Amsterdam, 1919—1924, I—V.
8. SACCARDO, P. — Sylloge Fungorum, Padua. 1882—1931, I—XXV.
9. SANDU-VILLE, C. — Ciupercile Erysiphaceae din România, București, 1967.
10. SĂVULESCU, O. — Patologie vegetală, București, 1967.
11. SĂVULESCU, Tr. — Monografia Uredinalelor din R.P.R., Buc. 1953, I—II.
12. SĂVULESCU, Tr. — Ustilaginalele din R.P.R., București, 1957, I—II.
13. SĂVULESCU, Tr. și SĂVULESCU, O. — Studiul morfologic, biologic și sistematic al genurilor Sclerospora, Basidiophora, Plasmopara și Peronoplasmopara. Bul. st. Acad. R.P.R., 1951.
14. SĂVULESCU, Tr., SĂVULESCU, O. — Peronosporaceele din R.P.R. Lucr. Grăd. Bot. București, 1963.
15. VIENNOT-BOURGIN, G. — Mildious, oidiums, caries, charbons, rouilles des plantes de France, Paris, 1956.

CONTRIBUTION À LA CONNAISSANCE DES MICROMYCÈTES DE LA VILLE DE PITEȘTI ET DE SES ENVIRONS

RÉSUMÉ

Dans la note ci-dessus, les auteurs present 132 espèces de micromycètes (15 Phycomycètes, 50 Ascomycètes, 55 Basidiomycètes et 12 Fungi imperfecti) parasites sur 136 espèces de plantes hôtes, cultivées et spontanées.

Le matériau mycologique a été récolté à Pitești et dans ses régions limitrophes, dans un rayon de cca. 15 km.

CONTRIBUŢII PRIVIND INFLUENŢA ACIZILOR ORGANICI ASUPRA INTENSITĂŢII FOTOSINTEZEI

RADU STANCU

Acizii organici se găsesc în celulele vegetale, atît în stare liberă cît și sub formă de săruri, în protoplasmă și mai ales în sucul vacuolar.

Dat fiind rolul important pe care îl au în viaţa plantei intervenind în metabolismul carbonului, al azotului şi al sărurilor minerale, o serie de cercetători au căutat să lămurească modul cum influenţează acizii organici exogeni şi endogeni procesul fotosintezei.

Această problemă nu este însă pe deplin lămurită şi mai necesită cercetări.

Prin experienţele noastre *, am urmărit influenţa unor acizi organici exogeni asupra intensităţii fotosintezei, cît şi efectul lor nociv asupra plantelor.

I. METODA ŞI MATERIALUL DE CERCETARE

Pentru efectuarea experienţelor am folosit metoda L. Audus [2] care prezintă avantajul că se poate măsura precis volumul de O_2 degajat de plantă în timpul fotosintezei în unitatea de timp.

Ca subiect de cercetare am folosit planta superioară submersă *Helodea canadensis*.

Am experimentat cu acidul oxalic, acidul lactic, acidul malic, acidul tartric şi acidul ascorbic.

Pentru prepararea soluţiilor am folosit apă distilată fiartă şi răcită.

În apa distilată procentul de săruri minerale care ar putea influenţa rezultatele experienţelor este practic fără importanţă, iar prin fierbere a fost înlăturat CO_2 dizolvat în apă, putînd astfel observa cum se desfăşoară procesul fotosintezei la plante, numai în prezenţa carbonului conţinut în acidul organic din soluţie.

În toate experienţele efectuate de noi, înainte de a observa acţiunea diferitelor concentraţii de acizi organici, am efectuat probe martor, determinînd intensitatea fotosintezei în apă de robinet şi în apă distilată

---

* Aducem mulţumiri şi pe această cale tov. Acad. N. Sălăgeanu pentru preţioasele îndrumări ce ni le-a dat la întocmirea prezentei lucrări.

fiartă și răcită. În toate cazurile, în apa distilată fiartă și răcită nu am obținut nici un răspuns, datorită lipsei de CO_2 care a fost înlăturat prin fierbere.

Am căutat să mențin temperatura și lumina cît mai constante, știut fiind că ambii factori influențează foarte mult mersul fotosintezei. Temperatura a fost cuprinsă între 25—27°C, iar lumina a fost de 5 500—6 000 lucși. Mersul intensității fotosintezei l-am determinat în toate cazurile la interval de 10 minute în timp de o oră. Valoarea intensității fotosintezei am exprimat-o în cmc. O_2/g/h.

Pentru fiecare concentrație experiențele au fost efectuate în 10 repetiții.

II. REZULTATELE OBȚINUTE

1. EXPERIENȚELE EFECTUATE CU ACID OXALIC

Pentru efectuarea acestor experiențe am folosit soluții de acid oxalic de următoarele concentrații: 0,001%; 0,002%; 0,003%; 0,005%; 0,007%; 0,01%; 0,02%; 0,05%; 0,1%; 0,2% și 0,3%.

Rezultatele obținute sînt înregistrate grafic în fig. 1 și 2.

În fig. 1 am trasat cîte o curbă a intensității fotosintezei în soluții de diferite concentrații pentru a putea compara cum decurge procesul în

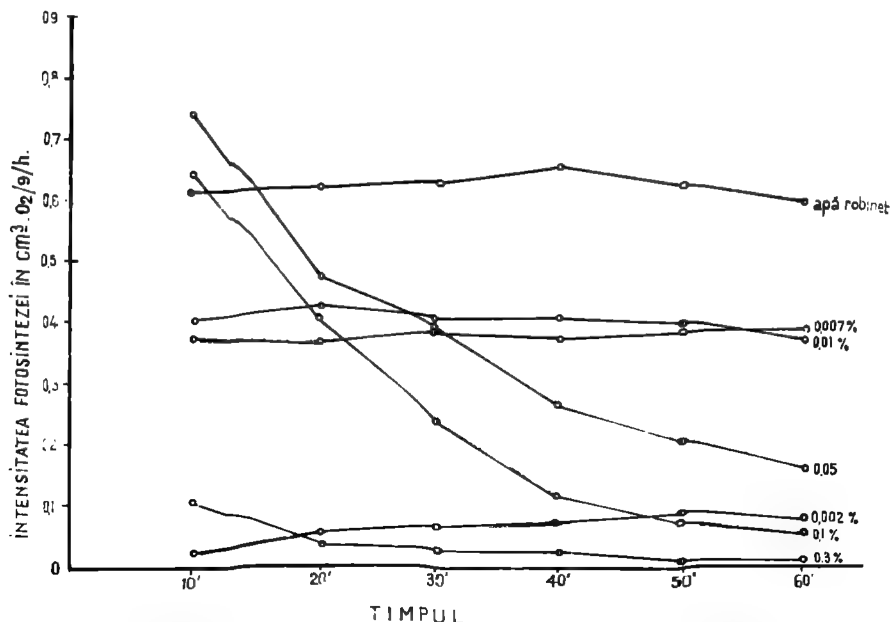

Fig. 1. — Mersul în timp al intensității fotosintezei în soluții de acid oxalic de diferite concentrații la planta *Helodea canadensis.*

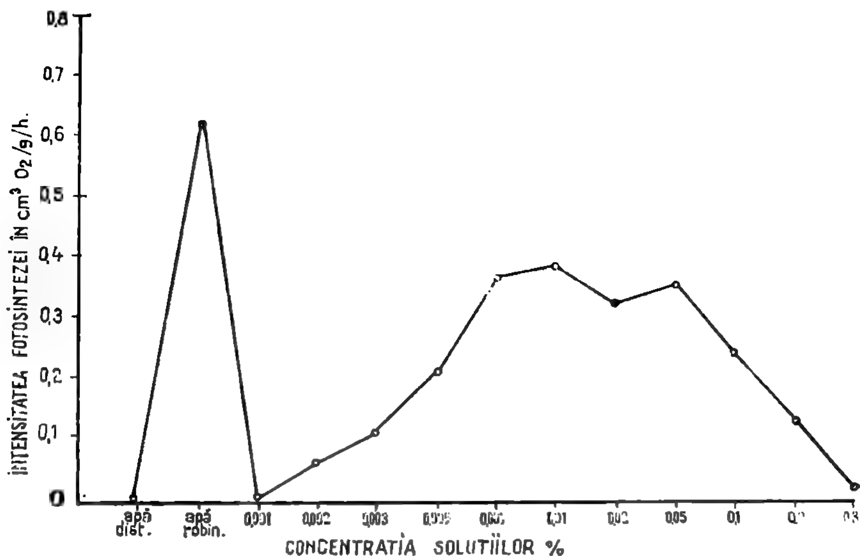

Fig. 2. — Curba intensității fotosintezei în soluții de acid oxalic reprezentînd media a 10' dintr-o oră.

aceste soluții în timp de o oră. Se observă că în apa de robinet intensitatea fotosintezei este relativ constantă în timp de o oră. La concentrația de 0,001% planta nu răspunde. Procesul fotosintezei începe în soluția cu o concentrație de 0,002%. La concentrația de 0,01%, valoarea intensității fotosintezei este mai apropiată de cea obținută în apa de robinet și relativ constantă în timp. Aceasta este concentrația optimă. La concentrația de 0,05% în primele 10 minute intensitatea fotosintezei depășește valoarea obținută în apa de robinet dar procesul scade foarte repede în timp indicînd faptul că acidul devine nociv în concentrație mai mare și în timp mai îndelungat. La concentrația de 0,3% procesul fotosintezei încetează după 50 minute.

În fig. nr. 2 am inregistrat mersul intensității fotosintezei reprezentînd media a 10 minute dintr-o oră. Rezultă că procesul fotosintezei începe la concentrația de 0,002%, atinge valoarea optimă la concentrația de 0,01% și se oprește la concentrația de 0,3% considerată concentrație maximă. Cu puțin sub nivelul valorii obținute la concentrația de 0,01% și în mod constant timp de o oră, se desfășoară procesul fotosintezei și în soluția de 0,007%. Nu am putut experimenta cu aceeași plantă în toate soluțiile, deoarece peste concentrația de 0,01% în timp de o oră, planta își pierde turgescența, devine flască și capătă o culoare gălbuie. De aceea am folosit cîte o plantă pentru fiecare soluție. Rezultatele nu au fost prea mult influențate deoarece am ales plante aproximativ asemănătoare și de aceeași greutate, iar intensitatea fotosintezei am exprimat-o în cmc. O_2/g/h.

2. EXPERIENȚELE CU ACID LACTIC

Pentru aceste experiențe am folosit soluții de următoarele concentrații : 0,001%; 0,01%; 0,05%; 0,1% și 1%. Rezultatele obținute sînt înregistrate în fig. 3 și 4. În fig. 3 am înregistrat grafic cîte o curbă a intensității fotosintezei pentru fiecare soluție în timp de o oră. Se constată că fotosinteza începe la concentrația de 0,01%. Intensitatea fotosintezei în această soluție este de aproximativ 6 ori mai mică decît în apa de robinet dar se menține constantă în timp de o oră. În soluția de 0,1% în primele 10 minute fotosinteza are o intensitate de două ori și jumătate mai mare decît în apa de robinet, dar scade foarte repede în timp și după 60 de minute are o valoare de cca. trei ori mai mică decît în apa de robinet. La această concentrație fotosinteza are valoarea cea mai mare în timp de o oră și de aceea am considerat-o concentrație optimă. În soluția cu o concentrație de 1% fotosinteza încetează după 60 de minute.

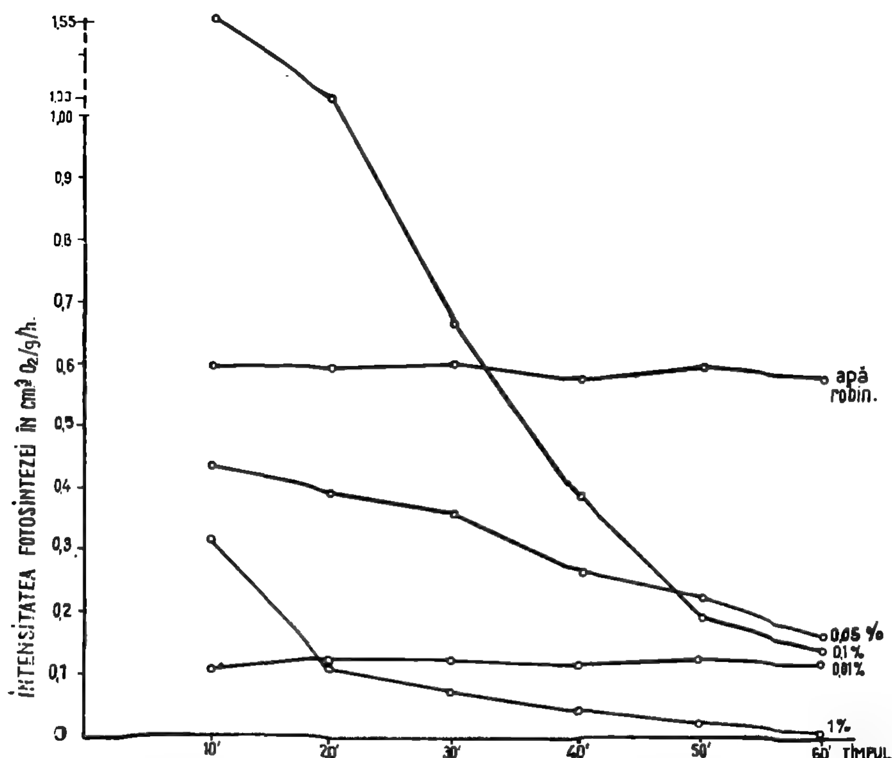

Fig. 3. — Mersul în timp al intensității fotosintezei în soluții de acid lactic de diferite concentrații la planta *Helodea canadensis*.

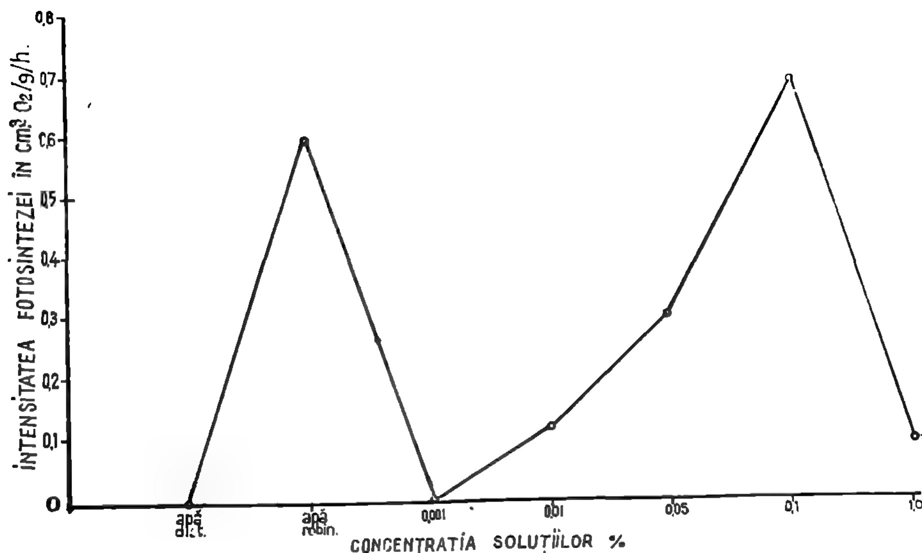

Fig. 4. — Curba intensității fotosintezei în soluții de acid lactic reprezentînd media a 10' dintr-o oră.

În fig. 4 am înregistrat curba intensității fotosintezei reprezentînd media a 10 minute dintr-o oră. Se observă că fotosinteza începe la concentrația de 0,01%, crește pînă la 0,1% care este concentrația optimă, apoi scade și se oprește la concentrația de 1%.

3. EXPERIENȚELE CU ACID MALIC

Soluțiile folosite la aceste experiențe, au avut următoarele concentrații : 0,001% ; 0,005% ; 0,01% ; 0,1% ; 0,15% ; 0,2% ; 0,4%.

Rezultatele sînt înregistrate în fig. 5 și 6. Din fig. 5 reiese că fotosinteza atinge valoarea optimă la concentrația de 0,1% unde în primele 30 de minute depășește valoarea obținută în apă de robinet, apoi scade sub nivelul acesteia, ceea ce demonstrează că planta expusă un timp mai îndelungat la această concentrație, suferă. Concentrația maximă este de 0,4% la care fotosinteza încetează după 60 de minute. Se observă că în soluțiile de acid malic, curbele intensității fotosintezei au un traseu mai drept în timp de o oră.

În fig. 6 am trasat curba fotosintezei reprezentînd media a 10 minute dintr-o oră. Se observă că fotosinteza începe la concentrația de 0,001%, concentrație la care cu acidul oxalic și acidul lactic nu am obținut nici un răspuns.

Concentrația optimă este de 0,1% iar concentrația maximă este de 0,4%.

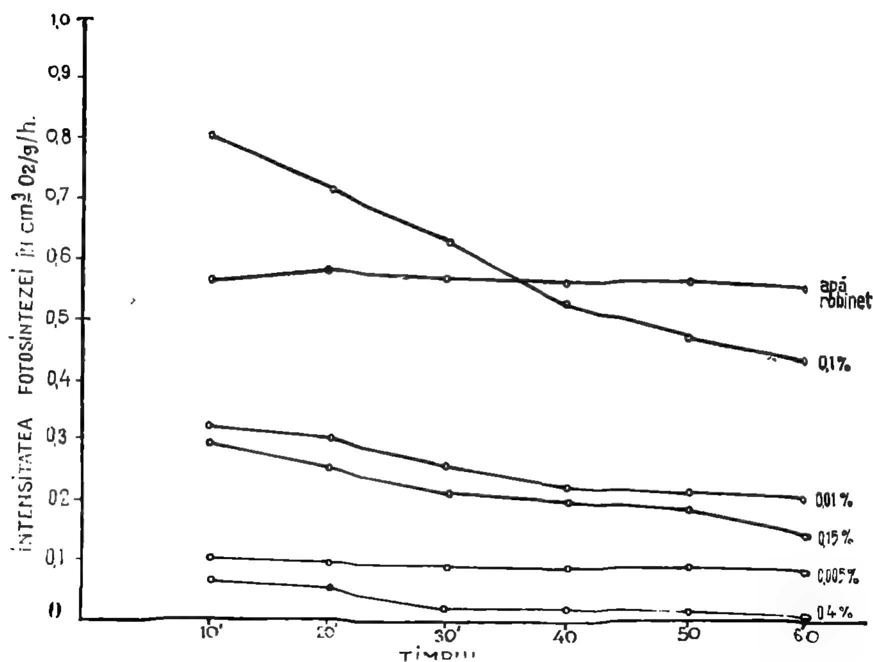

Fig. 5 — Mersul în timp al intensității fotosintezei în soluții de acid malic de diferite concentrații la planta *Helodea canadensis*.

INTENSITATEA FOTOSINTEZEI ÎN cm³ O2/g/h.
1,0
0,9
0,8
0,7
0,6
0,5
0,4
0,3
0,2
0,1
0
apă robinet 0,001 0,005 0,01 0,1 0,15 0,2 0,4
CONCENTRAȚIA SOLUȚIILOR %

Fig. 6. — **Curba intensității fotosintezei în soluții de acid malic reprezentînd media a 10' dintr-o oră.**

4. EXPERIENȚELE CU ACID TARTRIC

Pentru aceste experiențe am folosit soluții de următoarele concentrații : 0,001%; 0,005%; 0,01%; 0,1%; 0,2% și 0,3%. Rezultatele sînt înregistrate în fig. 7 și 8. În fig. nr. 7 am înregistrat cîte o curbă a intensității fotosintezei din fiecare soluție în timp de o oră, pentru a putea compara modul cum se desfășoară fenomenul atît în funcție de concentrație cît și în timp. Procesul fotosintezei începe la concentrația de 0,005%, crește pînă la concentrația de 0,1% unde atinge valori mai mari ca în apa de robinet, apoi începe să scadă. Se constată că în timp de o oră intensitatea fotosintezei se menține relativ constantă în fiecare soluție. Am mai constatat că abia la concentrația de 0,3% planta începe să-și piardă turgescența și să devină mai galbenă la culoare după o oră de expunere. În fig. 8 am trasat curba intensității fotosintezei reprezentînd media a 10 minute dintr-o oră. Concentrația optimă este de 0,1%.

La concentrația de 0,3% intensitatea fotosintezei scade dar nu se oprește. Deci nu aceasta este concentrația maximă.

5. EXPERIENȚELE CU ACID ASCORBIC

Am căutat să constatăm efectul acidului ascorbic asupra intensității fotosintezei în soluții de următoarele concentrații : 0,001%; 0,005%; 0,01%; 0,025%; 0,05; 0,1%. Cu aceste soluții am experimentat

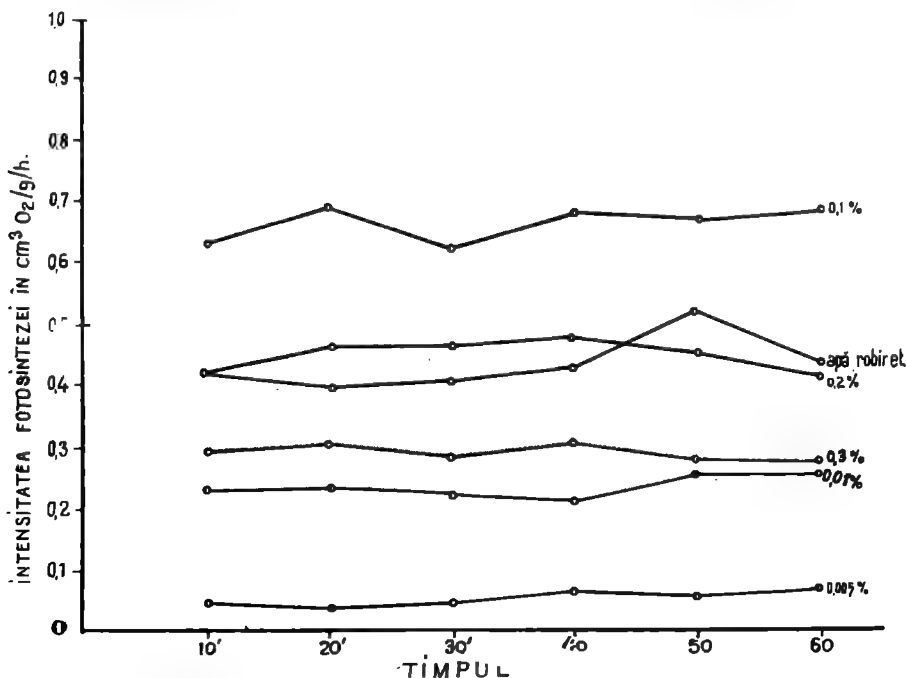

Fig. 7. — Mersul în timp al intensității fotosintezei în soluții de acid tartric de diferite concentrații la planta *Helodea canadensis*.

numai cîte 10 minute efectuînd cinci probe. Rezultatele obţinute sînt înregistrate în fig. 9.

Curba intensităţii fotosintezei arată că procesul începe la concentraţia de 0,005%, creşte pînă la concentraţia de 0,05% unde atinge

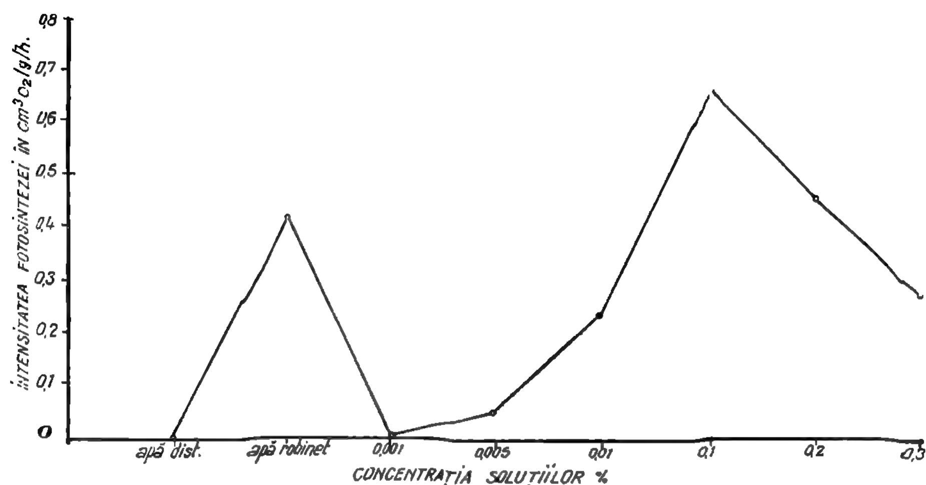

Fig. 8. — Curba intensităţii fotosintezei în soluţii de acid tartric reprezentînd media a 10' dintr-o oră.

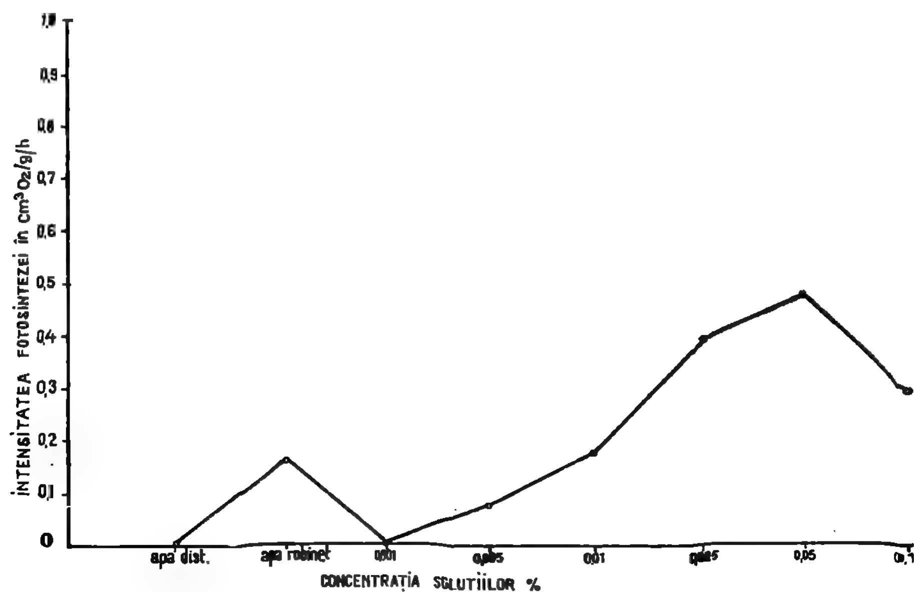

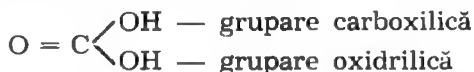
Fig. 9. — Curba intensităţii fotosintezei în soluţii de acid ascorbic de diferite concentraţii timp de 10'.

valoarea optimă, apoi începe să scadă pînă la concentraţia de 0,1% dar nu încetează la această concentraţie.

Cu acidul ascorbic am încheiat seria experienţelor privind influenţa acizilor organici asupra intensităţii fotosintezei.

III. DISCUTAREA REZULTATELOR

Rezultatele obţinute prin experienţele noastre, arată posibilitatea plantelor de a reduce acizii organici, atunci cînd lipseşte CO_2 din mediu. Probabil grupările $COOH^-$ sînt reduse pînă la nivelul aldehidelor $-C\langle^{O}_{H}$ al cetonelor $= C = O$ şi al oxidrililor OH^- de la nivelul moleculelor glucidelor. Grupările $-C\langle^{O}_{H}$ şi $= C = O$, au un rol deosebit de important în procesul fotosintezei. Şi în cazul fotosintezei obişnuite CO_2 se combină cu apa şi dă acidul carbonic conform reacţiei : $CO_2 + H_2O = H_2CO_3$, care se poate scrie şi sub formă de acid organic ce conţine o grupare carboxilică şi o grupare oxidrilică :

Se poate ca şi în acest caz să aibă loc reducerea grupării $O = \overset{|}{C} - OH$ într-un mod asemănător. Întrucît plantele pot să reducă acidul carbonic care este un acid puternic oxigenat, este normal să credem că ele pot să reducă într-un mod asemănător şi acizii organici. După o teorie susţinută de către Treboux, Burrell, Warner şi alţi cercetători, acizii organici pot fi folosiţi în mod direct de către plante la formarea glucidelor, fără a mai fi descompuşi pînă la CO_2.

După alţi cercetători printre care Calvin, Moyse, Jolchine, Benson, plantele folosesc carbonul acizilor organici, numai după ce acesta a fost eliberat sub formă de CO_2 care apoi este fotosintetizat pe cale normală.

Nu se poate spune încă, cu certitudine, care este modul în care plantele folosesc acizii organici în fotosinteză — dacă acizii organici sînt folosiţi direct la sinteza glucidelor, sau indirect sub formă de CO_2, sau dacă nu cumva sînt valabile ambele moduri de folosire, în funcţie de anumiţi factori, aşa cum pare să indice unele experienţe în care s-au folosit substanţe marcate cu C^{14}.

Prin infiltrarea frunzelor de *Bryophyllum calycinum* cu piruvat $2 - C^{14}$ şi malat $2 - C^{14}$ şi iluminarea lor timp de trei ore, s-a constatat că o mare parte din C^{14} se găseşte la atomii $2 - C$ şi $5 - C$ ai glucozei din molecula de amidon, ceea ce indică transformarea unei părţi însemnate de acizi organici în hidraţi de carbon pe cale inversă glicolizei.

O altă parte însă din C^{14} a fost găsită la atomii $3 - C$ şi $4 - C$ cît şi la atomii $1 - C$ şi $6 - C$, ceea ce demonstrează că o cantitate apreciabilă din acizii organici transformaţi se oxidează mai întîi la CO_2, iar acesta conform ipotezei lui Calvin este fotosintetizat pe cale normală [8].

Rezultate asemănătoare au fost obţinute şi de Haydri (1955) cu frunze de tutun şi orz. Milhand (1956) a constatat că dacă se adaugă unor alge unicelulare, piruvat pe cale externă, el este oxidat mai

întîi complet pînă la CO_2 iar din acesta ele sintetizează hidraţi de carbon pe drumul normal [8]. Moyse, Jolchine şi Champingny (1957) tratînd frunze de *Bryophyllum*, cu piruvat, la lumină, arată că piruvatul nu se transformă direct în hidraţi de carbon, ci se crede că acesta se oxidează mai întîi pînă la CO_2 şi H_2O, iar acest CO_2 este valorificat fotosintetic [7,8].

Deşi problema produşilor intermediari ai transformării acizilor organici în hidraţi de carbon nu este complet lămurită, se pare că cel puţin în cazul descompunerii acizilor organici la lumină, CO_2 care ia naştere prin decarboxilare, este prelucrat fotosintetic pe cale normală. Pentru această teorie pledează şi faptul că ţesuturile conţinînd clorofilă, prezintă o ritmicitate diurnă a acizilor organici şi că frunzele de *Crasulaceae* bogate în acizi organici, dacă sînt ţinute la lumină, degajă O_2 chiar într-o atmosferă lipsită de CO_2.

Se crede că modul de transformare a acizilor organici este influenţat şi de felul în care ei ajung la locul de reacţie (membrană externă, plasmalema, tonoplastul).

După cum rezultă din experienţele lui Kunitake şi Saltman [8], CO_2 rezultat din descompunerea acizilor organici, este favorizat de către plante în procesul fotosintezei, faţă de CO_2 atmosferic.

Întrucît pot asimila acizii organici, este posibil ca plantele să asimileze CO_2 produs prin propria lor respiraţie [4].

Din experienţele noastre rezultă că plantele folosesc acizii organici în procesul fotosintezei, atunci cînd lipseşte CO_2 din mediu, însă în funcţie de concentraţia lor în soluţie. Într-o concentraţie mai mare acizii organici devin nocivi pentru plante şi fotosinteza încetează. Efectul dăunător al acizilor organici se manifestă şi în funcţie de timp. Expuse un timp mai îndelungat în soluţii de acizi organici, plantele încep să sufere. Am constatat că în soluţiile cu concentraţii mai mari plantele îşi pierd turgescenţa, devin flasce, se rup foarte uşor şi se îngălbenesc chiar în timp de o oră.

Am ţinut plante în soluţii de acid oxalic de 0,007% şi 0,01% timp de 12 ore şi am constatat că intensitatea fotosintezei scade foarte mult iar planta manifestă fenomenele arătate mai sus. În soluţii cu o concentraţie mai mare de 0,05% efectul dăunător al acidului oxalic asupra plantei este foarte evident chiar în timp de o oră. Acidul oxalic este cel mai nociv. Efecte asemănătoare am obţinut şi cu ceilalţi acizi cu care am experimentat dar în soluţii de concentraţii mai mari.

Toxicitatea mai mare a acidului oxalic poate fi explicată şi prin precipitarea unor ioni, cum ar fi Ca^{++} şi Mg^{++} a căror acţiune antitoxică este cunoscută. Cea mai mică toxicitate în timp o manifestă acidul tartric. În concentraţii mai mari el devine la fel de toxic ca şi ceilalţi acizi.

Probabil că acţiunea toxică a acizilor organici se manifestă şi prin aceea că ei intervin în procesele de structurare a protoplasmei, avînd o moleculă mică. După Sabinin [3], legătura dintre metabolismul celulei vegetale şi structura protoplasmei sale, se realizează prin intermediul unor produşi metabolici cu greutate moleculară mică, cum sînt acizii organici, aminoacizii şi alţi produşi intermediari numiţi sensibilizatori ai structurii protoplasmatice, care au un rol important în celulă. Belonsova A. K. a verificat experimental aceste teze ale lui Sabinin. A ţinut frunze de *Helodea canadensis* în soluţii de acizi organici, apoi a

determinat vîscozitatea structurală a protoplasmei celulelor prin metoda centrifugării, constatînd creșterea vîscozității la aceste frunze de 1,5—2 ori față de probele martor. Aceasta se datorește probabil interacțiunii grupărilor carboxilice ale acizilor organici, cu componentele proteice ale protoplasmei.

Noi am ținut frunze de *Helodea canadensis* în soluții de acizi organici pînă ce au început să-și piardă turgescența și să se îngălbenească.

După aceea le-am examinat la microscop pentru a determina vîscozitatea citoplasmei prin metoda curenților citoplasmatici. Am constatat că acizii organici influiențează puternic structura citoplasmei ceea ce duce la încetinirea curenților citoplasmatici. La concentrații mai mari, de exemplu 0,3% acid oxalic sau 1% acid lactic, curenții citoplasmatici încetează. Depigmentarea plantelor ținute mai mult timp în soluții de acizi organici dovedește de asemenea că se produc o serie de modificări în structura cloroplastelor și a întregii citoplasme. Frunzele ținute în soluție de acid oxalic de 0,3% sau acid lactic de 1% timp de o oră, au fost examinate la microscop și am constatat încetarea curenților citoplasmatici. Am folosit metoda plasmolizei trecînd frunzele într-o soluție concentrată de zaharoză, timp de o oră, după care le-am examinat la microscop. Am constatat că celulele nu mai plasmolizează. Nici cu coloranți vitali celulele nu se mai colorează. Aceasta demonstrează că celulele au fost omorîte datorită toxicității acizilor organici respectivi. Rezultatele experiențelor noastre concordă cu cele obținute de C. J. Bose [4] la planta *Hydrila*, cu acidul malic și acidul oxalic. În plus, noi am experimentat și cu acizii: lactic, tartric și ascorbic, obținînd rezultate asemănătoare. Deosebirile sînt în funcție de concentrație și de timpul de expunere. Se pare deci, că fenomenul este general și anume, acizii organici stimulează procesul fotosintezei atunci cînd ei se găsesc în soluții pînă la o anumită concentrație, după care devin inhibitori ai acestui proces.

IV. CONCLUZII

Din experiențele efectuate privind influența acizilor organici asupra intensității fotosintezei la planta superioară submersă *Helodea canadensis*, rezultă următoarele :

1. În concentrații mici, acizii organici stimulează procesul fotosintezei.

2. În anumite condiții, acizii organici pot să substituie CO_2 din mediu, fiind folosiți în fotosinteză.

3. Concentrația optimă de acid oxalic la care procesul fotosintezei se desfășoară cu intensitate apropiată de cea din apa de robinet și se menține relativ constantă în timp de o oră este de 0,01%.

La acidul lactic, acidul malic și acidul tartric, concentrația optimă este de 0,1%, iar la acidul ascorbic de 0,05%.

4. În soluții de concentrații mai mari și în timp mai îndelungat, acizii organici au efect negativ asupra intensității fotosintezei, intervenind în structura celulelor și în echilibrul ionic.

BIBLIOGRAFIE

1. ABERSON — Die äpfelsäuer Crasulaceen. Berlin altsch. Chem. Ces. 31 (1898).
2. AUDUS L. — Anals of Botany, N.S. 4, p. 819—823.
3. BELONSOVA A. K. — Acţiunea acizilor organici şi a derivaţilor lor asupra structurii protoplasmei. Botaniceskii Jurnal Nr. 7, 1957 p. 1011—1034.
4. BOSE C. J. — La phisiologie de la photosinthese. Paris 1925.
5. CHAMPINGNY. — C.R.A. Acad. sc. Paris 1956. Bul. soc. Franc. physiologie veget. 3, B. 3, 1957.
6. JOLCHINE G. — Bull. soc. chim. Biol. 38. 1956 şi 1959.
7. MOYSE A. — Unele aspecte ale fotosintezei în legătură cu metabolismul acizilor organici şi aminoacizilor. Fiziologiia rastenii Nr. 3 vol. 6. 1959
8. RUHLAND W. — Handbuch der pflanzenphysiologie. Band XII, Teil 2, springer. — Verlag. Berlin Göttingen Heildelberg 1960.
9. SĂLĂGEANU N. — Despre asimilaţia clorofiliană şi respiraţia plantelor submerse de apă dulce la temperaturi joase. Bulet. St. al Acad. Republicii Socialiste România. T.I. Nr. 3, pag. 277/1949.
10. ZEMLIANUHIN A. A. — Modificări fiziologice ce au loc în plante sub acţiunea acidului ascorbic. Fiziologiia rastenii Nr. 4, 1956, pag. 313—318.
11. WOLFF — Der diurnale Säurerhytmus. Berlin, 1959.
12. WARBURG, O. — Bioch. Ztsehr. 103, 1920.

CONTRIBUTIONS CONÇERNANT L'INFLUENCE DES ACIDES ORGANIQUES SUR L'INTENSITÉ DE LA PHOTOSYNTHÈSE

RÉSUMÉ

Par les expériences effectuées, on a observé l'influence des acides organiques exogènes sur l'intensité de la photosynthèse, en même temps que leur effet nocif sur les plantes.

Les expériences ont été faites avec les acides : oxalique, lactique, malique, citrique et ascorbique, d'après la méthode L. AUDUS. Les solutions ont été préparées dans l'eau distillée par ébullition et refroidie ensuite, pour écarter le CO_2 disolvé, afin que le procès de la photosynthèse se passe seulement dans la présence du carbon contenu par l'acide respectif.

Les résultats des expériences montrent que dans certaines conditions, les acides organiques peuvent remplacer le CO_2 existant dans la milieu, étant utilisés ainsi dans la photosynthèse. Dans de concentrations plus fortes, ils deviennent nocifs pour les plantes, intervenant dans la structure des cellules et dans l'équilibre ionique.

L'effet inhibiteur se manifeste en fonction de la concentration en même temps que de la durée de l'exposition. A de concentrations plus fortes et à une exposition prolongée, les cellules végétales sont détruites.

Le plus nocif de ces acides, est l'acide oxalique.

Il parait que le phénomène est général, c'est à dire que, dans de faibles concentrations les acides organiques sont des stimulants pour le procès de photosynthèse, tandis que dans de fortes concentrations et à une exposition prolongée, ils inhibent ce même procès.

CERCETĂRI BIOMETRICE, MORFOLOGICE ŞI SISTEMATICE CU PRIVIRE LA POPULAŢIA DE LANIUS EXCUBITOR L. DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

M. MĂTIEŞ

Din punct de vedere taxonomic, una dintre cele mai dificile specii din ţara noastră este incontestabil *Lanius excubitor* Linné 1766 [1], din care D o m b r o w s k i (5) a tratat două subspecii: *Lanius excubitor excubitor L.* [2] — oaspete de iarnă regulat în toată ţara şi *Lanius excubitor homeyeri Cab.* [3] — rar clocitor în Carpaţi.

Această diferenţiere a fost făcută pentru prima dată de C s a t ó (3), (5) care a găsit şi primul cuib în Transilvania al sfrînciocului mare estic, *L.e.h.* (1889).

De atunci însă, M a d a r á s z în 1903 (12), S c h e n k în 1917 (17), D o b a y în 1925 (6), D o m b r o w s k i şi L i n ţ i a în 1912, resp. 1946 (5), B ă c e s c u în 1961 (1), K o v a c s în 1962 (9), M o r o ş a n în 1963 (13) şi C ă t u n e a n u în 1965 (2) au accentuat diferenţierea prin indicarea cîtorva noi date despre cuibăritul formei estice *L.e.h.* în Transilvania şi jumătatea nordică a Moldovei.

În 1964, M ă t i e ş (10), (11), referindu-se mai ales la formele clocitoare din Transilvania susţine că în jumătatea de nord a ţării noastre cuibăreşte numai *L.e.h.*, însă o formă mai mică şi mai întunecată, mult asemănătoare cu *L.e.e.*

Pe de altă parte, P a ş c o v s c h i în 1943 (15), arată că în Depresiunea Giurgelului (jud. Harghita) cuibăreşte *L.e.e.* şi nu *L.e.h.*; M u n t e a n u, în 1966 (14) arată că despărţirea în două subspecii a populaţiei de *L.e.* din ţara noastră este problematică şi că formele clocitoare din Moldova de nord ar aparţine de fapt la *L.e.e.*, sau în cel mai bun caz ar fi forme intermediare între *L.e.e.* şi *L.e.h.*

Asupra asemănării sau identităţii formei clocitoare a sfrînciocului mare (descrisă ca *L.e.h.*) din jumătatea de nord a României cu *L.e.e.* există cîteva referiri şi în lucrările străine. Astfel, S t r a u t m a n n (16) susţine că în regiunea Subcarpaţilor Sovietici, în imediata apropiere a Moldovei, există doar o singură subspecie clocitoare — *L.e.e.*, iar V a u -

---

[1] În text se prescurtează la *L.e.*
[2] Se presc. — *L.e.e.*
[3] Se presc. — *L.e.h.*

r i e, în monumentala sa lucrare din 1959 (19), referindu-se și la populația clocitoare de *L.e.* din România o desparte în două subspecii: *L.e.e.* (Transilvania în vestul României) și *L.e.h.* (sud-estul României, în stepe). În 1960 K e v e (8) arată că exemplarele din Transilvania nu s-au dovedit a fi tipice pentru *L.e.h.*

Pe baza literaturii existente, a materialului comparativ indigen (138 exempl., 74 ouă) și străin (2 expl. U.R.S.S., 1 expl. Germania) pe care l-am avut la dispoziție, ca și a observațiilor proprii susțin mai jos că în jumătatea de nord a țării noastre (Crișana, Transilvania și Moldova de nord-vest) cuibărește doar *L.e.e.*[4].

MATERIAL CERCETAT

(74 ouă, 75 ♂♂, 63 ♀♀)

I. PERIOADA DE CUIBĂRIT ȘI POSTNUPȚIALĂ — 22.III.—23.IX

Ouă — 74 buc; 21.IV—7.V: a) din col. L. Dobay (Muz. Oradea) — 3 ponte (19 buc.) din jud. Bihor (1934, 36); 5 ponte (31 b) din jud. Mureș (1922, 37); b) din col. M. I. Mătieș (Muz. Pitești) — 5 ponte (24 b) din jud. Cluj (1961, 63, 64).

Juv. în penaj de vară — 6 ♂♂, 6 ♀♀; 21.V.—22.VIII; a) din muz. Odorhei — 2 expl. din jud. Harghita (1958); b) din col. Șt. Kohl — 1 expl. din jud. Mureș (1960); c) din col. M. I. Mătieș — 5 expl. din jud. Mureș (1953, 57, 60); 4 expl. din jud. Cluj (1960).

Juv. în penaj de toamnă[5] — 6 ♂♂, 5 ♀♀; *24.VIII—27.IX:* a) din col. A. Tugarinov (Leningrad) — 1 expl. provenit din U.R.S.S. (1909[6]), b) din col. M. I. Mătieș — 2 expl. dn jud. Cluj (1959, 64); 4 expl. din jud. Mureș (1957, 59, 64); c) din col. D. Munteanu — 2 expl. din jud. Mureș (1959); din col. Șt. Kohl — 2 expl. din jud. Mureș (1960, 61); din col. Muz. „Antipa" — 1 expl. din jud. Mureș (1967).

Ad. din perioada de cuibărit și postnupțială — 20 ♂♂, 19 ♀♀; 22.III—19.IX: a) din col. M. I. Mătieș (Leningrad, L. A. Portenko) — 2 expl.[22], din jud. Mureș (1957, 1959); b) din col. M. I. Mătieș — 8 expl. din jud. Cluj (1959, 62, 63, 64); 14 expl. din jud. Mureș (1957, 58, 59, 64, 65[7]); c) din col. Șt. Kohl — 7 expl. din jud. Mureș (1953, 55,

---

[4] Aduc pe această cale mulțumiri tuturor celor care m-au ajutat în elaborarea lucrării de față. Din străinătate am primit material prin schimb, de la L. A. Portenko (Leningrad). Mulțumesc de asemenea tov. M. Băcescu, A. Papadopol, M. Tălpeanu, I. Cătuneanu (București), D. Munteanu (Pîngărați), Șt. Kohl (Reghin). I. Kiss (Tulcea), L. Kovats, T. Jurcsák (Oradea), E. Nadra (Timișoara), C. Rang (Bacău), C. Naglăr (Focșani), P. Zsivanovits, K. Werner (Sibiu) și M. Popescu (Craiova), care mi-au împrumutat material autohton sau străin.

[5] La numărătoare nu s-a ținut cont de nici un exemplar din străinătate.

[6] Nr. 75, *L.e.h.*, ♂, 5 luni, Crasnoiarsc 27. IX (Fig. 5, expl. 6); A 116; C 118; DR 25; Cc 17; T 18; O $\frac{+13}{+10}$ (Fig. 6, expl. h); Bc 31 mm.

[7] Nr. 95 ♂, 3 ani, Singeorgiul de Pădure, 6.IV. (Fig. 5. expl. 5).

58, 62); 1 expl. din jud. Harghita (1958); d) din col. D. Munteanu — 2 expl. din jud. Neamţ (1962, 67 [8]); 1 expl. din jud. Hunedoara (1967); 2 expl. (♂, ♀ [9]) din jud. Suceava (1964); e) din col. Muz. „Antipa" — 1 expl. din jud. Mureş (1936); f) din col. Muz. Timişoara — 1 expl. din jud. Mureş (1936 [10]); g) din col. Muz. Oradea — 1 expl. din jud. Arad (1958).

Subadulţii şi adulţii din perioada toamnă-iarnă — 43 ♂♂, 33 ♀♀; 3.X—21.III: a) din col. A. Tugarinov (Leningrad) — 1 expl. din U.R.S.S. (1910 [11]); din col. M. I. Mătieş — 11 expl. din jud. Mureş (1957 [12], 58, 64 [13], 65, 66); 2 expl. din jud. Hunedoara (1964); 2 expl. din jud. Bihor (1962, 1963); 3 expl. din jud. Cluj (1957, 58, 59); 1 expl. din jud. Bistriţa-Năsăud (1964); c) din col. Muz. Timişoara — 1 expl. din Germania (1919 [14]); 8 expl., din jud. Timiş (1906, 10, 13, 14, 15, 50); 5 expl. din jud. Caraş-Severin (1909, 10, 34, 36, 38); 1 expl. din jud. Bihor (1912); d) din col. Şt. Kohl — 13 expl. din jud. Mureş (1952, 53, 56, 57, 59, 61); e) din col. Muz. „Antipa" — 2 expl. din jud. Ilfov (1955, 57); 1 expl. din jud. Bihor (1948); 1 expl. din jud. Dolj (1962 [15]); 1 expl. din jud. Olt (1966); f) din col. D. Munteanu — 3 expl. din jud. Neamţ (1963, 64); 2 expl. din jud. Cluj (1957); g) din col. Muz. Odorhei — 3 expl. din jud. Harghita (1958, 59); h) din col. Muz. Sibiu — 2 expl. din jud. Sibiu (1958 [16], 67); din col. Muz. Bacău — 1 expl. din jud. Bacău (1963); j) din col. Muz. Focşani — 1 expl. din jud. Galaţi (1958 [17]); k) din col. Muz. Argeş — 2 expl. din jud. Argeş (1968 [18]); 1) din col. Muz. Aiud — 1 expl. din jud. Alba (1959); m) din col. Muz. Oradea — 5 expl. din jud. Bihor (1964, 65, 68); n) din col. Muz. Tulcea — 1 expl. din jud. Tulcea (1968); din col. Muz. Craiova — 2 expl. din jud. Cluj (1961 [21, 24]); 2 expl. din jud. Dolj (1953, 68).

---

[8] Nr. 99, ♀, 3 ani, Bistriţa-Neamţ, 7.IV (Fig. 5, expl. 3).

[9] ♀ — donată de D. Munteanu Muzeului American de Istorie Naturală, New York; a fost determinată de Gh. Vaurie ca *L.e.e.* (14).

[10] Nr. 124, ♀, Gurghiu; este colectată de S. Paşcovschi şi determinată ca *L.e.e.* (15).

[11] Nr. 74, *L.e.e.*, ♂, 6 luni, Gubernia Samarskaia, 23.X. (Fig. 5, expl. 2).

[12] Nr. 6, ♂, 18 luni, Tăureni, 14.X (Fig. 5, expl. 4), (Fig. 6, f).

[13] Nr. 83, ♀, 10 luni, Dumbrăvioara, 21.III (Fig. 5, expl. 1) (Fig. 6, a).

[14] Nr. 120, *L.e.e.*, Helgolanda, 10.X.

[15] Nr. 57, ♂, ad., Balta Nedeia, 23.XI. (18); este singurul expl. de *L.e.h.* cercetat de autor şi colectat din interiorul ţării (Fig. 4); L 264; A 118; C 119; DR 29; Cc 17; T 26; O $\frac{+8}{+12}$ (Fig. 6, g); Bc 24 mm.

[16] Nr. 114, ♀ (?), Avrig, 18.III (Fig. 3).

[17] Nr. 108, ♀ (?), 11 luni, Cudalbi, 4.III ; L 112; A 108; DR 25; Cc 15; O $\frac{+2}{+2}$; Bc 15 (Fig. 2).

[18] Nr. 106, ♀, 9 luni, Dîrmăneşti, 27.I (Fig. 1).

PREZENTAREA REZULTATELOR

Ouă

Diametrul mare — 25,33—28,74 (26,56) ; diametrul mic — 19, 10—20,38 (19,78) mm.

Fondul, de cele mai multe ori are o culoare alburie-verzuie-deschis ; la pontele colectate în urmă cu trei decenii nuanța verzuie (probabil prin decolorare ?) este slabă și puțin accentuată.

Petele din adîncime, deobicei cenușii-violete ; deseori, însă nuanța violetă aproape că dispare.

Juv. în penaj de vară

Lungimea (L) ♂♂ 250—256 (253) ; ♀♀ 233—247 (241,8) ; aripa (A) ♂♂ 114—117 (116) ; ♀♀ 112—113 (112,7) ; coada (Cd) 110—117 (113,5) ; ♀♀ 105—112 (109,3) ; diferența dintre lungimea rectricelor în scară, extreme și mediane (DR) ♂♂ 20—24 (22) ; ♀♀ 18—21 (19,5) ; ciocul (Cc) ♂♂ 17—18 (17,3) ; ♀♀ 16—18 (16,8) ; tarsul (T) ♂♂ 28—29 (28,7) ; ♀♀ 26—28 (27,6) ; raportul distanței (în mm) X, dintre porțiunea distală a albului oglinzii primare și terminusul primei remige primare (la aripa închisă), cu porțiunea y, (în mm) cea mai îngustă, de culoare albă care leagă oglinda primară de oglinda secundară (O [19])

$$♂♂\ \frac{-4}{-4} - \frac{0}{-1} \left(\frac{-2,7}{-3}\right); \quad ♀♀\ \frac{-6}{-4} - \frac{-1}{-1} \left(\frac{-3}{-3}\right);$$

lățimea albului de la rădăcina rectricelor (Bc) ♂♂ 9—22 (17,5) ; ♀♀ 8—17 (13,5) mm.

Spatele — cenușiu închis, cu o nuanță brună, uneori mai deschis spre partea anterioară ; umerii cu ceva mai deschiși, însă tot sur-brunii ; supracodalele numai cu puțin mai deschise decît spatele.

După cum rezultă din valorile biometrice (O), la aripa închisă cele două oglinzi albe sînt mici și totdeauna despărțite ; uneori oglinda remigelor secundare nu este vizibilă. Tivitura alburie a remigelor are mult brun-spălăcit.

Prima rectrice cu mult negru la ♂♂ ; ♀♀ au doar un ic negru pe steaguri, de-a lungul mijlocului rahisului. Albul de la baza rectricelor redus (Bc).

Pe albul ventral, bruniu-murdar, există valuri transversale neregulate surii și destul de dese (la 2 mm).

Fruntea și sprîncenele mult asemănătoare cu cenușiul-brunatic-spălăcit de deasupra capului.

Juv. în penaj de toamnă

L ♂♂ 238—260 (249,7) ; ♀♀ 233—255 (247) ; A ♂♂ 112—118 (114,8) ; ♀♀ 110—114 (112,6) ; C ♂♂ 108—117 (113,3) ; ♀♀ 107—113 (111,2) ; DR ♂♂ 19—23 (21,2) ; ♀♀ 20—27 (23) ; Cc ♂♂ 17—18 (17,6) ♀♀ 16—20 (17,4) ; T ♂♂ 27—28 (27,4) ; ♀♀ 25—28 (26,6) ; O ♂♂ $\frac{-9}{-11} - \frac{-3}{-2} \left(\frac{-5,2}{-5,2}\right)$; ♀♀ $\frac{-5}{-5} - \frac{-4}{-3} \left(\frac{-4,5}{-4}\right)$ (Fig. 6, b) ; Bc ♂♂ 11—16 (13,4) ; ♀♀ 14—22 (19,2) mm.

Cenușiul spatelui are o ușoară nuanță albăstruie; penele umerilor și supracodalelor cu ceva mai deschise, sur-albicioase, uneori cu un reflex roz, pe un fond alb-cenușiu murdar.

La aripa închisă, potrivit cu datele biometrice expuse, cele două oglinzi albe de cele mai multe ori sînt puțin vizibile; totdeauna sînt despărțite, în rare cazuri se apropie, fără însă să se atingă.

Prima rectrice exterioară are de obicei destul de mult negru, rareori acesta se limitează la o dungă închisă de-a lungul rahisului, iar într-un caz dispare cu totul, astfel încît rectricea este curat albă.

Albul părții ventrale este ușor murdar, cu un slab reflex brun-roz-deschis; mai ales la femele sînt prezente valurile cenușii, neregulate și rare (la 4 mm).

Albul-murdar al frunții și sprîncenelor este destul de îngust, excepțional lățimea frunții ajunge la 4 mm, iar a sprîncenelor la 3 mm.

Ad. din perioada de cuibărit și postnupțială

L ♂♂ 234—264 (247,9); ♀♀ 237—263 (248,9); A ♂♂ 107—118 (113,3); ♀♀ 110—120 (113,4); Cd ♂♂ 106—123 (113,1); ♀♀ 110—117 (114,1); DR ♂♂ 17—29 (24,3); ♀♀ 16—28 (24,5); Cc ♂♂ 16—20 (17,3); ♀♀ 16—18 (17,3); T ♂♂ 23—30 (26,8); ♀♀ 25—29 (27,1); O ♂♂ $\frac{-5}{-3} - \frac{+3}{+3}\left(\frac{-1,5}{+1}\right)$; ♀♀ $\frac{-6}{-9} - \frac{0}{+2}\left(\frac{-1,3}{-1,9}\right)$ (Fig. 6, e [19]); Bc ♂♂ 7—20 (17,1); ♀♀ 11—12 (16,9) mm.

Spatele, la majoritatea exemplarelor este cenușiu-albăstrui deschis, la foarte puține mai închis, iar spre sfîrșitul lui iulie, datorită învechirii excesive, penajul capătă o nuanță spălăcită, sur-brunie; cenușiul din septembrie este cu ceva mai albăstrui. Umerii potrivit de mari, surii-alburii, mai mult sau mai puțin murdari. Supracodalele, în rare cazuri destul de cenușii, deseori însă mai deschise decît spatele.

În dese cazuri la aripa închisă, cele două oglinzi albe sînt net despărțite [8], alteori ele se ating, însă numai pe o porțiune de pînă la 1—3 mm; deschiderea aripii accentuează unirea oglinzilor.

Prima rectrice exterioară, în două cazuri este alb curat, în mai multe cazuri are bruniu-negru numai pe rahis, iar alteori și cîteva desene închise lîngă acesta.

Albul ventral, care nu este curat, în iulie, prin uzare primește și o nuanță brunie. Ușoare valuri transversale cenușii, abia observabile există la două femele; nuanța rozalie se observă în rare cazuri, numai în septembrie, la penajul proaspăt schimbat.

Fruntea și sprîncenele, murdărite datorită uzării în iunie-iulie, prin năpîrlire ajung în septembrie abia la 3,5 mm lățime.

[19] În caz de regresiune a desenelor albe, ambele valori devin negative. Astfel se reprezintă accentuat desvoltarea sau regresiunea desenelor albe; este deci un bun criteriu de diferențiere între *L.e.e.* și *L.e.h.* — Fig. 3, Fig. 4, Fig. 5, Fig. 6 (original).

[20] Vezi Fig. 6 — a, c, f.

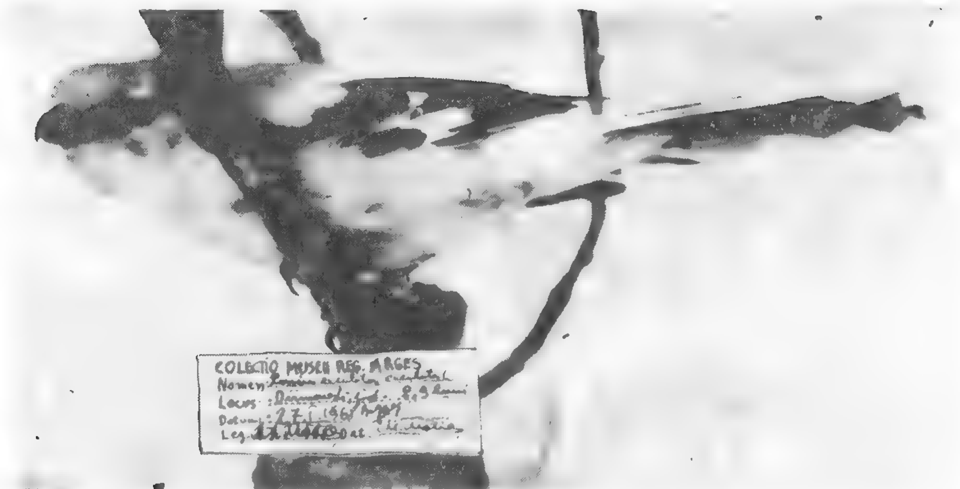

Fig. 1. — ***Lanius e. excubitor*** L., jud. Argeş. Dîrmăneşti, 27.I.1968 (Nr. 106^{18}).

Fig. 2. — ***Lanius e. excubitor*** L., jud. Galaţi. Cudalbi, 4.III.1958 (Nr. 108^{17}).

Subadulţii şi adulţii din perioada toamnă-iarnă

L ♂♂ 234—264 (252,1) ; ♀♀ 232—260 (245,8) ; A ♂♂ 110—118 (113,5) ; ♀♀ 106—116 (111,9) ; C ♂♂ 107—124 (114,9) ; ♀♀ 99—119 (111,3) ; DR ♂♂ 17—28 (22,3) ; ♀♀ 17—27 (23,2) ; Cc ♂♂ 15—20 (17,1) ; ♀♀ 15—18 (16,7) ; T ♂♂ 24—29 (26,6) ; ♂♂ 24—28 (26,6) ; O ♀♀ $\frac{-5}{-9} - \frac{+2}{+2}\left(\frac{-2}{-3,1}\right)$; ♀♀ $\left(\frac{-8}{-40}\right) - \frac{+3}{+2}\left(\frac{-2,4}{-6,9}\right)$ Bc ♂♂ 11—12 (15,3) ; ♀♀ 9—20 (15,5) mm.

Spatele — cenușiu, potrivit de deschis și puțin murdărit în spre primăvară, mult mai închis la nr. 83 [13]; umerii și supracodalele într-un singur caz sînt albe, fără sur, la nr. 57 [15, 21], la majoritatea exemplarelor cenușiu mai deschis. Supracodalele la nr. 83 [13] au pe cenușiul lor închis și desene negre.

Albul bazal al remigelor secundare lipsește la nr. 83 [13]. De obicei cele două oglinzi ale aripii închise sînt despărțite, numai în foarte puține cazuri acestea se unesc pe o porțiune maximă de 2 mm (nr. 6 [12]), iar la cîteva există și un firicel alb de legătură între oglinda secundară și albul terminal (nr. 114 [16]); nr. 57 [15] are oglinda secundară unită cu

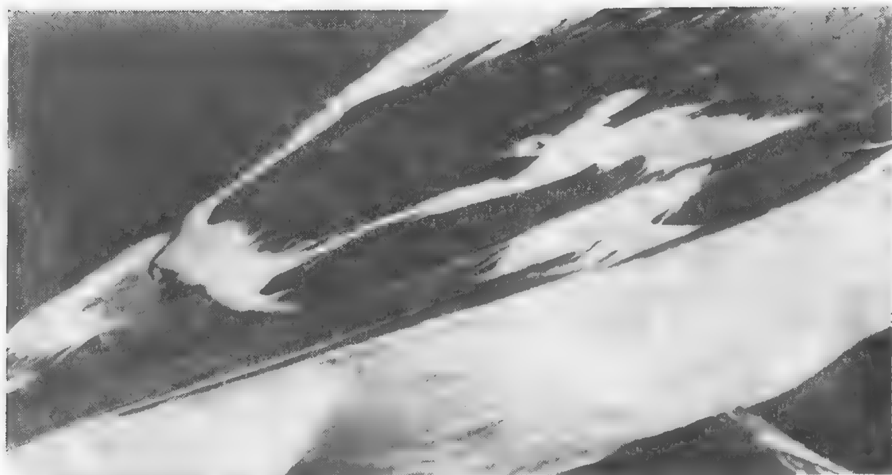

Fig. 3 — Lanius e. excubitor L., jud. Sibiu. Avrig, 18.III.1958 (Nr. 114[16]).

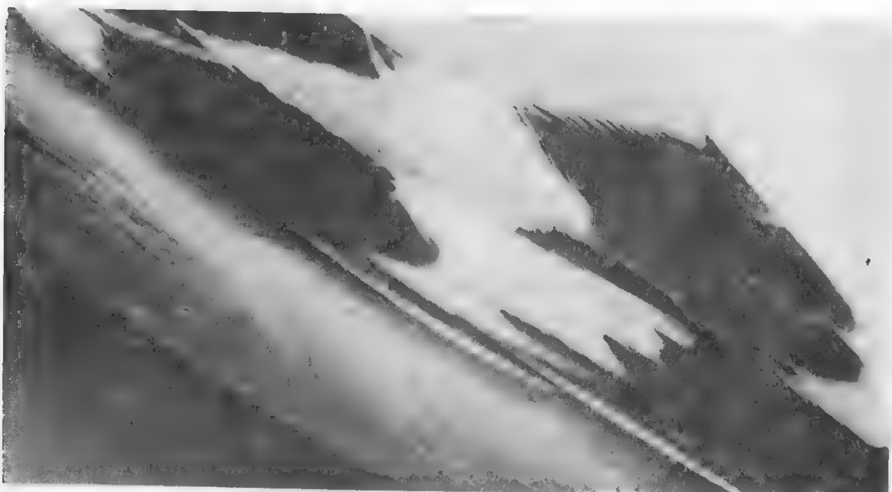

*Fig. 4 — **Lanius excubitor homeyeri*** Cab., jud. Dolj, Balta Nedeia, **23.XI.1962 (Nr. 57[15]).**

cea primară pe o porţiune de 12 mm, la aripa închisă. Rectricea exterioară rareori alb curat, mai des alb cu o dungă neagră pe rahis; în cazurile extreme întunecate (nr. 83 [13]) negrul ocupă 2/3 din rectrice.

Albul părţii inferioare, mai deschis la începutul iernii ajunge spre primăvară la o nuanţă alb-surie murdară; valurile transversale, mai accentuate la începutul iernii sînt prezente în special la subadulţi, dar şi la cîţiva adulţi.

Fruntea şi sprîncenele — mai albicioase înspre toamnă — rar ajung la 3—4 mm lăţime (nr. 6 [12]), deseori sînt abia schiţate, iar în extremă (nr. 83 [13]) aproape că lipsesc.

DISCUTAREA REZULTATELOR

Din cauză că toate pontele cercetate provin din interiorul Carpaţilor şi că toate exemplarele adulte din perioada de cuibărit şi postnupţială sînt din jumătatea de nord a ţării (inclusiv Moldova de nord-vest), principala problemă de discutat este stabilirea subspeciei populaţiei clocitoare de *L.e.* din Crişana, Transilvania şi Moldova de nord-vest.

Cercetările întreprinse în acest sens stabilesc că în jumătatea de nord a României cuibăreşte doar *L.e.e.*; argumentele în favoarea acestei afirmaţii sînt următoarele:

a) Biometria stabilită de noi şi comparată cu aceea redată de Dementiev (4), aproape în toate cazurile are valori mult mai apropiate de *L.e.e.*, decît de *L.e.h.*, care are dimensiuni în general mai mari (Tab. 1). Acest lucru, cît şi faptul că valorile minime şi maxime găsite nu sînt prea distanţate între ele şi nu ajung să se cuprindă în gama de variaţii ale ambelor subspecii (*L.e.e.* — subspecie mai mică; *L.e.h.* — subspecie mai mare) demonstrează că populaţia clocitoare din Crişana, Transilvania şi nord-vestul Moldovei aparţine la *L.e.e.* Comparînd din punct de vedere statistic (Tab. 2) populaţiile de *L.e.* din România, constatăm că păsările clocitoare din jumătatea nordică a ţării sînt identice în caracterele metrice cu păsările de toamnă-iarnă (în cea mai mare parte *L.e.e.* tipice, migrate din nord) din vestul ţării (Muz. Timişoara şi Oradea).

b) Intensitatea şi extinderea desenelor albe sau cenuşii ale adulţilor, nuanţa verzuie sau albicioasă a fondului ouălor şi gradul de extindere pe ele a culorii violet din petele cenuşii sau cenuşii-violete de adîncime, reprezintă cele mai importante criterii de separare între *L.e.e.* şi *L.e.h.* (2), (3), (4), (5), (6), (10), (12), (14), (16). Intensitatea şi extinderea desenelor albe ale exemplarelor noastre, comparate cu descrierile din literatura citată arată în medie un grad de dezvoltare destul de redus, corespunzător deci cu caracterele formelor deschis colorate ale lui *L.e.e.*

---

[21] Nr. 57 (*L.e.h.*) şi nr. 143 (*L.e.e.* × *L.e.h.*) nu au datele biometrice cuprinse în calculele efectuate pentru *L.e.e.*

[22] Dintre acestea, nr. 3 (♂, 16 luni, jud. Mureş, 9.IX.1957) şi nr. 15 (♀, 3 ani, jud. Cluj, 10.V.1959) au fost donate Inst. Zoologic din Leningrad; prof. L. A. Portenko şi-a exprimat părerea că ambele exemplare trimise aparţin subspeciei tip.

[23] Mulţimea locurilor de nidificare (*L.e.e.*), constatate mai ales în ultimii 10 ani ridică şi problema expansiunii recente spre sud a populaţiei nordice de *L.e.e.*, cu excluderea populaţiei autohtone existente (*L.e.h.*); ipoteza pare însă puţin verosimilă, lipsindu-ne date certe despre cuibăritul lui *L.e.h.* (??).

Tabelul 1

Date biometrice referitoare la LANIUS EXCUBITOR

Biometrie	**L.e. excubitor,** Adulţi sau ouă (Dementiev), (4)	**L.e. excubitor,** Subadulţi şi ad. din toată ţara — perioada toamnă-iarnă (orig.)	**L.e. excubitor,** Adulţi sau ouă — jumătatea nordică a României — perioada de cuibărit şi postnupţială (orig.)	**L.e. homeyeri,** Adulţi sau ouă (Dementiev), (4)
Aripa	40 ♂♂ 110—121 **(113,8)**	43 ♂♂ 110—118 **(113,5)**	20 ♂♂ 107—118 **(113,3)**	50 ♂♂ 111—126,4 **(117,24)**
	33 ♀♀ 109—112 **(112,7)**	33 ♀♀ 106—116 **(111,9)**	19 ♀♀ 110—120 **(113,4)**	31 ♀♀ 111—118 **(114,57)**
Diametrul mare (ouă)	117 buc. 23—30,5 **(26,3)**	—	74 buc. 25,33—28,74 **(26,56)**	7 buc. 27,3—29,5 **(28,3)**
Diametrul mic (ouă)	117 buc. 18—20,5 **(19,3)**	—	74 buc. 19,10—20,38 **19,78**	7 buc. 19,5—20,2 **(19,8)** mm

Tabelul 2

Date statistice asupra lungimii aripii la LANIUS EXCUBITOR

Sex	N	min	x	m	Max	δ	V.C.	Dx_1x_2	3.m	D.C.	t	md.
A ♂♂	11	111	113,00	± 0,77	118	2,56	2,27	0,0	4,20	0,0	0,0	0,99
B ♀♀	18	107	113,00	± 0,63	118	2,65	2,35					
A ♂♂	10	107	111,20	± 0,76	114	2,40	2,16	1,8	3,78	0,4	198+	0,91
B ♀♀	17	109	113,00	± 0,50	120	2,06	1,82					
A ♂+♀ (A+A)	21	107	112,14	± 0,56	118	2,57	2,29	0,86	3,14	0,17	1,23+	0,70
B ♂+♀ (B+B)	35	107	113,00	± 0,42	120	2,50	2,21					

A = exemplare de toamnă-iarnă din vestul României (Timişoara, Oradea) ; B = exemplare clocitoare din 1/2 nordică a României ; = numărul expl. ; min = valoarea cea mai mică ; max. = valoarea cea mai mare ; x = media ; m = eroarea medie ; δ = abaterea standard ; V.C. = coeficientul de variabilitate ; Dx_1-x_2 = diferenţa între două medii aritmetice ; 3.m = 3. eroare medie ; D.C. = coeficientul de diferenţă ; t = Testul Student ; md = rezult. erorii standard.

(prelucrarea statistică aparţine lui Şt. Kohl)

Fig. 5. — ***Lanius excubitor*** L.

1 — *L.e.e.*, jud. Mureş, 21.III.1964 (nr. 83^{13}) ; 2 — *L.e.e.*, U.R.S.S., 23.X.1910 (nr. 74^{11}) ; 3 — *L.e.e.*, jud. Neamţ, 7.IV.1967 (nr. 99^{8}) ; 4 — *L.e.e.*, jud. Mureş, 14.X.1957 (nr. 6^{12}) ; 5 — *L.e.e.*, jud. Mureş. 6.IV.1965 (nr. 95^{7}) ; 6 — *L.e.h.*, U.R.S.S., 27.IX.1909 (nr. 75^{6}).

De exemplu, în ceea ce priveşte oglinzile albe de la aripa închisă, chiar în septembrie (cînd penele sînt neuzate) fuzionarea lor este numai accidentală (Fig. 6 — b, c, d, e), iar la exemplarele cele mai deschise [22], legătura albă dintre oglinda secundară şi albul terminal al remigelor

secundare este foarte rar întîlnită (Fig. 3). D e m e n t i e v (4) este de părere că la adulţii de *L.e.h.*, albul ventral este curat, fără valuri transversale ; două dintre exemplarele noastre au albul însă uşor învălurat. În multe cazuri există şi diferite desene negre chiar şi pe prima rectrice.

c) Dimensiunile şi extinderea desenelor albe are valori reduse la juv. în penaj de vară şi de toamnă (identice cu formele închis colorate ale lui *L.e.e.*) (Fig. 6, b,d.). Acest aspect pare însă că nu are valoare sistematică ; cu toate acestea, exemplarul juv. de *L.e.h.* provenit din U.R.S.S. [6] are toate desenele albe tipice pentru *L.e.h.* şi nicidecum asemănătoare cu *L.e.e.*

Subadulţii şi adulţii din perioada toamnă-iarnă (colectaţi nu numai din interiorul Carpaţilor) — cu toată gama de variaţii puţin mai mare — au dimensiunile medii cu ceva mai mici şi desenele albe cu ceva mai reduse (Tab. nr. 1), mai aproape deci de caracterele tipice de *L.e.e.* Acest fapt atestă infiltrarea în anotimpul rece a unor exemplare nordice. Camparînd biometria şi coloritul acestora cu datele lui D o m b r o w s k i (5) pentru *L.e.e.* conchidem că ele au o mare asemănare. Nu putem înţelege însă care este originea lungimii cozii şi a ciocului indicate de D o m - b r o w s k i pentru ambele subspecii *(L.e.e., L.e.h.)* (5), deoarece cifrele ne par uriaşe.

Balgul nr. 57 [15] (Fig. 4) ridică problema cuibăririi speciei şi la sudul Carpaţilor, lîngă Dunăre. Tot complexul de caractere al acestei piese indică subspecia *L.e.h.* ; după cîte se pare este singurul exemplar din ţară care aparţine în mod real acestei forme. Afirmaţiile lui D o m -

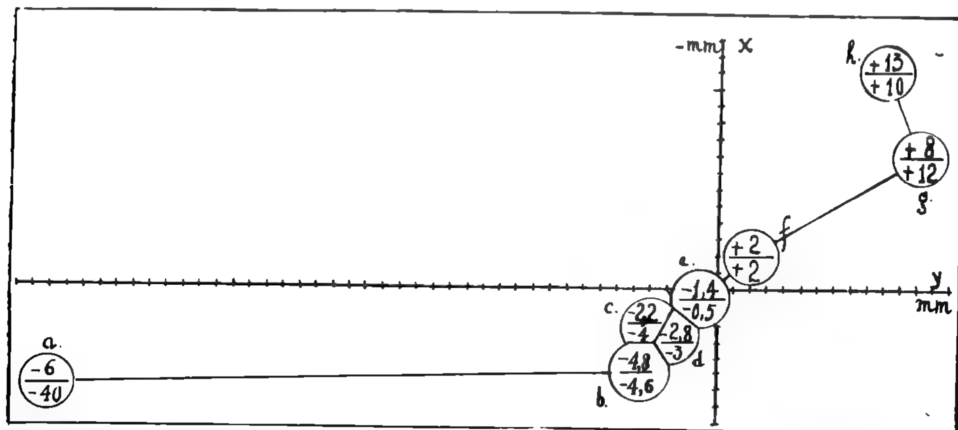

Fig. 6. — ***Lanius excubitor*** L. Raporturile biometrice la oglinzile de la aripă : $O = \frac{x}{y}$ (Desen : T. Mavrodin).

a — *L.e.e.*, jud. Mureş, 21.III.1964 (nr. 83[11]) ; *b* — *L.e.e.*, România, 24.VIII. — 27.IX. (♂♂, ♀♀ juv.) ; *c* — *L.e.e.*, România, 3.X. — 21.III. (♂♂, ♀♀) ; *d* — *L.e.e.*, România, 21.V. — 22.VIII. (♂♂ ♀♀ juv.) ; *e* — *L.e.e.*, România, 22.III. — 19.IX. (♂♂, ♀♀ ad) ; *f* — *L.e.e.*, jud. Mureş, 14.X.1957 (nr. 6[12]) ; *g* — *L.e.h.*, jud. Dolj, 23.XI.1962 (nr. 57[15]) ; *h* — *L.e.h.*, U.R.S.S., 27.IX.1909 (nr. 75[6]).

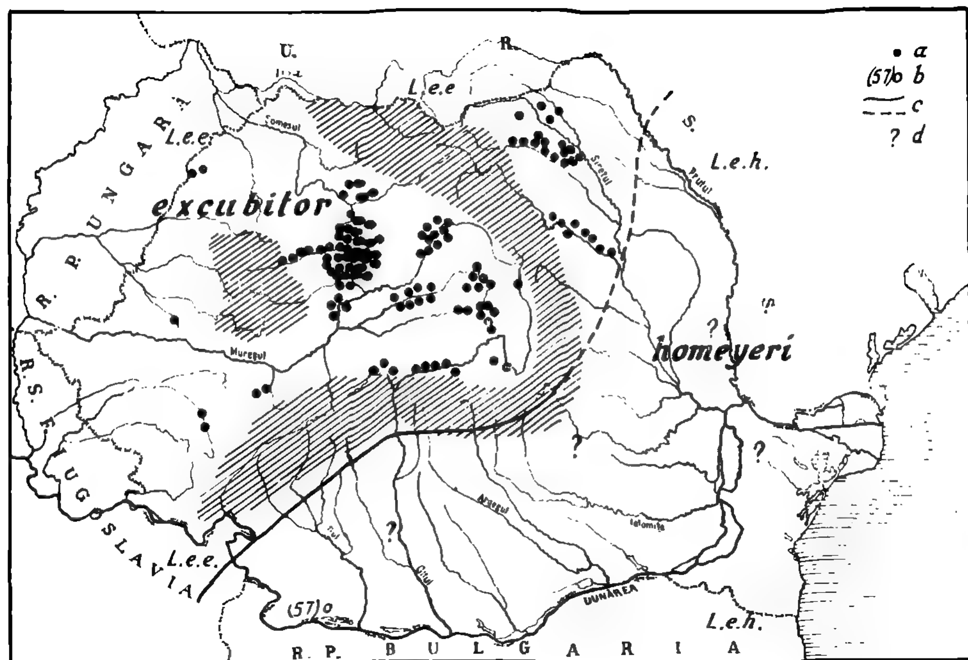

Fig. 7. — Distribuţia populaţiei clocitoare de *Lanius excubitor* L. în România (după autorii citaţi, cu modificările autorului) :
a — *L.e.e.*, locurile de nidificare identificate (toate numai de *L.e.e.*[23]) ; *b* — *L.e.h.*, păsări de pasaj colectate (numai nr. 57[15]) ; *c* — limita aproximativă între cele două populaţii ; *d* — *L.e.h.*, locuri probabile de cuibărire (desen : T. Mavrodin).

browski (5) referitoare la *L.e.h.* că : „Din această subspecie am adunat din ţară 8 exemplare ; toate aceste exemplare arată toate caracterele subspeciei, bine pronunţate" pare să se bazeze tocmai pe exemplare colectate din sudul ţării.

Probabilitatea ca *L.e.h.* să cuibărească în SE ţării ar fi argumentată prin prezenţa acestei forme în NE Bulgariei (19), (Fig. 7). Potrivit cu acestea, afirmaţiile lui Floricke (7), după care ar fi observat în pădurea de la Cucurova (lîngă Babadag) sfrîncioci foarte deschişi, în primele zile din iunie, cu oarecare îngăduinţă pare demnă de crezare.

CONCLUZII

În urma cercetărilor biometrice, morfologice şi sistematice efectuate în ultimii 10 ani asupra unui material de *Lanius excubitor L.*, provenit mai ales din interiorul Carpaţilor, dar şi din restul ţării (74 ouă, 23 juv. şi 39 ad. din perioada de cuibărit şi postnupţială, 76 subadulţi şi ad. din perioada toamnă-iarnă) am ajuns la următoarele concluzii (Fig. 7):

1. Materialul provenit din perioada de cuibărit şi postnupţială atestă existenţa în Crişana, Transilvania şi nord-vestul Moldovei, ca pasăre clocitoare, doar a subspeciei *Lanius e. excubitor* L. Gama de variaţii biometrice şi morfologice, în puţine cazuri aminteşte însă (abia schiţat) şi

de *L.e. homeyeri* Cab.; cercetările noastre dovedesc că în toate cazurile avem de-a face doar cu forme mai deschis colorate de *L.e.e.*

2. La exemplarele juvenile în penaj de vară şi de toamnă, toate desenele albe sînt slab evidenţiate, încît după aspect ele ne amintesc de formele închis colorate de *L. e. e.*

3. La exemplarele de *Lanius e. excubitor* L., provenite din perioada toamnă-iarnă şi colectate aproape din toată ţara, gama de variaţii se extinde, pe de-o parte prin existenţa penajului proaspăt năpîrlit din octombrie, cu desenele albe mult mai clare, iar pe de altă parte, datorită migrării din nord a unor indivizi aparţinînd formelor închis colorate ale lui *L.e.e.* Privite în ansamblu, aceste păsări au dimensiuni mai reduse şi sînt colorate cu ceva mai închis decît populaţia clocitoare.

4. În jumătatea de nord a Moldovei (cu excepţia şesurilor), după exemplarele colectate şi determinate şi de D. Munteanu cuibăreşte forma nominată *L.e.e.*

5. Singura indicaţie — problematică totuşi — despre cuibărirea (??) lui *Lanius excubitor* L. în şesurile din sud-estul Carpaţilor este exemplarul nr. 57[17] (♂ ad. Balta Nedeia, 23.XI.1962); acesta s-a dovedit totodată a fi singurul exemplar tipic cercetat din România al subspeciei *L.e. homeyeri* Cab.

6. Pînă în momentul de faţă nu există nici o dovadă sigură despre cuibărirea lui *Lanius excubitor* în Dobrogea.

BIBLIOGRAFIE

1. BĂCESCU M., Păsările în nomenclatura şi viaţa poporului român. Edit. Acad. R.P.R. Buc., 1961, p. 167.
2. CĂTUNEANU I., Natura, ser. biol., 1965, *17*, 2, 82—86.
3. CSATÓ I., Mitt. d. ornith. Ver. in Wien, 1889, *13*, 241—242.
4. DEMENTIEV G. P., GLADCOV N. A., şi colab. Păsările Uniunii Sovietice, 1954, *6*, Moscova. 34—35 (l. rusă).
5. DOMBROWSKI R., şi LINŢIA D., Păsările României, 1945, *1*, Bucureşti, 269—271.
6. DOBAY I., Verh. Mit. Sieb. Ver. Naturwis Herm., 1925, *26*, 1, 49—56.
7. FLORICKE K., Forscherfahst in Feindesland. Stuttgart, 1918, 34.
8. KEVE A., Nomenclator Avium Hungariae. Budapest, 1960.
9. KOVATS L., Natura, ser. biol., 1962, *13*, 5, 88.
10. MĂTIEŞ M., Ocrot. nat., 1964, *8*, 2, 266—270.
11. MĂTIEŞ M., şi BICHICEANU M., Vîn. şi pesc. sp., 1964, *16*, 6, 17.
12. MADÁRASZ Gy., Magyaorszag Madarai. Die Vëgeln Ungarns. 1899—1903. 451—630.
13. MOROŞAN S., Vîn. şi pesc. sp., 1963, *15*, 2. 20.
14. MUNTEANU D., Natura. ser. biol., 1966, *18*, 5, 84—85.
15. PAŞCOVSCHI S., Mitt. d. Arbeitsgem. f. Naturwiss., Hermannstadt. 1943.
16. STRAUTMANN F. I., Păsările Carpaţilor Sovietici, Kiev, 1954, 140 (în l. rusă).
17. SCHENK I., Fauna Regni Hungariae, 1917, 85.
18. TĂLPEANU M., Travaux Mus. Hist. Nat. „Grigore Antipa", 1965, 5, 315.
19. VAURIE C., The Birds of the Palearctic Fauna. Passeriformes, London, 1959, 107—110.

[24] Nr. 143, *L.e.e.* × *L.e.h.*, ♂, 3 ani, Cluj, 16.II.1961; A 113; C 115; DR 28; Cc 16; 0 $\frac{+3}{+7}$; Bc 25 mm (probabil în migraţie, originar din Ucraina).

RECHERCHES BIOMETRIQUES, MORPHOLOGIQUES ET SYSTÉMATIQUES CONÇERNANT LA POPULATION DE *LANIUS EXCUBITOR* L. DE ROUMANIE

RÉSUMÉ

Dans la première partie de l'étude, l'auteur expose les oppinions des ornithologues roumains et étrangers sur les sous-espèces de *Lanius excubitor* L. de Roumanie.

Appuyé sur un vaste matériel étudié, provenant du pays (74 oeufs, 62 exemplaires de la période de réproduction et de celle postnuptiale et 76 exemplaires de la période d'automne-hiver) et de l'étranger (3 exemplaires), il fait une analyse biométrique et morphologique détaillée, par groupes : 1. oeufs ; 2. juv. à plumage d'été ; 3. juv. à plumage d'automne ; 4. ad. de la période de réproduction et postnuptiale ; 5. adultes et sub-adultes de la période d'automne et d'hiver.

Les recherches effectuées établissent que, dans les provinces de Crișana, Transylvanie et de la Moldavie du nord-ouest, c'est le *Lanius excubitor* L. qui niche, tandis que dans les plaines du sud-est du pays (y compris la Dobroudja) il s'agit probablement (??) de *L.e. homeyeri* Cab., le seul exemplaire de *L.e. homeyeri* Cab. étudié et provenant de chez nous étant le nr. 57 ♂, ad., trouvé à Balta Nedeia du département Dolj, le 23.XI.1962.

En ce qui conçerne la population de la période d'automne-hiver, on remarque l'élargissement de la gamme des variations biométriques et morphologiques. On considère que ce fait est d'une part à l'infiltration d'une population de *L.e. excubitor* L. venant du nord, d'une taille plus petite et d'un coloris plus foncé à cause du plumage d'hiver fraîchement pelé, plus long (moins épointé) et d'une couleur plus pure — et d'autre part, à la migration probable (??) d'exemplaires venant de l'est et ayant un coloris plus clair, rapprochés de *L. e. homeyeri* Cab.

CONTRIBUŢII LA CUNOAŞTEREA FAUNEI DE ITONIDIDAE (DIPTERA-NAMATOCERA) DIN JUDEŢUL ARGEŞ

P. NEACŞU

În nota de faţă sînt semnalate un număr de 32 specii de *Itonididae* (Cecidomyidae) colectate din localităţile Albota şi Ştefăneşti, jud. Argeş, între anii 1964—1967. Unele dintre aceste specii [Antichiridium caricis (Kffr.), Contarinia barbichei Kffr., Gephyraulus raphanistri (Kffr.) şi Dasyneura pratensis (Kffr.)] sînt citate pentru prima oară în fauna ţării noastre.

Studii privind fauna de *Itonididae* din jud. Argeş s-au făcut numai sporadic (4, 5, 6) semnalîndu-se pînă în prezent un număr de 13 specii (dintre care două regăsite de autor). Restul speciilor din prezenta notă în număr de 30 nu au mai fost semnalate pînă în prezent în judeţ. Toate speciile menţionate aparţin familiei *Itonididae* subfam. Itonidinae.

TRIBUL CECIDOMYINI

1. **Acodiplosis inulae** (H. Lw.) Kffr., 1895.

Larvele se dezvoltă în gale ovoide, uniloculare pe tulpinile de *Inula britanica* L. Insecta prezintă 1—2 generaţii pe an. Metamorfoza în gale. Materialul a fost colectat din apropierea comunei Ştefăneşti (30.VI.1965).

2. **Putoniella marsupialis** (F. Lw.) Kffr., 1896.

(sin. = Diplosis marsupialis F Lw., 1889).

Adulţii (2♀♀) au antenele constituite din 2 + 12 articole. Larvele galben portocalii se dezvoltă în gale pluriloculare pe care insecta le produce pe limbul frunzelor de *Prunus domestica* L. Insecta prezintă o singură generaţie pe an. Metamorfoza în sol. Frecvenţa şi abundenţa redusă.

3. **Antichiridium caricis** (Kffr.), 1912.

(sin. = Clinodiplosis caricis Kffr., 1898 ;
Trichodiplosis caricis Kffr., 1911).

Larvele galben portocalii de 3,25—3,30 mm lungime (fig. 1 a) se dezvoltă la baza frunzelor de *Carex* sp. Spatula sternală prezintă în

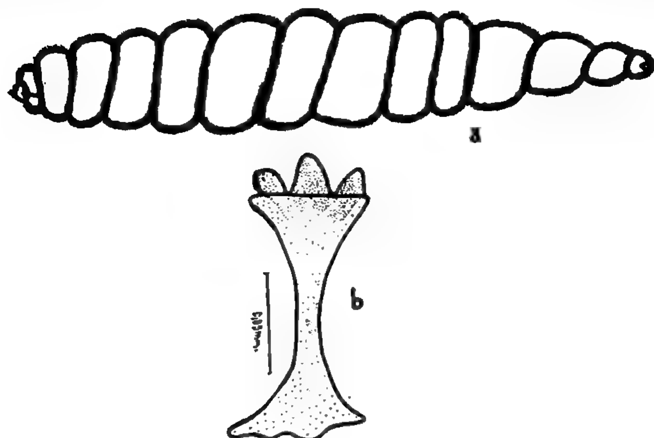

Fig. 1. — A. caricis a) = larvă, b) = spatula sternală (original).

partea sa anterioară trei lobi caracteristici (fig. 1 b). Metamorfoza în sol. Frecvenţa şi abundenţa reduse. Provenienţa materialului cu larve : pădurea din apropierea comunei Ştefăneşti (4.IV.1966). Insecta nou citată în Republica Socialistă România.

TRIBUL CLINODIPLOSINI

4. **Macrodiplosis dryobia** (F. Lw.) Kffr., 1895.

(sin. = Diplosis dryobia F. Lw., 1877).

Larvele de culoare albă se dezvoltă pe partea inferioară a lobilor frunzelor de *Quercus sp.* Partea terminală a lobilor pe care există larve se îndoaie pînă la alipirea lor de marginea inferioară a limbului. Metamorfoza în sol. Frecvenţa şi abundenţa reduse. Provenienţa materialului cu larve : pădurea din apropierea localităţii Ştefăneşti (30.VI.1966).

5. **Macrodiplosis volvens** Kffr., 1904.

Larvele sînt roşii-portocalii şi se dezvoltă în gale formate prin îndoirea şi îngroşarea marginei frunzelor de *Quercus*, (între doi lobi vecini). Îndoirea are loc pe partea superioară a frunzei. În fiecare gală există un număr mic de larve (1—3). Frecvenţa şi abundenţa redusă. Provenienţa materialului cu larve : pădurea din apropierea localităţii Ştefăneşti (30.VI.1966).

TRIBUL CONTARINI

6. **Zeuxidiplosis giardi** (Kffr.), 1913

Larvele acestei specii sînt portocalii şi se dezvoltă în gale uniloculare ce iau naştere prin modificarea a două frunze de *Hypericum perforatum L.* în cîte o calotă sferică unite între ele. Metamorfoza în sol. Provenienţa materialului cu larve, din apropierea căii ferate în dreptul comunei Ştefăneşti (8.VII.1967).

7. **Contarinia barbichei** (Kffr.), 1896
(sin. = Diplosis barbichei Kffr., 1890)

Adulţii (2♀♀) de 2,02—2,10 mm (fără ovipozitor). Antena din 2 + 13 articole, sesile (fig. 1 a). Ghiara bifidă (fig. 1 b). Vîrful ovipozitorului cu pete poliedrice pe suprafaţa sa (fig. 1 c). Spatula sternală larg scobită anterior (fig. 1 d). Larvele albe, săritoare, de 2,25—2,30 mm. Se dezvoltă în gale ovoide ce se formează prin alipirea ultimelor frunze ale lăstarilor terminali de *Lotus sp.* Metamorfoza în sol. Insecta este parazitată de himenoptere—Calcidoidae. Frecvenţa şi abundenţa redusă. Provenienţa materialului cu larve şi adulţi : pajiştile din împrejurimile comunei Ştefăneşti (3.VII.1964). Insecta nou citată în Republica Socialistă România.

8. **Contarinia lotii** (Deg.) Kffr., 1896
(sin. = Tipula loti Deg., 1776 ;
Cecidomyia loti Latr., 1809 ;
Diplosis loti H. Lw., 1850).

Larvele alb gălbui se dezvoltă în bobocii florali mult măriţi de *Lotus corniculatus* L. În fiecare boboc există un număr variabil de larve. Metamorfoza în sol. Insecta este parazitată de himenoptere-*Calcidoidae*. Frecvenţa şi abundenţa reduse. Provenienţa materialului cu larve : pajiştile din împrejurimile comunei Ştefăneşti (30.VI.1965).

9. **Contarinia medicaginis**

Larvele alb-gălbui se dezvoltă gregar în bobocii florilor de *Medicago sativa* L. Aceştia nu se mai deschid, devin dubli în volum faţă de cei normali şi nu mai fructifică. Larvele sînt parazitate de himenoptere-*Calcidoidae*. Provenienţa materialului cu larve : culturile de lucernă din jurul comunei Ştefăneşti (2.VII.1965).

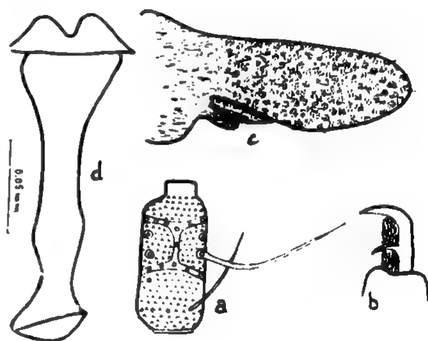

Fig. 2. — *C. barbichei* a) = articol antenal, b) = ghiară, c) = partea terminală a ovipozitorului, d) = spatula sternală (original).

10. **Contarinia tritici (Krby)** Kffr., 1896.

Larvele galbene ca sulful trăiesc în interiorul florilor de grîu (Triticum sp.) unde se hrănesc oprind boabele să se dezvolte normal. Metamorfoza în sol. Insecta are o singură generaţie pe an. Frecvenţa şi abundenţa reduse. Provenienţa materialului cu larve : lanurile de grîu din localitatea Albota (3.VII.1965).

TRIBUL ASPHONDYLINI

11. **Asphondylia (Gisonobasis) ignorata** Rübs.

Adulţii (5♀♀) au lungimea corpului de 3,14—3,15 mm., iar masculii (3 exempl.) de 2,20—2,80 mm. Larvele portocalii se dezvoltă izolat în gale ce apar prin modificarea bobocilor florali de *Mentha longipholia* Hunds. Metamorfoza în gale. Frecvenţa şi abundenţa reduse. Provenienţa materialul cu larve şi adulţi : marginea căii ferate în apropierea comunei Ştefăneşti (5.VII.1967).

TRIBUL SCHIZOMYINI

12. **Schizomyia galiorum** Kffr., 1889.

Larvele de culoare portocalie au lungimea corpului de 2 mm. Ele se dezvoltă izolat în bobocii florilor de *Galium schulzei* Vert. Metamorfoza în sol. Insecta este parazitată de himenoptere-Calcidoidae din fam. *Eulophidae*. Frecvenţa şi abundenţa reduse. Provenienţa materialului cu larve : pădurea din apropierea comunei Ştefăneşti (3.VII.1965).

13. **Placochela ligustri** (Rübs.), 1899.

Larvele galbene ca sulful se dezvoltă izolat în bobocii florilor de *Ligustrum vulgare* L. Metamorfoza în sol. Insecta este parazitată de himenoptere-*Calcidoidae*. Frecvenţa şi abundenţa foarte reduse. Provenienţa materialului cu larve : liziera pădurii din apropierea comunei Ştefăneşti (30.VI.1965).

TRIBUL OLIGOTROPHINI

14. **Didymomyia reaumuriana** (F.Lw., 1878).
(sin = Oligotrophus reaumuriana F. Lw., 1737).

Larvele portocalii se dezvoltă în gale uniloculare de consistenţă lemnoasă, ce apar pe limbul frunzelor de *Tilia sp.* La maturitate galele se desprind de pe frunze şi cad pe sol, împreună cu larvele din ele. Insecta prezintă o generaţie la doi ani. Frecvenţa şi abundenţa moderate. Provenienţa materialelor cu larve : pădurea din apropierea comunei Ştefăneşti (6.VII.1967).

TRIBUL POOMYINI

15. **Physemocecis ulmi** Rübs., 1914.

Larvele sînt de culoare albă şi se dezvoltă în gale uniloculare, circulare, în parenchimul frunzelor de *Ulmus sp.* Partea atacată a frunzei se îngroaşe foarte puţin şi se decolorează. Metamorfoza în sol. Frecvenţa şi abundenţa moderate. Provenienţa materialului cu larve : pădurea din apropierea comunei Ştefăneşti.

16. **Gephyraulus raphanistri** (Kffr.), 1886.

Larvele alb gălbui se dezvoltă în bobocii florali de *Brassica rapa* L. Aceştia devin dubli faţă de cei normali şi nu se mai deschid. Metamorfoza în sol. Frecvenţa şi abundenţa reduse. Provenienţa materialului cu larve : Albota (30.VII.1965). Insecta nou citată în Republica Socialistă România.

17. **Geocrypta galii** (H. Lw.), 1850.

Larvele acestei insecte sînt de culoare albă şi se dezvoltă în gale spongioase, uniloculare pe tulpinele de *Galium*. Insecta este parazitată de himenoptere-*Calcidoidae*. Metamorfoza în sol. Frecvenţa mare. Abundenţa redusă. Provenienţa materialului cu larve : pădurea din apropierea comunei Ştefăneşti (8.VII.1967).

18. **Janetiella lemei** (Kffr., 1904).

Larvele galben-portocalii, se dezvoltă în gale uniloculare ce apar în jurul nervurii principale şi secundare de pe frunzele de *Ulmus sp.* Metamorfoza în sol. Frecvenţa şi abundenţa redusă. Provenienţa materialului cu larve : pădurea din apropierea comunei Ştefăneşti (3.VII.1963 şi 5.VI.1967).

TRIBUL DASYNEURINI

19. **Jaapiella jaapiana** H. Lw., 1914.

Femelele (6 exempl.) au dimensiunea corpului de 1,5 mm. Masculii (11 exempl.) de 1 mm lungime. Larvele la început albe apoi portocalii au dimensiunea corpului de 2 mm. Ele se dezvoltă gregar pe partea superioară a foliolelor de *Medicago lupulina* L. în jurul nervurii principale. Foliolele atacate au cele două jumătăţi ale limbului alipite între ele. Metamorfoza în gale. Frecvenţa şi abundenţa reduse. Provenienţa materialului cu larve şi adulţi : pajiştile din apropierea comunei Ştefăneşti (3.VII.1967).

20. **Jaapiella loticola** (Rübs.), 1889.
(sin. = Perrisia loticola Rübs., 1888).

Adulţii (2♀♀) au dimensiunea corpului de 1,80—1,90 mm. (fără ovipozitori). Larvele portocalii de 2,25—2,30 mm. Se dezvoltă în frunzele tinere ale lăstarilor terminali de *Lotus corniculatus* L. Insecta este pa-

razitată de himenoptere-*Calcidoidae* din fam. *Enchytridae, Torymidae* şi *Eulophidae*. Frecvenţa şi abundenţa reduse. Provenienţa materialelor cu larve şi adulţi : pajiştile, poienile şi liziera pădurii din apropierea comunei Ştefăneşti (29.VI.1965).

21. **Jaapiella medicaginis** (Rübs.), 1912.

Larvele albe de 1,70 mm lungime, se dezvoltă în jurul nervurii principale a foliolelor de *Medicago sativa* L. Cele două jumătăţi ale limbului se alipesc, iar între ele trăiesc un număr variabil de larve. Metamorfoza în sol. Frecvenţa şi abundenţa reduse. Provenienţa materialului cu larve : culturile de lucernă din împrejurimile comunei Ştefăneşti (2.VII.1965).

22. **Jaapiella veronicae** (Vall.), 1826.

Larvele sînt roşii-portocalii şi se dezvoltă mai multe într-o gală ce ia naştere în lăstarii terminali ai frunzelor de *Veronica chamaedrys* L. Insecta este parazitată de unele diptere-Brachicere şi himenoptere-*Braconidae*. Metamorfoza în gale. Frecvenţa şi abundenţa mari. Provenienţa materialelor cu larve : pădurea şi poienile din apropierea comunei Ştefăneşti (29.VI.1965).

23. **Dasyneura acercrispans** (Kffr.), 1888.

Adulţii (1♀) de 1,5 mm lungime (fără ovipozitor). Larvele de 2,70 mm lungime, albe, se dezvoltă gregar pe partea superioară a frunzelor tinere de *Acer campestre* L. Insecta este parazitată de himenoptere. Frecvenţa şi abundenţa reduse. Provenienţa materialului cu larve şi adulţi : pădurea din apropierea comunei Ştefăneşti (8.VII.1967).

24. **Dasyneura crataegi** (Wtz.), 1853.

Femelele (5 exempl.) de 1,75 mm lungime (fără ovipozitor). Masculii de 1,07—1,10 mm (fără armătură genitală). Larvele roşii-portocalii se dezvoltă în gale, în formă de rozetă ce iau naştere în frunzele lăstarilor terminali de *Crataegus monogyna* Jacq. Ele sînt parazitate de către himenoptere. Frecvenţa moderată. Abundenţa redusă. Provenienţa materialului cu larve şi adulţi : liziera pădurii din apropierea comunei Ştefăneşti (5.VII.1967). Specia a mai fost semnalată în judeţ în localitatea Curtea de Argeş.

25. **Dasyneura lithospermi** (H. Lw.), 1850.

Larvele alb-portocalii de 2,20—2,30 mm lungime, se dezvoltă în gale în formă de rozetă ce apar prin modificarea lăstarilor terminali şi axiali de *Lithospermum sp.* În fiecare gală există mai multe larve : metamorfoza în sol, frecvenţa şi abundenţa mari. În fiecare gală există mai multe larve. Metamorfoza în sol. Provenienţa materialului cu larve : din apropierea rîului Argeş, în dreptul oraşului Piteşti (3.VII.1965).

26. **Dasyneura mali** (Kffr.), 1904.

Larvele portocalii se dezvoltă pe marginea înrulată a frunzelor de măr. Metamorfoza în sol și gale. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialului cu larve : pădurea din apropierea comunei Ștefănești (3.VII.1963) colectat de pe *Malus silvestris* L.

27. **Dasyneura pratensis** (Kffr.).

Larvele alb-gălbui, gregare, se dezvoltă în bobocii florilor de *Lathyrus pratensis* L. Metamorfoza în sol. Frecvența redusă. Abundența mare. Proveniența materialului cu larve : liziera pădurii din apropierea comunei Ștefănești (30.VI.1966). Insecta nou citată în fauna Republicii Socialiste România.

28. **Dasyneura trifoli** (F. Lw.), 1874.

Larvele gregare galben-roșcate se dezvoltă în jurul nervurii principale de pe fața superioară a foliolelor de *Trifolium sp.* Metamorfoza în gale. Frecvența și abundența foarte reduse. Proveniența materialului cu lave : parcul dendrologic din comuna Ștefănești (4.VII.1967).

29. **Macroladis rübsaameni** Rübs., 1921.

Larvele albe, gregare se dezvoltă la baza frunzelor lăstarilor tineri de *Prunella vulgaris* L. Metamorfoza în sol. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialului cu larve : parcul dendrologic din comuna Ștefănești (5.VII.1967).

TRIBUL LASIOPTERI

30. **Clinorrhyncha anthemidis** Rübs., 1905.

Femelele (10 exempl.) de 1,70—1,80 mm (fără ovipozitor). Masculii (8 exempl.) de 1,50 mm (fără armătură genitală). Larvele portocalii se dezvoltă izolat în fructele de *Anthemis tinctoria L.* Metamorfoza în gale. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialului cu larve și adulți : viile din localitatea Izvorani — Ștefănești (8.VII.1967).

31. **Clinorrhyncha millefolii** Wachtl., 1884.

Adulții (2♀♀) de 1,07—1,10 mm (fără ovipozitor). Larvele portocalii se dezvoltă în fructele de *Achilea millefolium* L. Acestea sînt parazitate de himenoptere-*Calcidoidae* din fam. *Aphelinidae* și *Eulophidae*. Metamorfoza pe planta gazdă. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialului cu larve și adulți : liziera pădurii din apropierea comunei Ștefănești (5.VII.1965).

32. **Lasioptera carophila** F. Lw., 1874.

Larvele portocalii de 1,57—1,60 mm se dezvoltă în gale pe care insecta le produce la baza umbelelor şi umbelulelor de pe diferite specii de *Umbeliferae*. În fiecare gală există o singură larvă. Metamorfoza în sol. Frecvenţa şi abundenţa foarte reduse. Provenienţa materialului cu larve : parcul dendrologic din comuna Ştefăneşti (2.VII.1967). Colectat de pe *Conium maculatum* L.

BIBLIOGRAFIE

1. BORCEA I. — 1912 — Acad. Rom. publ. fond. V. Adamache, t.V, nr. XXXI, p. 113—241.
2. BUHR H. — 1964 — Bestimmungstabellen der Gallen (Zoo-und phytocecidien) an Pflanzen Mitel — und Nord-europas, Band I—II. Jena.
3. HOUARD C. — 1908—1909 — Les zoocécidies des plantes d'Europe, Paris.
4. IONESCU A. M. — 1956 — An. Univ. C. I. Parhon, nr. 11, p. 161—173.
5. IONESCU A. M. şi ROMAN N. — 1961 — An. Univ. C. I. Parhon nr. 28, p. 117—126.
6. IONESCU A. M. — 1962 — Acad. R.P.R. Seria Biol. animal. Tom. XIV, nr. 2, p. 217—224.
7. NEACŞU P. — 1966 — Marcellia, Tom. 33, fsc. 3, p. 185—191.
8. NEACŞU P. — 1966 — St. şi Cercet. de Biol. Seria Zool. Acad. Republicii Socialiste România, t. 18, nr. 2, p. 109—112.
9. NEACŞU P. — 1967 — Hidrobiologia. Ed. Acad. Republicii Socialiste România t. 8, p. 263—268.
10. NEACŞU P. — 1967 — Bul. S.S.N.G. Com. de Zool. t. 4, p. 67—77.
11. RUBSAAMEN E. şi HEDICKE H. — 1926 — 1938 — Die Zoocecidien, durch Tiere erzeugte Pflanzengallen Deutschlands und ihre Bewohner. Stuttgart.

CONTRIBUTIONS A LA CONNAISSANCE DE LA FAUNE DES ITONIDIDAE (DIPTERA-NAMATOCERA) DANS LE DÉPARTEMENT D'ARGEŞ

RÉSUMÉ

On présente un nombre de 32 especes *d'Itonididae (Diptera-Nematocera)* collectées dans la région Argeş (Ştefăneşti et Albota) pendant les années 1964—1967.

On expose pour chaque espèce certains caracteres morphologiques des adultes, des larves et des galles, ainsi que des indications concernant la fréquence, l'abondance, le nombre des générations, le lieu de formation de la nymphe et les parasites de ces insectes.

La majorité de ces espèces sont citées pour la première fois dans cette région et quatre parmi elles *(Antichiridium caricis* (Kffr.), *Contarinia barbichei* (Kffr.), *Gephyraulus raphanistri* (Kffr.) et *Dasyneura pratensis* (Kffr.), sont mentionnées pour la première fois dans la faune de notre pays.

S U M A R

ȘTIINȚELE NATURII

SOMMAIRE

Tiparul executat la Atelierele Grafice nr. 4,
B-dul Bucureştii-Noi, nr. 40

16 LEI